

Soproni Szemle

II. ÉVFOLYAM
1938. FEBRUÁR 15
1—2. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE kulturtörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként négyszer öt iv terjedelemben minden negyedév első felében jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: *Becht Rezső* író, dr. *Csatkai Endre* művészeti író, dr. *Freiberger József* okl. közgazdász, dr. *Gombocz Endre* egyetemi tanár (Budapest), dr. *vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros, *Lauringer Ernő* m. kir. tanügyi főtanácsos, áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, *Leitner József* gimn. tanár, dr. *Mihályi Ernő* főiskolai tanár (Pannonhalma), *Mohl Adolf* apátkanonok, pápai prelátus, *Német Sámuel* m. kir. tanügyi főtanácsos, ev. liceumi (gimn.) igazgató, dr. *Romwalter Altréd* műegyetemi tanár, dr. *Ruhmann Jenő* ev. liceumi (gimn.) tanár, *Storno Miksa* építési vállalkozó, *Sümeghy Dezső* vármegyei főlevéltáros, dr. *Szenci Vilibald* városi aljegyző, dr. *Thirring Gusztáv* m. kir. kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi stat. hivatali igazgató, dr. *Varga Lajos* egyet. magántanár, dr. *Vendl Miklós* műegyet. tanár.

Allandó munkatársak: dr. Benkő László, Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, Maár János, Mollay Károly, Soós Imre, dr. Veszelka László.

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

T a r t a l o m:

<i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tél. I.	1
<i>vitéz Házi Jenő</i> dr.: Néhány adat a Felsőszopori Szily-család történetéhez	11
<i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez. II. rész	23
<i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	31
<i>Kélb Jenő</i> : Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	52
<i>Leitner József</i> : Bredeczky Sámuel (1772—1812)	66
<i>Kárpáti Zoltán</i> dr.: Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	74
<i>A soproni múzeum közleményei:</i>	
<i>Csipkés Kálmán</i> : Üveg- és kerámiai kiállítás Sopronban	85
<i>Sopronvármegyei várak, kastélyok és nemesi kúriák:</i>	
<i>László Ernő</i> : Sopronkeresztúr vára	93
<i>Krónika:</i>	
<i>Kapuy Vitál</i> : Adatok a Königsberg dülönév történetéhez	97
<i>Csatkai E.</i> : Régi soproni harangöntők relief-mintái	98
— Két soproni feltaláló	98
— <i>Nádasdy Ferenc</i> gróf udvartartása	99
— Soproni iparosok mint az elkobzott sopronkeresztúri	
<i>Nádasdy-kastély</i> becsüsei 1672-ben	100
— <i>Schiller József</i> vallásos tárgyú képe	100
— <i>Sedlmayer András</i> soproni festő	100
<i>Sopron idegenforgalma</i> 1932—37.	101
<i>Payr Sándor</i> †	102
<i>Dr. E. v. Szádeczky-Kardoss</i> : Geologie und Morphologie der Umgebung von Zsira im SW-Teile des Soproner Komitates (deutscher Auszug)	103
<i>Soproni irodalom</i> . (Könyvismertetés)	104
<i>Soproni bibliográfia</i>	108
<i>Szerkesztői üzenetek</i>	112

A szerkesztésért és ügyvitelért felel: dr. Heimler Károly.

kovácsi gyula

Megjelenik:
február, május,
augusztus és no-
vember hó15-én.
Előfizetési díj:
Egy évre 6.— P.

SOPRONI SZEMLE

KULTURTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség:
Sopron, Kőlcsey
Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal:
Várkerület 44.
Táv.: 836, 397.

II. ÉVFOLYAM.

1938 FEBRUÁR 15.

1—2. SZÁM.

Soproni évszakok.

Irta: Becht Rezső.

Tél.

Senkisémmondhatja, hogy ismeri azt a tájat, amelyet csak napfényben, vagy csak ólmos esőben látott. Más a táj nyáron és más télen, más a tavaszi reménységben és más az ősz hervadá-
sában.

„István”-
turistaház
a Nyíresen.

Fotó: Diebold.

Az évszakok váltakozása évről-évre megújuló kört von ember, táj és város köré. A kör kerületének minden pontjáról más a körön belüli kép, és csak ezeknek a részletképeknek összesége ad megközelítően teljes képet.

Aki a soproni Városház-teret csupán egy nyári délután lomha fényében ismeri, alig tud többet róla, mint valakiről, akit csak profilban látott erős megvilágításban. Mit tud a Nyíresről az, aki százszor látta meleg napsugárban, de egyetlen egyszer

sem akkor, amikor vihartépte fenyőinek koronáját vastag zuzmára borítja?

Vannak asszonyok, akik a nyári strand sugárzó fényében a legszebbek és vannak lányok, akiknek szépsége a havas hegyek keretében érvényesül. Vannak városok, amelyeknek lénye tavasszal teljesül ki: Firenze, és mások, melyek ősszel legszebbek: Páris.

A mi szűkebb világunkban, ahol „otthon” vagyunk, ahol a körnek minden pontját ismerni véljük és ahol a szeretet elfogulttá tesz, nem merünk ilyen határozott véleményt mondani. Mikor legszebb Sopron? Mikor, melyik évszakban a legígazibb? Pártokra szakadnánk, ha el akarnánk dönteni ezt a kérdést. Ha pedig a részletekből kiindulva próbáljuk összerakni az ítéletet, akkor minden lépésnél belebotlunk a „talán”-ba. Az öreg belvárosi utcák „talán” hóbundában a legszebbek; a Tacsai-árok „talán” október végén; a Tómalom feletti Pintytető „talán” május elején... Talán!...

De nem is erről van szó. Nem osztályozni akarunk, csak Sopront akarjuk körülsétálni az évszakok útján, saját gyönyörűségünkre, de egyben azzal a titkos reménységgel is, amivel a gazda vezet vendégét földje körül, hogy talán olyat is mutathat neki, amit a másik is lát, de mégsem vesz észre.

Nem mindegy, hogy hol kezdjük a sétát. Nem a tavasz a kezdet, mert a tavasz a felfelé ívelő körnek már első negyede. A startvonal mélyebben van — a télben. A télből indul és a télbe tér vissza az élet.

*

A tél az év éjszakája.

Benne pihen el az előregedett év és benne gyűjt erőt az új körre az eljövendő esztendő.

Az elmúlt tavasz ígéreteit már régen beváltotta a kalászok aranyára a deledő nyár, és amit a nyár érlelt, azt is már hordókba fejtette, kosarakba rakta és elvermelte az év délutánja, az ősz. Elfáradt az év. Erejét elszívták gyermekei, akiket fogant, kihordott, a világra hozott, akiket a nap melegén nevelt, a föld kenyerével és a felhők tejével táplált s akiket az örök anyai sors törvénye szerint oda kellett adnia az erősebbnek: a füveket a marhának, a rovarokat a madaraknak, a kicsinyeket a

nagyoknak s mindezeket együttvéve a legfalánkabb gyermekének — az embernek. Örömei kiapadnak, nagy, melengető szeme, a nap, kihül és csak egy marad benne: a vágy az ágy után.

Alvásra vetkőzik. De előbb még melegebb vidékre küldi a soproni nyár szárnyas vendégeit, a vándormadarakat, a Békató iszapjába ágyazza a békákat, téli bölcsőjükbe rakja a hernyókat, vastagabb bundát ad a Kecsepatak őzeire s a Váris mókusaira, elaltatja a ciklámenek és gyöngyvirág csiráit, aztán rájuk teríti a soproni erdők lombját, lerázza a Lővérek sövényeinek leveleit, és a hegyeket a fenyők komor őrizetére bízva, sűrű könnyhullatás közt magára húzza a ködtakarót.

*

Erdei részlet.

Fotó : Diebold.

Lehalkul az élet. Csak az ember marad ébren néhány állattársával. Csak azok virrasztanak, akik már sok évezred előtt elvesztették a téli álom áldását.

Nyirkos falak nőnek a város körül, melyeket napról-napra összébb tol a fekete tél. Megszűkül a testi lét mozgási köre, de a szellemi lét, amelynek útja a függőleges, kettőzött erővel tör a magasba és a mélybe. A virrasztók az árnyak elől közelebb húzódnak egymáshoz s a természet melegére vágyva, mohóbban keresik a társat, az emberek társaságát. Kigyúlnak a Városháza tanácsstermék és a Kaszinónak hatalmas ablakai, zenészek gyűlnek a pódiumokra, színészek a színpadra, és míg odakünn hóval kevert eső veri az utcát, addig a dolgozószobákban diákok

hajolnak a könyv fölé és tudósok s írók befelé fordított tekintettel kutatják a titkot.

*

Fent, a város felett, a Lővér-körút korai borulásában magányosan baktat a rendőr. Unalmában megszámlálja, hogy hány ablak világosodik ki a Lővér-szálló ázott frontján, melynek nyárra hangolt színei most fakón dideregnek. Aztán szolgálati hangon, de alig titkolt szeretettel magához parancsolja Luxot, a rendőr-kutyát és folytatja útját arrafelé, ahol a Váris nyikorgó tölgyei alatt homályba vesznek a zenepavillon szivárványszínei. A ködfal már a „Sóhajok útja” fekete fenyősoráig nyomult és elfedi a Károly-magaslatot.

Nep. Szent János kápolnája — fínomművü ereklyetartó komor fenyőtestőrök körében — borúsán tekint le a mélyben elterülő városra és talán vágyakozva gondol vissza arra a 135 esztendőre, amit odalent töltött a régi Városháza mellett, míg 38 évvel ezelőtt fel nem hozták ide az új Sopronba, az erdő szélére . . .

Lent a városban kigyulladnak a fények és kipontozzák a híg szürkességben úszó utcákat és tereket. A szem szeretettel kíséri a fényfüzéreket kapaszkodó útjukon fel a Bécsi-domb tejéig, ahol Szent Mihály templomának gótikus tömege sötétlik, vagy jobbra a Kurucdombig, ahonnan valaha Vak Bottyán patantyúsai lötték Sopront s ahol most a soproni szegénység fellegvára, az egykori Szélmalom-kaszárnya — a „Himmelskaserne” — kerek tornya belevész a részvétlen égbe. Ott fáj legkínzóbban a tél, mert ott nem tudják, miért imádkozzanak: a fagy és hó távolmaradásáért vagy pedig sűrű hóviharakért, melyek lapátot adnak a kezekbe és kenyeret a szájakba.

A város mintha imbolyogna a sűrűsödő estben. Talán már nem is Sopron az odalenn, hanem a Sötétség tengerének kikötője, ahová száz és száz ingófényű hajó menekült a tél elől. Mintha árbócok nyúlnának az égbe, a Kurucdomb pedig mintha komor csatahajó volna, melynek páncéltornya a vitorla nélküli szélmalom.

*

Márai Sándor szerint Eger igazibb város mint Pest, Nürnberg igazibb mint Berlin. Ebben az értelemben Sopron is az

„igazibb" városok közé tartozik, nem régiségénél fogva, hanem lényének minőségénél fogva. A városi civilizáció itt már sok évszázad előtt városi kultúrává nemesedett, azzá a nehezen definiálható valamivé, amit Budán a Verböczy-utcában vagy a Fortúna-utcában vagy a Bécsikapú-téren érez az ember, de amit alig talál meg Pesten.

A városi kultúrának legközvetlenebb kifejezői az épületek. Vannak kulturált házak, civilizált házak és — házak. A csatakos késő ősz és a fekete tél kíméletlenül, a megvesztegethetetlen bíró szigorával rostálja szét az épületeket ebbe a három osztályba.

Ilyenkor, amikor a fák és virágok megvonják díszítő segítségüket és a fény s árnyék játéka kialszik, magára marad az architektúra, mint a ruhátlan emberi test. Ilyenkor tűnik ki, hogy mi a valódi, mi a talmi, hogy művész volt-e az építő vagy kontár.

Ahogy minden osztályban vannak jeles és gyöngye tanulók, úgy Sopronnak is vannak részei, melyek kitüntetéssel állják meg a vizsgát és olyanok, amelyek lemaradnak.

A város eminense természetesen a Belváros. Olyan századokban épült, amikor az ember még tisztelte az anyagot és építés közben nemcsak az eszére hallgatott, hanem a szívére is. És mivel a szeretetnek egybeolvasztó ereje van, ezek az utcák és terek, minden változatosságuk mellett is harmóniába forrtak össze. Mindezek a barokkapuk, gótikus portálék, boltívek és erkélyek a nap megszépítő fénye nélkül is szépek, mert építőik nemcsak a formák nemességét, hanem a fényt is beléjük építették.

Nincs az a koratéli eső, amely el tudná mosni a Templom-utca és Kolostor-utca halk nobilitását; nincs az a lucskos idő, melyben az Orsolya-tér ne maradna áhítatos kápolna.

A Belvárosban csak két-három oda nem való épület akad. Ezek annak a tétova kornak elnevelt gyermekei, amely kor tele rakta az újabb Sopront is — mint minden várost — a neobarokk, neorenaissance és neogótika szomorú korcsaival. Csak a legújabb időben kezd visszatérni Sopron építészetébe a szabadabb és egészségesebb szellem, amely szakítva a régi stílusok silány utánzásával, harmónikus tagozású, derűt árasztó és a decemberi esőben is „otthont" ígérő házakat alkot.

A fekete tél előbb-utóbb fehér téllé szépül. Megérkezik a Schneeberg felől az igazi tél szálláscsinálója, a fagy és sietve beüvegezi a tócsákat. Nyomában megjön a díszítő bűvész, a zuzmara is és éjszakán át beszegi a vasrácsokat, ősz parókát rak a parkok fáira és csalfa virágzást borít a Lövérek gyümölcsöseire. Aztán eljön végre a nap, amikor az idő megérett a nagy kozmetikusnak, a hónap fogadására.

Hangtalanul, vagy zord vihar sivításában ráborul a mindent megszépítő hótakaró Sopronra és kétszáznegyvenedszer bizsergeti végig a Szentháromság-szobor barokk angyalkáit az első hó puhasága. Fészket rak a Kecsketemplom kőcsipkéibe, csillogó palástot von a Hűségkapu Hungáriájának vállára, bekeretezi a Szentgyörgy-utca és a Kolostor-utca címerpajzsait, minden barokk cirádát és párkányt fehéren kihangsúlyoz, minden torony-süveg köré patyolatturbánt csavar. Az ódon házak a hó fehérségétől még sötétebbek lesznek, fekete ünneplőbe öltözött aggastyánok tisztes gyülekezetévé válnak az utcások, melyeknek alján a mai emberek tussfekete sziluettjei osonnak a libegő pehelyfüggöny alatt.

A csendes város még néhány fokkal lehalkul, mert a vastag hószőnyeg felissza a léptek és kerekék zaját. Hótapétás szobává változik a régi Sopron, telezsúfolva az ősöktől örökölt szépmivű bútorokkal, és ebben a puha otthonban egyetlen család csillogószemű gyermekeivé fiatalodnak a polgárok.

Szertefoszlottak a város körül a ködfüggönyök. Helyettük jégvirágos, óriási üvegbura kupolája kéklik a Várhelytől a Fertőig, egyetlen fehér egységgé fogva össze a téli nap fényében fürdő hegyeket és a havas háztetők tömkelegét. Néha egy-egy régimódi szán csilingel Brennberg felé, benne romantikus hajlamú idősebb dámák és az autókorszak gögjétől még meg nem fertőzött unokák.

A Kurucdomb lejtős utcáin megindul a Szélmalom-kaszárnya inségeseinek processziója a Városháza felé, hogy kenyeret lapátoljon a fehér mannából annak a gyerekhadnak, amely a szikrázó hó boldogító mámorában ócska szánkókon és hordódongából faragott hótalpakon Brueghel ecsetjére kívánczó téli vigasságot csap a szélmalmok körül.

Odaát, a Szent Mihály-negyed oldalán, ahol a Wieden,

Ruckherzu és más ódonnevű utcák szentektől őrzött házaiból kék füst száll a gyémántporos téli égbe, a módosabb gazdapolgárok ünneplik a pihentető telet. Földjeiktől és szőlőiktől elvágta őket a hó, de megmaradt a zsiros babsterc, a fertőmenti vörösbor és az ólban a hízó. Késköszörülés, forró víz bugyborékolása és az áldozati állat halálvisítása hallatszik mindenfelől a hosszú udvarokból, ahol a véres havon az asszony nép és a gyerekek sűrűlődnék a teknő körül a böllér vezérlete alatt. Estig már hurkakká, sonkakká és szalonnává változott a tehetséges állat, és mikor a zegzúgos utcákon felragyog a hó a lámpák fénykörében, akkor a gazda a komákkal már valamelyik „Buschenschank” vastag levegőjében issza az áldomást és éneklí a régi katonanótákat, hogy csak úgy rengenek bele a párától verejtékező ablakok. Így gyűjt erőt a soproni gazdapolgár a tél legnagyobb teljesítményéhez, a gazdapolgárbálhoz, amikor az öregebbje csizmásan és pitykés lajbiban, a fiatalja sajnos már városi ruhában este nyolctól reggelig csüggedetlenül forgatja párját a Kaszinó fényes termeiben.

Kár, hogy ennek a zsiros, bővérű világnak nem akadt még Pólya Tiborja.

*

Egy éjjeli séta a behavazott Sopronban az élvezetek ama fajtájához tartozik, mint Händel valamelyik *Concerto grosso*-ja. Középen a szólóhangszerek kisebb, de annál értékesebb zenekara, a *concertino*, köröskörül a nagy zenekar, a *tutti*. Lábujjhegyen járó halk zene barokk triolákkal, szelíd dinamikával és sok szordinóval.

A lámpák ernyői lefelé nagy fényudvarokat hasítanak ki a hó kékes sápadtságából, felfelé imbolygó árnyékokba burkolnak egy gótikus rozettát vagy oszlopsoros toronyerkélyt. Legfelül pedig az Orion csillagképe villog és egy lehelletnyi holdsarló ezüstlik.

A Szentlélek-templom vállai közé húzott tornyocskájával öregasszonyosan belesüpped a puha, fehér karosszékbe, amit már hétszázadszor tol alája a tél. Az Előkapu egymás elé tolakodó házainak egyik sarkában egy megroskadt kis rokokókapu tehetetlen második gyermekkorát éli. Duzzog, mert a Moziból jövők nem akarják észrevenni hattyútollas mantilláját.

Felhő érkezik a Rax felől a Várostorony fölé. A kétféjű sas-madár mindkét csőrével belehasít a lomha dunyhába és sűrű pelyhekben újra megindul a hó hullása a soproni terek terére, a Városháztérre. Egymásután megkondulnak a magasban a toronyórák. Útéseik mint fagyott buborékok szállnak alá és szét-pattannak. Kivilágított ablakok mögött boltíves mennyezetek és freskók derengenek.

Ki tud ilyenkor hazamenni? Mindig tovább csalogat a ringó hóhullás az újabb és legújabb Sopronon keresztül, végig az Alsólővér-utcán fel a Winkler-út kanyarain, villák és hólabos gyümölcsfavázak közt a Váris tölgyerdejéig, ahol az ívlámpák már erdőt — igazi erdőt! — és keresztül-kasul szaladó sí-nyomokat világítanak meg. Itt már nem Händel-zene hallatszik, hanem a Lővér-szálló jazz-ritmusa és a háttérből a fenyvesek halk korálja.

*

A „Bakter“-jégpálya felől harsogó zenehullámokat hoz a szél. Már nem a „Kaszinó-csárdás“ és a „Kék Duna-keringő“ szívünkbe kottázott taktusait, hanem egy megafonhang harsány vallozásait.

Valamikor ez a korcsolyapálya volt a soproni téli sport netovábbja. Az erdő ugyan éppen olyan közel volt mint ma, de csak a legedzettebbek merészkedtek ki rődlijukkal a mai Ojtozifasor rövidke szánkópályájáig. Akkoriban a tél még börtön volt. De a víg raboknak eszükbe se jutott, hogy télen mást is lehet tenni, mint bálozni, színházba járni, a száz soproni egyesület valamelyikében elnökölni vagy titkárkodni és — esetleg — korcsolyázni. Csak a Neuhofig terjedt a téli séta, néha a Városligetig, de maga az erdő, a nyári barát, legfeljebb vadászt látott vagy Hatvan Ferencet néhány elszánt turistával.

Míg azután, két-három évvel a világháború előtt, a két Kraul-fíú és Strauch tanár hosszú léceket kötött a lábára és a fejszaválókkal mitsem törődve, utat tört a soproni hegység havas világába.

És ma? Ma az első óra megindul az erdő felé a hótalpasok tarka hada, a Lővér-szállóban nincs üres szoba, a Daloshegyen síiskola nyílik, a Lővér-körúton lovak mögött száguldanak a sí-

jöringözök, a Hatvan-turistaházban és a Károly-kilátóban pedig forralt bor körül ülnek az alvó erdő felköltői.

Kétfajta sí-barát van: olyanok, akik csak a sí-t szeretik és az erdőt csak terepnek nézik, és olyanok, akik az erdőt szeretik és a léceket becsülik. Az utóbbiakat az életben is az új, töretlen utak, a távoli célok vonzzák. Ők azok, akik az ugrósánc körüli nyüzsgést messze elkerülik s órákon át szótlan gyönyörűséggel tologatják a talpakat a fásasztó friss hóban az Istenszékétől a Tolvaj-árokig, hegyen-völgyön át, a csodálkozni tudás boldog izgalmában és a megtisztult világ iránti hálával.

Az élet szennyves levegője elhomályosítja a lelket. Azelőtt a hármasság: vallás, költészet és zene volt a lelkek megtisztítója, ma, amikor a költészet a technika zajába fullad, a zenét pedig mindinkább elgépesíti az ember, ma a fehér hegyek és havas erdők világa vállalja a feladat egy részét, hogy újra tükörré fényesítse, amit a hétköznap hályoggal vont be.

Abban a percben, amikor a Printz-pihenőnél a láb rálép a hóba fektetett sítalpra és a botok maguk mögé taszítják a mindennapot, kezdetét veszi valami boldogító folyamat, amit talán átlényegülésnek lehetne nevezni.

A deákkúti kőfejtőnél már egy részben átalakult ember vág neki a jobboldalt felkanyarodó kocsiútnak, hogy az első elágazásánál sietve belemérüljön a hótól roskadozó fák és bokrok csöndjébe. Fent a Fáberrét előtt végigömlik a napfény a fehérprémes fenyők folyosóján és aranyporrá gyújtja az ágakról lepergő hókristályokat. A Héttükkfa után az átlényegülés már teljes. Súlytalanná vált test szárnyaló lélekkel siklik a Tacsíárok kanyargó galériáján lefelé kék árnyak és szikrázó fehérség felett az Ördög-árok torkáig. Egy félóra múlva már kelta sírhalmok körében, a Várhely-kilátó tetejéről issza a szem a fehér körképet, melyet nyugaton a Rax és Schneeberg, északon a Fertő határol. Odaát a Fertő jegén most van az aratás ideje. Vágják a nádat.

A táj nem oly heroikus, mint az Alpesek drámai mozgalmassága. Szépsége szendébb, hívása anyaiabb. Felemel anélkül, hogy megfélemlítene, sötét völgyekbe vezet, anélkül, hogy elcsüggesztene. Nincsenek zord sziklaormai, de vannak erdői és rétei, melyek barátaink. És mindezek felett van egy gyönyörű

tulajdonsága: — a miénk! A miénk, mint a kezünk, melynek minden ráncát, vonalát ismerni véljük és amely mégis csupa titok és meglepetés. A nagyobbik otthonunk ez a táj — ahogy a kisebbik az a város, ott lent a havas mélyben —, telítve egy emberélet milliányi emlékével, fényekkel és árnyakkal, színekkel és illatokkal.

Sokszor járt, de mindig új úton, hó alatt alvó erikamezők közt futnak a sí-lécek a Muck-kilátóhoz. Az új István-menedék-ház csodálkozva áll az első hóban. Előtte párosával sorakoznak a sík, várnak gazdáikra, akik benn a vendégszobában, a délutáni napfény utolsó nyalábjaival a tarka abroszokon, az újjászületés fáradalmait pihenik ki.

Már ibolyaszínre fagyott ködfátylak kúsznak a völgyekben. De fent a Nyíresen a viharfenyők törzse még rőten izzik a búcsúzó napfényben. A hóvankosok egyik oldala narancssárga, a másik ibolyakék, a száraz fűcsomók lenszőkék, a tölgyek elhalt levelei rozsdásan zörögnek az ágakon, fent pedig egy sor aranybárány legel az almazöld téli égen. Hova bújnak ilyenkor az erdő állatjai, melyeknek lábnyomai keresztül-kasul futnak a havon?

Völgynek fordulnak a lécek. Mindjobban gyorsuló siklással szántják a havat. Már a Nyíres alján szaladnak... már a Vadász-forrás homálya is mögöttük maradt... most a Tölgyes-mocsár tölgypatriarkáját kerülik meg... rohannak tovább a kanyargó erdei út ringató hullámain kék és rózsás fényekben.... Fáberrét.... Deákkút.... Fél óra volt? Öt percnél látszott.

A Lövér-körúton már égnek a lámpák. Fenyvesek és tölgyesek közt autók és autóbuszok suhannak a havas úttesten, oldalt pedig zilálthajú sízők siklanak lefelé, a városba, amely fényekkel ékesítve békésen fekszik a téli est platinaszürke foglalatában.

*

Megbékélt lélekkel tér vissza az ember az erdők teléből a dolgozószoba mesterséges nyarába. Hajában magával hozza a felhőket hajtó szelet, fülében a nagy ígéretnek: az új Ébredésnek suttozását. Megfagyott madártetemet látott, de érezte a sílécek alatt a gyökereket is az új élet nedvével. Néha megrázkódott előtte egy madár szárnyától a bokor és a lesikló hótakaró

alatt megmutatta a rügyeket. Hallgatott órákon át, nem azért, mintha temetőben érezte volna magát, hanem azért, mert nem akarta felkelteni az Anyát, akinek méhében már ott vár a gyermek, az új soproni Tavasz.

Néhány adat a Felsőszopori Szily-család történetéhez.

Irta: **Dr. Vitéz Házi Jenő.**

Sopron vármegye híres szülöttjei és büszkeségei közé tartozik Felsőszopori Szily János, a szombathelyi egyházmegye első püspöke, akinek alakját a hálás utókor ércbe öntette. Ez az ércalak most szembenéz a legnagyobbalkotásával, a szombathelyi püspöki székesegyházzal, amelynek szépségével nem tud betelni az ember, mert minél többször látja, annál inkább csodálja.

Felsőszopori Szily János a sopronmegyei Felsőszoporon született 1735 augusztus 30-án nemes szülőktől. Atyja: Farkas r. k. volt, míg anyja: Poltinger Erzsébet evangélikus. Sopron városával korán kapcsolatba lép, mivel középiskoláit itt végezte a jezsuita gimnáziumban, később pedig 1771 november 3-án Sopron városától, mint kegyúrtól elnyerte már mint győri örkanonok a Szent Mihály-templomban fekvő Szent Katalin-oltár javadalmát, mely abban az időben egy öt szobát magában foglaló házból, 9 hold 80 négyszögöl szőlőből, 32 hold szántóból és 6 hold rétből állott. E javadalom évi jövedelmét akkor 172 forintra becsülték.¹⁾

Ennek a kiváló püspöknek a családja történetéhez kívánok az alábbiakban néhány adatot szolgáltatni, amelyeket nagyrészt Sopron város levéltárában találtam, hogy később, ha valaki e család történetét egészen tisztázni és feldolgozni óhajtaná, ez adatokat felhasználhassa és azok nyomán kutatásait helyes irányban folytathassa.

A Szily családnév helységnévből eredőnek látszik. Szil helységnévvvel Sopron, Pozsony, Nyitra, Somogy és Temes megyék-

¹⁾ *Géfin*: A szombathelyi egyházmegye története. I. 27—30. l.

ben találkozunk. Itt tartom megemlítendőnek, hogy a sopron-megyei Ruszt sz. kir. városnak is a középkorban Szil volt a neve, amikor e vidék lakosságában a magyar elem még túlsúlyban volt. Ebből a sokféle Szil falunévből következik, hogy az idők folyamán sok Szili családnév alakulhatott ki, amelyek természetesen egymással semmi néven nevezhető rokoni kapcsolatba nem hozhatók. Hogy ez mennyire így van, néhány esetet Sopron város levéltárából közlök.

1550-ben Pápán lakott egy Szili János nevű lakos, aki Sopron városával üzleti összeköttetésben állott²⁾ és Enyingi Török Pál jobbágya volt. Ez a Szili János utóbb Sopronban házat vásárolt, de a földesura nem engedte el Pápáról, mit 1555-ben a soproni tanács tudomására is hozott.³⁾ Ennek a körülménynek lett a következménye, hogy 1568-ban a házát, mely a Mészáros-utcában a ferences kolostorral szemben feküdt, eladta a soproni tanácsnak.⁴⁾

Ettől a pápai Szili-családtól egészen függetlennek látszik az a Szily Lőrinc, aki 1566-ban Sopronban polgárjogot szerez.⁵⁾ Nemes ember volt, mit onnan tudunk, hogy amikor 1573-ban örökösök nélkül elhalt, minden vagyonát testvérére, nemes Szily Tamásra hagyta, aki a királyi katonaságnál szolgált Tatán. Ez örökség kiadása érdekében Salm Eck gróf is közbenjárt.⁶⁾ Valószínűnek tartom, hogy Szily Tamás leszármazottja volt az a Szily János soproni polgár, akinek házassági szerződése Bács Krisztina hajadonnal 1616-ból fennmaradt⁷⁾ és aki 1615-ben szerepel, mint kezes, egyik polgár felvételénél.⁸⁾

Egészen más sopronmegyei Szili-családból származhatott ismét az a Szili János, akit II. Ferdinánd a jobbágysorból felemelve, 1626 november 19-én nemességgel és címerrel tüntetett ki. Címerül kékszínű pajzsot nyert, melynek alján zöld halom van és ezen ágaskodó, koronás oroszlán látható, jobb lábával fehér lilomot, míg baljában meztelen görbe kardot tartván. E

²⁾ Sopron városi levéltár Lad. I. fasc. 3. nr. 158.

³⁾ Sopron városi levéltár, Lad. XXIV. et Y. fasc. 3. nr. 158.

⁴⁾ Uo. Lad. VIII. et H. fasc. 4. nr. 168.

⁵⁾ Uo. Polgárkönyv I. kötet 68. l.

⁶⁾ Uo. Lad. XXIV. et Y. fasc. 5. nr. 297.

⁷⁾ Uo. Lad. XII. et M. fasc. 7. nr. 301.

⁸⁾ Uo. Polgárkönyv I. 129. l.

család tagjai idővel elszármaztak Tolna megyébe, miként a nemességigazoló iratokból ez kitűnik.⁹⁾

Ezzel szemben a somogy megyei Szily-családnak, amikor 1751-ben a nemességét megújította, ismét más volt a címere: kékszínű pajzsban ágaskodó arany oroszlán, jobbjában 6 ezüst nyilat tartván.¹⁰⁾

Mindezekről a különféle Szily-családoktól különbözőnek tekintem azt a Szily-családot, amelyből a szombathelyi püspök leszármazott. E családnak legrégebb biztos őse Szily Mihály, aki Nádasdy Pál grófnak volt a német titkára. Amikor II. Ferdinánd király 1629 január 12-én címerlevelet adományozott neki és testvéreinek, ezzel tulajdonképpen csak régi nemességüket és a már régebben használt címerüket erősítette meg csupán. Ez a régi családi címer pedig a következő: kékszínű pajzs aljában zöld mező, amelyből dús koronájú olajfa nő ki, az olajfa jobb oldalán (heraldikailag értve!) ágaskodó oroszlán, bal oldalán pedig ágaskodó fekete medve látható egymással szembefordulva. Ez a család idővel a nemességigazoló iratok biznysága szerint elszármazott Veszprém megyébe is,¹¹⁾ de hogy 1754-ben, amikor a nemeseket országosan igazolták, a Komárom és Vas megyében található nemes Szily-családok a felsoroltak közül valók-e, avagy ismét mások, azt csak címereik ismerete alapján lehetne eldönteni.¹²⁾

Az elmondottak eléggé bizonyítják, hogy a családnév azonossága még nem jelenti a közös őstől való leszármazást, nemes családok esetében ez csak akkor következik be, ha azonos címerhasználatot lehet beigazolni.

Amikor Felsőszopori Szily János szombathelyi megyéspüspök édesatyja, Farkas, 1754-ben a nemességét igazolta,

⁹⁾ Sopron megye levéltára, Armales nr. 176. A címer leírása ez: „scutum videlicet militare erectum caelestini coloris fundum eius monticulo viridi occupante, quam leo integer posterioribus pedibus ambire, anterioribus vero dextro lilium album comprehendere, sinistro vero acinacem nudum in sinistrum scuti latum conversum intra volam stringentem, capitique diadema regium superimpositum ore hianti cominus stare visitur...”

¹⁰⁾ Orsz. levéltár Budapest, Liber Regius XLII. 80. l. A címer leírása ez: „scutum videlicet militare erectum caeruleum, in quo leo aureus rictu hiantes et lingua rubicunda exerta, cauda post tergum proiecta divaricatis posterioribus pedibus erectus stare, anteriorum vero pedum fabulis etquidem dextris sex sagittas in modum palii et decustim dispositas argenteas tenere visitur...”

¹¹⁾ Sopron megye levéltára, Armales nr. 177.

¹²⁾ Illésy János: Az 1754—55. évi országos nemesi összeírás.

ebből az igazolásból tudjuk megállapítani az atyját: András, ki 1719-ben és 1725-ben szintén igazolta nemességét, míg Andrásnak atya volt János, aki 1690-ben és 1675-ben pereskedett.¹³⁾ Ennél tovább a családfán egyelőre vissza nem mehetünk. Hasonló nehézséggel állunk szemben az 1643-ban említett Szily Gáspár esetében, akinek atyját szintén nem ismerjük, de mert ő is Nádasdy gróf szolgálatában állt, nem tartjuk kétségesnek a püspök családjához való tartozását.

A most kiadásra kerülő ismeretlen adatok alapján tehát a Felsőszopori Szily-családnak ez alábbi három, egymással még össze nem kapcsolható családfa-részletét tártuk fel:

1. 1629-ben címerlevelet nyernek Szily Mihály és testvérei: János, György, Ilona és Katalin, valamint Ilona asszony fia, Pál, kinek családnevét az okmány elfelejtette közölni.

2. A fenti férfiak valamelyikének lehetett a fia Szily Gáspár, kinek neje Göncz Erzsébet és gyermekeik: Gáspár, Dániel, Miklós és Anna.

3. Az 1675-ben pereskedő Szily János fia volt András, kinek fia Farkas és ennek fia János, a híres szombathelyi püspök.

Ezek után pedig lássuk az egyes adatokat:

Sopronkeresztúr, 1624 márc. 16. *Szily Mihály a veszélyes időre való tekintettel a soproni tanácsnál engedélyt kér arra, hogy 100 akó borát a városba szállíthassa.*

Edle, wolweise, füersichtige herrn purgermaister vnd löblicher ratth! Denn herrnen sey mein gerings, doch jederzeit schuldige, wilige dienst neben windtschung von Gott fridt vnd langes leben. Meine herrn! Schriftlichen zu behelligen hab ich nicht vmbgehen khennen vnd geschicht derowegen, jüngst vor wenig tagen hab ich gehorsamblich angehalten wegen etlich vaßl weinn mier dieselben hineinzufuehren passieren lasen, also ersuch ich die herrn abermallen vnd ist mein dienstliches biten, meine herrn wellen mier solches verwilligen, daz ich dieselbe wenig wein, alß hundert emer, mege hineinlassen fuhren, weil die zeit dießmals so schwierig, haben doch die herrn andern gueten leiten auch solches verwilliget. Ich wil meine wein alda nicht versielbern, begehre auch meinem herrnen in wenigsten wider dieselben oder ihren willen nicht zu thuen, sondern laß wider herauß fuehren. Werde ich den dem herrnen mit meinen geringen diensten solches wissen zu verschulden bin ich jeder zeit bereit. Hiemit wele Gott dieselben in genaden erhalten. Geben zu Creicz, den 16. Marty anno 1624.

Der herrnen weißheit dienstwilliger Michael Zilly manu propria.

¹³⁾ Sopron megye levéltára, Acta deputationalia in negotio investigationis nobilium elaborata, tomus VI, 51, 321, 459, 803, 993 és 1235. l.

Kivül: Denen edlen, ehrnessten vnd wolweisen herrnen purgermeister, richter vnd löblichen ratth der khiniglichen freystatth Ödenburg etc., meinem lieben herrnen zu handen.

Jelzése: Lad. XLI et QQ. fasc. 5. nr. 177/52.

Ivrétü papiros, vizjegye: koronás kétfejű sas, az egyik oldalon *M*, a másik oldalon *H* betűvel, zárlatán homályos körvonalú, nyolcszögletű fődött gyürüspecsttel.

Sopronkeresztúr, 1628 febr. 17. *Szily Mihály arra kéri a soproni tanácsot, hogy borát a város területén át Kelénpatakra szállithassa.*

Edele, gestrenge vnd wolweise herrn, meinem herrn sey mein geringe, doch jederzeit gehorsambe willige dienst.

Vnd hab nicht vmbgehen wollen eüer gestreng, auch khönigliche stadtratt vnderthenig zu berichten, wie daz ich meine aigenthumbliche vierdige weinn, darunder auch fünff vaß zu Tsackerstorff erkhaufft, welche kheine fremde wein, sondern in dem Schächpringer gebierg gefekhsent, wie eure gunst mit mehrern vernehmben werden; wann dan ich solche meine weinn den 20. oder 21 titulus neben der khönigliche freystatt Ödenburg vnd dero gebiet auff Klingenpach zu liffern bedacht, langt derowegen an eure gunst vnd weißheit mein gehorsambes dienstliches bidten, meine herrn wollen meine wägen, so auf zwaymoll neben fűerfahren vnbeheligt vndt vnverhinderlich passieren lasen, hieran admissum sie die biligkheit vnd verschulde auch mit mein geringe dienst gehorsamblich, Wan aber meine herrn diß nicht bewilligen, beger ich wider dero freiheit in khein punkhten zu thuen, solenn auf ein andere straßen gelendet werden. Erwart eine wilfahrige antwort mich euer gestrengen gunst vnd weißheit nachparlich befelhendt. Creicz, den 17. Feber anno 1628.

Euer gestrengen gunst vnd weißheit dienstwilliger knecht:

Michael Zilly manu propria.

Kivül: Denn edlen, gestrengen herrn burgermeister, richter vnd ratt der khönigliche freystadt Ödenburg etc., meinen großginstigen herrnen vndt pa(t)ronen.

Jelzése: Lad. XLI et QQ. fasc. 5. nr. 177/55.

Ivrétü papiros, vizjegye: azonos az előbbivel, zárlatán vörös viaszba nyomott, nyolcszögletű gyürüspecsttel. A pecséten a más ismertetett Szily-címer látható, felette e felírással: *SZILI.MIHAL* A levél hátlapján egykorú, de jelentéktelen feljegyzés is van.

Sopron, 1628 febr. 23. *Szily Mihály megígéri, hogy a jövőben nem fog többé Sopron város területén át osztrák bort szállítani.*

En Bily Mihaly Cseppregben lakozo Sopronj wärmegiei / nemes ember, az teketetes, nemzetes es nagh(sag)os groff / Nadasdy Pall vram eo nagh-(saga) Bolgaia etc. mindeneknek, / az kiknek illik, adom ertesere, hogy az minemő Bakonban / vett Austria boraimat en az kirali Babad¹⁾ Soproni / waras hataran altall vitettem,²⁾ meli boraimat / az teketetes, nemes es bo-

¹⁾ utána: *war*, ²⁾ utána: *meli borokatt* áthúzva.

csullefes tanacs arestaltatott, / miuell hogy priuilegiomok es Babadsagok ellen volt az / eö kegielmek fundussan altall vini, megh tekentuen / az en alazatos Bolgallatomat, scđ intercessiomra ex / gratia altal bocsatottanak illj conditionall, hogy enek / vtona effele borokat ne merezeliek Sohais altal vitetni, / meljre obligaltam maghamat. Naguib bizonsagert attam / kezem irasat pöchetemmel megh erösetetuen. Actum / in libera ciuitate Soprony, 23. Februarj anno 1628.

Idem, qui supra, manu propria.

Kivül: Zili Mihal reuerß wegen durchgefieirtter wein 1628.

Jelzése: Lad. XLI et QQ. fasc. 5. nr. 177/54.

Ívrétü papiros, vízjegye azonos az előbbivel, előlapon Szily Mihály már ismertetett gyürüspecsjével.

Bécs, 1629 jan. 12. II. Ferdinánd király Szily Mihálynak és testvéreinek cimert adományoz.

Ferdinandus secundus divina favente clementia electus Romanorum imperator... tibi fideli nostro Michaeli Szily salutem et gratiae atque clementiae nostrae caesareae atque regiae continuum erga te incrementum... Cum itaque ex fidedigno testimonio intelligamus te Michaellem Szily et alioquin nobilibus ac vitae morumque integritate conspicuis parentibus progenitum et vel ipsa natura vel commendabili quadam indole id maxime a primis aetatis tuae temporibus sedulo noviterque curae habuisse, ut ab illis acceptum et in te derivatum decus domesticum non modo sartum tectum conservares, sed etiam propriis meritis et virtutibus magis ac magis excultum et illustratum ad posteritatem quoque transmittere intenderes, cuiusquidem desiderii tui iam eum tuleris fructum, ut tu ob sufficientem ac in rebus agendis dexteritatem et experientiam aliasque insignes, quas in te spectandas dedisti animi et ingenii dotes a spectabili et magnifico comite Paulo de Nádosd terrae Fogaras¹⁾ perpetuo ac comitatus Castriferrei supremo comite, partium regni nostri Hungariae Cisdanubianarum generali capitaneo, camerario et consiliario nostro etc. in secretarium Germanicum assumptus fueris, in quaquidem functione iam a plurimis annis diligenti cura et sollicitudine ac cum satisfactione domini tui versari perhiberis, hinc motu proprio ex certa nostra scientia animo bene deliberato atque de caesareae regiaeque potestatis nostrae plenitudine te Michaellem Szily ac fratres tuos carnales et uterinos Joannem et Georgium, necnon sorores similiter carnales et uterinas Helenam et Catharinam ac Paulum praefatae Helenae filium in caetum, numerum... duximus denuo assumendos... haec priora vestra arma seu nobilitatis insignia, quibus vos nunc quoque utimini, sequenti modo duximus locupletanda, augmentanda, habenda, dandaque et denuo conferenda: scutum videlicet militare erectum caelestini coloris, fundum illius viridi campo occupante, in quo procer virescens olivae arbor foliis et baccis turgescens in altum surgere visitur, quam hincquidem fulvus leo cauda bifurcata sursumque reflexa ac ore hianti et lingua rubicunda exerta effig(i)atus, illinc autem integer ursus

¹⁾ helytelenül: *Forgács* van a másolatban.

atro sive naturali suo colore designatus etc. decernentes et ex certa nostra scientia, animoque deliberato concedentes... Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti, reverendissimi in Christo patris domini Petri Páßmany archiepiscopi ecclesiae metropolitanae Strigoniensis... in civitate nostra Vienna Austriae, die duodecima mensis Januarii anno domini millesimo sexcentesimo vigesimo nono...

Jelzése: Sopron vármegye levéltára, Armales nr. 177.

Egyszerű másolat a 18. század második feléből, melynek bizonyúsága szerint e címerlevelet 1629 jún. 11-én Sopron vármegyének Újkéren tartott közgyűlésén kihirdették, Veszprém vármegye közönsége pedig 1740 márc. 31-én Pápán átírta. A szövegben alkalmazott pontozásoknál a szokásos formulákat hagytuk el.

Sopronkeresztúr, 1630 jún. 9. *Nádasdy Pál gróf szóbeli üzenetével löszolgáját, Szily Mihályt, küldi a soproni tanácshoz.*

Prudentes et circumspecti domini, / amici et vicini nobis observandi!
Salutem ac nostri paratam commendationem. Algya megh / Isten keg(elmete)ket sok jokkal.

Ez leuelunk mutato jambor feő Bolgankot, / Szily Mihaly vramot, kuldottük keg(elme)tekhez / szoual izenuen altala keg(elme)tek(ne)k nemü-nemü / dologh véget. Keg(elme)teket Beretettel kerjük, / hogy hidgye megh Bauat es mutassa / hozzank jo Bomßedsagos baratsagokat, / kit mijs vißontagh minden alkalmas/saggal keg(elme)tek(ne)k megh igyekezük teritenj. / Eltesse Isten keg(elme)teket jo egesseghben. Ex / castello nostro Kerezthur, die 9. Juny / 1630.

Earundem dominationum vestrarum / amicus et vicinus benevolus

Comes Paulus de Nadasd / manu propria.

Kivül: Prudentibus ac circumspectis dominis N. N. magistro civium, judici, juratisque civibus civitatis liberae ac regiae Soproniensis etc., dominis vicinis nobis observandis.

Jelzése: N. R. A. fasc. 16. nr. 69.

Ívrétű papiros, vízjegye azonos az 1. szám alattival, zárlatán a gróf ovális alakú fődött címerpecsétjével.

Sopronkeresztúr, 1630 dec. 1. *Nádasdy Pál gróf a soproni vámot a szembenlevő házával együtt 2700 birodalmi tallérért elzalogosítja Szily Mihálynak és egyúttal megengedi, hogy a házon 300 tallér erejéig javításokat végeztethessen.*

Nos comes Paulus de Nadasd perpetuus terrae Fogaras et comitatus Castriferrei supremus comes, eques auratus, partium regni Hungariae Cisdanubianarum et confinium Canisae oppositorum generalis capitaneus, cubiculariorum regalium per Hungariam magister, sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis consiliarius memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos bene considerantes et in animo revolventes gratissima servitia egregii domini Michaelis Szili, quae

ipse nobis ab adolescentia sua in variis rebus ac negotiis fidei suae commissis summo complacendi studio, cura et integritate exhibuit et impendit ac in posterum quoque pari constantia exhibiturum se et impensurum pollicetur, matura et exacta intra nos deliberatione praehabita, oneribus etiam et quibuslibet gravaminibus consortis nostrae charissimae, magnificae dominae Judith de Rewa, necnon liberorum nostrorum, iamnati Francisci ac in posterum nascendorum, aliorumque universorum haeredum, fratrum proximorum et consanguineorum nostrorum, quos infrascriptum tangeret et concerneret seu tangere et concernere posset negotium quovismodo in futurum per omnia in nos assumtis et levatis sponte et libere, telonium nostrum in suburbio Soproniensi comitatuque eodem existens unacum domo nostra ex adverso eiusdem telonii exstructa simul cum cunctis suis utilitatibus pertinentiis ac proventibus quibuslibet praefato domino Michaeli Szili, haeredibusque et posteritatibus ac legatariis eiusdem utriusque sexus universis in et pro bis millibus septingentis talleris imperialibus, utpote mille quingentis nobis ab ipso Michaeli Szili plenarie et defectu absque omni numeratis et assignatis, reliquis vero mille ducentis talleris gratiae loco in recompensam fidelium servitiorum suorum a nobis eidem donatis inscribendum, tituloque pignoris dandum, conferendum et per manus tradendum atque assignandum duximus, imo inscribimus, damus, conferimus et per manus tradimus atque assignamus his sub conditionibus: quod videlicet idem Michael Szili, praefatique posterii haeredes et successores eius utriusque sexus universi ipsum telonium nostrum, dictamque domum ex adverso exstructam tandiu possidere, fructus et quaslibet utilitates eius pro se percipere valeant, donec eis per nos vel haeredes ac posteros nostros dicti bis mille septingenti talleri imperiales in specie numerati et depositi non fuerint quoad plenum, neque antea idem telonium domumque eandem ab ipsis ullo sub exquisito colore aut praetextu auferre queamus, assumentes nihilominus eundem Michaeli Szili, dictosque haeredes ac successores nos in quieto ac pacifico dominio praescripti telonii, domusque eiusdem ex adverso exstructae intra tempus redemptionis eorum contra quosvis legitimos impeditores, causidicos et actores propriis nostris curis, laboribus et expensis tueri, protegere et defensando conservare. Hoc etiam adiecto, quod si idem Michael Szili, dictique haeredes ac successores eius pro aliquibus necessitatibus ipsorum praemissum telonium, saepefatamque domum ex adverso exstructam, utilitatesque et pertinentias eorum quaslibet vendere seu alicui inscribere niterentur, licebit illis ipsa in praescripta summa pecuniae et non supra, iisdemque conditionibus inscribere et oppignorare. Praeterea hoc per expressum declarato, quod dictus dominus Michael Szili, ipsique haeredes et successores eius toties memoratam domum ex adverso ipsius telonii exstructam usque ad valorem trecentorum tallerorum imperialium remeliorare et restaurare possint, cuiusquidem remeliorationis seu aedificii superinde exstructi summam praemissam per honestos ac probos architectos condigna aestimatione una cum capitali inscriptionis ipsius telonii domusque eiusdem summa praedictis videlicet bis mille septingentis talleris, in toto ter mille talleros imperiales facientes, simul et semel dicto

domino Michaeli Szili et haeredibus ac successoribus suis persolvere teneamur et haeredes nostrí sint obligati. In cuius rei firmius testimonium praesentes literas nostras manus nostrae subscriptione ac sigilli nostri maioris impressione roboratas dandas duximus et concedendas. Datum in castro nostro Kereszthur, die prima mensis Decembris, anno domini millesimo sexcentesimo tricesimo.

Comes Paulus de Nadast manu propria.

Jelzése: Lad. XXIII et X. fasc. 1. nr. 41.

Egykorú, egyszerű és pongyola másolat papiroson. Ez oklevél csonka egykorú másolata még felfalálható: Lad. XXII et W. fasc. 3. nr. 74 jelzés alatt is.

Sopronkeresztúr, 1631 ápr. 8. *Szily Mihály Andrassy János soproni tanácsosnak óbora ára fejében 100 magyar forintot küld és közli vele azt a szándékát, hogy másnap délután személyesen kívánja felkeresni.*

Generose domine et fautor observandissime / salutem et servitii mei paratissimam commendationem.

Aldgia megh az Ur Isten minden jouaiuall kegyelmedett! / Az Soprony wámostul köldeöttem szaz magyar forentott / az kegyelmed oh boray araban. Azon lezek, hogy / a restantiarulis szepen contentaliam kegyelmedett. / Ez ideigis ígherettem szerent megh elegettem volna / kegyelmedett, de főleötteb sok minden felle a költsssegh. / Szaz gyalogott fogadott vram eo nagysaga, azok/nak kölleott fizettnem, most isment Szent / Geörgy napiara minden rendbely szolgálinak. / Kegyelmedett kerem, ne neheztelien az hatra / maradott restantiaert, aztis fogiatkozás / nekul megh adom kegielmednek. Neminem¹⁾ bezelge/tessim volnanak kegielmedell, ha megh nem bantanam / kegielmedett, holnap del vtan 4 orara kegielmedhez / mennek. Tarcha az Ur Isten sokaigh egésegben / kegielmedett. Ex castro Kereztvr, 8. Aprilis anno 1631.

Generosae dominationis vestrae / servitor paratissimus

Michael Szily manu propria.

Kivül: Generoso domino Joanni Andrassy, liberae ac regiae civitatis Soproniensis senatori etc, domino et fautori observandissimo.

Jelzése: Lad. XXIV et Y. fasc. 13. nr. 890.

Ivrétü papiros, vizjegye: keretben kétfejü sas, zárlatán Szily már ismeretett gyürüspecstjével.

Sárvár, 1645 júl. 26. *Nádasdy Ferenc gróf hű emberének, Szily Gáspárnak Csepregen Gangó-utcában egy jobbágyházat adományoz a hozzátartozó telekkel együtt minden földesúri kötelezettség alól mentesen, de kiköti, hogy a harmadizi leszármazottak halála után e jobbágytelek ismét visszazáll az ő utódaira.*

Nos comes Franciscus de Nadasd, terrae Fogaras perpetuus et comitatus Castriferrei supremus comes, sacrae caesareae, regiaeque maiestatis came-

¹⁾ utána: nagy áthúzva.

rarius etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilem intercessionem, tum vero attentis et consideratis fidelitate, fidelibusque servitiis egregii Casparis Szyly, quae ipse nobis a iuventute sua in omnibus rebus fidei suae commissis fideliter et constanter exhibuit et impendit, ac imposte-
rum quoque pari fidelitatis constantia se exhibiturum ac impensurum velle pollicetur, totalem et integram sessionem nostram colonicalem in oppido nostro Czepregh platea Gangoucza vulgo nuncupata, comitatuque Soproniensi existente, ac ad arcem nostram Sarvar in Castriferrei comitatu extractam pertinente habitam, in qua de facto personalem haberet residentiam idem memoratus Caspar Szily et ab orientali relictæ condam providi Michaelis Szücz, ab occidentali vero partibus similiter relictæ condam providi Joannis Meszaros domibus contigua vicinitate iungitur, cum omnibus suis utilitatibus (*sic!*) ac pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, hortis, pascuis, campis, foenetis, foenilibus, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis, vinearum promonthoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, pisciumque clausuris, aquarumque decursibus ac decimis frugum a terris utpote arabilibus ad eandem domum seu sessionem proprie pertinentibus, aliarumque quarumvis utilitatum ac pertinentiarum suarum integritatibus, nobis ab eadem hactenus de iure vel consuetudine cedentibus, cedereque debentibus ac praestari solitis ab omni jurisdictione provisorum, rationistarum et quorumvis officialium nostrorum tam praesentium quam futurorum supra-
tactae arcis nostrae Saruar ex(i)mimus, memoratoque Caspári Szily, coniugique suae ac liberis eorundem usque ad tertium gradum inclusive utriusque sexus universis utendam, fruendam, tenendam, possidendam pariter et habendam dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus usque (ut praemissum est) ad nepotes, illis vero deficientibus statim et de facto absque ulla depositione pecuniae reliquis nostris bonis applicare possimus et valeamus, haeredesque et posteritates nostri universi possint et valeant. In cuius rei fidem, testimoniumque evidens has eidem praesentes literas nostras manus nostrae subscriptione roboratas, sigillive impressione communitas dandas duximus et concedendas. Datum in arce nostra Saruar, die vigesima sexta Julii, anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo quinto.

Comes Franciscus de Nadasd m. p.

Franciscus Keoczér m. p.

Jelzése: N. R. A. fasc. 34. nr. 1.

Hártya, előlapon a gróf kerek címerpecsétjének a nyomával

Csepreg, 1658 jan. 5. Szily Gáspár özvegyének, Göncz Erzsébetnek végrendelete.

Atyanak es fyunak es Szent lelek Istenek neveben
legien ez mastani ígíekezetem.

Leg elsőbenis lölkömet ayanlom Istenek kegielmében es abraham kebeleben testemet penig/len az földnek az honeid vetetet az jüvendő föl tamadasid (!).

En Göncz Eörszebet az nehaj nemzetes es vitezlo Zili Gaspar szerelmes Uram meg / hagiot özvegie valam ez levelemnek rendiben hogi en azon szerelmes Uramal egiüt keresven / az mi keves jauaim vanak ingok es ingatlanok mivel en egiebarantis beteges állapotombul nap/on kent halalomat varom inkab hogi semint iobulasomat s ezen kívül latvan es ertven ez mas / tani időben elt emberek es atia fijak között törtent dolgokat es egienetlensegeket eleg peldak / leven ere ezeknek okaert az en szerelmes fijaim Zili Gaspar daniel es miklos között tesek illien / alhatatos es örökös intezest: hogi ha lsten eletemet megis tovab hozzabetia mind adig mig lsten / ez niavaligo eletben meg akar tartani az [en] kezeim legienek mindenestül az jobagokon azert leg fő kepen hogi se egik se az masik az töbinek karaval el ne veßtegethese az neki jutando / rebecskeket s engemet se vessenek meg beteges öreg ember segemben hanem böcsülienek minnt / edes aniokat: az iobagokat es minden egieb dolgokra valo gond viselesekert reiaioiok hagivan erz / ven elegtelensegemet eltemig taplalianak bekeseget s eltem utan takarianak tißtesegesen belölo: leg / elsöben nem akarok feledeken leni az en Istenemtül adatot keves iavaimbul szent neve ti / zteletire ania szent egihazanak epületire hagiok az Cshepregi szent egi hazhoz tiz foren / tot hasomlo kepen az szakoni szent egi haz epületireis tiz forentot hagiok az egihazas falui szent / egi hazhoz is öt forentot hagiok az meliet holtom utan vagi szölo haßnabul vagi valami egieb marhabul ki teremtvén az en szerelmes giermekim tartozanak az meg nevezet somat fogiat / kozas nekül meg adni: imar ezek utan az en szerelmes giermekimnekis leg elsöben hagiom az Iste / nek bü aldomasat az en aniai aldasomal egiüt mind ezen az vila gon s mind az iüvendö / örök eletben ismet kivanom s hagiomis nekiiek hogi Isten felök egi mas böcsülök es / szeretök legienek egi szoval ezen az vilagon kegies eletet viselven az kristust kövesek etc. / imaron az en öregbik fiainak Zili Gasparnak az ki engemet egeß Eözvegiesegemben süt / meg az szegen nenietis Zili anat mind elteig böcsult s mind fiui engedelmesegert nem Cshak / meg mutata maga io viselesevel de tehetsege szentert meg az idegen földrülis sokszor maga fogi / atkozasavalis segetete ithon valo fogiat kozasinkat s Eöcseitis idegen földre viven io karban / es böcsületes alapatban helihezete üket segetete minden atiafyui szeretetit meg mutatvan ho / zaiok s mastis tanetatia kisebbik Eöcset kit hogi ez utanis Cselekegiek kerem ezekert az szives / forgolodasiert es az en aniai mi voltomertis: töbel tartoznam ugian de mivel Isten ü neki / ez vilagi eletben iob modot mutatot hogi semint Eöcseinek az ingo iokbul neki jutando reszt / engegie az Eöcseinek kibén ketsegem sincsen eleggiek meg az Gialokai jozzagal kit epen / az ot való zalagos Eörökseget egiüt neki atam az meliet az szegeni atiais elteben ü neki / szant volt hoza advan az Cshepregi hanga hegien valo Eöregiebik szölotis: mivel hogi az job / agrul es Eöröksegekrül valo levelek tartasais ütet ileti mint öregieb atia fiiat enis az ü gond / viselese ala hagiom egi öreg hüvelkben valo fergesmainit nevü giürüvel egiüt az meli arani / giürü nem viselesre sem elköltésre valo hanem szükseg hogi emlekezetre tartasek ha elöb le / jarta lene Zili Gasparnak az öcsenek meg adasek mind az levelekel egiüt etc.

Mivel hogi az daszti falui kuriat szegeni szerelmes Uramis Zili Daniel fiamnak / vasarolta volt enis anak hagiom minden hozatartozando igasagaval egiüt hoza ad / van az Cshepregi hanga hegin levő kisebik szőlőt az ucsa vegen levő ret es gümölcsös ke / rtetis melinek föl szélrül mast magyar matias szomszegiá es az hidegsegi hegien az fertő / melet levő kisebik szőlőt s az hegiküi hatarban levő irtás földkekel es darab kertel / egiüt öve legienek minden ingo iavaimnak felevel egiüt: imar Zili Miklosnak is az / ki leg kiseb az töbinel az böcsületes Cshepregi varasban levő hazamat melietis egiüt kere / stem szegeni szerelmes uramal az meg nevezeteken kívül ioßagot es örökseget valamenit / birok Cshepregben az közep szeri egész fölöt es az fertő melet az hidegsegi hegien levő / öregbik szőlövel minden ingo marhaimnak felevel egietemben ü neki hagiom es rendelem / ha peniglen az mint halogatom felölő hogi valamint szerzetese lene agianak neki az ket / batiai szaz magyar forentot s türión ve[le es] oztznak meg az batiai az ü reßevel / hogi ha peniglen az Ur Isten valameliket magva szakatul kiszolotana ez világbül azt / akarom hogi egi arat vißa szalón anak reße az masikara: ezeketen igi el rendelven / az en szerelmes Germekim maragianak meg Csendeß lölki ismretel raita: hogi azert / azen utolso niavalias agiamban testamentom tetelel ne busetasam hanem Cshedeßen / adhasam meg lölkömet az en Istenemnek mig tülem lehetet irtam ket kezeimel / enek erosegere ezen akaratomat es fyaam között valo rendelesemet s szokot pöcsetemel / erősetetem es mas alab meg irt emberfeges io akaro Uramal is subscribalatam / es megis pöcseteltetem: Czhepregben Anno 1658: die: 5 januarius.

Idem quae supra m. p.

Coram me Joanne Szakony, parocho / Chepregiensi, vicearchidiacono Luczmandiensi m. p.

Coram me Michaelae / Maynoki m. p.

† Coram me Joanne Chiszmazia / consule Chepregiensi.

Coram me Blasio Haydu m. p.

† Coram me Martino Horuat m. p.

Coram me Stephano Lazar aedituo ecclesiae Superioris Chepregiensis m. p.

Kivül: Eöregh Zili Gasparne Aszonyom Gönczöl / Eörsebeth Aszony Testamentoma / melliet eö kegielme fiai Zili Gaspar / v(alamint) Daniel es Miklos közön / seges akarattul fölnythassa / nak.

Jelzése: N. R. A. fasc. 34. nr. 2.

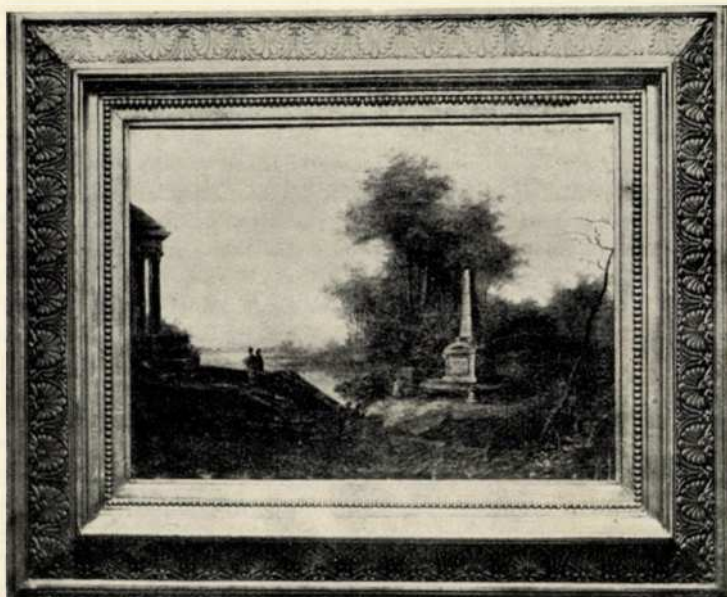
Kissé egérrágott és vízfoltos ívpapiros, melyben kétféle vízjegy látható: 1. koronás kétféjű sas és 2. egy töből két szárra ágazó négyszirmú virág alatt *A P M* betűk. Az özvegy gyűrűspecsétje fekete viaszba van nyomva, nyolcszögletű, keretrajzban szívalak vehető ki, felette e betűkkel: *G E. A* tanúk vörös viaszba nyomott gyűrűspecsétjei elmosódottak. Csizmazia János csepregi polgármester és Horvát Márton nem tudtak írni, ezért van nevük előtt kereszt.

Adatok a soproni festészet történetéhez.

Irta: Storno Miksa.

II.

Maurer Ignác festő személyi adataira vonatkozólag nem sokat nyujt 1829 május 21-ikén kelt végrendelete, de mégis közöljük, hogy ezzel is gyarapítsuk az eddig még nagyon kevés

1. ábra.

Maurer Ignác: Idealizált tájkép.

adattal rendelkező soproni festőművészet történetét. A végrendelet, melynek egykorú hivatalos másolatát a Storno-gyűjtemény őrzi, a következő:

„In Namen der Allerheiligsten Dreyeinigkeit! Habe ich Gefertigter aus Anbetracht der Sterblichkeit bey Gottlob noch gesunden Geisteskräften folgendes als meinen letzten Willen zu Papier bringen lassen. Erstens: Empfehle ich meine durch das Blut Christi erlöste Seele der gnädigen Hände meines Schöpfers, und wünsche, daß mein entseelter Leib nach den Gebrauch der Christkatholischen Kirche anständig zur Erde bestattet werde. Zweytens: Als ein frommes Vermächtniß bestimme ich zum hiesig städtischen Spital und

Lazareth Einhundert Gulden, zu der neu zu errichtenden Kranken-Anstalt Zwanzig Gulden, und zum Armen Institut ebenfalls Zwanzig Gulden, zusammen also Einhundert Vierzig Gulden, Wiener Währung. Drittens: Legiere ich dem hiesigen katholischen Vossischen Waisenhaus ein Capital von Zweyttausend Gulden Wiener Währung, welches nach meinem Hintritt durch meiner unten zu bestimmenden Universalerbin an die bestimmte Waisenstiftung baar auszubezahlen, die jährlichen Interessen aber als eine Beyhilfe zur Verpflegung der Stifts-Zöglinge zu verwenden seyn werden. Viertens: Meines Veters Ferdinand Maurer allhier, seinen vier Kindern vermache ich jedweden einzelnen Eintausend, allen Vieren zusammen also Viertausend Gulden Wiener Währung, welches Legat meine Universalerbin jeden einzelnen bey seiner zu erreichenden Vogtbarkeit mit Tausend Gulden W. W. auszubezahlen, bis dahin aber mit 6 pcto zu verzinsen haben wird. Die jährlich abfallenden Interessen sollen die Eltern derselben als einen Beytrag zu deren Erziehung zu genießen haben. Fünftes: Zu meiner Universal Erbin erenne ich hiemit meine Schwester, Frau Anna Pinteritsch geborne Böhm, welche nach meinem Hintritt sämtliches hinterbleibendes Vermögen ohne gerichtliche Sperre und Inventur zu übernehmen, davon aber die obangesetzten Vermächtnisse u. Legaten, so auch die Kur- und Leichkosten, und die etwa sonst sich ergebenden glaubwürdigen Forderungen zu berichtigen haben wird. Nach dieser meiner Universal Erbin Ableben soll dann dieses Vermögen derselben Kindern zu gleichen Theilen zufallen. So geschehen Oedenburg, am 21-ten May 1829. Dieses ist mein letzter Wille. Ignaz Maurer Mahler m. p. L. S. — Daß Herr Ignatz Maurer hiesiger Mahler dieses Ihm von Wort zu Wort deutlich vorgelesene Testament bei zwar kranken Körper, jedoch vollkommen gegenwärtigen Verstandes als seinen letzten Willen vor uns eigenhändig unterschrieben und ausdrücklich bestätigt habe, bezeugen wir hiemit, Oedenburg, den 21-ten May 1829. (L. S.) Jos. Pätzill, m. p. subst. Bürgermeister, als ersuchter Zeug. L. S. Johann Nep. Ertl m. p. suppl. Ober Notär als gleichfalls ersuchter Zeug. Ist Collationiert und dem Original gleichlautend. Oedenburg, am 31-ten October 1831. Friedrich Martiny mp, Stadt Vice Notär. — Külsején: Vidimirte Abschrift des weyl. Hrn. Ignatz Maurer Mahlers ddo 21-tel May 1829 errichteten letztwilligen Anordnung. Ist vor Einem Rath der königlichen Freystadt Oedenburg untern 31. Oct. publiciert, und denen theilnehmenden Partheyen Abschrift auf Anlangen zuertheilen bewilliget worden. Pub. u. exped. Taxe 1. F. 20 x. Conv. M."

Maurer Ignác egy idealizált tájképet ábrázoló olajfestménye özv. Scholtz Juliánné úrnő birtokában van. (1. ábra.)

Molitor József. A 19. század első felében működött Sopronban. Talán családi kapcsolatban lehet Molitor Márton (1759—1812) neves bécsi tájképfestővel? Egy vászonra festett olajfestménye, mely Szent Józsefet ábrázolja, s amelynek jelzése I. Molitor 1832, a Storno-gyűjteményben van. (2. ábra.) Tőle

való a városháza nagytermében függő arckép is, mely Wester Flórián szent ferencrendi szerzetest ábrázolja. A korabeli aranyozott fakereten levő medaljón felirata így szól: Florian Wester Priester des h. francisci Ordens, Director und Catechet an der Normal Hauptschule zu Oedenburg durch fünfzig Jahre. Gebo-

2. ábra.
Molitor József: Szt. József.

ren zu Eisenstadt im Jahre 1750. † zu Ödenburg den 20. April 1830. Zum Andenken an den 13. Sept. 1829, an welchem er mit der groß. gold. Ehrenmedaille mit Ohr und Band geschmückt wurde. (3. ábra.)

Erről az olajfestményről egy kisebbitett rézmetszet is került forgalomban (egy példánya a Storno-gyűjteményben).

Az arckép alatt Molitor pinx. Höfel sc. Ez a rézmetszet

azért bír fontossággal, mivel Molitort, mint az eredeti olajfestmény készítőjét határozza meg.

Ertl Antal-tól egy lavirozott szépiatanulmányt mutatunk be. Eredetije a Storno-gyűjteményben. (Terebélyes fa tövében

3. ábra.

Molitor József: Wester Flórián arcképe.

két alak ül. Ügyes munka. „Ertl 1819” jelzéssel van ellátva. (4. ábra.)

Angeli Henrik (1840—1925). Kedves emlék a soproni születésű nagyhírű Angeli Henrik arcképfestőnek Sopronban töltött gyermekkoráról az a szépírási lap, amely a „Szépírási példányok.

irattak a' Soproni nemzeti Fő-iskolának I. osztálybéli tanulói által 1847 év' első felében" című füzet 12. lapján olvasható (a Storno-gyűjteményben), melynek szövege a következő: „Die schnell wie der Strom dahin fließende aber nie zurück kommende Zeit verlieren, heißt zwar da sein aber krank liegen: sie gut benützen kann man leben nennen. Oedenburg, am 26. Februar Heinrich Angeli.“

4. ábra.
Ertl Antal: Tanulmány.

Wilfing József († 1879). Rajztanár és arcképfestő. Walzer üvegfestő mellett a heiligenkreutzi (Baden mellett) kolostor románstílusú üvegfestményei restaurálásánál működött közre, ahol alkalmá volt az üvegfestészet technikáját elsajátítani. Ő volt később az, aki hazánkban ezt a művészetet felvirágoztatta s e törekvésében különösen Simor hercegprimás hathatósan támogatta. Id. Storno Ferenc kartonjai alapján ő készítette a Szent Mihály-templom üvegfestményeit és a győri székesegyház Szent László-kápolnája részére is ő szállította a festett ablakokat.

A szabadságharc idején Pándorfon 1848-ban beállt honvéd-

nek, majd Bem hadseregében szolgált, ahol utóbb ezredesi rangot nyert. Hosszú ideig az úgynevezett Neugebäudeben lakott. (Ma Prickler-féle ház, Háromhástér 1. sz.) Itt közölt olajfestménye (a Storno-gyűjteményben) Rách Ferenc városplébánost ábrázolja (5. kép). A kép jelzése: J. Wilfing. 1852. A kép hátlapján a következő felirat:

„Seiner des Hochwürdigsten Herrn Abtes, Domherrn u. Stadtpfarrers in Ödenburg Franz Sal. v. Rách, derzeit Normalschul-Direktors, Inhaber des k. k. Oesterreichischen Goldenen Verdienstkreuzes mit der Krone, als Gründer u. Protector der bei der St. Michaelis-Pfarrkirche bestehenden Musikschule als Zeichen dankbarer Erinnerung gewidmet zu seinem 52. Geburts-

5. ábra.

Wilfing József: Rách S. Ferenc arképe.

tage am 30. Dezember 1857 von dessen Verehrern: Franz Kurzweil sen. Lehrer an der Hauptschule, am Pflaster. Franz Kurzweil junior. Regenschori an der Stadtpfarrkirche zu St. Michael. Anton Schimetschek Lehrer des Violinspieles an der obbenannten Musikschule u. unter Mitwirkung des Verfertigers dieses Bildes Josef Wilfing allhier."

Peyer H. A mult század közepén élt Sopronban vagy Sopron megyében, állítólag hosszabb ideig a szerdahelyi Bezerédj-kúriában. A Storno-gyűjteményben levő tájkép, melynek jelzése H. Peyer, nagyon ügyes munka. Ez a gyűjtemény több olajtanulmányát őrzi, amelyek kiváló tehetségéről tanuskodnak (6. ábra).

E. v. Wouwermans. A Lähne-intézetnek volt rajztanára. Amidőn 1878-ban elköltözött Sopronból, nagyon ügyes, litográfált humoros rajzzal mondott búcsút ismerőseinek. Egy példány, melyet ifj. Storno Ferencnek juttatott, a Storno-gyűjteményben van. Személyi adatait nem ismerjük, képeiről vagy rajzairól nem tudunk és csak azért említjük meg itt, hogyha munkái közül előbb-utóbb valamelyik felszínre kerül, ez a rövid adat is tájékoztatásul szolgálhasson. *

6. ábra.
Peyer H.: Tájkép.

Közleményünk célja, amint azt címe is mutatja, adatgyűjtés volt a soproni festészet történetéhez. Ha nem is volt módunkban nagy anyaggal gazdagítani városunk kulturális életének ezt a fontos ágazatát, talán nem végeztünk felesleges munkát ezek közlésével. Mert minél több adat áll rendelkezésre, annál pontosabb munkát tud majd végezni festőművészetünk történetének egykori megírója.*)

*) A teljesség kedvéért Storno Miksa cikkét néhány olyan személyi

Max Storno: *Daten zur Geschichte der Malerei in Sopron.*

II.

Das Testament *Ignatz Maurer's* vom 21. Mai 1829, dessen Wortlaut wir zwischen dem ungarischen Text bringen, gibt uns einigen Aufschluß über seine persönlichen Verhältnisse. Ein kleines Ölgemälde, idealisierte Landschaft, das wir in Abbildung bringen, befindet sich im Besitze der Frau *Wwe J. Scholtz* in Sopron.

Josef Molitor wirkte in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Er dürfte vielleicht mit dem bekannten Wiener Landschaftsmaler *Martin Molitor* (1759—1812) in Beziehung stehen? Ein Ölgemälde von ihm, darstellend den hl. Josef (aus der Sammlung Storno) ist signiert: I. Molitor 1832. Von ihm ist auch das im großen Sitzungssaale des Rathauses befindliche Portrait des *Florian Wester*. Nach diesem Bilde wurde ein Kupferstich herausgegeben (ein Exemplar in der Sammlung Storno), dessen Bezeichnung *Molitor pinx. Höfele sc. laudet*, mithin Aufschluß gibt über die Provenienz des Ölbildes, das nicht signiert ist.

Von *Anton Ertl* bringen wir eine lavierte Sepiazeichnung (aus der Sammlung Storno), eine Baumgruppe darstellend, mit zwei sitzenden Gestalten, signiert „Ertl 1819“.

adattal egészítjük ki, amelyek a korábbi tanulmányokban figyelmét elkerülték.

Maurer Ignác apja, *Willibald* és nagybátyja *András* (Ferdinánd?) *Eggenburgból* vándorolt be Sopronba a 18. század folyamán, mindkettő aranyozó volt. *Maurer Ignác* 1787 augusztus 18-án született Sopronban, meghalt 1831 október 28-án. Tőle való a répceszemerei templom oltárképe, egy Szentháromság-kép a darázsfalvi templomban, továbbá a felsőkismartonhegyi templom egy zászlója. *Maurer András* (Ferdinánd), aki 1828-ban halt meg, előbb *Herzogenburgban* tevékenykedett, ott születtek a festő fiai: *Ferdinánd*, *Ferenc* és *József*. *Ferdinánd* festette a soproni dómtemplom oltárképét a tisztító tüzzel, a *Schönherr-malom* hajdani falképét. 1822-ben elszegényedve, jóllehet nem volt polgár, megengedte neki a város, hogy a Hátsókapu táján kis kocsmát nyisson: ez a mai *Rókalyuk*. Két testvére közül *Ferencnek* ismeretes egy képe *Lajtapordányon*: *szent Magdolna*. A harmadik fiú *József*, úgy mint *Ferenc* és *Ignác* is, utódok nélkül halt meg. Lásd: a *Magyar Művészet* soproni száma, 1928. 554—559. o. *Soproni Hírlap*, 1930. III. 9. 10. (*Csatkai Endre dr.* és *Maurer Nándor* cikke.)

Molitor József egy soproni asztalos fia volt, 1803—1810 közt tanult a bécsi akadémián (lásd *Fleischer Gyula* névsorát a magyarországi tanulókról). 1821 óta városi rajztanító Sopronban. 1834-ben festette a meggyesi katolikus templom oltárképét; 1837-ben a vármegyeházban zászlót javít.

Ertl Antal született 1796 február 15-én Sopronban, az apja borbély volt. *Polgárjogot* szerzett 1837-ben, 1850—1852-ig rajztanár; meghalt 1852 augusztus 10-én. Sírköve megvan a régi *Szent Mihály-temetőben*. Festményei szép számmal vannak soproni gyűjtőknél (*Meller dr.*, *Teicher*) és a soproni múzeumban.

Angelinek a Storno-gyűjtemény fentebb közölt kedves emléke mellett csak egy festménye van Sopronban *Gerronay Kossow Imre dr.* igazgató-főorvos birtokában, *Gerronay Kossow Béla* elemi iskolai igazgatót ábrázolja.

Wilfing József született 1819 szeptember 3-án Sopronban. Arcképei nagy számmal vannak a városi múzeumban és magántulajdonban; vallásos jellegű képeit *Scholtz János* birtokolja.

Szerk.

Eine Handschrift aus den Jugendjahren des 1840 zu Oedenburg geborenen berühmten Portraitmalers *Heinrich Angeli* finden wir in einem Schönschreibeheft vom Jahre 1847 in der Sammlung Storno.

Maler und Zeichenprofessor *Josef Wilfing* hat unter Leitung von Walzer bei der Restaurierung der romanischen Glasmalereien im Stifte zu Hl. Kreuz (bei Baden) mitgewirkt, und dann später die Glasmalerei in Ungarn wieder ins Leben gerufen. Die Glasmalereien zu St. Michael in Sopron führte er nach Kartons von Franz Storno sen. aus. Für die St. Ladislaus-Kapelle der Kathedrale zu Győr lieferte er ebenfalls Glasmalereien. Während der Freiheitskämpfe 1848—49 diente er in der Armee des Generals Bem, wo er später den Rang eines Obersten bekleidete.

Zur Mitte des 19. Jahrhunderts lebte in Sopron oder im Soproner Komitat der Landschaftsmaler *H. Peyer*. Ein Ölgemälde, signiert *H. Peyer*, befindet sich in der Sammlung Storno, welche auch mehrere Ölstudien von Genannten aufbewahrt.

E. v. Wouwermans war Zeichenprofessor im Institut Laehne; als er im Jahre 1878 von Sopron Abschied nahm, überreichte er seinen Bekannten eine gut gezeichnete humoristische Karte. Über Bilder oder Zeichnungen von ihm ist uns nichts bekannt und wir nennen seinen Namen bloß deshalb, damit bei eventuellem Auftauchen eines seiner Arbeiten wenigstens diese kurze Notiz Anhalt geben kann.

Zweck unserer Mitteilungen war die Anführung von Daten zur Geschichte der Malerei von Sopron. Wenn wir auch nicht in der Lage waren, mit reichhaltigem Material dieses wichtige Kulturgebiet unserer Stadt zu bereichern, glauben wir dennoch der Sache guten Dienst geleistet zu haben.

In der Notiz der Schriftleitung bringen wir noch nähere Angaben über die genannten Oedenburger Maler.

Soproni erdészeti régiségek.

Irta: Zügn Nándor.

Sopron lakosainak azokat a kiváltságokat és jogokat, amelyek alapján önkormányzati alapon mint városi polgárok megszervezhettek, IV. László király 1277-ben kiadott oklevele adta meg. A városnak, mint jogi személynek, nagyobb mérvű birtokszerzése ezzel az oklevéllel indul meg.

Valószínű, hogy a várossá alakulás előtt is a város közvetlen környékén elterülő kertek, szántók, rétek, szőlők, legelők és talán egyes erdőfoltok is már soproni lakosok tulajdonát képezték, mert alig lehet elképzelni, hogy az akkori Sopron lakosai, ha mindjárt főleg iparosok és kereskedők voltak is, az akkori kezdetleges út- és kereskedelmi viszonyok mellett megélhettek volna

anélkül, hogy az élelmezésükhöz szükséges anyagok egy jó részét maguk ne termelték volna. Gabonát, disznót, marhát hozhattak messzebről is, de zöldséget, főzeléket, gyümölcsöt, baromfit, tojást, tejet stb. maguknak kellett termelni és ehhez okvetlen kellett a föld is. Az egyes polgároknak tehát valószínűleg már a városi megszervezkedés előtt is volt földbirtokuk, azonban a köznek birtokszerzését IV. László említett oklevele indította meg. Ezzel az oklevéllel ugyanis a városhoz csatolta a mai Lővérek helyén lakott királyi nyilasok által birtokolt területeket: a Lővérek vidékét, a mai Károlymagaslat, Vashegy és Nándormagaslat környékén fekvő szántók, gyümölcsösök, szőlők és erdők ama részeit, melyek még nem voltak soproni lakosok birtokában. Ezek az erdőrészeket képezték tehát valószínűleg a köz első erdőbirtokát.

A Bánfalva körül fekvő erdők úgylátszik közvetlen a Lászlóféle oklevél kiadása után kerültek a város birtokába, mert míg 1277-ben még mint királyi várföld szerepelnek, addig már 1291-ben III. Endre király egy oklevele mint soproni birtokot tárgyalja. Ebből joggal következtethetünk arra, hogy a mai Hétbükfa, Várhely és Ultra nevű erdőrészeket még szintén IV. László adományozta a soproniaknak. A Nándormagaslattól délre és nyugatra egészen a Büdösforrásig és az Istenszékéig elterülő erdők a középkor végéről való okmányokban sokat emlegetett Egered nevű birtok részeit képezték. Ennek az erdőnek legnyugatibb részei, a Házhegy, a Tövissüveg, a Ferencforrás és a Kányaszurdok vidéke, már 1355-ben a város tulajdonában voltak és valószínűleg vásárlás útján lettek azzá, a déli részek, a Kecsepatak vidéke és a katonai lőtér melletti és mögötti részeket pedig, tehát azokat, amelyek Harka községgel határosak, Harkai Péter és fia Istvántól vették meg a soproniak 1389-ben 200 font denárért. (Umb 200 pfund pfennig, innen jöhet a lőtér mellett fekvő erdő mai német neve: Pfennigwald.) Az Ágfalvától nyugatra fekvő erdőt Ágfalva községgel együtt 1377-ben vásárolták meg elődeink a Dági család tagjaitól, még pedig Dági Péter fia Miklós birtokrészét 1050 aranyforintért, Dági Lőrinc és fia János birtokrészét 713 aranyforintért és Dági Lőrinc leánya, Anna asszony birtokrészét 475 forintért.

Ezek az erdők mind a várostól délre és nyugatra terülnek el.

A várostól keletre és északra fekvő erdőket a következő sorrendben szerezték meg őseink. A Balf körüli erdők egy részét a falu felével Róbert Károly királytól kapták adományul hű szolgálataik elismeréséül, a falu másik felét a hozzátartozó erdőkkel 1366-ban vették meg Ikervári Péter fiaitól, Jánostól és Páltól. Ezek a Szárhalom-erdő keleti részét alkotják. Ennek az erdőnek északnyugati, a mai Tómalom körüli részei a középkorban a mai Kőhíd-telep táján volt Págya nevű birtokhoz tartoztak, amelyet a soproniak 1324-ben Págyai László özvegyétől vásároltak meg. Fertőmeggyes községét 1385-ben a hozzávaló erdőkkel Mária királynő, Nagy Lajos leánya és Zsigmond felesége ajándékozta elődeinknek a Szent Koronához való hűséges ragaszkodásukért. A mai Dudlesz-, régen Durlas-erdőt Kelénpatak községgel együtt 1416-ban a bécsi Weisbacher családtól vásárolták meg Sopron város polgárai. Legutoljára Lépesfalva község jutott a város birtokába a körülötte elterülő erdőkkel együtt vásárlás útján 1547-ben.

Lépesfalva vásárlásával befejeződött a város mai birtokállományának megszerzése. Ezután a város már nagyobb birtokot szerezni nem tudott.

Az előadottakból nyilvánvaló, hogy Sopron város már a középkor végén, illetve az új kor elején tekintélyes erdőbirtok ura volt. Ezt az erdőbirtokot kerekén 15.000 katasztrális holdra becsülöm. Ezek az erdők nemcsak a város körül, hanem a város nyolc úrbéres községe: Harka, Bánfalva, Ágfalva, Lépesfalva, Kelénpaták, Fertőmeggyes, Balf és Kópháza körül terültek el és nemcsak a városi polgárok, hanem a város úrbéreseinek faszükségletét is hivatva voltak kielégíteni. (A fentiekben Kópháza megszerzésére azért nem tértem ki, mert az a körül volt erdőkből semmi sincs már meg a város mai erdőbirtokában.)

Vitéz Házi Jenő dr., Sopron tudós levéltárosa, Sopron lakosainak számát 1430 táján 3500 lélekre teszi. Ugyancsak ő mondja, hogy a város lakossága a tizenötödik század második felében állandóan csökkent, egyrészt a huszita háborúk, másrészt Mátyás királynak Frigyes osztrák herceggel éppen Sopron vidékét zaklató háborúi miatt. Ezeken kívül a Lánzsér vidékén tannyázó rablólovagok is állandóan sarcolták a város lakosságát, amivel együtt járt a jómód apadása és a lakosság csökkenése is.

Ezek alapján talán nem tévedek nagyot, ha 1500 körül a város lakosainak számát 3000 lélekre, az akkor még csak hét úrbéres község lakosságát pedig 1000 lélekre teszem. Az általam 15.000 holdra becsült akkori erdőbirtoknak tehát 4000 embert kellett tüzelővel és épületfával ellátni, vagyis egy lélekre 3'75 k. hold erdő évi fatermése jutott. Az akkori erdők egy holdjának évi fahozamát csak 1 m³-re téve és egy családra öt családtagot számítva, minden családnak évenként 18'75 m³ fa jutott, ami akkoriban legalább 10 jókora szekérrakományt tett ki és mai mértékben 25 ürm-nek, vagy 125 métermázsa fának felel meg. Nyugodtan állíthatom tehát, hogy a város erdőbirtoka az akkori lakosság faszükségletét bőven fedezhette, különösen, ha még figyelembe vesszük azt, hogy az akkori primitív lakásviszonyok mellett sokkal kevesebb tüzelő kellett, mint ma és hogy a szőlők évi nyesése által még igen tetemes rőzsetüzelőhöz jutottak. Ez azonban csak a tüzelőre vonatkozik. Mert míg a városi erdő a tűzifán kívül az építkezésekhez szükséges keményfaanyagot is bőven tudta adni, addig őseink is már a fenyőfából, puhafából való minden építőanyagot kénytelenek voltak idegenből vásárolni, mert — mint utóbb be fogom bizonyítani — a városi erdőkben akkor sem voltak számottevő fenyvesek, mint nem voltak a múlt század közepéig, tehát deszkát, lécet és zindelyt a városi erdő adni nem tudott.

Hogy ezt az erdőbirtokot, mely vagyonközösségi alapon közbirtokossági erdő volt, hogyan használták a város polgárai és úrbéresei, hogy meg volt-e határozva, hogy mennyit, mikor és hol vághat saját szükségletére az egyes és kellett-e ezért valami váltságot fizetni, vágatott-e a város saját rezsijében fát, volt-e valaki az akkori előljárárságból ennek a nagy birtoknak közvetlen felügyeletével és az abban való rendtartással külön megbízva stb., erre az akkori időkből ránkmaradt írások egyenes feleletet nem adnak.

Közvetve kaphatunk azonban ezekre a kérdésekre feleletet, illetve felvilágosításokat azokból a számadásokból és jegyzőkönyvekből, amelyek a város életéből 1400-tól 1541-ig ránk maradtak és amelyeket v. Házi Jenő dr. „Sopron szab. kir. város története” című művének II. rész 2. kötetében közzétett.

E jegyzőkönyvek keletkezésének megértéséhez tudnunk kell,

hogy abban az időben a város közigazgatásának fejei a polgármester és a városbíró voltak (ambtleutt), kik mellett állandóan tizenkét tanácsúr (ratherren, beizitzer) állott, kik a belső tanácsot alkották és a polgármesterrel és a városbíróval együtt vitték a város ügyeit. Fontos kérdések elintézése előtt behívták a polgárok összességét képviselő, 24 tagból álló külső tanácsot (vierundzwainziger) és annak a véleményét is meghallgatták a végleges döntés előtt. Ezt a tisztkart, amely a városi önkormányzat főszerve volt, évenként újra választották a mindig Szent Márk napján, április 25-én tartott közgyűlésen. Ezt a közgyűlést a polgárok összessége alkotta és az előljáróság megválasztásán kívül itt joga volt minden városi polgárnak minden városi ügyről beszélni, panaszokat és kívánságokat előadni (mint akárcsak a mai költségvetési vitáknál), azonban határozatokkal döntenek joguk nem volt. Az ilyenkor előadott kívánságokról és panaszokról csak a belső tanács volt jogosult döntenek és hogy nem mindig honorálták a köznek kívánságait, azt abból látjuk, hogy ugyanaz a kívánság vagy panasz sokszor ismétlődik a jegyzőkönyvekben.

Összesen 24 jegyzőkönyv maradt ránk, melyek az 1455, 1496., 1507—8., 1513., 1523—1541. évekből valók. Az ugyanabban a kötetben közzétett számadások és számadástörödékek 1400—1431. évi korszakból valók, tehát majdnem egy századdal előbből, mint a jegyzőkönyvek. Ez azonban nem akadályozza annak, hogy a számadások adataiból levont következtetések a jegyzőkönyvek korára érvényesek ne legyenek.

Az első, amire a jegyzőkönyvekben található felszólalásokból következtethetünk az, hogy elődeink — bár, mint fentebb kimutattam, a városi erdő bőven fedezhette a faszükségletet — mégis már akkor is nagy gondot fordítottak az erdők védelmére és követelték az előljáróságtól az ezt célzó intézkedéseket. Így az első ránk maradt jegyzőkönyvben a következő kívánságot terjeszti elő a polgárság:

„Item das die pawren in den dörffern darob seien die prunst in den welden zu leschen vnd zu wendden, darumb man in aus der kamer ain gut trinkgelt geben sol vnd sew sullen erforschen, von wann solhe prunst auskömen seÿ, dadurch man solhs gelt widerumb mug bekömen.“ (Utasítsanak a parasztok a falvakban, hogy az erdőtüzeket oltsák el és akadályozzák meg,

amiért a városi pénztárból jó borralaló adassék nekik és nyomozzák ki, hogy honnan keletkezett a tűz, hogy a felmerült költségek megtérüljenek. [Valószínűleg a birságpénzekből gondolják.]

Ugyancsak ez ügyben szólalnak fel 58 évvel később az 1513 évi közgyűlésen a következőkben:

„Item ain gmain will, demnach sÿ großen schaden mit der prunst der holtzer genommen, das man aigenntlich vleÿs ankër die so ursacher solher prunst seÿhen, daz sy zu abtrag solhen schadens gehallten werdt.“ (A város közönsége kívánja, hogy — miután az erdőtüzek által nagy kárt szenvedett — különös gond fordítottassék e tüzek okozóinak kinyomozására, hogy azokat az okozott kár megtérítésére szorítani lehessen.)

Lehetséges, hogy ezeket az erdőtüzeket akkor is, úgy mint ma, az erdön járókelők, az ott dolgozók vagy pásztorok okozták, de nekem erős a gyanúm, hogy ebben alighanem maguk a parasztok voltak a ludasok és ők maguk gyújtották fel a vágás-területeket és fiatal erdőket, hogy jobb és több legelőt biztosítsanak a marhájuknak, mint az igen sok helyen és későbbi századokban is előfordult nemcsak Sopronban, hanem mindenütt, ahol az erdön legeltetni szoktak.

Szintén erdőtűzzel állanak összefüggésben és ennek szigorú megtorlását kívánják az 1540 évi jegyzőkönyvek az előljárásság választásáról szóló pontban foglalt következő mondatok:

„Dann des herren Alexen halben ist ain gmain gschray ausgebrochen, alls soll er gmainer statt pedschadt misgebraucht vnd mit auslenndern wider den gmainen burgeraidt hanndtgsellschaftt gehallten, des man aber nit lauter wissen hatt, sonnder ainem ersamen ratt mer dauon wissen sein soll. Daneben soll auch von seinem feur, so er vber beschehen verbott austragen lassen, groß, mercklich schäden in dem gehulltz im Warduschperg sich begeben haben. Daran ain ersame gmain groß beschwerdt tregt vnd ine derhalben auf vorgeendt beschaw vnd schätzung vngestraftt nit beleiben zu lassen begert, sonderlich dieweill vormalls annder derhalben sein hoch gestraftt worden vnd ist diser vrsachen halben in erwelung ausgelassen worden, doch auff der herren ambleutt vnd aines ersamen rats besser wissen vnd behertzigung.“ (Elek úrról általában beszélnek, hogy a

város pecsétjével visszaélt és hogy az általános polgáreskü ellenére külföldiekkel kereskedelmi társulásban állott, amit azonban a köz nem tud biztosan, de a tiszteletreméltó tanács többet tudhat róla. Emellett azt is mondják, hogy az ő tüzetől, amit tilalom ellenére kihordatott, nagy és érzékeny károk történtek a Warduschpergen [Warischberg, ma Károlymagaslat]. Ezt a város közönsége súlyosan sérelmezi és kívánja, hogy előzetes szemle és becslés után büntetlenül ne hagyassék, mivel másokat is ilyenek miatt előbb már súlyosan megbüntettek és ezen okok miatt a választásból kihagyták, de mégis a főtisztviselők [polgármester és városbíró] és a tiszteletreméltó tanács jobb tudására bízzák ezt az ügyet. [Ezt úgy kell érteni, hogy a belső tanácsra bízták, hogy utóbb mégis beveszik-e a tanácsba, amire többször találunk esetet a jegyzőkönyvekben.]

Itt egy Gering Elek nevű tekintélyes városi polgárról van szó, aki a megelőző évben városbíró volt. Szokás lehetett, hogy a már egyszer ilyen magas hivatalt viselt urakat a következő évben legalább a belső tanács tagjává megválasszák. Erre a Gering Elekre azonban a felsorolt három vád miatt annyira megharagudtak, hogy ennél a tisztújításnál teljesen elejtették. Úgy látszik a jó Gering Elek utóbb tisztázta magát az ellene emelt vádak alól, vagy megbocsátottak neki, mert 1541-ben több társával együtt már megínt megválasztják „zu rattherren vnd beisitzern“, tanácsuraknak.

Az oknélküli vágást és az ezzel járó felesleges erdőpusztítást is rossz szemmel nézte a polgárok összessége és azt megakadályozni igyekezett. Erre enged következtetni az 1535-i jegyzőkönyv 21. pontja:

„So hatt auch ain ersame gmain betracht, das die zein vmb die planntzsteyg vor Sannt Michel vnd anndern ortn hinfuran nit abgebrochen werden, sonnder beleiben sollen, damit nit von notten dieselben jerlich zuuernewen vnd die wälldt hiedurch zuuerödten, darauff soll ain ersamer ratt aufsehung vnd straff verordnen vnd sollchs offenlich verrueffen lassen.“ (Szóvá teszi a város közönsége, hogy a Szent Mihály előtt és más helyeken levő kiskertek körüli kerítések ne romboltassanak le, hanem továbbra is maradjanak meg, nehogy ezeket évenként felújítani kelljen és emiatt az erdőket pusztítani, erre legyen gondja a tiszteletre-

méltó tanácsnak, állapítson meg erre büntetést és hirdettesse ki nyilvánosan ezt a tilalmat.)

A tanács ezt az ügyet nem vette komolyan és nem is tett semmit, mert az 1536 évi jegyzőkönyvben ez a kívánság majdnem szószerint megismétlődik a következő rosszaló hozzátdással:

„Wiewoll auch das vorig jar diser artickl auch betracht, ist doch khain vollziehung geschehen. Ain arsame gmain versieht sich aber, es werde furterhin vollzogen werden.“ (Bár ez a pont a múlt évben is szóba került, nem hajtottak végre semmit. Elvárja azonban a közönség, hogy a jövőben fogják végrehajtani.)

A jogtalan vágást és erdőpusztítást kívánják megakadályozni az 1541 évi közgyűlésen ezzel a felszólalással:

„Item ledign personen vnnd anndern, so nit burger sein, soll verbottn vnd durch die herren ambleutt aigentlich darauff aufsehen gehallten werden, das sÿ khain holltz fur sich vnd hiedurch anndern zuuerkhauffen in gmainer statt gehulltzen.... wie villfeltig beschicht,.... hackhen.... bei großer straff, dann derhalben sich große verödung der wälldt.... zuertregt.“ (Nőtlen embereknek és nem soproni polgároknak nagy büntetés mellett tiltassék meg, hogy — mint ez gyakran megtörténik — maguknak és tovább eladásra fát vágjanak a város erdejében és a főtisztviselő uraknak erre különös gondjuk legyen, mert ebből az erdők nagy pusztulása származik.)

Ebből a felszólalásból már bizonyos erdőrendtartásra következtethetünk, mert eszerint csak nős városi polgároknak volt joguk a városi erdőben fát vágni és csak saját szükségletre. Nőtlen embernek és nem városi polgárnak erre joga nem volt, eladásra pedig senki sem vághatott fát.

Erdészeti szempontból a legérdekesebbek ezeknek a jegyzőkönyveknek ama helyei, melyek a „panholcz, panwald“-ról szólnak.

Ez a kifejezés — mint alább látni fogjuk — nem fedt az a fogalmat, amit a mai német „Bannwald“ és az azzal azonos jelentőségű magyar véderdő akar kifejezni, mert ezen a magyar erdőtörvény definíciója szerint olyan erdőt kell érteni:

1. amely kő- vagy hógörgeteg, kő- vagy földomlás, talaj-

csúszás elhárítására, vadpatak, vízmosság vagy homokfúvás keletkezésének és továbbterjedésének megakadályozására szolgál és káros szelek ellen védelmet nyújt;

2. amelynek elpusztulása az alantabb fekvő vagy szomszédos területek termőképességét, források vízbőségét, épület, ipartelep, közút, közforgalmi vasút, közhasználatra szolgáló mű vagy egyéb műtárgy biztonságát veszélyeztetné;

3. amelyet mellette fekvő kórház vagy gyógyintézet érdekében kell fenntartani.

A soproni jegyzőkönyvek „panholtz” kifejezése nem olyan erdőt akar megjelölni, amely valamely alatta vagy mellette fekvő létesítmény vagy gazdasági érték védelmét van hivatva szolgálni, vagy elemi csapások megelőzése érdekében tartandó fenn és gondozandó, hanem olyan erdőt jelent, amelyben a tetszésszerű vágást valamely oknál fogva beszüntették és megtiltották. Végeredményben tehát nem *védő*, hanem *védett* erdőt jelent.

Ezzel a kifejezéssel először az 1455 évi, tehát mindjárt az első jegyzőkönyvben találkozunk:

„Item auch ist betracht, das der wald im Durlos furbaser gehait sol werden vnd panholcz sein vnd wer außerbhalb der herren willen darin fert, den wil man an leib vnd an gut swerlich straffen.“ (Az is szóba került, hogy a Dudlesz-erdő ezentúl későbbben vágassék le és tiloserdő legyen és hogy aki abba a tanácsurak engedélye nélkül szekérral jár, az súlyos testi és vagyoni büntetés alá essék.)

Itt a polgárok összessége azt a kívánságát fejezi ki, hogy a Dudlesz-erdő ne most, hanem későbbben vágassék le és tilos erdő legyen. Hogy ennek a tilalmazásnak mi legyen a célja, arra ez a felszólalás még feleletet nem ad, de megkapjuk az 1526 évi jegyzőkönyv következő pontjában:

„Item in verganngen jaren ist betracht, das weder burgermaister, richter, ratherren, geistlich noch weltlich on erlaubnus vnd notdurftig sachen vnd paw in die pannholtzer faren sollen, aber das haben Caspar Kolb alltstattrichter, ettlich pharrer vnd annder nit gehallten. Will ain gemain ernstlich die vnd all, so hieran vbertreten, gestraft werden, wie sich geburdt vnd auf kunftig kainem mer, welcher der ist, nymand ausgenommen, gestätt werde.“ (A múlt években is már szóvátétetett, hogy sem a

polgármester, sem a városbíró, sem a tanácsurak, sem papi, sem világi egyén engedély, különös ok és építési szükséglet nélkül ne járjanak szekérrel a tilos erdőbe és hogy ezt Kolb Gáspár volt városbíró, egynéhány pap és mások be nem tartották. Nyomatékosan kívánja a közönség, hogy ezek és mindenki, aki ezt a tilalmat áthágja, megbüntettessék és hogy a jövőben ez senkinek, bárki legyen is az és senki kivéve, meg ne engedessék.)

Ebből már világosan látjuk, hogy az előljáróság adhatott ugyan engedélyt a tilos erdőben való favágásra, de csak „notdurftig sachen vnd paw“, különös szükséglet és *építési* célból. Hogy az építési célon van a hangsúly, azt teljes biztonsággal megállapíthatjuk az 1541. évi jegyzőkönyv 16. pontjából:

„Sich beschwärt ain gmain, das inen in die panhölltzer zu faren verpotten, wie es dann menniglich verpotten sein solle, aber ettlich, alls der herr pfarrer, herr burgermaister, richter, Mert Pesser, Soos Ferentz, Michel Raidel, Prasch Ambross auch vmb prenholltz frei darein faren vnd nit gepfenddt werden vnd so inen ain vnwissender khnecht nachferrt, so wird er gepfenddt, wie dann der herr Reiss Ruprechten Franckhn khnecht pfenndtn lassen, so den obbenennten allen mit seinen wagen nachgeuollgt vnd der herr Reiss hab das pfanndt noch beihenndig. Demnach ainer gmain entliche mainung, dieweill die panhölltzer ainem verpotten, sollen sÿ meniglich niemand ausgenommen verpotten sein vnd beleiben vnd so ainer gepfenddt, sollen die anndern auch gepfenddt oder dem ainem sein pfanndt auch widergeben werden, dann die panhölltzer zu *hoher notturfft des gepeuss* vnd nit zum prennen sein pännig gemacht worden.“ (Sérelmesnek tartja magára nézve a város közönsége, hogy neki meg van tiltva a tilos erdőbe szekérrel jární, mint az mindenkinek meg van tiltva, de egyesek, mint a plébános úr, a polgármester úr, a városbíró, Pesser Márton, Soos Ferentz, Raidel Mihály, Prasch Ambrus még tűzifáért is szabadon járnak oda és nem zálogoltatnak meg és ha valamely tudatlan szolgalegény ezek után oda hajt, úgy megzalogolják, mint Reiss úr [polgármester volt a megelőző évben] Franckh Ruprecht szolgáját is megzalogoltatta, mikor a fentnevezettek után a maga szekerével is odahajtott és a zálog még ma is Reiss úr kezében van. Ezekután most már a közönségnek végleges akarata, hogy a tilos erdőbe szekérrel jární

mindenkinek legyen és maradjon tilos és ha az egyiket megzalogolják, a többit is zálogolják meg, vagy adják ennek is vissza a zálogát, mert a tilos erdők a *nagy építési szükséglet* miatt tilalmaztattak és nem tüzelésre valók.)

Az idézetekből világosan következtethetünk arra, hogy Sopron város polgársága már jókor észrevette, hogy — ha erdeiben a tűzifavágást minden korlátozás nélkül megengedi —, úgy az egész erdőtől lassanként minden erősebb méretű fa ki fog pusztulni, mert a tűzifáért az erdőbe járó polgár természetszerűleg a legerősebb fát fogja tüzelőnek levágni, mert így telik meg leggyorsabban a szekere és így jut a legkiadósabb tüzelőhöz. Minthogy pedig a házak építéséhez akkoriban sokkal több fa kellett mint ma, és mivel a város megerősítését szolgáló építmények, mint sáncok, árokbiztosítások, védőölöpök, a várfalak belső oldalán futó védőfolyosók, bástyák, tornyok, felvonóhidak stb. építése és fenntartása igen sok kemény épületfát vett igénybe, azért valamiképp gondoskodni kellett arról, hogy a városi erdő az erre alkalmas nagyobb méretű szerfát szolgáltatni is tudja. Ezt pedig másképp el nem érhatték, hanem csak úgy, hogy az erdő egy részében a vágást teljesen megtiltották és ott épületfát vágni is csak hatósági engedéllyel engedtek. Azt tették tehát már a régi soproniak is, amit a mai kor erdésze tesz, ha nagyméretű fát akar termelni: fenntartja az erdőt olyan hosszú ideig, míg a magas korral együtt a nagy méreteket is eléri a fa és így szerfára alkalmassá válik.

Az eddigiek alapján azt mondhatjuk, hogy a soproniaknak már a középkor végén kétféle alakú, üzemmódú erdejük volt. Az egyiket azok az erdőrészek alkották, amelyekben a polgárok és valószínűleg az úrbéresek is tüzelőjüket vághatták és ezeket főleg kisebb méretű, sarjából nőtt fák alkották; a másikat nagyobb méretű, öreg fák alkották, amelyek közt bizonyára sok volt a magról kelt és amelynek a felújítása is legalább részben magról történt természetes úton és amelyekben csak engedéllyel lehetett fát vágni. Előbbi a mai sarjerdőnek, utóbbi a mai szál-erdőnek felelne meg.

A jegyzőkönyveknek számtalan adata tesz bizonyosságot arról, hogy elődeink ez utóbiákat, a „panhöltzer“-eket nagyon féltették. Ennek igazolására felhozom még azt, hogy a ránk maradt

24 jegyzőkönyv közül nyolcban van figyelmeztetés az összpolgárság részéről a város előjáróságához intézve, amelyben nyomatékosan felhívják arra, hogy az erdők egy részének tilalmazására hozott határozatok betartására szigorúan ügyeljen és személyválogatás nélkül a legnagyobb szigorral járjon el mindenki ellen, aki e tilalmak ellen vét. A nyolc jegyzőkönyvben található kilenc ilyen tartalmú felszólalás közt háromban személyek nevének, vagy legalább hivatalos állásuk megemlítésével panaszodik az összpolgárság arról, hogy éppen a város urai, mint a polgármester, városbíró, plébános és tanácsurak vétének az erdőket tilalmazó rendelkezések ellen, és hogy éppen ezek küldik szekereiket a tilos erdőbe tűzifavágás és fuvarozás céljából. Továbbá igen sok helyen van szó arról is, hogy a városi főtisztek — ambtleutt —, de az alantas alkalmazottak, mezőőrök — feldhuetter — sem járnak el igazságosan a tilos erdőkben kihágáson ért polgárokkal szemben, mert befolyásos nagy urakat meg nem zálogolnak, de a kis emberekkel és szegényekkel szemben könyörtelenül járnak el. Csak a legjellemzőbb erre vonatkozó panaszt akarom ide iktatni az 1528 évi jegyzőkönyvből:

„Item gmainer stat holltz vnd grundt seind bisher durich die felldhuetter ser verwarlost vnd vernachlasst worden. Begert ain gmain, die heren des ratz sollen ainen oder zwen felldhuetter aufnemen, von inen den ayd nemen vnd daz sy gegen sy dem armen als dem reichen vnd dem reichen als dem armen mit phenndten handlen, kaines verschönen noch gestatten, das ainer inn pannhöltzern haw vnd der ander nit, sunder soll geleich zuegeen, wosyirm ambt nit recht warten, solt man sy straffen. Es sol weder purgermaister noch rychter noch ander kainer im panholtz hagken.“ (A város erdeje és földjei a mezőőrök által eddig igen elhanyagoltattak és gondozatlanok voltak. A közönség kívánja, hogy a tanácsurak egy vagy két mezőőrt fogadjanak fel és eskedtessenek meg arra, hogy a szegényt úgy, mint a gazdagot, a gazdagot úgy, mint a szegényt, egyformán zálogolják meg, semmit ne szépítgessenek és ne engedjék meg, hogy az egyik a tilos erdőben vágjon, a másik ne, hanem egyformán tanuskodjanak és ha tisztükben nem járnak el igazságosan, büntessenek meg. Sem a polgármester, sem a városbíró, sem senki más a tilos erdőben ne vágjon.)

Hogy mennyire szakszerűen kívánják a tilos erdőben az építkezésekre alkalmas törzseket kivágni, arra rávilágít az 1526 évi jegyzőkönyv:

„Item ain gmain hat den feldhuetter fur sich erfordert, ab ime gleublich erinnert, das Caspar Kolb im Zarhalbem lassen hagken, die bränntler abgehaut verkauft vnd den Kogl gar ausgehagkht vnd wann furon mer panholtz auf paw erlaubt, sol man alzeit an sundern orten auszeugen lassen vnd nit alle holtzer verwüsten.“ [A város közönsége maga elé idézte a mezőört, hogy jól emlékszik-e arra, hogy Kolb Gáspár (városbíró volt a megelőző évben) a Szárhalomban a tűzkárosultaknak fát vágatott és nekik eladta és a Koglt (ma Finkenkoglt, Pintytető) teljesen levágatta, és ha ezentúl nagyobb mennyiségű épületfa vágására adnak engedélyt a tilos erdőben, úgy jelöltessenek ki a fák különféle helyeken és ne pusztítsanak el minden fát (egy helyen)].

Itt tiltakozik az összpolgárság az ellen, hogy épületfa vágásának ürügye alatt egész erdőrészeket vágjanak tarra és azt kívánja, hogy az építési célra engedélyezett fát előre jelöljék ki. Ez teljesen modern erdőhasználati eljárás, mert a mai kor erdésze is abban az erdőben, amelyben nagyméretű szerfát kíván nevelni, az évi használatot nem egész foltok tarravágásával veszi ki, hanem a vágásra érett egyes fa gondos kikeresésével és kijelölésével szálanként szedegeti. Elődeink tehát már akkor a mai kor legmodernebb erdőgazdasági üzemmódja, a szálalás alapján kívánták értékes, tilos erdeiket kihasználni és tiltakoznak a tarvágás ellen.

Az idézett felszólalásban még a „verkauft“ kifejezés tűnik fel, amiből arra következtethetünk, hogy a tűzkárosultak sem kapták ingyen a leégett házaik felépítésére szükséges fát a városi erdőből, hanem azért valamit fizetniök kellett. Ennek további következménye az volna, hogy minden épületfaért váltságot kellett fizetni és talán a tűzifát sem vihették teljesen ingyen a városi erdőből. Ennek a kérdésnek végleges tisztázására az itt feldolgozott jegyzőkönyvekben és számadásokban adatokat nem találtam. Talán más ránk maradt irat adataiban sikerül erre a kérdésre végleges feleletet találni.

Mint már említettem, a „panholtz“-ról szó van már az első, 1455-ből származó jegyzőkönyvben és erről tárgyalnak még az

utolsóban, az 1541. éviben is. Az 1455 évi jegyzőkönyvnek a „panholtz“-ra vonatkozó kívánságának fogalmazásából érezni lehet, hogy ez már akkor sem lehetett új fogalom a felszólalók előtt, amiből az következik, hogy a régi soproniak már 1455 előtt is tilalmaztak egyes erdőrészeket erősebb méretű szerfa termelése céljából és mivel az 1541-ből fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint akkor is, tehát nyolcvanhat évvel később még nagyobb súllyal beszélnek erről, joggal állíthatjuk, hogy elődeink ezt az erdőgazdasági rendet már 1455 előtt és 1514 után is követték, tehát századokon át állott fenn.

A jegyzőkönyvekben csak a „Durlos“ és „Zarhalb“ erdőkkel kapcsolatban fordul elő a „panholtz“ kifejezés. Nem hiszem, hogy ezt úgy kellene értelmezni, hogy csak a Dudlesz- és Szárhalom-erdő volt tilos erdő, sem pedig úgy, hogy ezek az erdőrészek egész terjedelmükben tilos erdők lettek volna. Nem lehetett az egész Dudlesz és Szárhalom tilos erdő azért, mert nézetem szerint ezekben az erdőrészekben is gondoskodni kellett olyan, a városhoz közel fekvő részletekről, amelyekből az ezekhez közelebb fekvő városrészek lakosai kevés fuvar költséggel hozhattak maguknak tűzifát és ezért ezeknek az erdőknek is valószínűleg csak egyes, szerfatermelésre alkalmas, jó talajú részei voltak tilalmazva, a többiekben pedig a tűzifavágás is folyt. Bár feltűnő, hogy a várostól délre és nyugatra elterülő többi erdő-rész mint tilos erdő sehol sincs említve, mégis feltehetjük, hogy itt is voltak tilalmazott részek. Erre enged következtetni az, hogy a Brennbérg mögötti második, a Hermesárok és a Vadkanárok közt emelkedő dombot, amely Ágfalvához közel fekszik, az ágfalvi és lépesfalvi lakosok, de a soproni gazdapolgárok ma is a „Freiwald“ név alatt ismerik. Ez talán Ágfalva és Lépesfalva lakosai részére az az erdő lehetett, ahol tűzifájukat szabadon — frei — vághatták, az erdő többi része pedig rájuk nézve tilos erdő lehetett. Megjegyzem, hogy ez az erdőrész kerek 350 hold terjedelemmel elég nagy is ahhoz, hogy ezeket az akkoriban még kisebb lakosságú falvakat tüzelővel ellássa. — És hogy a megmaradt jegyzőkönyvekben éppen a Dudlesz és Szárhalom tilos erdőkről van csak említés és panasz az azokban a nagy urak által elkövetett visszaélésekről, ennek okát abban keresem, hogy ezek az erdők éppen a városhoz való közelségük miatt voltak

alkalmasak arra, hogy a nagy urak ide ruccantassák ki szeke-reiket tűzifáért, ha hirtelen szükségük lett rá, mert a messzebb fekvő és nehezebben járható hegyvidéki erdők erre módot nem nyújtottak, másrészt meg abban, hogy a közpolgárság az azokban a távol fekvő erdőkben előfordult kihágásokról talán éppen messzebb fekvésük miatt nem is szerzett tudomást, mert azokba nem igen jutott el.

A jegyzőkönyvekben sehol *fanem említve nincsen*. Nem találhatunk tehát sehol pozitív adatot arra, hogy a város erdejét akkor milyen fanemek alkották. A Házi-féle mű ugyanabban a kötetében közzétett számadástöredékek és számadások adataiból azonban azt következtetem, hogy a város erdeiben akkor sem voltak nagyobb terjedelmű fenyvesek és az erdőket akkoriban is főleg tölgy-, cser-, bükk-, gyertyán- és nyírállományok alkották úgy, mint a múlt század közepéig, mielőtt a soproni erdőkben az üzemtervszerinti gazdálkodás és ezzel együtt a rendszeres fenyőültetés megindult. Ezeknek a számadásoknak számos adata szól arról, hogy a város saját céljaira vásárolt olyan építési anyagokat, amiket csak fenyőfából lehet és szokás előállítani, mint fedélszékekhez való vékonyabb faragott fát, lécet, deszkát és — ami akkoriban igen nagy mennyiségben kellett — faszindelyt. Ennek az állításnak az igazolására idézem az alábbi számadási adatokat.

Az 1404-ből fennmaradt számadástöredékből:

„Item dedi dem Phanzagel XXVIII den. vm zwen laden zu der sleprukken bay Vnser Frawn et drein zinmerman ze XVI den. vnd dem richter XXIII den. vm drew holcz zu der sleprukken et VIII den. ain zinmerman.“ (A Phanzagelnak adtam a Boldog Asszonyunk melletti csapóhidhoz való két deszkáért 28 denárt és három ácsnak egyenként 16 denárt, és a bírónak 24 denárt három fáért a csapóhidhoz, és nyolc denárt egy ácsnak.)

Ugyanabból a számadástöredékből:

„Item Erharten chramer VI sol. XVIII den. fur XXXIII laden et VI sol. fur drew holcz.“ (Ugyancsak Erhart kereskedőnek 6 solidus 18 denárt 23 deszkáért és hat solidust három fáért.)

Piberauer János 1420 évi kórházi számadásából:

„Item VI holcz cze VIII. den. auff dye padstuben ym spita^l vund I tag II czimmerman per XX den., dye dy sper hinauff gesaczt habent vnd XXXII latten vmb XLII den. vnd I hundert lattennagel vmb XIII den. vnd awerso I tag II czimmerman per XVI den., dye gelat habent vnd gedecht habent vmb I halbs tausend schintel vmb LXXI den. vnd VII hundert schintelnagen vmb XXXV den.“ (A fürdőszobához az ispotályban vettem 6 fát, egyenként 8 denárért, fizettem két ácsnak egy-egy napszámot 20 denárral, akik a szarúfákat elhelyezték, vettem 32 lécet 42 denárért és 100 lécszeget 18 denárért és ugyancsak fizettem két ácsnak egy-egy napszámot 16 denárral, akik lécezték és fedtek és fizettem egy fél ezer zszindelyért 71 denárt és 700 zszindelyszegért 35 denárt.)

És végül Schadendorf Tamás 1427—28. évi számadásából:

„Item von Niclasen dem Knewslein hab ich kawft XXXV ladten per II den. wiener, die hat man genomen vnter das ziggeldach auf der alten stuben . . .“ [Knewlein Miklóstól vettem 35 lécet egyenként 2 bécsi denárért, amiket a régi szoba (talán terem a városházán) feletti cserépszindelytető alá használtak fel.]

Mindezekből az adatokból világosan látjuk, hogy a fent már említett építési puhafa anyagokat, illetve fenyőfélgyártmányokat még városi célokra is vásárlás útján szerzik be, és így joggal állíthatom, hogy ezek előállítására alkalmas puhafa, fenyőféle a városi erdőben nem volt.

Az itt idézett adatok elsejéből határozottan kitűnik, hogy deszkát kereskedőtől vettek, amit e számadások más helyeiből is meg lehet állapítani. Ha a város erdejében meg lett volna az a fanem, amelyből ezeket az építési anyagokat előállíthatták volna, akkor azokat biztosan a saját fájukból csináltatták volna, és nem is lettek volna a városban kereskedők, akik faragott fát, lécet, deszkát és fazszindelyt idegenből hoztak be és tartottak raktáron. Hogy szükségük volt a soproniaknak erre a fabehozatalra, azt bizonyítja még az 1523 évi jegyzőkönyv következő felszólalása is:

„ . . . sol ain ersamer rat hilflich sein gegen den dreissgern, . . . dergleichen von allem holtzwerch ist gemaine stat fur al dreissigist von khöniglicher maiestat gefreit, wo aber die dreiss-

ger nit darein gewilligen wollten, so sol man solhes an ainen lanndsfursten lanngen lassen.“ (... segítsen a tiszteletreméltó tanács a harmincadszedők ellen, ... mert a város közönsége mindennemű faanyag után is harmincadmentes, ha pedig a harmincadszedők ezt figyelembe venni nem akarják, úgy ezt az uralkodónak tudomására kell hozni.)

Eszerint a soproniaknak meg volt az a kiváltságuk, hogy bárhonnán hoztak be fát saját szükségletükre, az után harmincadot adniok nem kellett. Ha a város saját erdejéből tudta volna építési faanyagszükségletét fedezni, úgy ilyen kiváltságra nem lett volna szüksége és valószínűleg nem is értékelték volna annyira, hogy annak a harmincadszedők részéről való megsértését a közgyűlésen szóvátegyék és erről a sérelemről a királynál panaszt tétetni kívántak volna. És hogy itt csakis épületfa behozataláról lehet szó, azt könnyen belátjuk, ha meggondoljuk, hogy tekintettel az akkori útviszonyokra, aligha hozhattak tűzifát idegenből, de következtethetünk erre a „holtzwerch“ kifejezésből is, amely alatt sohasem értettek feldolgozatlan fát, hanem mindig már ipari célokra előkészített félgyártmányt, mint zszindelyt, deszkát, lécet, faragott fát stb.

Ezek után joggal feltehető az a kérdés, hogy hát mirevaló volt a tilos erdő, ha idegenből vettek épületfát? Erre felelhetek azzal, hogy a puhafaanyagon kívül ott, ahol a fa súlya nem volt gátló körülmény és ahol nagy teherbírásra, tartósságra és kisebb tűzveszélyességre törekedett az akkori építkezés, igen sok keményfát, főleg tölgyet használt fel. Így boltozott mennyezetek mellett igen sok fafödémét építettek, amikhez keményfagerendákat használtak, ebből készítettek ablakokat, ajtókat, kapukat és lépcsőket is. Igen sok keményfa kellett még présekre, hordókra, hidakra, malmokhoz, de főleg az erődítésekhez, amiről fentebb már említést tettem. Ezért kellett a „panholtz“.

Hogy olyan dolgokat, amiket kemény fából elő lehet állítani, a város saját fájából faragtatott, arra is találunk több adatot az említett számadásokban.

Így Schadendorf Tamás számadásában:

„Item dem Schächner zymermann, dem statmaister, hab ich geben IIII taglön per XX den. albus, das er hat püchsenholz geschlagen.“ (Schächnernek, a városi ácsmesternek adtam négy

napszámot egyenként 20 fehér denárral, azért, mert puszkafát vágott.)

Továbbá ugyanott:

„Item dem Schachner vnd sein gesellen hab ich geben V taglon per XX den. albus das sy das puchsenholcz habent ausgecimert.“ (Schachnernek és legényeinek adtam öt napszámot egyenként 20 fehér denárral azért, mert a puszkafát kifaragták.)

És végül:

„Item dem Schachner III taglön per XX den. albus, das er die streuholcz ausgecimert hat zu der aussern prugken peim Hinderntor.“ (Schachnernek három napszámot fizettem egyenként 20 fehér denárral azért, mert kifaragta a hídlásfákat a külső hídhoz a Hátulsókapunál.)

A két első adatban ágyútalpakról van szó, a harmadikban hídpálya borítására való hídlásfáról. Ezeket csak keményfából volt célszerű előállítani és azért a város saját fájából faragtatta is ezeket Schadendorf Tamás úr.

Arra vonatkozólag, hogy a polgármester, a városbíró, vagy a tanácsnak valamelyik tagja volt-e külön megbízva az erdőkre vonatkozó intézkedésekkel és általában az erdőkről való gondoskodással, a jegyzőkönyvekben határozott adatot nem találtam, csak egy jegyzőkönyvből lehetne arra következtetni, hogy ez a városbíró dolga volt, mert az 1526. évi jegyzőkönyv már fentebb idézett egyik passzusában arról van szó, hogy Kolb Gáspár a tűzkárosultak részére a tilos erdőben vágatott fát, ez a Kolb Gáspár pedig a megelőző évben városbíró volt. Az erdők őrzése, az azokban folyó dolgok ellenőrzése, a kihágók megzálogolása és a kihágások feljelentése a mezőőrök kötelességét képezte, amit a már idézett felszólalások eléggé bizonyítanak, mert ott mindig a mezőőrök hanyagságáról és részrehajlásáról van szó.

Favágókról Schadendorf Tamás 1427—28 évi számadásában találunk két feljegyzést:

„Item dem Längen Pawlen hab ich geben VIII tal, den. weiss gelt an seim verdienten sold von des holczhayn wegen, so er getan hat in anno XXVI-to.“ (Ugyancsak Lang Pálnak adtam 9 talentum denár fehér pénzt favágással megszolgált zsoldja fejében, amit a huszonhatos évben keresett.)

„Item Erharten dem holczhayeren vnd sein gesellen hab ich

geben XII tal. den. weiss gelt." (Ugyancsak Erhart favágónak és legényeinek adtam 12 talentum denár fehér pénzt.)

Ez a két feljegyzés azt mondja, hogy Láng Pál az 1426-ban végzett favágó munkáért 9 talentum denárt kapott és Erhart favágó és legényei 1427-ben 12 talentum denárt. Egy talentum denár 240 denárnak felel meg, Lang Pál tehát 2160 denár és Erhart favágó és legényei 2880 denár bért kaptak favágásért. Piberauer János 1420-ból való kórházi számadása szerint egy szüretelő napszám (ez női lehet) 5 denár, egy puttonyhordó napszám 7—8 denár és általában egy férfi napszám 7—8 denár. Ha ezek alapján egy favágó napszámot 8 denárra és egy favágó napi munkateljesítményét 2 ürméter tűzifatermelésre teszem, úgy a Langnak kifizetett összeg 270 napszámnak és 540 ürm. tűzifa vágatási bérének, az Erhartnak és legényeinek kifizetett összeg pedig 340 napszámnak és 720 ürm. tűzifa vágatási bérének felel meg. Mindkét adatból kiviláglik, hogy a város ebben a két évben házilág vágatott nagyobb mennyiségű tűzifát és hogy ennek a munkának elvégzésére volt egy favágómestere, aki legényekkel dolgozott és ezekkel együtt elég tekintélyes összeget keresett. És abból, hogy itt a zsold kifejezés is előfordul, talán arra lehetne következtetni, hogy ez a favágómesteri megbíztatás bizonyos hivatalos színezettel is bírt. Erre enged következtetni a favágóról említést tevő egyetlen, 1455-ből való jegyzőkönyvi felszólalás is:

„Item der holczhayer sol vor der stat ain stangen aufstekhen zu warczaihen, da sol ain yeder den mist, den er ausfürt, hinder der stngen vnd nicht daruor niderschütten vnd wer das vberfert, der ist dem holczhayer so oft veruallen XXII den.“ (A favágó állítson fel a városon kívül egy rudat intőül, hogy mindenki a szemetet, amit kifuaroz, a rud mögött rakja le és ne azelőtt és aki az ellen vét, tartozik a favágónak minden eset után 12 denár bírságot fizetni.)

Ez a felszólalás olyan ténykedéssel kívánja a favágót megbízni, amelynek hatósági színezete van, mert az intézkedése ellen vétőktől bírságszedési joggal akarja felruházni, erre pedig csak bírónak vagy egyéb hatósági személynek volt joga.

Sajnos a többi jegyzőkönyvben, amelyek az 1455 utáni 83 évről maradtak ránk, sehol a favágásról említés nincsen és így

erről eddig többet megállapítani nem tudtam. Ennek ellenére azonban az az érzésem, hogy ebből a „holczhayer“-ből nőtt ki a mai erdőmester.

Ferdinand Zügn: Forstliches aus dem alten Ödenburg.

In der Einleitung dieses Aufsatzes gibt der Verfasser eine kurze Übersicht über die Gebietserwerbung der Stadt Ödenburg im Mittelalter und weist nach, daß diese mit dem Stadterhebungsdekret König Ladislaus des IV. begann und mit dem Ankauf der Gemeinde Loipersbach im Jahre 1547 abgeschlossen war. Die Bürger Ödenburgs erwarben ihren ganzen Landbesitz in einem Zeitraume von 270 Jahren.

Nach Schätzung des Verfassers waren von diesem Grundbesitz um das Jahr 1500 zirka 15.000 Katastraljoch Wald. Die Einwohner der Stadt und der damals der Stadt hörigen sieben Urbarialgemeinden Harkau, Wandorf, Agendorf, Klingebach, Mörbisch, Wolfs und Kolnhof (Loipersbach wurde später erworben), kann man zur selben Zeit auf 1500 schätzen. Diese mußte der Stadtwald mit Brenn- und Bauholz versehen, wozu er auch groß genug war. Die Stadt Ödenburg war also am Ende des Mittelalters Herr eines sehr beträchtlichen Waldbesitzes.

Wie die Bürger und die Urbarialisten Ödenburgs den Wald nützten, wie viel, wann und wo der einzelne Holz schlagen durfte, ob er hierfür etwas zu bezahlen hatte, ob die Stadt Holzschlägerei auf eigene Rechnung betrieb, wer von der damaligen Stadtoberigkeit mit der Aufsicht und Betreuung dieses großen Besitzes betraut war, auf diese Fragen sucht der Verfasser Antwort in den städtischen Verrechnungsbüchern und Protokollen der Bürgerversammlungen, die Dr. Eugen v. Házi im 2. Bande des II. Teiles seines Werks: „Sopron szab. kir. város története“ herausgab. Zum Verständnis sei hier noch angeführt, daß die Bürgerversammlung jedes Jahr am 25. April abgehalten wurde und daß jeder Bürger berechtigt war an derselben teilzunehmen. Die Bürger wählten hier jährlich den Bürgermeister, Richter und die Räte der Stadt und konnten bei der Gelegenheit über alle Stadtangelegenheiten sprechen, Wünsche und Beschwerden vorbringen, über die aber zu verfügen nur Bürgermeister und Rat berechtigt waren. Diese Verrechnungen und Protokolle stammen aus dem Zeitabschnitt von 1400—1541, Protokolle sind nur 24 erhalten geblieben.

Auf obige Fragen sind aus diesen Dokumenten keine direkten Antworten zu finden, aus den darin enthaltenen Daten zieht jedoch der Verfasser folgende Schlußfolgerungen:

1. Waren die alten Ödenburger um die Erhaltung und den Schutz ihrer Wälder sehr besorgt und forderten von der Obrigkeit wiederholt Maßnahmen zur Verhütung der Waldbrände, die sich häufig wiederholten und großen Schaden verursachten.

2. Verlangen sie, daß die Obrigkeit alle unnötige Schlägerei und Waldverwüstung verhindere und strenge darauf achte, daß nur verheiratete Bürger und nur zum eigenen Gebrauch holzen.

3. Weil der ungehemmte Brennholzbezug aus den Stadtwaldungen dazu geführt hätte, daß daraus das starke Holz ausgepläntert worden und dadurch bald ein empfindlicher Mangel an starken, zu Bauholz verwendbaren Stämmen eingetreten wäre, so fordert die Bürgerschaft schon im Jahre 1455 die Obrigkeit auf, den „durlos“-Wald zu „panholz“ zu erklären und „wer außerhalb der herren willen darin fert, den wil man an Leib und gut swerlich straffen“. Den Zweck dieses „panholz“-es gibt das Protokoll des Jahres 1541 klar an: „... den die panhöltzer zu hoher nottdurfft des gepeus und nit zum prennen sein pännig gemacht worden.“ In den erhaltenen 24 Protokollen klagt die Bürgerschaft neunmal darüber, daß gerade die Herrn der Stadt, als Bürgermeister, Richter, Pfarrer, Ratsherren und andere reiche Bürger die „panholz“-Verfügungen nicht beachten, sondern in die „panhöltzer“ frei um Brennholz fahren.

4. Daß die alten Ödenburger ihren Wald in zwei Betriebsformen bewirtschafteten. Sie hatten Niederwälder, aus denen sie ihr Brennholz schlugen, und hatten Hochwälder zur Erziehung starker Zeugholzstämmen; und daß diese Bewirtschaftungsform über ein Jahrhundert nachweisbar bestanden hat.

In diesen Protokollen und Rechnungsbüchern sind die Holzarten, die in den Stadtwäldern vorkommen, nirgends benannt, aber aus den Daten derselben schöpft der Verfasser die Überzeugung,

5. daß die Stadtwälder damals nur aus Laubhölzern, hauptsächlich aus Eiche-, Rotbuchen-, Hainbuchen-, Birken- und Aspenbeständen bestanden und namhafte Nadelholzbestände nicht zu finden waren. Zu dieser Überzeugung kommt er darum, weil in den Rechnungsbüchern überall Eintragungen über den Ankauf von Weichholz-Baumaterialien, wie Gesperre, Latten, Läden und Schindeln vorkommen, jedoch nirgends Zimmermannslöhne für das Herstellen solcher verrechnet sind, wohingegen aber für die Auszimmerung von Hartholz-Baumaterialien Lohnverrechnungen sehr oft vorkommen. Auch verlangt die Bürgerschaft im Protokoll des Jahres 1523 die Wahrung eines Privilegs, laut welchem sie nach eingeführtem „holtzwerch... zu dreißgen nichts schuldig“ ist, was auch darauf hinweist, daß die alten Ödenburger auf die Einfuhr weichen Bauholzes angewiesen waren.

Endlich finden sich in den Rechnungsbüchern zwei Aufzeichnungen über „holzchayer“-Holzhauer, die mit Gesellen arbeiten und größere Beträge aus der Stadtkasse beziehen. Aus diesen Daten und den Worten des Protokolles vom Jahre 1451 schließt der Verfasser darauf, daß die Stadt um die Mitte des 15. Jahrhunderts einen Holzhauermeister hatte, welcher einen bestimmten Sold bezog und auch mit Behörfunktionen betraut war. Er meint zum Schluß, daß dieser „holzchayer“ der Vorfahre des heutigen Forstmeisters sei.

Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban.

Irta : **Kolb Jenő** (Budapest).

I.

A soproni múzeum tulajdonában kb. 150 lapnyi töredéken kívül 10 teljes (vagy majdnem teljes) csomag régi játékkártya van. Ez jóval több, mint amit többi vidéki múzeumunkban találni lehet; csak a nagy budapesti közgyűjteményeknek van ekkora (illetve ennél nagyobb) anyaga. Játékkártyafestő Magyarországon több városban működött, de Pest-Budát kivéve sehol sem tudunk annyi mesterről, mint Sopronban. És ha e mesterek legnagyobb részének sajnos csak a neve s néhány életrajzi adata maradt is fenn, s a múzeum valamint a soproni magángyűjtők tulajdonában lévő kártyáknak nagyrésze külföldi is, Sopron mégis jónéhány adalékot nyújt a magyar kártyafestés gyérirodalmú történetéhez.¹⁾

Nem vitás, hogy a játékkártyafestés, úgy, ahogy hazai emlékeinkből ismerjük, csak szerény ága a grafikai művészetnek. Az egyetlen *Hofhalter Raffael* könyvnyomdász-grafikustól eltekintve, akinek négy kártyalapját egy 1568-ból való szótár egykorú kötéséből fejtették ki, csak a 18. sz. végén jelentkeznek az első nyomok; régi kártyakészletünk zömét pedig még csak a 19. sz. első fele szolgáltatja. A magyar kártyafestés története tehát mindössze 100 esztendőre terjed, ez azonban általános szempontból a hanyatlás, sőt a vége felé már a haldoklás korszaka. Ekkor ugyanis már Európaszerte megmerevednek a virgonc változatú kártyafigurák, a mesterek nagyrészt egymás motívumait ismételtetik, kopott vén dúcokról nyomnak, lélektelenül színeznak. A régi művészetből sűrke ipar lett s néhány évtized múlva, a céhvilág végével, a gyáriparszerű litográfiai termelés vette át a kisipar örökét.

Nagy művészi igényeket ennélfogva nem szabad e termékek-

¹⁾ *Zolnai Zolnay Vilmos* nem tudományos igényű könyvében: *A kártya története és a kártyajátékok* (1928) kívül csak *Hathalmi Gabnai Ferenc* cikkét: *Legrégibb kártyáink* (Magyar Iparművészet, XII. évf., 1909, 260—277. old.) és *Nagy Lajos* kitűnő tanulmányát: *Régi pesti és budai játékkártyák* (Tanulmányok Budapest multjából, I, 1932, 134—140. old.) idézhetjük.

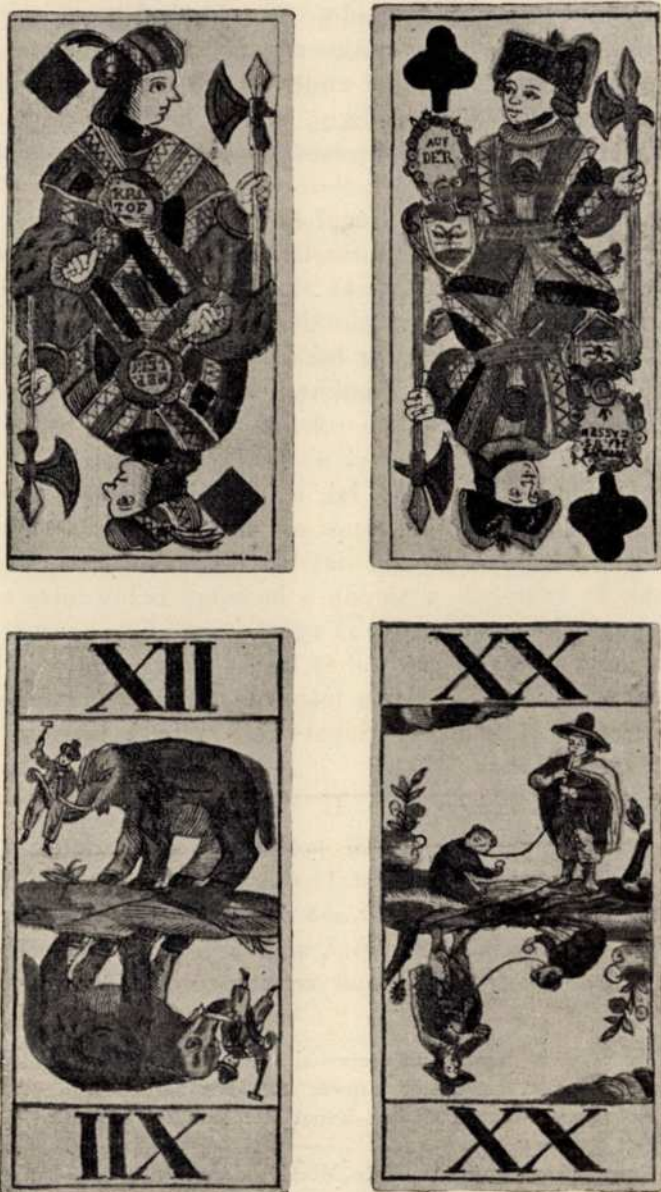
kel szemben támasztanunk. De azért érdemes és tanulságos velük foglalkoznunk, még pedig több okból. Először is, mert a mondottak ellenére is sok csinos munka akad köztük; s elvégre a táblabírókor egyéb grafikai emlékei sem emelkednek túlságosan a középszer fölé. Másodsor meg a kártyakészítőmesterek számára számos ismert és kevésbé ismert rajzolónk és rézmet-szőnk dolgozott s így ezeknek életrajzi képe a régi kártyák révén új vonásokkal gazdagodik. Végül és legfőként pedig azért, mert a játékkártya ékesszóló kulturtörténelmi dokumentum. Nemcsak a művészi stílusát tükrözi vissza annak a kornak, amelyben született, hanem a divatját, érdeklődését, eseményeit, általános ízlését és szellemét is. Annál is inkább, mert már a 17. századtól kezdve elterjedt a kártyalapoknak különböző illusztrációkkal való díszítése. A barokk és rokoko allegóriákat, gáláns jeleket, népek és foglalkozások ábrázolását, groteszk chinoiserieket, karikatúrákat vonultat fel, a klasszicizmusban mitológiai alakok, a táblabírókorban várak és városok látképei, életképek és népviseletek jelentkeznek, visszhangja támad a napoleoni háborúknak és 1848-nak, s nálunk a hazafias felbuzdulás éveiben, a Bach-korszak után, hirtelen az egész kártyafigura-társaság magyar köntösbe öltözik, az alsók és felsők szerepét közéleti nagyjaink, költőink töltik be. Ezt a felsorolást sokáig folytathatnánk; így nyertek végleges polgárjogot Tell Vilmos és társai a mai „svájci” kártyában.

II.

A soproni kártyafestőkről szóló életrajzi adatok *Csatkai Endre* mindenre kiterjedő kutatásainak köszönhetőek. Alábbiakban megkíséreljük „*Néhány újabb adat a soproni művészek történetéhez*” c. cikkéből²⁾ és abból, amit személyes közléséből merítünk, időrendbe foglalni rájuk vonatkozó ezidőszerinti ismereteinket:

1. *Tunz János Mihály* (más írásmód szerint *Tuns, Duns*). 1746-ban egy születéssel kapcsolatban említik a nevét. 1781-ben halt meg.
2. *Rohrbach János*. 1764-ben kapott letelepedési engedélyt. 1770-ben fia született.
3. *Tunz János Kajetán*, Tunz Mihály János fia. 1736-ban született, 1781-ben lett soproni polgár, 1787-ben halt meg. Özvegye a később említendő

²⁾ Magyar Művészet, V. évf., 1929.

1. ábra.

Merlein Kristóf soproni kártyafestő tarokkjából (18. sz. legvége).

Müller kártyafestőhöz ment feleségül. Tunz 1773-ban a Várkerületen lakott, 1785—87-ben a későbbi Romwalter-házban (Várkerület 121); mint tanu szerepelt az ugyancsak később sorrakerülő Merlein Kristóf esküvőjén.

4. *Müller Ignác*. Tunz János Kajetán özvegyét vette el feleségül. Fiává fogadta Weninger József kártyafestőt. 1807-ben még élt.

5. *Merlein Kristóf*. A csehországi Greifenbergből származott. 1783-ban Sopronban megházasodott (egyik tanuja, mint láttuk, az ifjabb Tunz volt), 1789-ben polgárrá fogadták, 1804-ben megvette a mai Szentgyörgy-utca 2. számú ház egyik részét. 1818-ban özvegyéről olvasunk.

6. *Wentzel Lipót*. Ugyancsak cseh származású, Neuhausból jött Sopronba, 1802-ben polgár lett, két évre rá meghalt.

7. *Koller József Emánuel*. 1806-ban lett soproni polgár, 1832 előtt halt meg. A tavaly lebontott Várkerület 66. számú házban lakott.

8. *Weninger József*. Müller kártyafestőmester nevelt fia. Eszterbázán született, 1814-ben lett soproni polgár, 1828 előtt halt meg, özvegyét Hajeck kártyafestő vette el feleségül.

9. *Merlein József*. Merlein Kristóf fia. Sopronban született 1799-ben. 1822-ben vették fel a soproni polgárok közé, 1823-tól 1843-ig övé volt az apjától örökölt Szentgyörgy-utcai házrész.

10. *Hajeck Pál* (más írásmód szerint *Hajeik*). Pesten született, 1826-ban lett soproni polgár, Weninger özvegyét vette nőül; 1838-ban a Szeder-utcában lakott.

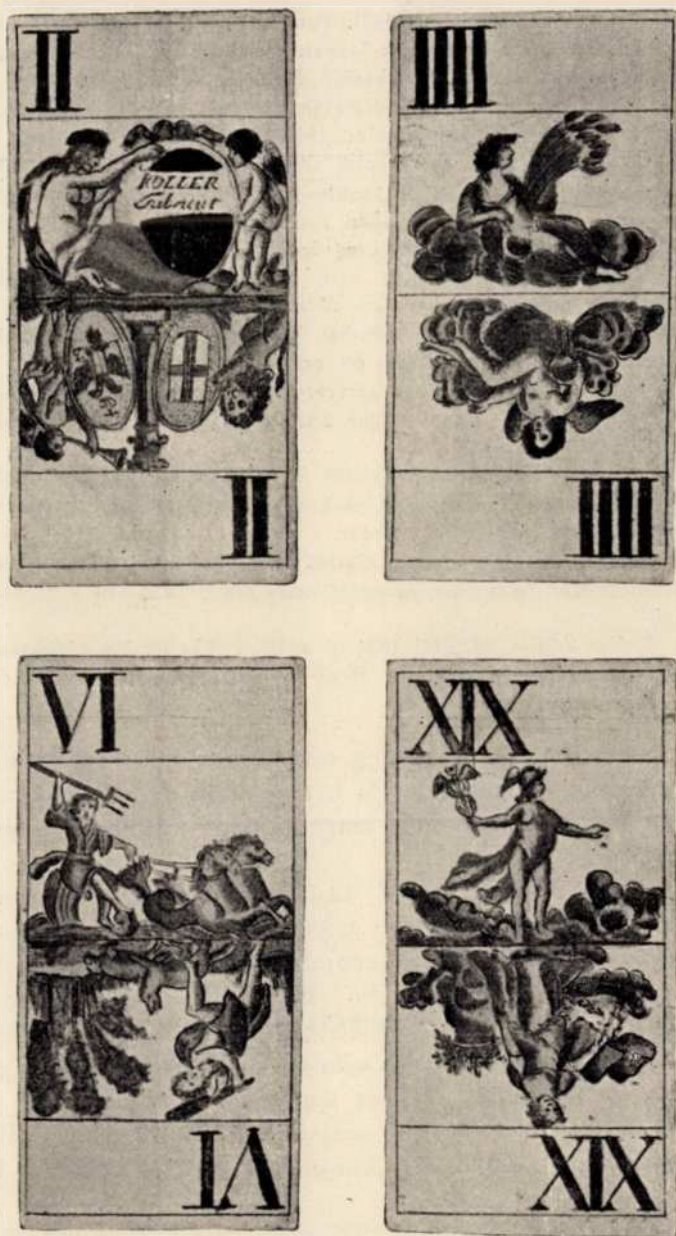
11. *Koller János*. 1829-től 1831-ig a bécsi Akadémián rézmetszést tanult, 1841-ben soproni polgár lett. Hogy milyen rokona Koller József Emánuelnek, nem tudjuk.³⁾

A mestereknek ez az elég tekintélyes sora azt bizonyítja, hogy Sopronban a kártyafestés hosszú időn át otthonos mesteriség volt. De csak háromnak maradt fenn közülük egy-egy terméke is.

Az első: *Merlein Kristóf*. 42 lapos tarokkját a soproni múzeum őrzi (1. sz. ábra), leltári száma:⁴⁾ 99. A 102 × 57 mm méretű fametszetű lapokon a „cégjelzés” négy figurára van elosztva: KRISTOF MERLEIN / BURGERLICHER KARTENMAHLER / AUF DER WIRTSHAUSGASSEN / IN OBREN FREYHAUS. A bub, lovas és király a 18. század császári egyenruhadiatját mutatják, törökös vonásokkal vegyítve, így pl. az egyik lovasnak turbánja van, szájában csibuk; a dámák öltözéke és hajviselete Mária Terézia korának végére jellemző. A tarok-

³⁾ Szerepel még egy *Kocher János* nevű kártyafestő is, 1829. évi adásvételi iratokban, azonban bizonytalan, soproni volt-e?

⁴⁾ A múzeum játékkártyái a „polgári szoba” II. számú üvegszekrényében vannak; a később is szereplő leltári számok erre vonatkoznak.

2. ábra.

Koller József Emánuel soproni kártyafestő mitológiai tarokkjából (1800 körül).

kokat groteszk állatképek és figurálisok díszítik. A rajz eléggé egyéni, a színezés tetszetős, erőteljes. A feliratban külön probléma az IN OBREN FREYHAUS megjelölés; vajjon a mai Várkerület a Torna-utca és az Ikvahíd közti részének (ez volt a hajdani Wirtshausgasse) melyik háza lehetett? Ezt a 18. század legvégén készülhetett, de mindenben jóval korábbi ízlést tükröző kártyát viszontlátjuk a múzeum egyik „quodlibet“-jén, melyet, mint az aláírás mutatja, 1822-ben készített *P. v. Neumayrn* egy *Kultsár Katarina* nevű hölgynek, s melyen tájképek, kalendáriumlapok és érzelmes emléktöredékek összevisszaságában ott díszlik éppen ennek a játszmának négy lapja, — az egyikén még a „Wirtshausgasse“ is kibetűzhető.

A második csomag *ifjabb Merlein* műve. 54 lapos tarokk, burkolópapirosán a következő felirattal: FEINE TAROC FABRICIRT VON JOSEPH MERLEIN IN DER STADT (Nr. 98) IN OEDENBURG. A sümegi állami Darnay-múzeum tulajdonában volt, onnan a múzeum egyéb anyagával együtt Keszthelyre szállították, az átszervezés alatt álló Balatoni Múzeumba.^{4a)}

A harmadik és ezidőtájtban utolsó ismert soproni játékkártya *Koller József* műhelyéből került ki (56. szám). Ű. n. mitológiai tarokk, lapmérete 102 × 52 mm (2. sz. ábra). A szív egyenesen a felirat: KARTEN TAROCK / BEY JOS. KOLLER / IN OEDENBURG, — a kettes tarokkon megismétlődik a név: KOLLER FABRICIERT. A karcsú, tetszetős fametszetű lapok az 1800 körüli évek klasszicista ízlésének jegyében születtek. A mitológiai alakokban (Flora, Mars, Poseidon, Hermes, Ceres, Herkules, a múzsák stb.) valami naiv báj van, s az egész lapsorozaton végig ugyanaz a mértéktartó ízlés, ami e kor aprónyomatványait jellemzi.

III.

A fent leírt, soproni eredetű kártyákon kívül múzeumunk tulajdonában még 8 csomag régi kártya van. Köztük hét visel jelzést; valamennyi külföldi. Azonban a jelzés nélküli, 36 lapos, fametszetű, miniatűr, 25 × 40 mm méretű „német“ kártyáról⁵⁾

^{4a)} *Darnay Kálmán* úr közlése.

⁵⁾ Az eredete szerint „német“ kártyát a Tell-kártya elterjedésekor egy ideig „német-svájci“-nak nevezték, később csak „svájci“-nak vagy „magyar“-nak. Régen 36 lapja volt, ez 32-re csökkent.

3. ábra.

Azelt János nürnbergi rézmetsző „német“ kártyájából (17. sz. második fele).

(*leltári száma 63*) feltehető, hogy Magyarországon készült, 1810—20 körül. Ez az eléggé durva rajzú és színezésű, azonban viselettörténeti szempontból érdekes, kezdetlegességében is tet-szetős példány (*3. sz. ábra*) ugyanis méretben és ábrázolásban közeli rokonságot mutat a Nemzeti Múzeum 71/1915. és 93/1931. számú kártyáival, ezek pedig hazai eredetűek: az előbbi a pesti *Chwalowsky Ödön*, az utóbbi a győri *Unger Mátvás* munkája.

A külföldi játékok a következők:

37. szám. 42 lapos tarokk, 105×55 mm méretű, litográfia, jelzése: JOSEPH GLANZ IN WIEN AM KOHLMARKT NO 179. Ahhoz a típushoz tartozik, mely a politikai áramlatokat juttatja kifejezésre. Lapjain ügyesen rajzolt szatirikus képek üz-nek gúnyt 1848 forradalmi szellemében a cenzurából, a hivatali copfból, a reakcióból. A pagát felirata: *Es lebe die Freiheit!* Glanz mester úgylátszik szerette a történelmet; a Fővárosi Mú-zeumból ismerjük egy tarokkjátékát, mely az 1866-os porosz háború egyes ütközeteit ábrázolja, a figurák szerepét pedig többek közt Ferenc József, meg Benedek tábornagy tölti be.

58., 59. és 60. szám alatt 3 kötegben összesen 152 darab ve-gyes whistkártyát találunk, otrombá kivitelben, egyes lapokon a következő jelzéssel: VON DER KAY. FABRICA. Eredetüket, korukat megállapítani nem tudjuk; annyi tény, hogy ezek az egészalakos figurák, középkorias francia udvari viseletükkel, a 16. század francia kártyáiról ismerőseink. Persze az is lehetsé-ges, hogy e típusnak sokkal későbbi (erősen provinciális ízű) változatai.

61. szám. A múzeum gyűjteményének legszebb és egyben a magyar múzeumoknak is legértékesebb és legrégebb teljes kár-tyacsomagja (*4. sz. ábra*). 36 lapos, rézmetszetű „német” kártya, mérete 100×65 mm; felragasztatlan példány, úgylátszik soha-sem volt használatban; több lapját szú rágta. A piros „kétszem” (*Dauss*, megfelel a mai ásznak, disznónak) alján a művész neve: „*Azelt sc.*” Már a régi, Kugler-féle múzeumi vezető is megjegyzi erről a kártyáról, hogy „igen réginek látszik”. Nemcsak a rajz s a szöveg, de a művész neve is elárulja, hogy a 17. század máso-dik felének termékével van dolgunk. *Azelt* (*Atzold, Atzelt* stb.) *János* Nürnbergben született 1654-ben. Nem tartozott a magas színvonalú mesterek közé, inkább a piac számára dolgozott.

Nagyszámú arc- és városképe közt több magyar vonatkozású is ismeretes, így pl. I. József arcképe, Székesfehérvár, Esztergom, Magyaróvár látképe, könyvillusztrációk stb. Hogy játékkártyát

4. ábra.

Ismeretlen, valószínűleg magyar kártyafestő miniatűr lapjai (1810—20 körül).

is metszett, arról az eddigi források nem tudtak.⁶⁾ Az egyes lapok barokk allegóriákat, genreképeket és főleg szerelmi jelenségeket ábrázolnak, alul cikornyás barokk-versekkel, melyek közt több drasztikus is akad.

62. szám. 65 × 45 mm méretű miniatűr whistjáték. A lehető legsilányabb, talán nem is hivatásos kártyafestő készítménye. A 19. század végéről származhat; csak 29 lap van meg belőle.

64. szám. 36 lapos „trappola”-játék,⁷⁾ a szokásos nagy alakban (135 × 60 mm); fametszet. Ez a 17. század óta elterjedt és helyenkint még ma is kedvelt játék úgyszólván sehol és sohasem mutat egyéni változatokat, ezért korát mindig csak a készítő levéltári adataiból lehet kikövetkeztetni. A mi példányunk jelzése I. NEPO HOLDHAUS; ha készítőjének köze van *Carl Holdhaus* azonos kivitelű kártyájához a Nemzeti Múzeumban, akkor valószínűleg bécsi termék.

65. szám. 32 lapos „német” kártya, JOH. NEJEDLY WIEN OTTAKRING jelzéssel. Azt az egészalakos fajtát képviseli, amelyet a 18. század közepétől kezdve egész a múlt század végéig mindenütt nagy tömegben gyártottak. Lényegtelen rajz- és színezésseli különbségektől eltekintve, ez a példány édestestvére a 99. számnak, csak hogy annak jelzése: GEISELREITER WIENER NEUSTADT. Mindkettő típusbelileg szorosan összefügg annak a soproni nyomódúcnak ábrázolásaival, melyről később még szó lesz.*)

66. szám. 32 lapos „német” kártya, a 19—20. század fordulójáról, litográfia, 100 × 55 mm, jelzése: VEREINIGTE STRALSUNDER SPIELKARTENFAB. ACT. GESELLS.

Külön kell szólnunk a múzeum kártyanyomódúcáról. Nyomódúc még sokkal kevesebb maradt ránk a régi magyar kártyafestővilágból, mint kártya (Budapest, Győr, Brassó). A soproni példányról (5. sz. ábra) 32 lapos „német” kártyát nyomtak. A dúc csonka, a bal szélén hiányzik róla a négy „kétszem”-nek megfelelő rész. *Csatkai* a Magyar Művészet soproni számában⁸⁾ Merlein Józsefnek tulajdonítja s azt írja róla, hogy 1844-ből

⁶⁾ *Meyers Künstlerlexikon*, II. kötet.

⁷⁾ A „trappola” olasz eredetű játék; színei: bot, kard, serleg és dénár. Van egy régiebb, 78 lapos változata (22 tarokkszerű „naibi”-val) és egy rövidített, 36 lapos.

⁸⁾ V. évf., 1929.

*) Lásd a szerkesztőség megjegyzését a 64. oldalon.

való. Azonban Merlein szerzőségére nincs támpont, a jelzés a piros kettősön mindössze IN OEDENBURG, a tök hetesen pedig I. F. monogram (nyilván a metszőé). Ami a kort illeti, a kézbe valóban be van karcolva, két helyen is, az 1844-es évszám, a dúc azonban sokkal korábban készült és levéltárilag rögz-

5. ábra.

Kártyanyomó-fadúc, 32 lapos „német” kártyához (18. sz. második fele).

zíthető kártyákkal való összevetés alapján a 18. század derekára utalható. Ez az a közkedvelt, Magyarországon kialakult típus, melynek gyökerei még a török háborúkra nyúlnak vissza: figurái ügyesen rajzolt török urak, magyar főtisztek, császári udvaroncok és tábori muzsikások, s amely több mint egy évszázadon át keresett cikk lehetett, mert (mint a 65. és 99. számú kár-

tyák mutatják) a kisipari kártyakészítés végső határáig ernyedetlenül ismételték.

IV.

Soproni magántulajdonban 3 helyen is tudunk régi játékkártyáról. Holl Jenő GySEV üzletigazgató gyűjteményében egy 1800 körül készült, finom kidolgozású látképes tarokk van, a bécsi *Koller Mátyás* munkája (6. sz. ábra). Soproni szempontból egyrészt azért érdekes, mert a XI-es a városunk látképét ábrá-

6. ábra.

Koller Mátyás bécsi kártyafestő látképes tarokkjából. A XI-esen Sopron látképe (1800 körül).

olja: a sok látképes tarokk közül ez az egyetlen, melyen Sopron szerepel. Másrészt a mester személye mögött is soproni kapcsolatot sejtethetünk; a későbbi kutatásra marad annak felderítése, hogyan függ össze a két soproni Kollerrel.

Csatkai Endre gyűjteményéből 4 csomag (részben töredékes) kártyát jegyeztünk fel: 1. A Pesten 1820-ban polgárrá lett *Schneider József* bécsi és bécskörnyéki látképeket tartalmazó tarokkját. 2. A pozsonyi *Jaeger L. J.* whistőredékét; ennek az ad különös értéket, hogy a káró bubon olvasható jelzés szerint *Lenhardt Sámuel*, poprádi születésű rézmetsző metszette, a táblabírókor derék művésze, aki 1817-től kezdve tevékenykedett

Pesten.⁹⁾ 3. *J. G. Uffenheimer* tarokkját (Guntramsdorf, Alsó-ausztria). 4. Egy *Walter Scott* regényeinek hőseit és mozzanatait ábrázoló tarokktöredéket a 19. század 60-as éveiből.

Végül két prágai származású „trappola“-kártyát találtunk özv. *Teicher Károlyné* tulajdonában; az egyiket *Grappe József* készítette, a kártyabélyeg szerint 1830-ban vagy azelőtt, a másikat *Krawa János*, a 40-es években.

Sokat lendíthetne a kártyakutatáson, ha mindazok, akiknek tulajdonában régi soproni kártyák vannak, vagy ilyenekről tudnak, ezt szívesek lennének közölni e sorok írójával!

*

Áttekintettük a soproni kártyafestőkre vonatkozó adatokat és a Sopronban lévő régi kártyaanyagot. Megállapíthatjuk, hogy az eddig átvizsgált magyarországi kártyafestőhelyek (Pest, Buda, Győr, Sopron, Pozsony, Nagyszombat, Nyitra, Vágújhely, Kassa, Debrecen, Temesvár és Brassó) közt városunk mind a mesterek száma, mind a készítmények minősége tekintetében figyelemreméltó helyet töltött be. Bécs közelsége (tehát erős versenye) ellenére virágzó ipar lehetett Sopronban a kártyakészítés, hiszen láttuk, hogy pl. az idősebb *Tunz* által 1740 táján alapított cég az ifj. *Tunz—Müller—Weninger—Hajeck* vonalon át jó száz esztendeig működött. Feltehető, hogy a Dunántúl nagyrésze innen szerezte be szükségletét, hiszen Győr kivételével az egész vidéken és le Horvátországig nem volt kártyakészítő-ipar. Így aztán érthető, hogy *Mayer György*, becsületes kártyafestősegéd, aki a Fővárosi Könyvtárban talált vándorkönyv tanúsága szerint 1836 márciusában útnak indult és négy évig tartó vándorútján 26 osztrák, cseh és német városban gyarapította szakismereteit, szükségesnek látta Sopront is felkeresni, mint olyan magyar várost, melyben a kártyafestőmesterség közismerten régi, tisztas hagyományokból táplálkozott.*)

⁹⁾ *Lyka Károly*: A táblabíró-világ művészete, II. 62.

*) Az ismertetett adatokhoz közöljük még: A Storno-gyűjteményben van egy 1700 körül készült 8×10 cm nagyságú rézlemez, ezen egy teljes 32 lapból álló (egyenként 13×16 mm) játékkártya, az alakok a 18. sz. vi-seletben vannak ábrázolva. A művészi kivitelű rézlemezen jelzés nincsen.

Ezenkívül a Bayer. Nationalmuseumban (München) „*Oedenburger Kartenspiel*” néven 8623 leltári számon egy 32 lapból álló kártyacsomagot őriznek, a lapok színes nyomással készültek és nagyságuk: $10 \times 6,5$ cm, *Johann Nejally* (Nejedly?) bécsi gyáros készítménye a 19. századból. Szerk.

Jenő Kolb: *Alte Spielkarten und Kartenmaler in Sopron.*

Von einzelnen Ausnahmen abgesehen, erstreckt sich die Geschichte der alten ungarischen Spielkarte auf die Zeitspanne von der Mitte des 18. bis zur zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Die meisten Meister weist natürlich die Hauptstadt Budapest auf, doch gleich nach ihr folgt Sopron mit 11 Kartenmalern, deren biographische Daten wir den Forschungen des Soproner Kunsthistorikers *Endre Csathai* verdanken. Der Älteste von ihnen (*I. M. Tunz*) ist in 1746 geboren; der Jüngste *Joh. Koller*, ein Schüler der Wiener Kunstakademie, wurde 1841 Soproner Bürger. Erhalten sind bloß drei Spiele Soproner Herkunft: ein Tarokkspiel von *Kristoph Merlein* (seit 1789 als Bürger bekannt, gestorben vor 1818; Abb. 1); ein Tarokkspiel seines Sohnes, *Joseph Merlein* (geboren in Sopron, 1799) und ein „mythologisches“ Tarokkspiel von *Jos. E. Koller* (Soproner Bürger seit 1806; Abb. 2). Das Soproner Museum besitzt außer 150 Fragmenten 10 vollständige alte Spiele; das schönste ist ein gestochenes Daus-Spiel des Nürnberger Kupferstechers *Johann Azelt* (geboren 1654) mit galanten und satyrischen Darstellungen und Versen (Abb. 4). Ein Tarokkspiel des Wiener Kartenmachers *Joseph Glanz* zeichnet sich durch Karikaturen von Vormärztypen aus (wahrscheinlich aus dem Revolutionsjahr 1848); ein Paket unsignierter Miniaturkarten weist in seiner Zeichnung auf die Zeit um 1810—20 hin und dürfte ungarische Arbeit sein (Abb. 3). Erwähnenswert sind noch ein Druckstock aus dem 18. Jahrhundert (Abb. 5), sowie einzelne Spiele in Privatbesitz, besonders ein Ansichten-Tarokk mit der Abbildung der Stadt Sopron (*Matthias Koller*, Wien, um 1800; Abb. 6) im Besitz von Herrn Jenő Holl.*)

*) Zur Ergänzung obiger Angaben sei noch angeführt, daß sich in der Sammlung Stornos (Sopron) eine 8 × 10 cm große Kupferplatte befindet, darauf ein vollständiges Kartenspiel mit 32 Karten (je 13 × 16 mm groß). Die Kartenfiguren sind in der Tracht des 18. Jahrhunderts dargestellt. Die kunstvoll ausgeführte Platte, vermutlich von 1700 her, ist nicht signiert.

*

Im Bayer. Nationalmuseum (München) ist unter Inv. Z. 8623 als „*Oedenburger Kartenspiel*“ ein aus 32 Stück Karten bestehendes Kartenspiel verzeichnet, dessen Blätter 10 × 6,5 cm groß färbig gedruckt sind und stammen aus der Fabrik Joh. Nejjally (Nejedly?) in Wien. Schriftleitung.

Bredeczky Sámuel.

(1772—1812.)

Irta : Leitner József.

Sopront s különösen szép környékét csak újabban fedezték fel honfitársaink. A háború utáni idegenforgalmi propaganda sokakat hozott ide. Örömmel tapasztalhatjuk, hogy a nálunk megfordult turisták és nyaralók szívesen térnek ismét vissza Sopronba. Akiket pedig más vidékekről állandó letelepülésre hozott városunkba sorsuk, szintén rendszerint csakhamar megszeretik ezt a várost és vidékét. Sopron szép vidéke kerítette hatalmába

Bredeczky Sámuel.

Bredeczky Sámuel is, aki nemcsak megszerette Sopront, hanem írásaival ennek tanubizonyságát adta. Munkáival felhívta az országot s a külföld figyelmét városunkra. Érdekes földrajzi leírásokat közölt Sopron vidékéről, a terület földtani felépítéséről és összegyűjtötte a környéken előforduló ásványokat, azokat meghatározta, leírta. Illő, hogy halálának 125. évfordulóján*) megemlékezzünk erről a férfiról, kinek neve ismert volt az egész Osztrák-magyar monarchiában s annak határain túl is.

Bredeczky Sámuel bámulatosan sokoldalú egyénisége méltán felkeltheti érdeklődésünket. Evangélikus lelkész volt, még

*) Szerző ezt a cikket már a múlt évben küldte be szerkesztőségünknek, helyszüke miatt csak most közöljük. Szerk.

pedig oly kiváló, hogy már fiatal korban püspökségig vitte. De nemcsak mint lelkész és egyházi szónok volt kiváló, kitűnt ő még mint író, pedagógus, geográfus és mineralógus is. Isten gazdag lelki tehetségekkel áldotta meg. A talentumait gazdagon gyümölcsöztette. Rövid életében sokat dolgozott. Egyházának, hazájának nagy szolgálatokat tett gazdag irodalmi működésével. Rövid megemlékezésemnek nem lehet célja, hogy Bredeczky sokoldalú egyéniségét és működését minden oldaláról megismertessem. Céлом az, hogy őt mint geográfust és természetbúvárt méltassam s hogy Sopronra vonatkozó értekezéseit ismertessem. Bredeczky Sámuel munkáit német nyelven írta. Munkáinak szelleme azonban teljesen magyar s nem egy helyen árulják el szerzőjüknek mély hazafias érzését. Ő is, mint számos kortársa, mintegy áthidalja a német és magyar tudományosság közötti hézagot. Működését a magyar nemzeti irodalom is nyilvántartja.

Bredeczky a Felvidéken látta meg a napvilágot. Szülőföldjének gyönyörű tájai, a Kárpátok hatalmas hegyei felejthetelen emlékként éltek a lelkében s tartották benne ébren a természet iránt táplált lelkesedését, melyet számos munkájában megcsodálunk. 1772. március 18-án született a sárosmegyei Jakabvágáson. Apja, Bredeczky Mátyás ev. tanító, anyja Fábry Zsuzsánna volt. A szülők nagy gonddal és szeretettel nevelték kis fiúkat. Apja oltotta belé a mély vallásosságon kívül a természet-szeretetet. Az öreg Bredeczky természetszeretetére jellemző, amit fia önéletrajzában feljegyzett (*Reisebemerkungen I., 44. o.*): „Amikor II. József elrendelte, hogy az utak mellé és üres terekre fákat kell ültetni, atyám gyakran két órajársnyira lévő helyekről hozott hársfákat, hogy azokat a rendelet értelmében elültesse. Azokat a szép fűzfákat, melyek most a leibici malom árkánál hűs árnyékot és használható faanyagot adnak, ő maga sajátkezűleg ültette oda.” Bredeczky elemi iskoláit Leibicon végezte. Eleinte nagyszüleinél lakott. 1777-ben apja is odaköltözött, mert elnyerte a leibici tanítói állást. 1785-ben a késmárki gimnáziumba, 1786-ban pedig a soproni ev. líceumba került. Másfél év múlva szülei újból Késmárkra vitték, majd Csetneken tanult. 1791-ben ismét Sopronba, az ev. líceumba iratták be, ahol 1796-ban fejezte be tanulmányait. A líceum akkori tanárai közül különösen Stanislaides és Wietorisz voltak rá nagy hatással. Az

előbbi a teológiai tudományok, az utóbbi pedig a természetrajz iránt ébresztette fel érdeklődését.

A líceum elvégzése után a jénai egyetemre került. Édesapja szegény volt, nem tudta a szükséges összeggel ellátni. Németországba való utazását s az egyetem elvégzését a soproni ev. egyházközség anyagi támogatása tette lehetővé. Az egyetemi évek nagy hatással voltak lelki fejlődésére. Teológiai és filozófiai tárgyakon kívül embertant és egészségtant is hallgatott. Nagy hatással volt rá Lenz bányatanácsos. Ennek köszönheti, hogy az ásványtan és a földtan kedvenc stúdiumává lett. Tőle tanulta az ásványgyűjtemények összeállítását és rendezését. Lenz ösztönzésére Jénában ásványtani társulat alakult, melynek megalapításában Bredeczky hathatós munkát fejtett ki. A társulatnak volt egy német és egy magyar szakosztálya. Abban az időben sok magyar tanult Jénában. Ezek onnan elkerülve, szoros kapcsolatot tartottak az egyesülettel. Kutatásaikról, munkálataikról beszámolót küldtek az elnökségnek. A társulat első elnöke Teleki Domokos gróf volt, akit később Goethe követett ebben a tisztségben. Goetheről tudjuk, hogy az ásványtant nagyon szerette, szép ásványgyűjteménye is volt. A magyar osztály főtitkárául Bredeczky Sámuel volt választották. Bredeczky többször kirándult Weimarba s ott Goethe házában is néhányszor megfordult. A nagy német költőfejedelem is felismerhette az ifjúban rejlő értékeket, mert egyik látogatása alkalmával Hermann und Dorothea c. művét adta neki emlékül. Később levelezett is vele.

Az egyetem elvégzése után Bredeczky visszatért Sopronba. Az ev. egyházközség polgári iskolájának tanára lett. Nehéz feladat várakozott itt rá. Az I. osztályt bízták rá. Ebben az osztályban 150 tanuló volt. Ennyi rakoncátlan gyerek közt a rend fenntartása s az eredményes tanítás bizony egész embert kívánt. Bredeczky pedagógiai tapintata azonban ezzel a nehéz feladattal is megküzdött, különösen amikor reformjavasolatait részben megvalósíthatta s osztályának létszámát csökkentették. Sokat lehetne írni Bredeczky áldásos pedagógiai működéséről, elgondolásairól, ez azonban most nem célozom. Csak azt említem meg, hogy ú. n. munkaiskolát is szervezett, melynek céljaira saját lakását engedte át. Ma, amikor annyit hallunk a munkaiskola

szükségességéről s oly óriási irodalma van ennek a kérdésnek, tudjuk csak értékelni Bredeczky pedagógiai éleslátását, aki azt már majdnem 150 évvel ezelőtt, ha nem is teljes modern értelemben, megvalósította.

Négyévi tanárkodás után Bécsbe hívták. Ott segédlelkészi s vallásstanári minőségben működött. Alig akarták elengedni bécsi hívei, amikor a cs. és kir. ev. főegyháztanács indítványára az 1805. március 14-én kelt udvari rendelet kinevezte őt a krakkói egyházmegye esperesévé. Krakkóban azonban csak egy évig maradt. 1806-ban ugyanis meghalt Paulini József ev. püspök és lembergi lelkész. Helyére Bredeczkyt választották meg először lembergi lelkésznek, majd pedig ráruházták a lembergi püspöki állást is. Mint püspök sokat tett a lelkészek anyagi helyzetének javítása, megfelelő paplakok építése s különösen az iskolák fejlesztése érdekében. Az iskolák fejlesztése terén felhasználta a Sopronban gyűjtött tapasztalatait. Pedagógiai terveit itt igyekezett megvalósítani. Működése alatt s annak következtében a galíciai iskolák száma rohamosan megnövekedett. Gyönyörű, szívhöz szóló egyházi beszédei, szeretetreméltó egyénisége Lembergben is csakhamar megnyert minden szívet.

Sokat látogatta a püspöksége alá tartozó gyülekezeteket. Nem félt az abban a korban bizony nagyon fáradságos, utazásoktól. Utazásai alatt éles szemmel figyelt meg mindent. Nagy hivatalos elfoglaltsága mellett időt tudott szakítani magának irodalmi munkásságra. Galíciára vonatkozó számos földrajzi és földtani dolgozatát a Lembergben megjelenő időszakos lapokban és folyóiratokban tette közzé. Galícia kormányzója által kiírt pályázatra megírta a „*Vorschläge zur Verbesserung der Landwirtschaft und anderer Industriezweige in Galizien*“ című munkáját, mellyel 11 pályázó közül ő nyerte el a 200 forint pályadíjat.

Bredeczky egészsége már bécsi tartózkodása alatt sem volt kifogástalan. Krakkóban s különösen Lembergben állapota rosszabbodott. Gyomor- és epebántalmai voltak, maláriában is szenvedett. A sok munka még jobban legyöngítette egészségét. Fiatalon, 40 éves korában, 1812. június 20-án halt meg. Özvegye és két kis gyermeke siratta. A lembergi gyülekezet óriási részvét mellett temette el nagy halottját.

Bredeczky Sámuel után számos földrajzi dolgozat s egy

nagyobb földrajzi munka maradt ránk. Írt a Kárpátokról, a szélességi németekről, Sopronról, Bécsről, Galiciáról, továbbá hazánk és Ausztria egyéb tájairól. Munkáira jellemző élénk, helyenként költői előadásmódja. Nem elégszik meg a tények egyszerű felsorolásával, ami a régebbi földrajzi munkákat annyira jellemzi, hanem az okozati összefüggéseket is keresi. Rámutat a gazdálkodás esetleges hibáira, megmutatja az utat, melyen haladva, jobb eredményt lehetne elérni. Földrajzi és természetrajzi leírásai pontos, mindenre kiterjedő megfigyeléseiről tanuskodnak. Leírásaihoz az anyagot sok utazásán szedte össze. A *Reisebemerkungen II.* kötetének előszavában mondja: „Gyűjtöttem mint a szorgalmas méh, másirányú nagy elfoglaltságom közben is megragadtam minden kínálkozó alkalmat, melynek segítségével a földrajzi tudomány bővítésére alkalmas dolgot megtudhatam vagy felfedezhettem.” Nagy gondot fordított statisztikai adatainak pontosságára. Földrajzi és ásványtani dolgozatainak megírására még mély hazafias érzése is sarkalta. A *Topographisches Taschenbuch* című munkájában kifejti, hogy minden művelt emberre elsősorban fontos, hogy elsősorban hazáját ismerje. A honismeret az igazi honszeretet alapja. Példájával másokat is hasonló munkálkodásra akart serkenteni.

Nevezetesebb munkái: *Topographisches Taschenbuch für Ungarn*. Sopron, 1802. *Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn*. 4 kötet. Bécs, 1803—1805. *Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn*. Bécs, 1807.

Ezek a munkák tulajdonképpen Bredeczky szerkesztésében jelentek meg, mert az ő dolgozatain kívül több kiváló munkatársa dolgozatát is tartalmazza.

Teljesen az ő műve a *Reisebemerkungen über Ungern und Galizien*. Bécs, 1809. c. kétkötetes munka.

A következőkben ismertetem, hogy az említett munkákban Bredeczkynek milyen, Sopronra vonatkozó dolgozatai vannak.

A *Topographisches Taschenbuch*-ban jelent meg:

a) *Literatur* (felsorolja és röviden ismerteti Sopron történetére és természetrajzára vonatkozó általa ismert műveket).

b) *Beyträge zu einer künftigen Lithographie der Oedenburger Gegend*. (In Briefen an Hrn. Prof. Lenz in Jena.) Ebben a dolgozatában leírja a brennbergi szén felfedezését, első bányá-

szatát, majd a Sopron környékén előforduló kőzeteket, ásványokat és kőületeket ismerteti. Sopronban akkor a Balfi-utcában üvegyár volt (a még ma is meglévő Glashütte nevű ház őrzi ennek emlékét), melyben nagymennyiségű brennbergi szenet használtak fel. Az üvegyártáshoz szükséges kvarcot a lövérek mögötti gnájszból (Bredeczky gránitnak nevezi) nyerték. Szép tiszta, finom kvarc volt ott található. Mint érdekességet említem meg, hogy Bredeczky szerint a Bánfalva mellett levő Alomhegy (313 m), melynek német neve Streuberg, nevét onnan kapta, hogy a soproni tanulók e helyről szerezték be a porzót (Streusand), amit egyszerűen Streu-nek neveztek. Az ott nagy mennyiségben előforduló csillám szolgáltatta ehhez a legjobb anyagot. Akkor sok kellett belőle, hisz az töltötte be az itatós szerepét. A német Streu szó almot is jelent. A magyar név s az ilyen értelemben használt német név bizonyára arra vonatkozik, hogy ott az emberek a lehulló lombot összegyűjtötték s alomnak használták. A hegy német neve mindkét magyarizatot megengedi. Bredeczky a dolgozatának végén jelzi, hogy a jövő évben folytatni fogja. Ez azonban nem következett be, mert megváltozott életkörülményei a Taschenbuch folytatólagos kiadását nem tették lehetővé.

A *Beyträge* I. kötetében Oedenburg című cikkében mesterialien és nagy lelkesedéssel írja le Sopron környékét. A legnagyobb élvezettel olvashatjuk a brennbergi völgy, a Neuhof, a lövérek, szőlőhegyek, a bánfalvi kolostor, Bánfalva, a bánfalvi búcsú, az erdei malom, Brennbergbánya költőien szép könnyed leírását. Olyan problémákkal is foglalkozik, melyek ma is aktuálisak. Ilyen a gyümölcsstermelés kérdése. Sajnálkozik azon, hogy a gyümölcsstermesztés elhanyagolt, tervszerű gyümölcsstermelés nincs. A lövérekben szőlők vannak, azok folytatásában gesztenyefaerdők. A szőlőkbe ültetett fák jó gyümölcsöt hoznak, a bor azonban silány. Örömmel állapítja meg, hogy egy Springer nevű kerttulajdonos szép gyümölcsöst létesített s ennek példáját többen követik. Kezd az előkelőséghez tartozni, mondja, hogy a jobbmódú polgárnak a lövérekben gyümölcsöse legyen s így a gyümölcsstermelés fellendülése várható.

Amennyire örül a gyümölcsstermelés fellendülésén, annyira sajnálkozik azon, hogy a nagyobb és gazdagabb szőlőtulajdono-

sok kezdenek szőlőiktől megválni s azokat a munkásaiknak (Hauer) eladni. A szőlőbirtok mindjobban elaprózódik. Lelkiismeretlenségnek mondja ezt az eljárást, mert a jóhírű soproni bor minőségének csökkenését fogja eredményezni. A szegényebb kisbirtokosok csak mennyiségre fognak törekedni s nem fogják szüretkor a szőlőket úgy kiválogatni, mint a jobbmódúak tették asszú előállítására céljából.

Sopron látképe. Stark rajza Bredeczky Reisebemerkingen című munkájának I. kötetében jelent meg.

A dolgozat végén statisztikai kimutatást közöl az 1802.-i népszámlálás alapján. E szerint a városban akkor 775 ház volt es pedig 713 a városfalon belül, 62 pedig azon kívül. A város lakossága 12.319 volt. Vallás tekintetében a lakosság így oszlott meg: R. kat. 6763, ág. h. ev. 5492, ref. 13, zsidó 36, egyéb 15. Ezeket az adatokat kerületek szerint részletezve is közli.

Soproni vonatkozású cikket találunk még a *Beyträge* III. és IV. kötetében. Az előbbiben a Fertő-taváról ír, az utóbbiban pedig Sopron vármegye természeti és helyrajzi áttekintését adja.

A *Reisebemerkingen* c. munkáját már lembergi püspöksége idején adta ki. Ebben a munkájában is bizonyosságot tesz arról, hogy Sopron szép vidékére mindig szívesen és szeretettel gon-

dol. Még most is, amikor Soprontól több mint száz mérföldnyire élek, írja, élénken lebeg annak búbajos képe szemeim előtt. A munka I. kötetét Sopron látképe, a II. kötetét pedig Lembergé díszíti.

Bredeczkynek az ev. liceum könyvtárában meglévő könyvei közül az egyikben, a *Beyträge I.* kötetében, a következő sajátkezü ajánlás olvasható: Dem Fräulein Therese v. Artner — von Bredeczky. Artner Teréz kiváló soproni költőnő volt, aki „Theone“ írói név alatt írt s aki Bredeczky jóbarátai közé tartozott. A *Beyträge I.* kötetének munkatársai között ő is szerepel.

Bredeczkyről kimerítő tanulmányt írt Dr. Horváth Ödön. A könyv címe: *Bredeczky Sámuel élete.*¹⁾ E munka részletesen ismerteti Bredeczky életét, naplóit és kéziratban fennmaradt munkáit. Azokat az adatokat, melyeket Bredeczky munkáiban nem találtam meg, ebből a munkából vettem.

Bredeczky Sámuel csak rövid ideig élt Sopronban. Soproni tartózkodása nem mult el nyomtalanul, emlékéét könyvei őrzik. Az ő szelleme szól ezekből még ma is hozzánk és arra tanít, hogy a haza szent földjét szeressük s hogy annak szépségei Isten dicsőítésére serkentsenek minket.

Josef Leitner: *Samuel Bredeczky (1772—1812).**

Zur 125. Wiederkehr des Sterbetages Bredeczky's bringt Verfasser eine übersichtliche Abhandlung über seine wissenschaftliche Arbeit auf dem Gebiete der Erdkunde und Naturgeschichte mit besonderer Rücksicht auf die Bearbeitung der erdkundlichen Verhältnisse von Sopron. Bredeczky wurde 1772 in Jakabvágás (Komitat Sáros, Ungarn) geboren, studierte in Leibitz, Késmárk, Csetnek und Sopron, von wo er an die Universität nach Jena kam, hier wurde er mit Goethe bekannt. Nachdem er seine Studien beendete, wirkte er in Sopron als Bürgerschullehrer, dann als ev. Pfarrer in Wien, Krakau und Lemberg, wo er zum evang. Bischof ernannt wurde. Nicht nur als Seelsorger und Erzieher war er hervorragend, auch als Erdkundiger und Naturgeschichtsforscher leistete er Tüchtiges. Bredeczky's größere Werke: Topographisches Taschenbuch für Ungarn. Sopron, 1802. Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. Wien, 1803—1805. Neue Beyträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn. Wien, 1807. Reisebemerkungen über Ungarn und Galizien. Wien, 1809. 2 Bände.

¹⁾ Budapest, 1924.

*) Wegen Raumangel verspätet erschienen.

Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén.

Irta : Kárpáti Zoltán dr.

Sopron és környékének növényzete már rég felkeltette a botanikusok érdeklődését s a flórákutatók első művelői közül is többen jártak városunk és megyénk területén. S méltán, mert Sopron és környéke még Nagymagyarországon is a botanikai szempontból érdekesebb területek közé tartozott, amióta pedig hazánk gyászos megcsonkítása bekövetkezett, Sopron és környékének növényzete a csonka országban a legérdekesebbek közé emelkedett.

Városunk botanikai érdekességét és növényföldrajzi jelentőségét az adja meg, hogy határon fekszik. Nemcsak politikai határon, hanem két flóraterrület találkozási, érintkezési vonalán. A Soprontól nyugatra eső erikás területek, ciklámenes, áfonyás, fenyvesek és bükkösök a Magyar Alpokat, a keleti Alpok legvégső nyúlványait, másszóval a *norikumi* flóraterrületet képviselik, amelynek egyes helyein, pl. a Hidegvíz-völgyben Ágfalva és Brennberg közt, alhavasi növényekkel is találkozunk. Ha azonban a várostól keletre kutatunk, egészen más világ tárul elénk. A nyirkos, buja erdők helyett inkább ritkás, molyhóstölgyből és cserfából álló szárazabb erdőket találunk s a bécsi dombokon, a fertőmelléki dombsoron, a rákosi köfajtőnél s a Szárhalom-erdő szélén napsütötte árvalányhajas, kökörtűs domboldalakat találunk. Ezek a Magyar Középhegység vagy Ősmátra és az Alföld, más szóval a *pannóniai* flóraterrület pusztai jellegű növényzetét hordozzák. Ez az a növénytakaró, amelyet az Alföld pusztái mellett pl. a budavidéki hegyek domboldalain és szikláin is — legalább részben — megtalálunk. Természetesen egyik flóraterrület sem tipikus, hiszen centrumától, attól a helytől, ahol legszebben, legváltozatosabban találjuk meg, ahol a jellemző növényfajokban leggazdagabb, területünk messze esik. A jellemző fajoknak csak elenyészően csekély része van meg, de az a néhány faj mégis csak itt van előttünk, a vidék jellegét megadják s a terület vegetációtörténetének fontos útjelzői. A nyugati hegyvidéken hiába keresnők az Alpok vegetációját;

meg kell elégednünk az alhavasi tájak néhány szép és jellemző képviselőjével; s a fertőmelléki dombokon is hiába keressük a Magyar Középhegység vagy az Alföld szép bennszülött növényeit, vagy hatalmas árvalányhaj- és kökörccsinmezőit; meg kell elégednünk azzal a néhány szál kökörccsinnel, élesmosófűvel és a ritkaságyszámba menő árvalányhajjal, ami útunkba kerül.

Ami a vidék növényzetét érdekessé teszi, egyrészt az a körülmény, hogy a határon a két flóratérület egyes képviselői öszekeverednek, úgyhogy egymás mellett találunk olyan növényeket, melyek részben az alhavasi tájakon otthonosak, részben pedig a puszták lakói. Legszebben látjuk ezt a Szárhalom-erdőben, ahol a nyugatot pl. a *papucsvirág* (*Cypripedium*), a *kék tüdőfű* (*Pulmonaria angustifolia*), a *kövi benge* (*Rhamnus saxatilis*) bokrai stb. képviselik, míg közvetlenül mellettük, velük együtt nőnek a kelet képviselői is, egy sásfajta (*Carex Michellii*), a *pusztai lednek* (*Lathyrus versicolor*), a *magyar aszat* (*Cirsium pannonicum*), stb. s közvetlenül az erdő szélén, ezektől néhány lépésnyire *árvalányhaj* (*Stipa Joannis* és *capillata*), *pusztai ebtejet* (*Euphorbia Gerardiana*), *élesmosófűvet* (*Chrysopogon gryllus*), *kökörccsineket*, *tavaszi héricset* stb. stb.-t találunk.

Másik érdekessége területünknek az a hatalmas lapterület, amely a két Tómalomtól a köhidai fegyház mögé és Fertőrákos felé húzódik. Ezen a lápon néhány olyan növény él — mint pl. a *Pseudorchis Loeselii* nevű Orchidea, a pirosvirágú *liszteskankalin* (*Primula farinosa*), a rovarfogó *hízóka* (*Pinguicula vulgaris*), — melyek rendszeren a magas hegyvidékek, vagy a tőlünk sokkal északabbra fekvő, hűvösebb éghajlatú tájak lápjainak lakói. Ez a *tóalmi láp* azonban nem az *Alpok* hatására vezethető vissza; s a növényelőfordulások is egészen más természetűek.

Magyarország több helyén — így pl. a Hanságban, Tapolca környékén, a Duna—Tisza közén, a Nyírségen — olyan lápos területeket találunk, amelyekben olyan alhavasi növények teremnek — különösen áll ez az Alföldön levőkre —, amelyeknek jelenléte sehogyan sem lehet az igen távoli magasabb hegyvidékekkel összefüggésben. Hogy kerül hát a havasi rétek *zergebog-lárja* (*Trollius*), *babérfüze* (*Salix pentandra*) az Alföld kellős

közepére s a lisztes kankalin a soproni Tómalom rétjére, mikor ugyanolyan lápokon a soproni hegységben nyoma sincs s csak az Alpokban, tekintélyesebb magasságban találkozunk újból vele? Erre a kérdésre megadják a feleletet azok az eredmények, melyeket az Alföld és széleinek őstörténeti kutatásai hoztak. Bizonyosodott, hogy ezeken a területeken a jégkorszakban s az utána következő időkben *henyefenyő* és *cirbolyafenyő* nőtt, olyan fák, melyek ma a havasok tetejét s a magas észak hideg éghajlatú tundravidékét népesítik be. A jégkorszak hidegéből a mai meleg éghajlathoz fokozatos felmelegedéssel jutottunk, s amilyen mértékben az éghajlat melegebbé vált, olyan mértékben pusztult, tűnt el, vagy húzódott fel északra vagy a hegyekre az Alföld és környékének egykori, tundrára emlékeztető növényzete. De nem teljesen. Voltak és vannak természeti menedékek, refugiumok, ahol ez a növényzet, vagy ennek legalább is néhány tagja a mai napig is meg tudott maradni. Az Alföldön, a Nyírség, a Hanság, Dunántúl Tapolca és a soproni Tómalom lápjain ezek az érdekes növények ilyen eredetűek. De hogy lehet mindez, s miért éppen a lápokon maradt meg ez a növényzet?

A nedves, mocsaras helyeken a víz állandóan párolog, a párolgás pedig hőelvonással, tehát a párologtató felületeknek lehűlésével jár. Ilyenformán a lápos terület bizonyos fokon túl sohasem melegszik fel, s ahol már régi időktől, a jégkorszaktól fogva láp van, ez sem melegedett fel túlságosan, még akkor sem, mikor körülötte az éghajlat sokkal melegebb lett. Így nyilvánvaló, hogy az eredeti jégkorszak utáni növényzetnek néhány alkalmazkodóbb természetű tagja, amely a megváltozott viszonyok közt létének minimális feltételeit még megtalálta, mindmáig megmaradhatott helyén, a jégkorszakot követő idők óta, még akkor is, mikor néhány lépésnyire tőle — ott, ahol a lehűlést okozó víz a talaj szerkezetébe következésképpen már nem maradhatott meg — pusztai, tehát meleget kedvelő növényzetet találunk. Ezek az ősi, maradványoknak, reliktumoknak nevezett növények természetesen azonnal eltűnnek, végleg kipusztulnak és soha többé meg nem jelennek, ha a sok évezredet megért termőhelyüket megbolygatjuk és így létük alapfeltételét elveszjük.

A mi növényi kincsekben rendkívül gazdag hazánk a megconskítás után sokkal szegényebb lett. Csak itt-ott maradt va-

lami érték, de a hozzánemértés és nemtörődömség ezeket is kizsárolással fenyegeti. Pedig a rég letűnt, elvihartzott időknek ez a néhány utolsó hírmondója megérdemelné a figyelmet. Míg az emberiség történelmének féltve őrzött dokumentumai részére hatalmas múzeumpalotákat emelnek, addig a körülöttünk lévő szabad természet történelmének még élő utolsó mohikánjai részére néhány földbevert cöveket és néhány méter tuskésdrótot sajnálnak. Pedig ha ezt a néhány ma még itt élő növényt már csak száritott herbáriumi példány jelezné, ez éppen olyan pótolhatatlan veszteség lenne, mintha a soproni várhelyi leletek valamelyik unikumszámba menő példánya menne tönkre s nem maradna más belőle bizonyítékul, mint néhány rajz vagy fénykép.

*

A növénytani irodalomban itt-ott elszórt soproni adatokat, kisebb-nagyobb enumerációkat Gombocz Endre foglalta össze „Sopron vármegye növényföldrajza és flórája“ (Mathematikai és Természettudományi Közlemények XXVIII. köt. 1906) c. munkájában. Ez a mű a megye flórájának megismerése szempontjából fontos határkövet jelent, mivel területünkről összefüggő, pontos képet kapunk, megtaláljuk benne az addig ismert és közölt előfordulási helyek pontos jegyzékét is, úgyhogy Gombocz munkája szolgált és szolgál ma is a további flórakutatás alapjául. A tőle közölt előfordulási adatok kiegészítése, újabban megjelent, vagy megtalált növények közbeiktatása ma is folyik. Ez a munka a kisebb részletekig is fontos, mert úgy, ahogy Vas megyében a flóra ismeretét a legnagyobb részletességig kidolgozták, összegyűjtve minden adatot, úgy ez a mi, azzal szomszédos megyénkben és városunkban sem hiányozhat. Az alábbiakban közlöm újabb gyűjtéseim és megfigyeléseim eredményét, amelyekkel Sopron flórájának közelítőleg teljes épületéhez kívánok még néhány téglával hozzájárulni.

*

Asplenium ruta muraria L. Sopronbánfalva mellett a Karmelita-kolostor alatt, öreg kőfalon.

Juniperus communis L. A hegyvidéken csupán a pannóniai flóraterületen gyakori, a várostól nyugatra (pl. Bánfalva és Ágfalva fölött a gesztenyések szélein) igen ritka; csupán néhány igen kis csenevész példányban találtam.

Sparganium erectum L. Az Ikva partján, a Nagytómalom mellett tömegesen nő.

Stipa Joannis Čel. A bécsidombokon.

Stipa capillata L. A fertőmelléki dombokon, a Szárhalom-erdő tisztásain Fertőrákos felett.

Alopecurus geniculatus L. A Kistómalom körül.

Avenastrum pubescens (Huds.) Jess. A Kis- és Nagytómalom melletti szárazabb réteken.

Sesleria coerulea (L.) Ard. em. Wettst. (= *S. uliginosa* Op.) Néhány példányát megtaláltam a Békató előtti réten a városligeti erdő mentén; nő a Tatschy-árokban is Bánfalva mellett, de a Tómalom melletti állományképző előforduláshoz hasonló *Seslerietum*ra bukkantam a Hidegvíz-völgy egyik mellékvölgyének bejáratánál, nem messze a főiskolai vadásztanyától. Ez különösen azért nevezetes, mivel a *Seslerietum*-szövetkezet több érdekes jellemző tagját is megtaláltam ugyanitt (l. alább).

Agropyron caninum (L.) Retzsch. Sopronbánfalva mellett az erdei malom feletti erdőben.

Carex Michellii Host. A Szárhalom-erdőben nem ritka, különösen sok van a Nagytómalom fölötti cserjésekben.

Carex pallescens L. A Városliget tölgyerdeinek nedvesebb helyein.

Carex paniculata L. A Nagytómalomtól Kőhida és Fertőrákos felé húzódó mocsaras réten.

Carex paniculata L. f. *simplex* Peterm. A Kistómalom előtti réten.

Carex panicea L. A Kis- és Nagytómalom rétjein gyakori.

Carex Davalliana Sm. A Tómalomok mellett a *Seslerietum*ok jellemző növénye. Tömegesen nő szintén *Sesleria coerulea*-val Bánfalva mellett a Tatschy-árokban, valamint a Hidegvíz-völgyben is.

Carex glauca Murr. Nemcsak nedves, hanem szárazabb helyeken is terem. Így a Szárhalom-erdőben és a Rozália-hegység gerincén is.

Carex brizoides L. A Hidegvíz-völgy nedves rétvén a Vadásztanyával szemben igen sok.

Carex tomentosa L. Száraz helyeken a Szárhalom-erdőben.

Carex riparia Curt. A Kistómalom nádasában.

Arum maculatum L. A nagycentki hársfasor végén levő ligetben.

Anthericum ramosum L. Sopronbánfalva mellett az Erdei malom feletti köfejtő körül.

Ornithogalum Gussonei T e n. A Kistómalom feletti füves, napsütötte dombokon, mésztalajon.

Leucojum vernalis L. Hegyvidéki növény, mely a Répce mentén leszáll a síkvidékre is. Így Répcecsáford és Szemere közt a folyómenti ligetekben igen nagy tömegben nő; innen hozzák kora tavasszal a soproni piacra.

Ophrys aranifera H u d s. *f. fucifera* (C u r t.) R c h b. Nedves réten a Nagytómalom és Kőhida közt.

Orchis purpurea H u d s. Nagycenken, a hársfasor végén a síremlék körüli erdőben.

Orchis latifolia L. A Tatschy-árokban Sopronbánfalva mellett *Seslerietumban*, valamint ugyancsak *Sesleriával* a Hidegvíz-völgyben is.

Helleborine latifolia (L.) D r u c e. Kapuvár melletti réten.

Pseudorchis Loeselii (L.) G r a y. G o m b o c z (79. old.) a Fertő mellékéről, Nezsider és Széleskút környékéről, valamint a Hanságból közli, adatai azonban egykori leletekre vonatkoznak, mely helyeken ma már valószínűleg, a nezsideri előfordulást kivéve, rég nincs meg ez a növény.

Két évtizeddel ezelőtt V a r g a F e r e n c bukkant rá a Kistómalom rétjén Sopron mellett. Azóta sokáig hiába keresték, míg ugyanott 1936 júniusában K á r p á t i L á s z l ó találta meg ismét, ahol a süppedős, ingoványos helyeken elég szép számmal látta. A következő évben újból kereste, de ugyanazon a helyen csupán hosszas keresés után talált 1—2 szálat. A virágzó tövek mellett sok apró csiranövényke volt. Az Orchideákról tudjuk, hogy míg a magból virágzó növény lesz, sok, sokszor tíznél is több év is eltelik. A *Pseudorchis* valószínűleg évekig lappang, míg az egyidős növénykéek egyszerre 2—3 évig nyílnak, azután ismét évekig nincs virágzás. Lehet, hogy az időjárás is befolyásolja a virágzás idejét. Tény az, hogy ezt a növényt igen nehéz megtalálni, mert az alig 10 cm magas, jelentéktelen, zöldessárga virágú növényke még virágzáskor is teljesen eltűnik a magas fű közt, ha pedig nem virágzik, jóformán lehetetlen megtalálni, még

annak is, aki mind a helyet, mind a növényt jól ismeri. Ez a növény szerencséje, mert a gyűjtők az igen ritka, a Csonkaországban csak itt előforduló s történelmi Magyarországon is csupán néhány pontról ismert növényt rég kiirtották volna. Mindamellett védelméről valamilyen módon tanácsos volna gondoskodni.

Salix capreola K e r n. (= *S. aurita* L. \times *caprea* L.) A Kisfüzes cserjéseiben, a szülők közt.

Thesium intermedium S c h r k. A Kistómalom feletti dombokon.

Tunica saxifraga (L.) S c o p. A rákosi kőfejtőn.

Dianthus superbus L. Újrét (Neuwiese) a Muck-kilátó előtt; a Lővérekben a gesztenyésekben.

Anemone nemorosa L. Igen sok Sopronbánfalvától Brennbergig a Rák-patak menti erdőkben.

Pulsatilla nigricans S t ö r c k. A sopronbánfalvi kőfejtő (Nándormagaslat) felett, gneiszen.

Ranunculus sceleratus L. A Kistómalomban.

Thalictrum minus L. A Csalánkertnél és a Kistómalom feletti dombon.

Papaver dubium L. var. *albiflorum* B o i s s. A Nagytómalom mellett, az „Edelbrunn“ felé vezető műút mentén bőven.

Cardamine amara L. A Rák-patak mentén a Hidegvíz-völgytől egészen Sopronbánfalváig elég bőven.

Roripa barbaeoides (T a u s c h.) Č e l a k. A Barbacsi-tó körüli nedves réten.

Hesperis tristis L. Sopron mellett a Dudlesz-erdő szélén.

Hypericum acutum M n c h. A Rák-patak mentén Sopronbánfalva körül.

Euphorbia angulata J a c q. Sopronbánfalvánál, az Erdei malom feletti erdőben.

Euphorbia verrucosa L. A Hidegvíz-völgy rétyén elég bőven.

Astrantia major L. Bőven a soproni, bánfalvi és ágfalvi gesztenyésekben.

Silaum flavescens B e r n h. A városligeti erdő szélén, a Szt. Jakab-kápolna körül.

Sanguisorba officinalis L. A Tatschy-árok rétyén elég bőven.

Sarothamnus scoparius (L.) Wimm. A Vashegy oldalában és Bánfalva és Brennberg közt a Görbehalom (Bogenriegel) tején.

Trifolium fragiferum L. A Fertő partján nedves réten Rákos és Balf között.

Vicia lathyroides L. Bánfalva és Ágfalva közti gesztenyésekben.

Lathyrus versicolor (Gmel.) Beck. A Szárhalom-erdő szélén Sopronnál, különösen a Tömalmok feletti cserjésekben elég bőven terem. Gombocz fentemlített munkájában (136. old.) a Szárhalom-erdőből közli *Orobus albus* L. fil. néven, azonban említi Balf mellől is, nedves rétről. Ezt a növényt Jávorka Magyar Flóra c. munkájában (654. old.) a Dunántúlról nem említi, hanem hozzánk legközelebb a Magyar Középhegység száraz, füves, vagy erdős helyeiről; a Dunántúlról pedig a nedves réteken (pl. Tapolca mellett) termő *Lathyrus pannonicus* (Kramer) Garcke-t közli. Ezt a fajt az előbbivel sokan egynek vették, de Jávorka „Kisebb megjegyzések és újabb adatok” IV. (Bot. Közlem. XV. 1916. 13. old.) c. dolgozatában pontosan elválasztja e két, termőhelye szempontjából is különböző növényfajt. Mármost Gombocz két adata két különféle növényfajra vonatkozhatott. Jávorka munkája szerint a balfi adat, a nedves réten termő *L. pannonicus* előfordulása volt valószínűbb, de most, hogy a Szárhalom-erdő száraz helyein a *L. versicolor* előkerült, ennek a növénynek előfordulási határvonalát jóval nyugatabbra vonhatjuk meg. A balfi adat még bizonytalan. Innen származó példány sehol sincs, sem magam, sem más nem szedte újabban, s így még nyílt kérdés, hogy tényleg az innen várható, de még eddig nem ismert *L. pannonicus* fog-e előkerülni, vagy pedig Gombocz-nak Deccard-tól átvett adata egy a rétre lehúzódt *L. versicolor*-példányra vonatkozik-e?

Gentiana ciliata L. Sopronbánfalva mellett, az Erdei malom feletti ritkás erdő szélén.

Atropa belladonna L. A soproni hegységben legtöbb a Tatschy-árok felső részében és a Várhely és Muck-kilátó körüli erdőkben található, ahol meglehetősen bőven terem.

Pulmonaria angustifolia L. Legnagyobb mennyiségben a városligeti erdő szélén, a Békató környékén, a Sopron, Bánfalva,

Ágfalva körüli gesztenyésekben, tehát a norikumi flóraterületen fordul elő, ahol jóformán mindenütt található a *Pulmonaria officinalis*-szal; a pannóniai flóraterületen, így pl. a Szárhalom-erdőben sokkal ritkább.

Scutellaria hastifolia L. Elég bőven terem a városligeti erdőben lévő nedvesebb helyeken és a Békató körül.

Brunella variabilis G. B. = *grandiflora* × *laciniata*. A szülők közt a Szárhalom-erdő tisztásain.

Stachys germanica L. A Várhely irtásaiban.

Ajuga genevensis L. f. *roseiflora* Chorosch. A Szárhalom-erdőben.

Digitalis ambigua Murr. A brennbergi völgyben, a Várhely körül és a Tatschy-árokban.

Utricularia vulgaris L. Balf mellett a Fertőben.

Galium boreale L. A Hidegvíz-völgy rétjén.

Galium palustre L. A Kis- és Nagytómalom, a Tatschy-árok és a Hidegvíz-völgy nedves rétjén.

Galium pumilum Murr. f. *scabrum*. Jacq. A Bánfalváról Brennberg felé vezető országút mentén Brennberg előtt.

Galium ochroleucum Wolf. = *mollugo* × *verum*, Kapuvár mellett a szülők közt.

Lonicera caprifolium L. A városligeti erdőtől a Békatóig helyenkint tömegesen.

Lonicera xylosteum L. A Békató körüli erdőben és a Szárhalom-erdőben.

Adoxa moschatellina L. Sopronbánfalva mellett az Erdei malom környékén bőven.

Valeriana dioica L. A Békató mögötti réten és a Hidegvíz-völgyben Seslerietumban.

Succisa pratensis Mch. Sopron körül a szárazabb réteken főleg a gesztenyésekben teljesen kopasz alakja, a f. *glabrata* Schott nő, míg a Sesleriás lápokban, pl. a Kis- és Nagytómalom, valamint a Tatschy-árok rétjén sűrűn szerteszórós alakja, a f. *hirsuta* Rchb. terem.

Pulicaria dysenterica (L.) Bernh. A Kistómalom mellett árkokban.

Petasites albus (L.) Gärt. Sopron mellett a Kecsketatak völgyében, Bánfalva mellett a Tatschy-árok felső végénél, a Tol-

vajárokban, a Kövesárokban; a Hidegvíz-völgyben, a Rákpatak feletti erdők szélén nagy tömegben.

Senecio vernalis W. et K. A Szárhalom-erdő irtásaiban. Újabban igen terjed hazánk egyéb helyein is.

Senecio aquaticus H u d s. A Rozália-hegység gerincének erdeiben Savanyúkút felett.

Cirsium palustre (L.) S c o p. A Füzes mocsaras helyein.

Cirsium rivulare (J a c q.) A l l. A Kis- és Nagytómalom rétjén.

Cirsium oleraceum (L.) S c o p. f. *atropurpureum* (L.) K e l l. A Fertő partján lévő nedves réten Rákos és Balf között.

Cirsium tataricum A l l. = *canum* × *oleraceum*. A szülők közt a Kis- és Nagytómalomnál és a Tatschy-árok rétjén.

Centaurea carniolica H o s t. Bánfalva mellett az Erdei malom rétjén.

Centaurea Pernhofferi W a g n. = *carniolica* × *jacea*. Az Erdei malom rétjén a szülők közt. (Det.: Dr. Wagner J.)

Centaurea Fritschii H a y. A Szárhalom-erdőben, Bánfalva körül a gesztenyésekben, a Hidegvíz-völgy cserjéseiben.

Crepis praemorsa (L.) T a u s c h. A Szárhalom-erdő tisztásainak szárazabb, mésztalajú rétjein.

Crepis paludosa (L.) M n c h. A Kis- és Nagytómalom lápos rétjein helyenkint elég bőven.

Taraxacum palustre (L y o n s) L a m. et D C. A Tómalom rétjén igen sok, a Békató rétjén.

Faraxacum levigatum (W i l l d.) D C. A Kistómalom feletti száraz, napos dombon elég bőven.

Scorzonera purpurea L. Sopron mellett a Dudlesz-erdő szélén és a Kistómalom feletti napos domboldalon.

*

Ezek az adatok is jól mutatják, hogy Sopron és a vármegye területe mennyire gazdag érdekesebbnél érdekesebb növényekben. Bizonyos, hogy a további kutatások számukat még növelni fogják.

Dr. Zoltán Kárpáti: *Interessante und neue Pflanzenfunde in der Umgebung von Sopron (Oedenburg).*

Die Umgebung von Sopron (Oedenburg) ist in Rumpf-Ungarn vom

botanischen Gesichtspunkt eine der interessantesten. Die Eigenartigkeit der Flora liegt darin, daß hier zwei Florengebiete zusammentreffen; namentlich die letzten Verzweigungen der Ostalpen darstellendes norisches Gebiet (noricum) und die Pflanzendecke des Ungarischen Mittelgebirges und der Steppen hier vertretendes pannonisches Gebiet (pannonicum). Die erste ist als Stieleichen- und Buchenwald auf Gneiß- und Phyllitboden westlich von der Stadt ausgebildet; die zweite finden wir als grasige Abhänge und *Quercus lanuginosa*- und *cerris*-Wälder auf den Leithakalk-Hügeln am Westrand des Neusiedlersees östlich von Sopron. Die beiden Pflanzengebiete sind hier in der Übergangzone selbstredend nicht typisch entwickelt. Im norischen Gebiet müssen wir uns bloß mit einigen montanen oder subalpinen Elementen (z. B. *Cyclamen*, *Cirsium erisithales*, *Pleurospermum*, *Goodyera*, *Coralliorrhiza*, *Pirola*-Arten, *Vaccinium myrtillus* etc.) begnügen; und an den pannonischen Hügeln suchen wir die *Stipa*-, *Festuca vaginata*- etc. Felder der Ungarischen Puszta vergebens, und wir müssen uns freuen, wenn wir mit *Chrysopogon gryllus*, *Carex humilis*, *Iris pumila*, *Pulsatilla grandis*, *Trinia glauca*, *Euphorbia Gerardiana*, *Scabiosa canescens* etc. einige *Stipa capillata*- und *Joannis*-Exemplare finden. Selbst in den *Quercus lanuginosa*-Wäldern (z. B. der Zarhalm-Wald bei Sopron) finden wir neben den pannonischen Elementen (z. B. *Lathyrus versicolor*) auch einige montane Arten, wie *Cypripedium*, *Ophrys muscifera*, *Pulmonaria angustifolia*, *Galium silvaticum*, *Buphthalmum salicifolium* etc., die bloß einige Schritte weit von den mit *Chrysopogon*, *Pulsatilla* etc. bedeckten sonnigen Hügeln gedeihen.

Am interessantesten sind aber die aus *Sesleria*-, *Molinia*-, *Schoenus nigricans*-, *Carex Davallianna*- etc. Rasen bestehenden Sumpfwiesen bei der Großen und der Kleinen Teichmühle, wo wir u. a. *Primula farinosa*, *Pinguicula vulgaris*, *Pseudorchis Loeselii* finden (die letztgenannte Art ist auch im historischen Ungarn äußerst selten, dieser Fundort ist aber in Rumpf-Ungarn der einzig bekannte).

Der obengenannte Standort der *Primula farinosa* und *Pinguicula vulgaris* steht mit dem norischen Gebiet keinesfalls in Zusammenhang. *Sesleria*-, *Molinia*-Sümpfe finden wir im Soproner Gebirge mehrere, jedoch ohne den obengenannten Arten, mit welchen wir am nächsten erst in den Österreichischen Alpen in bedeutender Höhe begegnen. Indem bei diesen Arten trotz den entsprechenden Standortbedingungen keine lückenlose Verbreitung zwischen der Soproner Teichmühle (in cca 130 m Meereshöhe!) und den Alpen (gegen 1000 m) besteht, kann es sich hier nur um postglaziale Relikte — Arten, die seit der Eiszeit in den Sümpfen hier ausgedauert haben — handeln, die dagegen mit der, ebenfalls postglaziale Relikte aufweisenden *Hanság* (Wasen) im Zusammenhang sind.

Im übrigen Teil sind auf Grund Dr. E. Gombocz' Werk: „Pflanzengeographie und Flora des Soproner Komitates“ neue floristischen Angaben aufgezählt.

A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

Üveg- és kerámiai kiállítás Sopronban.

Irta: Csipkés Kálmán.

A Városi Múzeum, időszaki kiállításai során, az 1937. esztendő nyarán — június 27—augusztus 29. — a saját és magánosok tulajdonában levő művészi értékű régi üvegeket, porcellánokat, fajánszokat és egyéb agyagipari tárgyakat mutatta be a nagyközönségnek.

A kiállítás keretébe illő gazdag és értékes múzeumi anyagot szerencsésen és tanulságosan egészítették ki a soproni gyűjtők által önzetlenül felajánlott nagybecsű műtárgyak. Összesen 140 darab üveg- és 444 darab kerámiai tárgy szerepelt a bemutatón. Úgy a helybeli közönség, mint az itt nyaraló, illetőleg átutazó idegenek szép számmal — másfélezren felül — keresték fel a kiállítást.

Az üveganyag nagyjából a legváltozatosabb technikákban készült csehországi és bécsi biedermeier-poharokból állott, de volt néhány 18. századi sziléziai serleg is.

A kerámiai anyag között szerepeltek értékes régi herendi, bécsi, meisseni, berlini, ludwigsburgi, nymphenburgi, kopenhágai, nápolyi, sevresi, cseh és moszkvai porcellánok; holicsi, tatai és külföldi gyári fajánszok; habán, erdélyi, pozsony-, nyitra-, gömör-, veszprémegeyi és rábaközi, sok-sok rokonvonalat felmutató népies fajánszok; a kisebb magyar gyárak, mint Nagymarton, Városlőd, Pápa, Regéc stb. keménycseréptermekei; külföldi keménycserépek, 16—17. századi német kőcserépedények, 15—17. századi magyar és délnémet kályhacsempék stb.

A következő sorokban néhány fontosabb és értékesebb, képen is bemutatott üveg- és kerámiai tárgy rövid leírását adjuk:

Talpas üvegpohár. Kehelyalakú, talpa nyolckarélyú. Felületének nagyobb része sárgaszínűre pácolt. A kuppáján elől ovál üvegmedaillon beillesztve, melyen áttetsző színekben festett, aranykeretes férfiarckép. A kupa díszül még 4 kidomborodó körcikk szolgá, köszörült apró jegeces mustrával. A perem mentén és a kupa alján aranyozott szalag, levél- és virágmintával.

1. kép.

A középső és a baloldali üvegpohár Holl Jenő dr. üzletigazgató tulajdona. Valószínűleg bécsi munkák, 1820 körül. A jobboldali üvegpohár eredeti Kothgasser-munka. Jelezve: A. K. Bécsben készült. Lederer Sándor régiségkereskedő tulajdona. (1825 körül.)

Fenekén köszörült sokágú csillag. Valószínűleg bécsi munka, 1820 körül. — Holl Jenő dr. kormányfőtanácsos, vasúti üzletigazgató tulajdona. (1. kép, középső ábra.)

Üvegpohár. Finomhajlatú teste a perem körül és a talp felé eső bordázott részén ezüstsárga színben pácolt. Oldalán aranyozott, mintás, ovál keretben átlátszó színekben festett Madonna-kép (Van Dyck után). Valószínűleg bécsi munka, 1820 körül. — Holl Jenő dr. tulajdona. (1. kép, baloldali ábra.)

Üvegpohár. Befelé hajlított, hengerded, gyűrűstalpú testét lendületes vonalú, fehérmázú, apró virágmintás szalagok, továbbá arannyal szegett, sárgára pácolt keskeny csikok díszítik,

váltakozó sorrendben. A talpgyűrű bordázott és arany vonalakkal ékített. A pohár fenekén sokágú csillag. A fenék szélén jelzés: A. K. (Anton Kothgasser). Bécsi munka, 1825 körül. — Lederer Sándor régiségkereskedő tulajdona. (1. kép, jobboldali ábra.)

Talpas üvegpohár. Kehelyidomú; színtelen és violaszínű réteg. Hatszögletesre köszörült kuppáján aranyozott virág- és levéldísz. A talpon 12 ékalakú kivágás. Csehországi, 1835 körül. — Özv. Scholz Juliánné tulajdona. (2. kép, baloldali ábra.)

2. kép.

A középső balatonfüredi emlékpohár (1857-es évszámmal), Csipkés Kálmán tulajdona. A balszélső üvegpohár (1835 körül) csehországi gyártmány, s Scholz Juliánné tulajdona. A jobbszélső üvegpohár (csehországi, 1840 körül) Mayer Walburga nyelvtanárné tulajdona.

Üvegpohár. Teste nyolcszögletű; kikerekített peremmel, nyolckarélyú talppal. Smaragdszínű, átlátszó, köszörült; aranyozott virág- és indadísz. Pereménél széles aranyozott sáv. Csehországi, 1840 körül.— Mayer Walburga nyelvtanárné tulajdona. (2. kép, jobboldali ábra.)

Balatonfüredi emlékpohár. Hengerdedtestű, rubinborítású; kiköszörült és metszett díszítéssel. Testén három övezetben 6—6 négyszögletes mező. A mezőkben részben homorúan köszörült kicsinyítő lencsék, részben metszett virág- és madárdísz, végül pedig a füredi templom, fürdőház és a kút metszett képe foglal

helyet. Az egyik mezőben felirat: *Füredi emlék*. A lencsék egyikében metszett betűkkel: *Doctor Mandl 1857*. (Mandl Ignác dr. [† 1882] soproni orvos, a Kath. Testvérület orvosa volt). — Csipkés Kálmán tulajdona. (2. kép, középső ábra.)

Bécsi porcellán tejeskanna füllel, fedővel. Két oldalán egy-egy vörösbarna, ovál mezőben szürkén festett férfifej. Gazdag aranyozás és elszórt apró virágdísz. Jelezve, 1802. — Schärmár Károly építész-mérnök tulajdona. (3. kép, középső ábra.)

3. kép.

Jelzett bécsi porcellán 1802-ből. Schärmár Károly építész-mérnök tulajdona.

Bécsi porcellán kávéscsésze aljjal. Az előbbi kannához tartozik, hasonló díszítésű. Jelezve, 1802. — Schärmár Károly építész-mérnök tulajdona. (3. kép, a két szélső ábra.)

Meisseni porcellán cukortartó. Ovál alakú, bordázott testű; aranyozott és színes részletekkel. A boltozatos fedélen hattyúalak, körötte három putto. Jelezve, 18. szd. közepe. — A Caesarsalád tulajdona. (4. kép.)

Meisseni mokkakészlet fedeles tejeskannája, fedeles cukortartója és fedeles csészeje aljjal. Minden darabon egyazon díszítőelv és tagozás érvényesül. Az edények teste, a csészealj és a fedelek is négy mezőre osztottak. Két-két átellenes mezőn ko-

4. kép.

Meisseni porcellán-cukortartó. Jelezve, 18. szd. közepe. A Caesar-család tulajdona.

5. kép.

Jelzett meisseni porcellán. Mokkakészlet, 1700 körül. Dr. Gallus Sándor kir. közjegyző tulajdona.

baltkék alapon színes virágdísz, a másik két-két mezőn pedig fehér alapon színesen festett Watteau-jelenet. A mezők elhatárolására aranyozott vonaldíszű fehér sávok szolgálnak. Jelezve, 1770 körül. — Gallus Sándor dr. kormányfőtanácsos, kir. közjegyző tulajdona. (5. kép.)

Holicsi fajánsz-szobrocska. Talapzaton: fatönkөн ülő rokokóruházatú férfialak, ölében kétrekeszes ovál tartály, só és paprika számára. Színesen festett. Jelezve, 18. szd. második fele. — Schármár Károly építész mérnök tulajdona. (6. kép, középső ábra.)

6. kép.

A középső figura (sótartó) holicsi fajánsz 18 szd. 2. fele. Schármár Károly építész mérnök tulajdona. A holicsi fajánsztányér (18. szd. 2. fele) Szirányi Jenő ny. borászati felügyelő tulajdona. A tatai fajánszkorsó Sopron város múzeumának tulajdona s a 18. szd. 2. feléből való.

Holicsi fajánsztányér, fehér alapon stilizáltabb színes virágokkal, indákkal, szegélydíszsel, aranyozással. Jelezve, 18. szd. második fele. — Szirányi Jenő ny. borászati felügyelő tulajdona. (6. kép, baloldali ábra.)

Tatai fajánszkorsó, füllel, fedővel. Fehér alapon mangánpiros virágdísz. Jelezve, 18. szd. második fele. — Sopron sz. kir. város múzeumának tulajdona. (6. kép, jobboldali ábra.)

Nápolyi majolika-disztál. Nagyméretű, kerek; karélyos szél-

7. kép.

Jelzett nápolyi majolikátál. 17. szd. eleje. Walzel Kelemen ny. huszár-
alezredes tulajdona.

8. kép.

A kályhacsempe Besztercebányáról származik. 15. szd. 2. fele. Özv. Balassa
Istvánné tulajdona. A baloldali Apostol-korsó és a jobboldali korsó is
dr. Töpler Kálmán ny. polgármester tulajdona. 1600 körüli német köcserepek.

lel. Zöldesszürke alapon kékmázás festés. A belső, köralakú mezőben tájképi háttérrel egy férfi és két női alak. Pereme nyolcosztású. Négy domborúan keretezett karélyos mezőben egy-egy festett alak tájképi háttérrel. Két-két mező között egy-egy domborúan kivitelezett, kéken árnyalt szárnyas alak, akantusz-indában végződő testtel. Átmérője: 40 cm. Jelezve, 17. szd. első fele. — Walzel Kelemen ny. huszáralezredes tulajdona. (7. kép.)

Apostolkorsó, füllel, ónfedéllel. Kőcserép, színes sómázzal. Felületét sárgásbarna alapon szürkésfehér, halványzöld és mélykék mezők tagolják; kidomborodó határoló vonalak és stilizált növényi dísz. Elöl, a már felsorolt színekben tartott apostolalak, domborművű kivitelben. Német munka, 1600 körül. — Töpler Kálmán dr. ny. polgármester tulajdona. (8. kép, baloldali ábra.)

Kőcserépkorsó, füllel, ónfedéllel. Sárgásbarna sómázzal bevont felületén domborművű figurális és ornamentális dísz. Német munka. 1600 körül. — Töpler Kálmán dr. ny. polgármester tulajdona. (8. kép, jobboldali ábra.)

Felvidéki, magyar kályhacsempe. Téglalakú; felületét zöldes ólomház borítja; domborművű alakos és ornamentális díszítéssel. Stilizált ágas, leveles fa tövében jobbról álló férfi-, balról álló női alak a 15. század viseletében. Besztercebányáról való, 15. szd. második fele. — Özv. Balassa Istvánné tulajdona. (8. kép, középső ábra.)

Kálmán Csipkés: *Keramische Ausstellung in Sopron.*

Verfasser gibt einen kurzgefaßten allgemeinen Überblick über die Sonderschau des städtischen Museums in Sopron — 27. Juni—29. August 1937 — von alten Gläsern und Keramien. Demnach folgt die mit Bildern illustrierte Beschreibung einiger wertvollen Gegenständen.

SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIAK.

SZAKAL 80E

Sopronkeresztúr vára.

Irta: László Ernő.

Sopron környékének egyik legszebb és legépebb korabarokk várkastélya. A községnek legrégebb ismert említése 1254-ben történik Bogyoszló néven. A középkor folyamán a Nagymartoni grófoké volt, majd Nagy Lajos királyunk uralkodásának utolsó

Fotó: Diebold.

Sopronkeresztúr: várkapu.

szakában a Kanizsay-család birtokába került. Mikor ennek férfi-ága kihalt, Kanizsay Orsolya révén férje, Nádasdy Tamás nádor lett a lékai uradalommal együtt Keresztúr ura is. Az új gazda állandó szállásnak szánta a várat és 1560-ban ilyen szempontok szerint építette át. Később benne lakott Báthory Erzsébet, Nádasdy Ferenc felesége; állítólag már itt is üzte rejtelmes dolgait. A várat és községet 1621-ben a Bethlen-felkelés idején császári zsoldosok felégették, utána építette fel 1625-ben mai alak-

jában Nádasdy Pál. Négy erős saroktorony veszi körül a szelid ívelésű árkádos udvart; gazdag stukkókat és faragásokat találunk kívül és belül, feltűnnek a görög és latin hitregékből vett

Sopronkeresztúr: várudvar. Fotó: Ö. Lbdst.

Fotó: Ö. Lbdst.

A sopronkeresztúri Nádasdy-kastély délkeleti saroktornya.

Fotó: Ö. Lbdst.

Sopronkeresztúr: várkapolna oltára.

Sopronkeresztúr: Nádasdy-címer a kandalló felett. Fotó: Diebold.

jelenetek és több helyütt látható a Nádasdyak címere: a réce nád között. A kastély kápolnáját 1631-ben avatták fel, ekkoriban a község evangélikus lelkészét Oemichnek hívták, akitől a mai Emich-család származik. Nádasdy Ferenc 1643-ban visszatérve a katolikus hitre, újból berendeztette a kápolnát: ebből az időből származik a mai érdekes főoltára. Ezt a Ferenc grófot 1671-ben felségsértés címén lefejezték és ekkor a keresztúri vár a fiskusra szállt. Sokáig nem akadt rá vevő, eleinte Draskovics Miklóssal, Nádasdy vejével folytak a tárgyalások, már birtokba is vette a gazdátlan jószágot, de nem volt elég pénze és így 1676-ban Nádasdy sógora, gróf Esterházy Pál váltotta magához. A várkapura ekkor került fel a griffes címer. Pár évtized múlva az Esterházy-család várairól metszetsorozat készült: Keresztúrt kétszert is megörökítették. Nagyjából a mai állapotokat láthatjuk e képeken: a várak akkor is elég sekély volt és néhány ma már eltűnt hagymakupolás pavillon élénkítette az összbenyomást. Kívül a várnégyszögön akkor is állt egy hosszú épület, állítólag színház volt. Ma is látszik benne festés nyoma; kár, hogy magtárnak használják. Az Esterházyak csak ritkán laktak a kastélyban. I. Lipót 1681-ben, a soproni országgyűlés alkalmával, itt is meglátogatta kedvelt hívét, Esterházy Pált. Később, úgylátszik, a kényesebb természetű pörök szereplőit itt őriztette a vármegye, itt sínylődött p. o. Fábry Gergely vadosfai lelkész az 1751-es szomorú emlékezetű zendülés miatt. A kastély még ma is lakható. Az egyik szoba ékessége egy pompás kandalló stukkó díszszel és a Nádasdy-címerrel.

Felhasznált irodalom:

- Merényi—Bubics:* Herczeg Esterházy Pál. 250. o. A vár képei 67. és 243. o.
Payr Sándor: A dunántúli ev. egyházkerület története. I. kötet, 157. o. és köv.
Tschányi János krónikája. 52. o.
Nagy Imre: Sopron vármegye története. I. kötet, 20. II. 646/7.
Frey: Das Burgenland. XXII—XXIII. 48—50. o.

K R Ó N I K A

Adatok a Königsberg dülönév történetéhez.

Az utóbbi években két olyan munka jelent meg Sopronban, amelyekben néhány sort szenteltek a szerzők a Königsberg dülönévnek is. Veszelka L. doktori értekezése¹⁾ nyomán kerültek a Königsbergre vonatkozó adatok Sopron topografiájába,²⁾ ezeknek kiegészítésére közöljük az alábbiakat.

A két munka a dülönévről azt mondja, hogy nem lehet régi, mert a város 1862-es térképén nincs feljegyezve.³⁾ Ez az utóbbi helyes megállapítás, de kétség fér a térkép megbízhatóságához. A Kleine Furth (a világháború utáni dülötérképen a 16. számú dülő) már 1487 óta⁴⁾ ismert és ma is használt dülönév és 1862-ben ez sem került rá a térképre. Nyugodtan mondhatjuk, hogy 1862-ben már ismert volt a Königsberg név.

De még tovább is mehetünk. Bruckner Gottlieb (1818—1894) kéziratos krónikájában, amelyet soproni polgártársai krónikájából állított össze, ezt olvassuk az 1625-ös évre vonatkozólag: „Hernach (nach der Krönung) ist Er der König vor das Wienerthor Geritten, auf den Königsberg. Und hat auch die mit den Schwerd die Kreuzstreiche Ge-

than.“⁵⁾ Bruckner ezeket az adatokat más, a régebbi időkre vonatkozó eseményeket is tartalmazó kéziratokból vette. 1840-ben kezdte el krónikáját írni és ha a Königsbergre talált fenti adatot nem is vehette egykorú (17. sz.) forrásból, annyi bizonyos, hogy 1840 és 1850 között jegyezte le. Tehát a név régisége szempontjából nyertünk majdnem egy évtizedet.

III. Ferdinánd 1625. dec. 3-án történt megkoronázását követte az eskü letétele és a kardvágás a mai Koronázódombon, a Königsbergen. Az élményszerűség és újdonság erejével ható esemény egyenes következménye volt az, hogy a város lakossága a kiemelkedő fontosságú napot valamiképpen megörökítette. Ez pedig azáltal is történt, hogy a koronázás egyik mozzanata a Königsberg dülönév megalkotására vezetett. Ennek pedig hamarosan az események lezajlása után kellett megtörténnie, mert akkor élt még élénken a nép emlékezetében a koronázás országra szóló ténye.

(Feltevésünkben igazol Csányi János krónikája, amely a kurucok soproni látogatásával kapcsolatban már 1704-ben említi a Königsberget.⁶⁾ Itt támadtak a kurucok a polgárokra, de „wacker Salve“⁷⁾ fogadta őket.

⁵⁾ Haus Kronik des Bruckner Gottlieb. Kézirat.

⁶⁾ Tschányi—Paur, Hans Tschányi's Ungarische Chronik. Pest, 1858. 187. l.

⁷⁾ U. o.

¹⁾ Veszelka L., Sopron régi németisége S. 19.

²⁾ Sopron topografiája. Szerk. Dr. Heimler Károly. Sopron, 1936.

³⁾ Veszelka i. m. 16.

⁴⁾ Házi J., Sopron szkv. története. II. I. 223. 1.

Összegezve a mondottakat, arra az eredményre jutottunk, hogy a Königsberg név már a 18. század legelején előfordul és használatos a városi polgárság körében. Mivel pedig valamely hely- és dülönév általánossá válásához rendszerint több év szükséges, a Königsberg név keletkezési idejére nézve nem járunk rossz úton, ha azt 17. századnak mondjuk.

Kapuy Vitál.

Régi soproni harangöntők relief-mintái.

A harangöntők nemcsak azért tarthattak mindenkor számot arra, hogy a művészek közé sorolják őket, mert mesterségük teljesen megegyezik a bronzszobrászokéval, hanem azért is, mert a harangokra reliefek kerültek és ezek mintáit többnyire maguk faragták fába. A soproni harangöntők jó hírnévnek örvendtek az egész Dunántúlon; sorsuk egybefonódik és a mai Seltenhofer iparteleppel egyetemben 1745-től fogva szinte 200 éves, megszakíthatatlan történelmi egészet alkot. Egyik mester a másiktól vette át a felszerelést, így a mai harangöntőműhelyben egész sora került elő az értékes mintáknak. Egy csoportja dr. Holl Jenő vasútigazgató birtokában van, ezeket „Régi soproni házak, régi soproni családok” című könyvemben ismertettem már, nagyobb részük azonban Farkas József iparfelügyelő gazdag gyűjteményét iparapította. Ezek közt vannak viaszminták is; a fafaragások egy kisebb csoportja negatív, a zöme pozitív. Akad 18. századbeli is jócskán, így p. o. a jezsuita szentek ábrázolása bizonyára 1773, azaz a rend feloszlata előtt keletkezett. Mindannyiuk a soproni kispasztika fejeze-

téhez ad értékes illusztrációt. Tárgy szerint közöljük őket az alábbiakban, mert tán ezen a réven egyik-másik falusi templom harangján igazolható volna a felhasználása is. -- *Viaszreliefek:* Xavéri szt Ferenc pogányt keresztel. Szent püspök kereszties koronával a fején. U. a. ruhája szegélyén stóla (?) a feltámadt Krisztus ábrázolásával. Ifjú szent lándzsával. Szent Kelemen pápa. Hét angyal medaillonban tartja Krisztus képét. Szent János evangélista sassal. Szent apáca keresztmarkolatú karddal. Krisztus keresztelője. Krisztus feltámadása. Szent László, fellette a mennyben Mária. Mária születése. *Farelielek, pozitív beállításban.* Szent István felajánlja a koronát Máriának. Az angyali üdvözet. Patróna Hungariae. Szent püspök. Szentháromság. Szent József. Szeráfi szent Ferenc koponyával. Szent Rozália a barlangban. Szent Kelemen pápa. Szent Mihály. Jezsuita szent gyermekkel. Szent Anna Máriával. A szeplőtelen fogantatás. Szent Maurus. Szent rab oszlopra könyökölve. Szent Pál. Szent Teréz. Szent Péter. Szent István vértanu. Szent Walpurga (?). Szent Thekla vagy Apollónia. Nepomuki szent János. Szent Margit. Szent György. *Farelielek negatív beállításban.* Szent Ambrus. Keresztelő szent János. Szent Antal. Jézus (?) gyermekeket keresztel. Szent István vértanu. Madonna. Szent Péter.

Cs. E.

Két soproni feltaláló.

Csaplovits ismert könyve „Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn” (1821) említi egy soproni feltalálót (I. kötet 219. o.), *Putz Lőrincet*, aki olyan mérleget talált fel, melyen egyszerűen 57 má-

zsát lehet mérni. A találmányról 1817-ben a Tudományos gyűjtemény is megemlékezik. Putz szerkovács (Zirkelschmied) volt, a Fehér rózsza épületének egy részét ő birtokolta. Örökösei halálakor 1829-ben, e ház-részt eladták a fogadósnak.

Egy másik feltalálóról az 1826-os bécsi címjegyzék (Adreßbuch) emlékezik meg. A soproni *Kuhn József*, akj ez időtájt Bécsben tartózkodott, szabadalmat nyert egy világító szer-számra (Federleuchter). Ez a szabadalom 1824 decemberében kelt és három évre szolt. Kuhn József ötvös volt, fia a kitünő *Kuhn Gottlieb* ötvösnek. 1807-ben lett soproni pol-gár és 1823-ban Bécsbe költözött.

Csatkai Endre.

Nádasdy Ferenc gróf udvartartása.

A kastély megjelölése nélkül ér-dekes kis adatot közöl a Világ című budapesti ujság 1842-es évfolyamának 101. száma B—y Möricz jelzés-sel Sopron megye hajdanában leg-hatalmasabb mágnásának, *gróf Ná-dasdy Ferencnek* udvartartásáról. A cikkíró „bizonyos családi könyvtár” egyik, 17. századból való kézirat-s könyvének egykorú bejegyzései nyomán a várkapitányok, gazdatisztek, kulcsárok és a megyegyűlésekre ki-küldött meghatalmazottak részére szóló, különféle tárgyú, jobbára ma-gyarul írt utasításokból néhányat csak éppen megemlít, de szószerint is közli azokat a rendelkezéseket, melyeket Nádasdy Ferenc az aszta-lok elrendezésére vonatkozóan Lében András konyhamesternek adott. Az idézet így hangzik: „1-ső: Ma-gunk két asztala. 2-ik: Praefectus asztala. 3-ik: Hoffmeister asztala. 4-ik: Leányasszonyok asztala: 5-ik:

Daykák asztala. 6-ik: Musikások asztala. 7-ik: Számtartó asztala, ennél legyenek Vice uraimék, Pati-kárius, Dávid deák, Gombkötő legé-nyeivel, Szabó Mihály legényeivel, vice Porkoláb, vice Kulcsár. 8-ik: Gyöngyfüzők asztala. 9-ik: Konyha-mester asztala, ott legyenek négy Szakács, két német Trombitás, Eöt-vösök, Kasznár, Ispán, Konyha Sá-fár s az Udvari mészáros, az Magyar Feő Trombitások. A Kulcsár, Inas és Kuktáké leszen, ami ezen asztaltól megmarad. 10-ik: Sütöné asztala. 11-ik: Csatlósok asztala. 12-ik: A két hetes Inas s 3 Discantisták, Die 10-a mensis 9-bris 1648.” Ebből az is kitetszik, hogy Nádasdy udvará-ban (Sopronkeresztúr, Sárvár, Léka?) a zenének és éneknek nagy szerep jutott, ünnepségek esetén Sopronnak is kölcsön adta zenészeit. Hasonlóan nagy számmal voltak ott iparosok is, főleg fényűző ruházati cikkek ké-szítői. A soproni ötvösök mester-könyvének szegődtető részében az 1649-es évről szó van egy inasról, aki már több évet töltött Ke-resztúron Nádasdy ötvösénél. Talán ennek az adatnak a nyomán követ-keztethetünk arra is, hogy az aszta-lok összeírása is e vár udvartartá-sára vonatkozik. A cikkben olvas-hatni még egy idézetet, amely Ná-dasdynak tréfás kedvében írt utasi-tását tartalmazza egyik kulcsárja számára. Ebben ugyanis az „e” ma-gánhangzót többnyire kihagyta a gróf: „Az v. nd. g. kn. k is tölt. h. t ugyan Bort, d. az magunk ita-lunkra r. nd. lt. tt Borbul s. nk. n. k csak egy pohárral is ne tölczön ki czapatás alatt.” Cs. E.

Soproni iparosok mint az elkobzott sopronkereszturi Nádasdy-kastély becsüsei 1672-ben.

Sitte Alhrédnek egy nagyobb tanulmánya, amely a Nádasdy-hagyaték leltáráról a „Berichte und Mitteilungen des Altertums-Vereines zu Wien” 1907-es évfolyamában jelent meg, egy minket érdeklő közléssel rávilágít arra a helyi irodalomban eddig elsikkadt adatra, hogy soproni iparosok is résztvettek a hatalmas vagyon leltározásában, és pedig a közeli Sopronkeresztúron. Ezek voltak: Zeiner János Lipót szabó, Schwentz János György puskamíves, Krützsch (nem Kritsch?) György nyerges és Eschenhorn Fülöp Krisztof vászonárus. Nyilvánvalóan nem sokat értek a műbecsű dolgokhoz, így történhetett, hogy 1805 forintra becsülték a nagy kastély kiváló értékeit, beleszámítva 25 nagy tájképet, 10 közepes nagyságú festményt, 17 arcképet, 59 kisebb képet, hét németalföldi gobelint, az elhunyt grófné menyasszonyi ruháját, egy ládát 650 asztali vászonművel, egy másik ládát több mint 300 darab fehérneművel, amelyet aranytól, ezüsttől súlyos csipke szegélyezett, nemkülönben 180 vadonatúj puskát stb. Természetes, hogy ily becsárak mellett könnyen szétszóródhatott a rengeteg érték.

Cs. E.

Schiller József vallásos tárgyú képe.

Storno Miksa tanulmánya régi soproni festőkről folyóiratunk utolsó számában új adatokkal vonzó képét rajzolja meg Schiller József soproni festő (1756—1820) pályafutásának. Ehhez egy vonást kívánunk szolgáltatni. Schiller festette a ruszti evangélikus templom oltárképét 1785-ben. Mintegy 50 évvel ezelőtt tűzvész erő-

sen megrongálta e festményt, pótlása után az oltár mögött helyezték el romjait. Nincs kizárva, hogy a Storno említette rajz ehhez a képhez készült.

Csatkai Endre.

Sedlmayer András soproni festő,

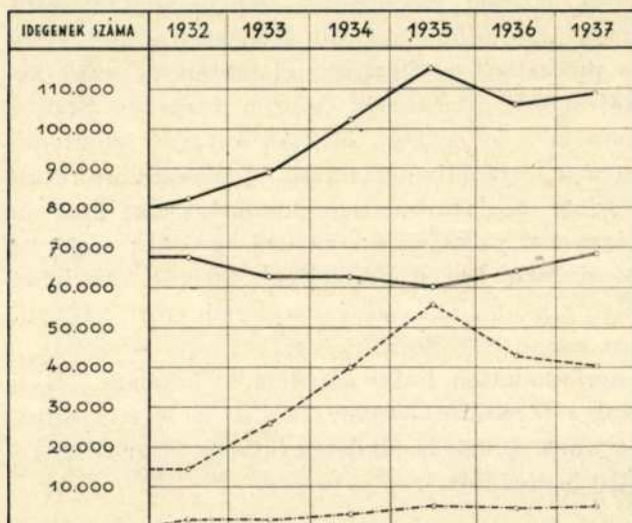
akinek működéséről Storno Miksa tanulmánya emlékezik meg a „Soproni Szemle” 1937. évi utolsó számában, 1746-ban kapott polgárjogot Sopronban, a bajorországi Friedbergben született, ahol atyja halász volt. Főfoglalkozásként az aranyozást űzte, de festett is és oltárokat is faragott. A Storno említette győri munkálkodása az eddig ismert legégittebb adat tevékenységéről, azután következik 1759-ben a soproni Előkapu festéseinek javítása. 1761-ben Károly főherceg jelképes ravatalára, 1765-ben pedig Ferenc császárára fest címereket. 1773-ban a város hét táblát festet vele üdvözlő felirattal Mária Terézia tiszteletére; ugyanebben az évben készíti a balfi fürdőkápolna oltárát, valószínűleg annak a képét is, ugyanott emléktáblát készített 1774-ben a ruszti Szentháromság-templom főoltárát aranyozza. 1783-ban átadja műhelyét Lech'eitner Félixnek, 1785. szeptember 26-án pedig 68 éves korában befejezi földi pályafutását. Önarcképét és feleségét a Zettl-gyűjtemény birtokolta az utóbbi időkig, legújabbban a festő leszármazottjai váltották magukhoz. A Szt. Mihály-temetőben levő díszes sírmlék alatt Sedlmayer első felesége nyugszik, míg az utódok a második feleségtől származnak. A bécsi egyetem művészettörténeti tanára, Sedlmayer János dr., a festőnek egyenes leszármazottja. A családfájukat soproni ősiükön túl még egy évszázadra visszavezetik.

Csatkai Endre.

Sopron sz. kir. város idegenforgalma 1932—1937.

Összeállította: Pötschacher Rudolf igazgató.

Csoport	1932.			1933.			1934.		
	belf.	külf.	összesen	belf.	külf.	összesen	belf.	külf.	összesen
Filléres...	18358	4754	23112	16016	4193	20209	13348	5044	18392
Egyéni ..	5540	934	6474	6978	5582	12560	7288	10335	17623
Csoportos ..	1553	394	1947	695	2828	3523	546	7446	7992
Ifjúsági ...	1106	—	1106	2581	488	3069	2491	496	2987
Szállodák	19089	916	20005	14291	1149	15440	11112	1226	12338
Nyaralók ..	1564	37	1601	1384	569	1953	2463	1310	3773
Weekend..	2884	1245	4129	1379	992	2371	1237	5949	7186
Társad. rend.	17537	6597	24134	19421	10858	30279	23791	8464	32255
Összesen ..	67631	14877	82508	62745	26659	89404	62276	40270	102546
	1935.			1936.			1937.		
	belf.	külf.	összesen	belf.	külf.	összesen	belf.	külf.	összesen
Filléres...	10227	4048	14275	8954	3025	11979	7557	2051	9608
Egyéni ..	8400	23149	31549	14600	17217	31817	16425	17950	34375
Csoportos ..	561	9114	9675	313	8969	9282	464	9139	9603
Ifjúsági ...	2067	284	2351	1874	123	1997	1727	63	1790
Szállodák	10028	6350	16378	11168	3618	14786	12039	3366	15405
Nyaralók ..	3934	1722	5656	3731	1477	5208	3138	2265	5403
Weekend..	1852	2728	4580	625	2329	2954	2941	638	3579
Társad. rend.	23119	7806	30925	23014	5491	28505	24205	4953	29158
Összesen ..	60188	55201	115389	64279	42249	106528	68496	40425	108921

JELMAGYARAZAT:

ÖSSZESEN: —
BELFÖLDI: - - -
KÜLFÖLDI: ·····
NYARALÓK: - · - ·

BAJA. MECS.

Dr. Payr Sándor.

Szemlénk zártakor érkezik hozzánk a szomorú hír, hogy *dr. Payr Sándor*, az Erzsébet tudományegyetem evangélikus hit-tudományi karának nyugalmazott ny. r. tanára, a protestáns egyháztörténet nagynevű művelője, 77 éves korában befejezte földi pályafutását. Halála egy kutató és alkotó munkában fáradhatatlan életet zár le, tudományos működésének eredményeit azonban a magyar protestáns egyháztörténet mindenkor megőrzi. A jeles tudós, amilyen lelkes híve volt egyházának épp olyan igaz fia magyar hazájának is, s történetírói felfogása szerint a magyar protestáns sorsa mindenkor egy volt a nemzet sorsával. Irodalmi működése az egyháztörténeten kívül és azon keresztül belekapcsolódott a politikai, a művelődés- és irodalomtörténetbe s szoros kapcsolatban állt Sopron multjával is, amelynek *dr. Payr Sándor* egyik legalaposabb ismerője volt. A soproni evangélikus gyülekezet történetéről írt nagyszabású műve mellett a kisebb tanulmányok és cikkek egész sorában foglalkozott szeretett városának multjával s egyforma történetírói lelkiismeretességgel és gonddal írt az ősi liceum évszázados történetéről, Sopron város nagynevű polgármesterének, Lackner Kristófnak életéről, a régi evangélikus temető síremlékeiről, vagy a Szentgyörgy-utca ódon házairól. Rengeteg adatot gyűjtött különösen a protestáns egyháztörténet mezejéről, ezek közül azonban nagyon sok vonatkozik Sopron város és Sopron vármegye multjára is, s ez adatok értékes anyagot jelentenek városunk és megyénk történetírói számára. Lankadatlan kutató buzgalmával s szinte csillapíthatatlan tudományszomjával az igazi tudósokat jellemző páratlan szerénység egyesült; nagy tudománya mellett ez fűzte hozzá tisztelőinek táborát. Az isteni kegyelem csodálatos munkabírással és szellemi erővel áldotta meg: még halálos ágyán is tudományos tervei foglalkoztatták, s a tollat csak a kérlelhetetlen halál csavarta ki kezéből. Nevét meg fogják őrizni a történettudomány lapjai, de őrizi tanítványainak és tisztelőinek serege is, akiknek lelkébe jóságos lényének emléke örökre bevésődött.

rj.

Dr. E. v. Szádeczky-Kardoss: Geologie und Morphologie der Umgebung von Zsira im SW-Teile des Soproner Komitates.*)

Der Untergrund des Gebietes besteht aus grünlichen Mergeln und Tonen, die hauptsächlich in den oberen Horizonten mit glimmer- und chloritreichen Quarzfeinsanden abwechseln und von vielen Erosionsflächen durchsetzt sind. Dieser Ablagerungskomplex wird meist als „pannonisch“, d. h. unteres Pliozän betrachtet. Für seine höheren Horizonte muß aber auf Grund neuerer Petrefaktenfunde ein jüngerer, namentlich mittelpliozänes Alter angenommen werden. Die Tone, bzw. Mergel sind meist limnische, teils aber auch palustrische (Humustone, Lignitschnüre) Ablagerungen, die kreuzgeschichteten Feinsande bilden dagegen die Ablagerungen eines ausgedehnten, unbeständigen Fließwassersystems. Auf Grund der Analyse von Schrägschichtungen letzteren Gesteines am weiten Gebiete der ungarischen Kleinen Tiefebene konnte festgestellt werden, daß dieses Wassersystem vom Wiener Becken durch die Brucker Pforte in die Tiefebene strömte und hier sich nach Süden wendend, durch die Umgebung von Zalaegerszeg zum Tieflande zwischen der Drau und dem Balatonsee floß. In der Umgebung von Zsira befand sich ein Nebenast dieses Flußsystems, welcher nach der Randsenke von Szombathely (SSW) hin floß.

In der zweiten Hälfte des Mittelpliozäns bildete sich dann ein Abfluß der ungarischen Kleinen Tiefebene mit stärkerem Gefälle durch die Visegráder Pforte aus, womit die normale Donautätigkeit begann. Diese Zeitwende ist lediglich durch starke Diskordanzflächen bezeichnet, welche oft durch die rote Verwitterungshorizonte auffallen. Die erste bestehende Ablagerung der neuen fluviatilen Epoche bildet in unserem Gebiete der Schotterzug Gyirót(Gerisdorf)—Lövvö, für welchen sich auf Grund der Methode der Schrägschichtungen eine ONO-liche Fließrichtung ergab. Dies, und die petrographische Zusammensetzung des diagenetisch stark umgewandelten roten Schotters zeigt, daß derselbe schon durch eine Urrépe (Urrabnitz) abgelagert wurde, welche als jüngstpliozän und teils vielleicht auch als altpleistozän betrachtet werden kann. Ähnlich alt sind auch die roten Schotter in der Umgebung Alszipor—Makkoshetye—Iklandberény. Am Gebiet zwischen dem heutigen Répcefluß und den Gemeinden Szakony und Lócs sind dagegen jüngere, pleistozäne, meist gelbe und braune Schotterablagerungen der Répce verbreitet. Die pleistozäne Répce hatte nach Untersuchungsergebnissen der Schrägschichtungen schon eine der heutigen ähnliche Fließrichtung. Diese Schotter sind meist von $\frac{1}{2}$ —2 m mächtigen braunen Hochflutlehm, bzw. Lößlehm überlagert. Ähnlicher brauner Lehm bedeckt auch das Gebiet westlich Zsira, zwischen dem alten und jungen Schotterzug. Hauptsächlich an der Hochfläche der rechten Seite der Répce und an ihren Abhängen

*) Szerzőnek a folyóiratunk mult számában közölt magyar nyelvű dolgozata német kivonatát pótlólag közöljük.

Aus der letzten Nummer unserer Zeitschrift infolge technischer Gründe weggebliebener deutscher Auszug des ungarischen Textes.

kommt unmittelbar über den älteren pliozänen Ablagerungen pleistozäner brauner terrigener Ton und darauf Löß vor.

Die durch Hochflutlehme bedeckten jüngeren Schottergebiete werden meist als Ackerböden verwendet, auf den unbedeckten älteren Schottern befinden sich dagegen größtenteils Wälder. Hauptsächlich auf dem Lößgebiet wird auch Weinbau betrieben.

Tektonisch kann unser engeres Gebiet als der SW-Flügel einer Falte der älteren pliozänen Ablagerungen betrachtet werden. Entsprechend der jungpliozänen-pleistozänen Aufwölbung der Falte verschob sich die Urrépcé allmählich unter rechtsseitiger Erosion. So bildete sich die schottrige Tiefebene an der linken Seite des Flusses aus, während die rechte Seite als alte, stark zerschnittene Hochfläche noch heute emporragt.

Soproni irodalom.

Rozsondai Károly és Sümeghy József: Sopronbánfalva. Falutanulmány és községrajz. 8-r. 177 lap, 17 fényképmelléklettel és 13 rajzzal. Sopron, 1937. A Falukutató Intézet támogatásával kiadta a Röttig-Romwalter nyomda.

A Magyar Társaság Falukutató Intézetének 1935. évi községmonográfia pályázata adta meg az indítékot a szerzőknek, Rozsondai Károly soproni ág. h. ev. tanítóképzőint. igazgatónak és Sümeghy József sopronbánfalvai r. k. tanítónak, Sopronbánfalva monográfiájának megírásához. A munkát ezen a pályázaton az első díjjal és a Széchenyi-éremmel tüntették ki.

E csinosan kiállított könyv betekintést nyújt ennek a falunak életébe. Megismerjük Sopronbánfalva környékének felszínét, vizeit, geológiáját, talaját, éghajlatát, növény- és állatvilágát. Ezután a falu történetének alapos tárgyalása következik. Nagyon érdekes ebben a részben egy egyszerű gazdaember krónikájának ismertetése. Láthatjuk, hogy az ilyen

egyszerű feljegyzések is mily értékesek lehetnek az utódok számára. A következő fejezetekben a mai lakosságot s annak kialakulását ismertetik a szerzők, majd a nép lelkületének s kultúrájának rajzát adják. Jellemzik a család életét, a lakosok szerény táplálkozását, ruházódását, érdeklődését a községi, egyházi és az egyesületi élet iránt. Részletesen ismertetik ezután a gazdasági életet, annak minden ágára kiterjedve. Végül levonják a legfontosabb tanulságokat s az ezekből következő teendőket átfogó szempontok szerint csoportosítják.

A munka több évi megfigyelés és adatgyűjtés eredménye. Alapos felkészültséggel, nagy szorgalommal és szeretettel készült. A szerzők megfigyeléseiket tárgyilagosan közlik, nem titkolják el a hibákat, de nem hallgatják el az elismerésre méltó dolgokat sem. A hibák feltárásában a javítani és segíteni akarás vezette őket.

A munka értékét emelik a gondosan szerkesztett grafikonok, továbbá a csinos képek és rajzok.

E munkából sokat meríthetnek azok, akiknek feladata a falu életének irányítása és fejlesztése. Különösen nagy haszonnal forgathatják e könyvet a tanítók, akiknek mintául szolgálhat saját falujuk multjának és jelenének hasonló feldolgozására. Élvezetes és tanulságos olvasmány mindenki számára, aki népünk ügyét szívén viseli. Bizonyos, hogy ez a könyv a falu előrehaladásának ügyét hathatósan fogja szolgálni.

Leitner J.

Romhányi Károly: A magyar könyvkötés művészete a 18./19. században.
Budapest, 1937. Ára 15 pengő.

Óriási szorgalommal megírt rögtörő munka. A szerző az összes magyarországi nagyobb könyvtárakat feldolgozta és közel 200 típusba osztotta be az anyagot. Lajstromba foglalt és pontosan leírt több, mint ezer könyvkötést. Bennünket Sopronban annyiból is érdekel a hatalmas és igen szépen kiállított könyv, mert bőven szól könyvkötőinkről is. Jóllehet céhük csak 1788-ban vált el a pozsonytól és lett teljesen független, már a 17. század dereka óta bizonyos önállósága volt, talán ú. n. Viertellade (vidéki vagy fiókcéh) lehetett, hiszen a segítők híres, e sorok írója által közzétett emlékkönyvei száz évvel megelőzik a céhalakulást. Kár, hogy a céhíratok szétszóródtak és hogy éppen az egyik legbecsesebb munka, a mesterkönyv, az utóbbi években Sopronból Budapestre került. Ezt Végh Gyula ismertette a Vasi Szemlében, egy pár kisebb, a helyi viszonyok nemismeréséből fakadt hibájára ugyanott mutattunk rá. Romhányinál is ezen a réven mestereink so-

rába néhány hiba csúszott, így nem volt városunkban mester, csak itt szabadult fel Benedikt Lajos, Novotny Mátyás; hasonlóképpen nem itt tevékenykedtek Koberger, Gläzl, Wankeg, Nemetz könyvkötők, hanem a szomszédos Kismartonban, ahogy azt a Wiederkomm-családdal kapcsolatban helyesen jegyzi meg. Ez a kis szépséghiba persze semmi, ha számbavesszük, mennyi értékes szép soproni kötésre hívja tel a figyelmet Romhányi a felsorolásban és közülük kettőt képben is hoz. Az egyik az említett mesterkönyv, a másik pedig példa a vármezei levéltár jegyzőkönyveiből. Ennek bő ismertetésével felhívja a figyelmet az egyébként most már mindjobban megismert gazdag gyűjteménynek ez új, értékes oldalára. Kár, hogy a múzeumi emlékeket nem érthette hasonló kitüntetés. Így csak leírás figyelmeztet a könyvkötőlegények harmadik emlékkönyvére. „Ez a munka egyik legszebb századbéli kötésünk, mely élénken hirdeti a soproni könyvkötőipar kiválóságát.” Így jellemzi értékét. Kár, hogy tartalmát nem ismerte Romhányi, mert így a szerzőjét is megnevezhette volna. Ez 1828-ban Jentsch András könyvkötősegéd volt, később helybeli mester, sőt talán az idősebb soproniak emlékeznek is nevére. Boltja a Várkerületen állt a Zechmeister-házhoz*) tapadva. A második emlékkönyvnek szép címlapját 1733-ban I. M. Metzner nevű segéd festette, megmutatván, hogy mindeme mesterséghez is kellett érteniük a jó legényeknek. Romhányi a középkortól fogva összegyűjtötte közzétételre az anyagot és ha a hiányzó százado-

*) Előkapu 13.

kat is sikerül neki e könyvéhez bevezetésképpen kiadni, akkor még sok értékes soproni munkára kerülhet sor, többek közt Michel Zakariásnak 1675-ből való nagy és díszes könyvtáblájára is. Reméljük, hogy a magyar könyvbarátok közt elterjed a könyv, és így Romhányi is beáll azok közé, akik városunk régi művelődésének feltárásával újabb barátokat szereznek a Civitas fidelissimának.

Csatkai Endre.

Köszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. Budapest, Egyetemi nyomda 1936. Ára 50 pengő.

Nem kívánunk a többévtizedes, hatalmas munka eredményével tüzetesen foglalkozni, csak a minket érdeklő soproni részre hívjuk fel a figyelmet. Köszeghy volt az, aki több mint 25 évvel ezelőtt felfedezte a soproni ötvösök céhlevelét, legrégibb bélyegét és ösztönzően hatott a helyi kutatásnak kialakulására is. Új könyvében 32 városjegy képviseli Sopront s közülük csak hét való mások kutatásából; azonkívül 26 mester bélyegét találjuk benne, ezek közül kilenc eddig ismeretlen volt. A céh megalakulása óta 54 mester ismeretes, így ugyan még sok a tennivaló a mesterjegyek kikutatása terén, de a többi városhoz képest nagyon szép az eredmény eddig is. A Köszeghy közölte jegyek alapján meg lehet határozni a büki ev. egyház egyik kelyhének készítőjét (a soproni Coriáry János); a kelyhen a városjegy hiányzott és csak a mester kezdőbetűi láthatók.

Cs. E.

Dr. Kokas Lajos: Rábaközről Rábaköznek. *Martincsevics K. és fiai kiadása, Csorna, 1937. 55 l.*

E kis könyv gondolatait a szülőföld szeretete, sőt ennél több: az érte való rajongás sugallta. Ne keressük benne a ma annyira divatos falukutatásnak többé-kevésbé tudományos eredményeit, nem találunk benne sem néprajzot, sem szociográfiát, hanem csak egy istenáldott magyar földdarabnak költői hangulatú, művészi ecsettel odavetett vázlatát. Tudomány és költészet olvad egybe a kis könyv lapjain; a föld őskoránál kezd a szerző s a rábaközi akácvirágzásnál végzi, közben szól a Rábaköz geológiai kialakulásáról, régi és mai lakóiról s a nép életének egy-két kedves jelenetéről. A szerző bizonyára nem is tudományos célt akart szolgálni mozaikszerű kis művével, hanem csak szülőföldje s lakóhelye iránt érzett nagy szeretetét és ragaszkodását akarta megörökíteni. Ezt pedig zamatos, ékes magyarsággal, színes szavakban és kifejezésekben gazdag nyelven végzte, ezért kis műve nemcsak szórakoztatja az olvasót, hanem igaz örömet is szerez neki.

rj.

Thier László: Sopron im Spiegel alter Drucke. Kulturhistorisches aus drei Jahrhunderten. 8-r., 60 l. *Ákos-Jäger rajzolta címlappal. Röttig-Romwalter Bérlői nyomda Sopron, 1938. Ára 2.40 pengő.*

E könyvecskében a szerző Sopron multjából érdekes írásos emlékeket közöl. E kötet kisebb cikkek-ből tevődik össze, ezek egyrésze már a helyi sajtóban látott napvilágot. Sopron helytörténetére ez a kiadvány nagy értéket jelent és azért ki-

vánatos, hogy további folytatása legyen. Nemcsak élvezetes olvasmány azoknak, akik Sopron multja iránt érdeklődnek, hanem egyben forrásmunka, amely élesen bevilágít e város gazdag multjának ködébe, ezért ajánljuk olvasóink figyelmébe. A csinos külsejű könyv Röttig-Romwalter Nyomda Bérlői gondos munkáját dicséri.

Kónya Lajos: Te vagy-e az? Verseik, 52 lap a szerző linoleummetszeteivel a címlapon. Röttig-Romwalter Nyomda Bérlői, Sopron, 1937.

1936 karácsonyán indult az akkor még diák Kónya az „Úti sóhajjal”. 1937 karácsonyán már a férfitvá érő ifjú kérdezi a sorstól: „Te vagy-e az?” Egy esztendő rövid idő az átlagember életében, de hosszú utat tehet meg alatta az, akit „torz tövis” bánt és az első szerelem csodái hajtának. A kertészek néha úgy gyorsítják meg a bimbó kibomlását, hogy óvatosan megsértik. Ezt tette a sors is Kónyával. „Gyötrelmes, furcsa álmok”-kal sebzi, hívó meszeseségekkel izgatja, gyermekhitét rendíti meg, vágyakkal ostromozza. Ezek a sebek versekké hegednek, nemesszavú, zenélő versekké, melyekben mindig kevesebb lesz az üres sor és több a kitisztult művészet. Kónya nem szorul „jóakarató” bírálatra. Amit eddig adott, arra fel kell figyelni, amit még adni fog, azt bizalommal várhatjuk.

Meller Béla: Erlebtes und Erdachtes. 8-r. 161 lap. Röttig-Romwalter Nyomda Bérlői, Sopron, 1937.

Meller Béla dr., az orvos, hetvenkét éves korában lövérvénnek csöndjében szellemi leltárt készített

gazdag életéről és azt, amit belőle feljegyzésre érdemesnek talált, könyvbe foglalta barátai számára. Nem életrajzot írt, nem eseményeket gyűjtött össze, hanem testi és lelki élményeket, melyeknek érvényessége túlhat az egyén életén és így másokat is gazdagít. Aki annyira a teliből meríthet, mint Meller Béla, a filozófus, esztétikus, biológus, műbarát és festő, az nem szoríthatja mondanivalóját szűk határok közé. Könyve az anekdotától a tér és idő fogalmáig, Sopron felfedezésétől Tizian Assuntájáig ível. Ebben a kaleidoszkópban minden részecskének fontos szerepe van. Összeségük nemcsak egy embernek, hanem egy bölcs és jószágos, mindent megértő és csöndes iróniával gyógyító egyéniségnek képét adja. Meller Béla az előszóban „diletáns”-nak nevezi önmagát. Aki hetvenkét éves koráig érlelte magában mondanivalóját, az nem lehet diletáns a szó mindennapi értelmében, hanem „élvező” a szó eredeti jelentésében. Azt, amit az élet neki, az „élvező”-nek juttatott, most megosztotta barátaival, akik meleg örömmel fogadják ezt a késői elsőszülöttet.

Joós Sándor versei: Porszemek. Sopron, 1937. Székely és Társa kiadása.

Joós Sándort nem a tudatos készülés, a nagy olvasottság, hosszú művészi gyakorlat tette költővé. Véreből, népi ösztönéből, halk emberi fájdalomában hozta magával költői küldetését és ösztönösen rátalált a formára, amelyen át legteljesebben és lelki alkotának legmegfelelőbbben dalolhatja el a jobbágsors mélyen emberi borzongásait, a szegény em-

bernek is gazdag világ sokak számára elrejtett szépségeit. Minden szokatlan kép, szívremegtető hangulat, felfedezés a sűrke síkatorban, pusztai emlékek vagy városi gyötrellem verse szakad nála, könnyedén, keresetlenül, rövid, szeszélyesen úgráló sorokban, de mindig a vers belső törvényeinek titkos medrében rohanva, mint nyugtalan, rejtett kis patak...

Egyik sűrke, igénytelen darabja ő annak a népi hullámnak, amely Erdélyi-Illyés vonalán indulva, azóta mindig érdekesebb színekkel érkezik a hivatalosan fémjelzett, elszíntelenedő, városi talajon veszteglő irodalom kapui elé, hogy diadalra segítse az örök és egyszerű dolgok, a meleg emberség és mindig egyformán reánk néző csillagok messzi hívását az eliparosodó költészet világában.

Joós Sándor a cselédi sors sűrke robotjában is boldogabb és

igazabb költő, mint a magukat mindenáron költővé erőszakoló, ügyesen adminisztráló, „kultúrában“ csillogó, szomorú írócskák. (Cs.)

Gergye Béla: Szívem harang: Megkongatom. Versek, 8-r. 80 l. Szerző sajátja, Bagó Mihály ny. Dombóvár, 1938.

Egy melegen érző szív halk megnyilatkozásai ezek a versek. Bennünket azért érdekelnék, mivel a harmadik fejezetben „Szívem vérzik, gyógyítgatom. Sopron“ címen verseket közöl, mint: Kép a soproni Úrnap körmenetből, A soproni Várostorony, Soproni Krónika stb., amelyekből kicsendül egy Sopronért rajongó lelkes ember hűségvallomása. Köszönjük, a jó szándék is érdem. ry.

*) A jövőben csak a szerkesztőségünknek megküldött kiadványokat ismertetjük.

Sopron bibliográfiája.*)

- Barb, Alphons, dr.:* Der Name der Stadt Sopron. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz.)
- Becht, Rudolf:* Meine Stadt. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz.)
- Boór, Ferdinand:* Stadtpolitische Rückerinnerungen. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz.)
- Breuer György:* A sopronmegyei madárvárták. (Soproni Szemle, I. évf., 3—4. sz.)
- Császár Ferenc:* Amikor elhatározták a soproni várostorony lebontását. (Sopronvármegye, 39. évf., 292. sz. 1937.)
- Csatkai Endre dr.:* A 250 esztendő Esterházy hercegi ág és Sopron városa. (Sopronvármegye, 39. évf., 278. sz. 1937. XII. 8.)
- Az Esterházy-palota a Templom-utcában. Az Esterházy-család hercegi rangjának 250 esztendő évfordulójára. (Soproni Hírlap, 24. évf., 276. sz. 1937. XII. 5.)
 - A negyvenéves Soproni Képzőművészeti Kör története. (Soproni Hírlap, 24. évf., 278. és köv. sz. 1937. XII. 8.)

*) 1937 nov. 1-től.

- Adalékok a sopronmegyei céhtörténethez. (Történetírás, I. évf., folytatás és 5—6. sz., 637—650. o. 1937.)
 - A Mária-oszlop a soproni piacon. (Soproni Hírlap, 24. évf., 292. sz. 1937.)
 - Szent István király kultusza Sopron és Sopron vármegye multjában a műemlékek alapján. (Soproni Hírlap, 25. évf., 1. sz. 1938.)
 - József nádor udvari festője Sopronban. (Soproni Hírlap, 25. évf., 4. sz. 1938.)
 - Magyar művészek leveleiből. (Magyar Művészet, 9. sz. 1937.) (Egy soproni levélgyűjtemény ismertetése.)
 - Ein berühmter Landschaftsmaler in unserer Stadt. (Ligeti-Heckler Antal.) (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292.)
- Czisztler István és Kovács György:* Kópháza kegyhely. (K. 8-r., 148 l. Sopron, 1937. Rábaközi Ny.)
- Dénes Zsófia:* Polgári ház, ahol nádort választottak. Nagyasszony, aki Kossuthal karonfogva sétált... (A soproni „Zöldház”- és Ihász Dánielről.) (Ünnep, 1937. I. 15.)
- Dóczy, Ludwig:* Zwei Halb-Ungarn (Angeli és Tilgner). (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz.)
- Dombós János Imre:* Aranyos kert Rábaközben. (Sopronvármegye, 39. évf., 276. sz. 1937. XII. 5.)
- Freiberger, Josef, dr.:* 70 Jahre Oedenburger Zeitung. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz.)
- Friedrich, Ferdinand:* Potschviertel. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 3. sz. 1938.)
- Gantner, Anton:* Statistisches aus dem Sopron der 60er Jahre. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz.)
- Gárdonyi, Zoltán, dr.:* Musikpflege in Sopron. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz.)
- Geissbühl, M.:* Vom Leben der Sopronbánfalvaer Karmeliternonnen. (Deutscher Volkskalender, 1938.)
- Gergye Béla:* Szívem: Harang. Megkongatom. (Krónikás énekek, 8-r. 80 o. Szerző sajátja. Nyom. Bagó Mihály ny., Dombóvár.)
- Gregorius, Friedrich, dr.:* Woher stammt der Soproner Wein? (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz.)
- Hruby Ede dr.:* Sopron város közegészségügye történelmi távlatokban. (Sopronvármegye, 39. évf., 281. sz. 1937.)
- Sopron közegészségügye az elmúlt századokban. (Sopronvármegye, 40. évf., 12. sz. 1938.)
 - Sopron közegészségügye az elmúlt századokban, IV. (Sopronvármegye, 40. évf., 18. sz. 1938. I. 23.)
- Jámbor, Ludwig:* Die Wasserversorgung der Stadt Sopron vor 70 Jahren und heute. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 293—295. sz. 1937.)
- Kapi-Králik Jenő:* A soproni Stark-féle virginál könyv 1689-ből. (Soproni Szemle, I. évf., 3—4. sz. 1937.)

- Klenka, Hans, dr.:* Die Studentenrebellion in Sopron. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 1. sz. 1938.)
- Kokas Lajos dr.:* Rábaközről Rábaköznek. (8-r., 54. o. Csorna, 1937. Martincsevics Károly és Fiai kiadása és nyomása.)
- Köszeghy Elemér:* Magyarországi ötvösjegyek. (Budapest, Kir. egyet. nyomda, 1936. Sopron: 331—339. o.)
- Kunnerth, Heinrich:* Liszt-Schrifttum. (Süddeutsche Forschung, 1937. 382. o.)
- Lauringer Ernő:* A soproni városi múzeum legújabb római kori sírköletei. (Soproni Szemle, I. évf., 3—4. sz. 1937.)
- Lónyay, Graf Karl:* „Ich will Rechenschaft abgeben.“ Die unbewußte Selbstbiographie des Generals Benedek. (Leipzig, 1937. Günther.)
- Maár Károly:* Hol állott Rov vára? (Soproni Szemle, I. évf., 3—4. sz. 1937.)
- Meller, Béla:* Erlebtes und Erdachtes. (8°, 161 l. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter Ny. Bérlői.)
- Mohl Adolf:* Herceg Esterházy Krisztina Jozefa, a kismartoni sz. ágostonrendi kanonok apácák fejedelemasszonya. 1663—1728. (Sopronvármegye, 39. évf., 292. sz. 1937.)
- Payr Sándor:* Kupeczky János, Zinzendorf arcképének festője. (Evangélikus Élet, Budapest, 1937. évf., 41. sz.)
- Újabb adatok M. Hegyfalusi György életéhez. I. A kortársak ítélete. Neje és barátai. II. A misztikus imakönyv. (Evangélikus Élet, Budapest, 1937. évf., 48—49. sz.)
- Plattensteiner, Dr. Richard:* Der Heimstatt meiner Ahnen. (Vers. Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz. 1937.)
- Polány István:* Nyugatmagyarország néprajzi története. XVIII. A XV. századtól 1715-ig. A német származású nagybirtokosok további szerepe a telepítés terén (Sopron és Sopron megyére adatok). (Vasi Szemle, 5. évf., 1—2. sz., 38—50. o. 1938.)
- Praschnicker Camillo:* Die kapitolinische Trias von Ödenburg-Sopron. (Jahreshefte des Öst. Arch. Institutes in Wien. Bd. 30. 111—134. o. Baden-Rohrer, 1937. 4 képpel.)
- Praschniker, Camillo:* Die Kolossalgruppe der Kapitolinischen Trias in Sopron. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz. 1937.)
- Radó, Stefan:* Tobias Gruber, Bürger und Volksdichter. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz. 1937.)
- Reitter, Michael:* Das Römerkastum in Harka. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 277. sz. 1937. XII. 7.)
- Romhányi Károly:* A magyar könyvkötés művészete a 18/19. században. (Budapest, 1937. Sopronról 87—89. o., III. képestábla.)
- Romwalter, Dr. Alfred:* Wegweiser der Vorzeit für die Gegenwart (Soproni kerámia). (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz. 1937.)
- Sopronban lelt ókori salakok és téglák. (Soproni Szemle, 1. évf., 3—4. sz. 1937.)
- Roth, Gustav:* Aus der Jugendzeit (Főreáliskolai emlékezések). (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz. 1937.)

- Rozsondai Károly—Süme gy József*: Sopronbánfalva. (Falutanulmány és községrajz. 8°, 177 l. Sopron, 1937. Röttig-Romwalter ny.)
- Schoen Arnold*: XVII. századbeli képző és iparművész jezsuita fráterek. (Történetírás, 3. sz., 281—288. o. 1937. Több Sopronban is működött jezsuita művészről szól.)
- Schottan Rudolf* sen.: Ein lebendes Album. (Deutscher Volkskalender, 1938. évf., 39. o.)
- Schmidt, Leopold*: Das Volksschauspiel des Burgenlandes. (Wiener Zeitschrift für Volkskunde, 1936. 5—6. füzet. Október, 81 o. s. k. A soproni színhátszóról.)
- Soós Imre*: Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez. Soproni Szemle, 1. évf., 3—4. sz. 1937.)
- Soós Imre*: Bággyog és Rábaszovát lélekszáma 1728-ban. (Soproni Hírlap, 25. évf., 24. sz. 1938. jan. 30.)
- Storno Miksa*: Adatok a soproni festészet történetéhez. (Soproni Szemle, 1. évf., 3. —4. sz. 1937.)
- Süme gy, Josef*: Die Geschichte des Sopronbánfalvaer Klosters. (Deutscher Volkskalender, 1938.)
- Szádeczky-Kardoss Elemér dr.*: Sopron vármegye zsirakörnyéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája. (Soproni Szemle, 1. évf., 3.—4. sz. 1937.)
- Thier, Ladislaus*: Aus alten Büchern, III. Eine kostbare Bücherrarität. IV. Der Standort der XV. römischen Legion. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 258., 260—267., 269., 272—273., 275., 281., 284—285., 288., 290., 294—295. sz. 1937. nov. 14., 17—21., 23—25., 27., dec. 1—2., 4., 12., 16—17., 21., 23., 29—30.)
- Ladislaus Magyar — ein vergessener Forschungsreisender. (Ein neues Buch Dr. Gustav Thirring's. Oedenburger Zeitung, 70. évf., 252. sz. 1937. nov. 7.)
 - Palatin Fürst Paul Esterházy de Galántha. Aus Anlaß der 250. Jahreswende seiner Erhebung in den Reichsfürstenstand. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 276. sz. 1937. dec. 5. Különlenyomatban is megjelent; egy képpel.)
 - Graf Stefan Széchenyi wirbt für den vaterländischen Gedanken. Ein Brief der Gräfin Julie Széchenyi. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz. 1937. dec. 25.)
 - Neujahrswunsch eines Alt-Soproner Briefträgers. (Deutscher Volkskalender für 1938, 34—35. o.)
 - Ein Buchbindermeister gibt evangelische Gebetbücher heraus. (Deutscher Volkskalender für 1938, 44—25. o.)
 - Sopron im Spiegel alter Drucke. Kulturhistorisches aus drei Jahrhunderten. (Szerző kiadása. Sopron, 1938. 8-r., 63 lap, 8 képpel.)
 - Aus alten Schriften. I. „Schloßgrund Eisenstadt“ erhält 50 Pfund „Repsöhl“ für Straßenbeleuchtung. II. Ein Häuserkauf der Gräfin Esther Viczay. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 1., 2., 5., 7., 11., 14., 15. sz. 1938. jan. 1., 4., 8., 11., 15., 19., 20.)

- Thirring Gusztáv dr.:* Sopron népessége a 18-ik század elején. (Soproni Szemle, 1. évf., 3—4. sz. 1937.)
- Sopron 1848. évi népszámlálása. (Soproni Hírlap, 24. évf., 292. sz. 1937.)
- Sopron in der Geschichte der ungarischen Statistik. (Schwartner Márton, Németh László, Magda Pál.) (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz. 1937.)
- Töpler Kálmán dr.:* Mi volt az igazság a soproni várostorony lebontása körül. (Sopronvármegye, 39. évf., 294. sz. 1937.)
- Udvardi Lakos János:* Néhány adat a soproni kereskedők szakképzéséről a 17. században. (Kereskedelmi Szakoktatás, 45. évf., 4. sz., 213. o. 1937/8.)
- Varga, Josef:* Die Entstehung der Sopronbánfalvaer Bergkirche. (Deutscher Volkskalender, 1938.)
- Vendl Miklós dr.:* Egy soproni római kemenceboltozat téglájának közzetani vizsgálata. (Soproni Szemle, 1. évf., 3—4. sz. 1937.)

*

- Népsűrűség és épületviszonyok tekintetében Sopron a másodrangú városok között áll. Sopron a városok versenyében. (Soproni Hírlap, 34. évf., 188. sz. 1937. aug. 20.)
- Sopron kedvező helyzete a népmozgalmi adatok tükrében. (Soproni Hírlap, 24. évf., 205. sz. 1937. szept. 11.)
- Sopron magyarsága, kultúrája és a gyermekáldás a szürke számok mérlegén. (Soproni Hírlap, 24. évf., 201. sz. 1937. szept. 5.)

Szerkesztői üzenetek.

K. Zs. dr., Budapest. Lapunk csak soproni és sopronmegyei vonatkozású ismertetéseket közöl. Nem adhatunk helyet.

K. V., Budapest. Kérjük a második részt is, jövő számban jelenik meg.

F. G., Sopron. Tartalmas és alapos munka. Idegennyelvű kivonatot kérünk.

Jóakaró, Sopron. Értesítését köszönjük. Ismerjük a közölt dolgokat, mi már megszoktuk ezeket a tüzűrásokat, csak folytassák..., azért a karaván halad.

A volt 48. gyalogezred szoborbi-zottsága, Sopron. Levelükre értesítjük, hogy lapunk utolsó számában — amint ezt a cikk címe is mutatja — az emlékműre vonatkozó és feljegyzésre érdemesnek talált helytörté-

neti *adatokat* rögzítettünk. Az emlékmű keletkezési történetének megírása sem feladatunk, sem kötelességünk, bár szívesen közöltük volna. ha azt szerkesztőségünknek megküldik. Óhajukra készségesen állapítjuk meg, hogy e hősi emlékmű felállításának gondolata sem Ferenc Ferdinánd, sem a limanovai hősök megörökítésére tervezett emlékmű ügyével összefüggésben nincsen és hogy a bizottság már évek óta foglalkozott e gondolattal. Szívesen elismerjük a bizottságnak hazafias, áldozatos munkáját, amellyel ezt a gondolatot valóra váltotta.

V. E. dr., Budapest és M. Zs., Szeged. Örömmel vettük üdvözlő és elismerő soraikat, hálás köszönet. Vallott programmunk mellett kirtunk.

Következő számunk május 15-én jelenik meg.

Előfizetési ára évenként 6 pengő.

Egyes szám ára 1'80 P.

Postatakarék csekkszám: 43.705.

Közleményeink utánnomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

A dolgozatok szerzői 25 különnyomatot igényelhetnek.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

Aki két új előfizetőt szerez, egy évig ingyen kapja a lapunkat.

A jövőben csak a szerkesztőségünknek megküldött kiadványokat ismertetjük.

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

	Ára:
1. <i>Becht Rezső</i> : Az én városom	20 f
2. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Az első soproni népszámlálás	30 f
3. <i>Varga Lajos dr. és Mika Ferenc dr.</i> : A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4. <i>Lauringer Ernő</i> : A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
5. <i>Lauringer Ernő</i> : Bella Lajos	30 f
6. <i>Payr Sándor</i> : Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
7. <i>vitéz Házi Jenő dr.</i> : Schlippergasse	30 f
8. <i>Gombocz Endre dr.</i> : Kitaibel Pál sopronmegyei útja	30 f
9. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : Római korú sajtolt üveg Sopronból	20 f
10. <i>Csipkés Kálmán</i> : Soproni órakiállítás	50 f
11. <i>ilj. Gallus Sándor dr.</i> : A zárt település nyomai Sopron környékén	30 f
12. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13. <i>Breuer György</i> : A sopronmegyei madárvárták	30 f
14. <i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.</i> : Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15. <i>Soós Imre</i> : Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16. <i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f

Soproni Szemle

II. ÉVFOLYAM
1938. MÁJUS 15
3. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE kulturtörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként négyszer öt ív terjedelemben minden negyedév első felében jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: *Becht Rezső* író, dr. *Csatkai Endre* művészeti író, dr. *Freiberger József* okl. közgazdász, dr. *Gombocz Endre* egyetemi tanár (Budapest), dr. *vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros, *Lauringer Ernő* m. kir. tanügyi főtanácsos, áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, *Leitner József* gimn. tanár, dr. *Mihályi Ernő* főiskolai tanár (Pannonhalma), *Mohl Adolf* apátkanonok, pápai prelátus, *Német Sámuel* m. kir. tanügyi főtanácsos, ev. liceumi (gimn.) igazgató, dr. *Romwalter Alfréd* műegyetemi tanár, dr. *Ruhmann Jenő* ev. liceumi (gimn.) tanár, *Storno Miksa* építési vállalkozó, *Sümegey Dezső* vármegyei főlevéltáros, dr. *Szenci Vilibald* városi aljegyző, dr. *Thirring Gusztáv* m. kir. kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi stat. hivatali igazgató, dr. *Varga Lajos* egyet. magántanár, dr. *Vendl Miklós* műegyet. tanár.

Allandó munkatársak: dr. Benkő László, Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, Maár János, Mollay Károly, Soós Imre, dr. Veszelka László.

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

T a r t a l o m:

<i>Wiczián Dezső dr.:</i> Payr Sándor (1861—1938)	113
<i>Becht Rezső:</i> Soproni évszakok. Tavasz	118
<i>Kapuy Vitál:</i> Égered	124
<i>Csatkai Endre:</i> Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban	132
<i>Lauringer Ernő:</i> Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben	144
<i>Főző Géza:</i> Soproni gesztenyések	148
<i>Sopronvármegyei várak, kastélyok és nemesi kúriák:</i>	
<i>László Ernő:</i> A peresznyei gróf Berchtold-kastély	157
<i>A soproni múzeum közleményei:</i>	
<i>L. E.—Cs. K.:</i> A városi múzeum gyarapodása 1937-ben	160
<i>Sopronmegyei népviseletek. I. Kapuvár</i>	162
<i>Krónika:</i>	
<i>Dr. Veszelka László:</i> Gondolatok a székesfővárosi iparrajziskola kiállításán	167
— A Bunker-kéziratok sorsa	167
<i>Cs. E.:</i> Lorettói óra a soproni orsolyita zárda iskolai múzeumában	168
— Dobiaschofsky Ferenc bécsi festő művei Sopronban	168
— Mikor épült az ágfalvi katolikus templom	169
— A városi mosóhely	169
— A soproni színház ruhatára 1800-ban	170
<i>Soproni irodalom. (Könyvismertetés)</i>	171
<i>Soproni bibliográfia</i>	175

A szerkesztésért és ügyvitelért felel: dr. Heimler Károly.

bonáhi july

Megjelenik:
február, május,
augusztus és no-
vember hó 15-én.

Előfizetési díj:
Égy évre 6'—P.

SOPRONI SZEMLE

KULTURTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség:
Sopron, Kölcsey
Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal:
Várkerület 44.
Táv.: 836, 397.

II. ÉVFOLYAM.

1938 MÁJUS 15.

3. SZÁM.

PAYR SÁNDOR
1861—1938

Irta: Dr. Wiczian Dezső.

Folyóiratunk mult száma röviden már megemlékezett városunk nagynevű történettudósának, Payr Sándornak haláláról. Halálával olyan életpálya záródott le, amelynek jelentősége, hatása messze túlnőtt városunkon, méltó tehát, hogy külön is megemlékezzünk róla.

Payr Sándor azok közé tartozott, akik bár nem voltak soproni származásúak, életükkel, munkájukkal mégis egészen hozzá-nőttek ehhez a városhoz, annak szellemi életét, kultúráját gazdagították, hírnevét növelték. Amikor néhány évvel ezelőtt a műegyetemi fakultássá átalakult ősi bányászati és erdészeti főiskola a magyarországi bányászati szakoktatásnak jubileumát ünnepelte, Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere és a magyar történettudomány elismert tekintélye, *Hóman Bálint*, nem mulasztotta el, hogy őszinte elismeréssel adózzon Sopron ősz történettudósának. Payr Sándor neve és munkássága valóban közkincsévé vált az egész magyar történetírásnak és irodalomtörténetírásnak is.

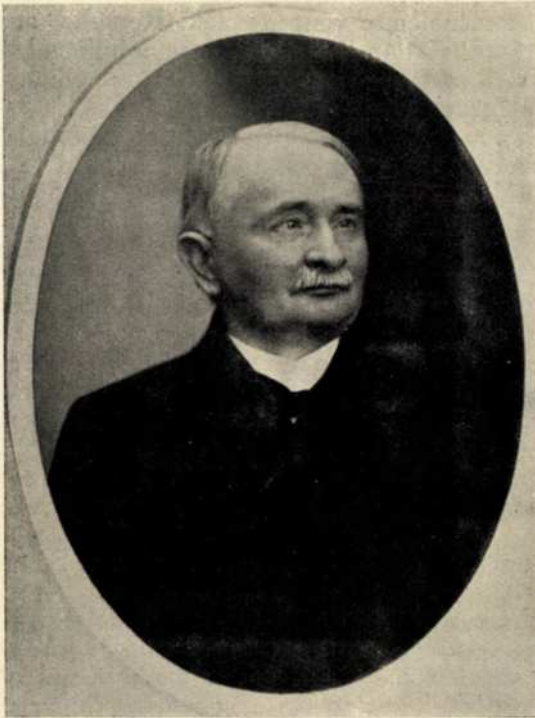
Payr Sándor 1861 február 25-én született Pápán. De ő maga szívesen emlegette, hogy ősei soproniak voltak, mert itt már a 15. században voltak Payrok, akik közül egyesek a szomszédos falvakba is elkerültek. Így nagyatyja, a későbbi balfi evangélikus lelkész, Harkán született. Ámbár végtelen szerénysége nem engedte, hogy saját élettörténetét mások elé vigye, nagyatyjáról mégis jólesően állapítja meg, hogy a korabeli híres soproni papok: Kis János püspök és Kolbenheyer Mór is igen becsülték. (A balfi paplak és a két balfi papfi Amerikában, 1929.) Édesatyja, a balfi lelkész legkisebb fia, mesteremberként került Pápára, de egyháza iránti hűségének bizonyosságaként fiát ismét papnak nevelte. A gimnáziumot Payr Sándor szülővárosában végezte, majd a soproni teológiai főiskolára került s még egy évig a bázeli egyetemen is tanult. Karsay Sándor evangélikus

püspök 1886-ban avatta őt lelkésszé s ezután egy ideig Győrben, Karsay püspök mellett is volt segédlelkész. Majd a fejrmegyei Pusztavámra választották lelkésznek, ahonnan már 1889-ben a soproni teológiai akadémiára hívták meg tanárnak a fiatal lelkészt, akinek tehetségét jól ismerték feljebbvalói. De a rendkívül lelkiismeretes és érzékeny lelkű fiatal tudós nem érezte még magát kellőképpen felkészültnek a nagy feladatra és rövidesen visszatért a reá váró gyülekezetébe. Később negyedfél-éven át Pápán Gyurácz Ferenc püspök mellett volt titkár. Gyurácz püspök nagy hatással volt rá, előbb valóságos lelki atyja, majd igazi megértő barátja lett a nálánál jóval fiatalabb munkatársának, aki később egy nagyszabású életrajzzal róta le iránta érzett halálját.

Tíz évvel az első kitüntető meghívás után, 1899. szeptemberében, újból megválasztották a soproni teológiai akadémián az egyháztörténelem rendes tanárává, miután a magyar pietistákról szóló nagyobb s több kisebb tanulmányával már széles körökben tudományos hírnévre tett szert. Ettől fogva a tanári katedra lett munkásságának a főszínhelye s lelkes odaadással nevelt több lelkésznevezdéket az evangélikus egyház és a magyar nemzet multjának megbecsülésére. 1923-ban a magyar kormány a Pozsonyból menekült s Pécsre helyezett Erzsébet-tudományegyetembe szervesen bekapcsolva Sopronban állította fel az evangélikus hittudományi kart s ezen Payr Sándor lett az egyetemes keresztyén egyháztörténet első nyilvános rendes tanára. 1930 őszén nyugalomba vonult, de bár gyakori betegeskedése miatt évek óta már kisebb utazásra sem vállalkozott, szellemi frissességét haláláig megőrizte, sőt a hivatalos munkától felszabadulva, minden erejét és idejét tudományos munkálkodásra fordította. Csengery-utcai házában kis családjának és a tudománynak élt. Utolsó éveiben főképpen régebbi kedves kutatási területéhez: az egyházi ének történetéhez tért vissza s amikor már érezte a hirtelen jött halálos betegség fojtogatását, csupán azt óhajtotta Istentől, hogy csak még egy idevonatkozó s már előrehaladt munkáját befejezhesse. Ez azonban már nem adatott meg neki, 1938 január 30-án elköltözött e földi életből.

Igazi mintaképe volt a csendesen és szerényen dolgozó tudósnak. A társadalmi és politikai élet forgatagában nem vett részt, de ha valamilyen történeti esemény megünnepléséről volt szó, a hozzá intézett kérés szót nem tagadta meg. Mindig kész volt egy-egy jubileumi megemlékezéssel, történeti előadással, akár az evangélikus gyülekezet, akár a Franckenburg Irodalmi Kör, vagy más testület rendezte azt. Mindig a legnagyobb lelkiismeretességgel végezte az ilyen munkáját is, úgyhogy az ilyen alkalmi felkérésekből is egy-egy komoly történeti tanulmánya született meg. Nem a szereplés vágya hajtotta, hanem mindig

szolgálni akart az igazságnak és másoknak. Minden ünneplés, kitüntetés elől szerényen kitért, de azt már mégsem akadályozhatta meg, hogy hosszú tudományos pályájának és hatalmas érdemeinek elismeréseképpen a debreceni Tisza István-tudományegyetem református hittudományi kara 1929-ben a tiszteletbeli teológiai doktori címmel tüntesse ki. Élete 75. évének betöltésekor pedig kormányzói elismerésben részesült.

Payr Sándor.

Payr Sándor tudományos-irodalmi munkásságának részletes ismertetése messze meghaladná e megemlékezés keretét. Hiszen számos, önállóan megjelent könyvén, tanulmányain kívül szinte beláthatatlan a különböző folyóiratokban, soproni napilapokban (Nemzetőr, Soproni Napló, Soproni Hírlap, Sopronvármegye) s egyebütt megjelent kisebb-nagyobb cikkeinek és tanulmányainak száma, amelyek közül még a népszerűen megírottak is önálló kutatásainak olyan eredményeit tartalmazzák, amelyeket figyelmen kívül hagyni nem lehet. Utolsó tanulmányainak egyike

Szemlénk mult évfolyamában jelent meg a Zinzendorf és Sinsendorf grófok soproni kapcsolatairól.

Munkásságának túlnyomó része szorosan egyháztörténeti jellegű. Céltudatos kutató és építő munkával gyűjtötte az anyagot élete főművéhez: *A dunántúli evangélikus egyházkerület történeté*-hez, amelynek azonban csak a 17. század közepéig terjedő I. kötete jelent meg, közel ezer lap terjedelemben (1924). Ezt azonban már rengeteg részlettanulmány előzte meg, köztük számos olyan is, amelyek már a 17. század közepe utáni, sőt az újkori történelemre vonatkoznak. Rengeteg anyagot gyűjtött össze, fáradhatatlan és szorgalmas munkával, nemcsak a nagyobb soproni és fővárosi, hanem a jórészt elhanyagolt és ismeretlen gyülekezeti levéltárak átkutatásával. Ezek között igen sok az általános kulturtörténeti érdekességű adat mellett az olyan is, amely azóta már elpusztult falvak létezésére derít fényt. De különösen hihetetlenül gazdag anyagot nyújtanak munkái egyes személyekre vonatkozóan. Hiszen a történeti élet hordozóinak elsősorban és legfőképpen az embereket tekintette s ezért rendkívül nagy gondot fordított a történeti szereplők személyi kapcsolatainak lehetőleg hiánytalan felfedésére. Ebben a tekintetben a legcsekélyebb adatnak is nagy fontosságot tulajdonított, semmi fáradságot nem sajnált az utánjárásért s az ő szorgalmának eredményeit még nagy mértékben aknázhadják ki majd azok, akik ezeknek a személyi kapcsolatoknak a segítségével a szellemi hatások kérdéseit igyekeznek majd tisztázni. Általában rengeteg irányítást és újabb kutatásokra buzdító ösztönzést rejtenek Payr Sándor megbízható ismeretanyagon felépített munkái.

Ebbe a nagy keretbe illeszkedik bele Payr Sándornak Sopron város történetére vonatkozó munkássága is. Itt is mindenneelőtt az egyháztörténeti vonatkozások érdekelték, elsősorban a soproni evangélikus gyülekezetnek a története. Míg azonban a dunántúli egyházkerület történetének megírásánál alig támaszkodhatott megelőző kutatásokra, a soproni gyülekezet történetének megírásában igen jelentős segítség volt számára Gamauf Teofil lelkésznek a reformáció háromszázadik évfordulója alkalmából elkészített, de nagy terjedelme miatt kéziratban maradt munkája. Azonban Gamauf rengeteg összegyűjtött anyagát nem használta fel kritika nélkül, hanem maga is újból végigböngészte a levéltárakat s lelkiismeretes pontossággal ellenőrizte minden feljegyzést, okmánymásolatot. Az ilyen módon önállóan feldolgozott nagy monográfiájának (*A soproni evangélikus egyházközség története*, I. k., 1917) is csak az első, 1681-ig terjedő része jelent meg. Nagy kár, hogy az újkori részt már nem készítette el, legalább is sajtóra alkalmas formába nem öntötte, hiszen amit az I. kötet is nyújt, az nem csupán az evangélikus

gyülekezet története szempontjából fontos, hanem eddigelé Sopron városának is a legátfogóbb történetét nyújtja a reformáció korától fogva.

Ezen a nagy munkáján kívül is sok kisebb tanulmánnyal, cikkel járult hozzá Sopron multjának alaposabb megismeréséhez. Természetes, hogy amikor a soproni evangélikus líceum fennállásának 350. évfordulóját ünnepelte, megírta ennek történetét: *Negyedfélszázados főiskola Sopronban* (1907) címen, kiegészítve ezzel Müllner Mátyás régebbi munkáját. Mennyi érdekes művelődéstörténeti adatot sorakoztat fel itt is s egyéb munkáiban is, különösen kiemelve azokat a férfiakat, akik a magyar nyelv, magyar műveltség és Sopron magyarosodása érdekében fáradoztak. Elég itt a tót származású Ribini Jánost kiemelni, aki a 18. század közepén Sopronban már lelkes beszédet tartott a magyar nyelv művelése érdekében. Sokat foglalkozott Sopron történeti nevezetességű épületeivel (a régi városháza, város-torony, Eggenberg-házak stb.), a régi evangélikus temető sír- emlékeivel, de sohasem mint holt emlékekkel, hanem mindig rengeteg ember emlékezetét elevenítette fel. Nagy öröme telt abban, hogy nevezetes történeti személyeknek akár csak a legkisebb soproni kapcsolatát is felderítse (Zrinyi; Hajnóczi József soproni menyasszonya; Gárdonyi apja és a Ziegler-család Sopronban és Nemeskéren, 1934 stb.). Sopron régi nagyságai közül különösen Lackner Kristóf polgármester és Vittnyédi István, a híres prókátor, foglalkoztatta sokat. Előbbinek emlékét több kisebb cikken kívül halálának háromszázados évfordulóján egy nagyobb terjedelmű dolgozatával is megörökítette (Emlékezés Doktor Lackner Kristófról..., 1932), míg Vittnyédiről régebben egy történelmi színművet is írt, amelyet annak idején Sopronban is előadtak, s a mult évben *Zrinyi prókátora* címen nyomtatásban is kiadott.

Payr Sándorban a költészet iránt is fogékony lélek élt. Fiatalabb korában maga is verselt s ezzel a képességével összekapcsolta a jóízű humor iránti érzékét is, míg komoly vonatkozásban főképpen egyházi énekek fordításában, átdolgozásában használta fel költői készségét. A humor és a történelem derűs oldala iránti megértő lelke előadásában is gyakran megnyilatkozott, ami az egyébként sok adattal megterhelt munkáinak olvasását mindenkor élvezetessé teszi. A történeti anekdotáknak rendkívül gazdag anyagával rendelkezett s ezek közül „az eklézsia humora” címen sokat közzé is tett.

Bár munkássága révén elsősorban egyháznak tett igen nagy szolgálatot, a másfelekezetűek iránt is mindig a megértést kereste. Így, ha a mult eseményeiből nem is hallgathatta el azokat, amik az ő evangélikus lelkét bántották, annál inkább kereste római katolikus részen azokat a jelenségeket, amelyeket a fele-

kezeti türelem és megértés példaképeinek tekintett. Legjelentősebb ebben a tekintetben *Széchenyi vallásos lelkületéről* írt tanulmánya (1926), amelyben a legnagyobb magyar felfogásán mutatja meg, mennyire szükséges, hogy a történelem az élet tanító-mestere legyen.

Igen nagy a száma azoknak a tanulmányainak, amelyek Sopron zenetörténeti emlékeire vonatkoznak. Így különösen Lisztnek Sopronhoz és a magyarsághoz való viszonyára nézve közölt sok érdekes adalékot.

Ez a rövid áttekintés csak sejtetheti Payr Sándor történetírói munkásságának rendkívüli gazdagságát és sokoldalúságát. Pedig mennyi terve, szándéka maradt még megvalósítatlan. Akik Sopron történetének, művelődésének munkálói kívánnak lenni, azok az ő útmutatása nélkül el sem indulhatnak. Hiszen az a gazdag, áldott élet és munkásság, ami az ő nevéhez fűződik, már magában véve is egy darab történelem. Payr Sándor neve örökké kitörölhetetlenül fog élni és ragyogni Sopron és az egész magyarság történetírásának lapjain.

Soproni évszakok.

Irta: **Becht Rezső.**

Tavaszi.

Nem tudja senki, hogy mikor kezdődik. Néha már karácsony táján vagy január elején megmozdul álmában az alvó soproni erdő, mert néhány órára melegebben süt arcába a téli nap és megritkult haján végigsimít a déli szél. Ilyenkor a Vashegy védett lejtőin vagy a Tómalom felett a mogyoróbokrok sietve kitűzik libegő virágcégeiket, a türelmetlen kecskefűz pedig kiülteti a lakkvörös csészékbe a selymes csincsilákba és sealskinbundácskákba pólyált barkákat. Ők azok, akik nem mernek aludni, mert félnek, hogy lekéshetnék a tavaszt s így aztán sokszor egy sí-sapka mellé dugva kell vezekelniök mohóságukért.

Ezeokról az első kis jelekről odalenn a városban csak kevesen tudnak, A leendő anya még szemérmes. Csupán régi barátjainak engedi látni a boldog mosolyt, amit a gyermek első megmozdulása fakaszt szendergő arcán. Amint megbizonyosodott, hogy a magzat él és érik, új hópaplant kér a felhőktől és tovább alszik február közepéig. Közben látszólag nem történik semmi. Pedig a Lővérek sarkaiban a hóvirágok már feszegetik a havat és az elhagyott verandák ablaküvegei mögött felgyülemelő napmeleg néha már előcsal bölcsőjéből egy-egy lepkét, amely aztán — mint a korát megelőző lángelme — nyomorultan elpusztul a társtalan világban.

A lepke sorsa sötét tragédia. A szoros csokorba fojtott hóvirágok léte már nem oly céltalan, mert amikor maszatos gyerekek a Deák-téri korzón kínálni kezdik őket, az új tavasz első, vékonyhangú izenetétől felragyognak a szemek.

*

De az aszfaltjáró városiak még nem hisznek a tavaszban. Feltűrik a prémgallért, vagy beülnek melegedni az „Olasz“-hoz és az espresso felett elnézik a Deák-tér kopasz bokrait. Pedig odafenn, a Lövésekben a rigók már hálazsoltárokat fütyörésznek és körülfutkossák a kertészollót csattogtató gazdát, aki próbálja, hogy hajlanak-e már a vesszők és omlósodik-e már a rög. A Bécsi-negyedben a téltől hízásnak indult gazdapolgárok kivesszik a pipát a foguk közül és szimatolják, hogy érzik-e már a föld szaga. Már érzik. Itt az ideje, hogy rendbe hozzák az ekét, meg a boronát, a szőlőkarókat, meg az ökrösszekeket.

Azok, akik valamilyen titokzatos kapcsolat folytán rokonai a fáknak és így minden tavasszal arra várnak, hogy ujjaiuk hegyén virágbimbók fakadjanak, ilyenkor a dombhátságok és gerinceket járják. A dombhátságról a szántóföldek kitért legyezőjét vizsgálják, az őszi vetés zöldjének felgyúló crescendóját, a hófoltokat, a felengedő szántók zsiros csillogását, a föld lélekzétének megindulását és a háttérben a Fertő kobaltba sötétedő kékjét. A hegygerincekről a völgyekbe figyelnek, ahonnan illatok és színek szállnak fel, ahol a tavasz láza remegteti a levegőt és az életnedvek halk indulója zsong. A legszebb ezekben a napokban a Kecsképeatak feletti gerinc. Szemközt, az Ikerárok felé bükkös kapaszkodik a völgy túlsó falára. Ma még olyan, mint a tövig kopott perzsaszőnyeg, barna és lila alapon fakó arabeszkekkel. De két hét múlva ez a szőnyeg élni kezd és óráról-órára sűrűsödő zöld fátyol terül majd a törzsek és ágak finom rajzára. Az erdő szüzei, a fehértörzsű nyírfák, zöld lángokban fognak emésztődni, lábuknál a hangyák metropolisaiban zúgva megindul a forgalom, a harkályok dobolnak, a mohavánkosok parányi őserdejében pedig csillogó hátú bogarak támolynak majd részegen az élettől. És az új élet hulláma végigsuhan majd minden göröngyön, árkon, dombon, hegyen és völgyön, felkavarja a Kányaszurdok nedves mélyét, a Tolvajárok homályát, átzúg a Tödlön és felduzzasztja a Rákpatákat, jelt ad a Dudlesz és Szárhalmi-erdő gyöngyvirágjainak és elönt mindent, amit a szem beláthat a Károly-kilátó tetejéről, Brennbergtől a Fertőig, a Harkai-dombtól a Rozálián át a láthatárt lezáró havasok csillogó ormáig.

*

A város ezekben a hetekben kissé félszegeen áll a tavasz zöld hullámverésében, mintha restellené, hogy tornyait nem nyithatja

virágkehellyé és öreg házainak barokkcirádáit nem indíthatja útnak, mint az eleven repkényt. De azért hálásan tűri, hogy a tavasz dúsfodró palástot kanyarítson köréje és a zöld hullámok becsapjanak a sűrű háztömbök közé, hatalmukba kerítve a Deák-teret, Paprétet, a Széchenyi-teret, az utcák fasorait és a bástyakerteket. Az Erzsébet-kertben hallgatóg kertészek a sequoia-fenyő fekete óriáskúpja alatt a nagy virágágyakat méregetik. Már csillognak a tulipánfa rügyei és a Múzeum-kertben is nyújtózkodnak már az exotikus díszfák. A Belvárosban kelletlenül

Sopron látképe.

keveredik az erdők és mezők fanyar illata a dohos udvarok leheletével, az emberek káprázó szemmel járnak az olaszosan éles fényben és dudolják a nyitott ablakokból harsogó rádiódallamokat.

*

Úgy van az rendjén, hogy a kőből és téglából való város az öregek lemondásával félre áll ilyenkor a tavasz útjából. A szemek és szívek kifelé igyekeznek a falak közül az Alsőlővér-utcán és a Hunyadi-utcán a Lővérek és erdők felé, ahol lázas vajudás közt most születik az új soproni tavasz.

A Lővérek szűk ösvényeire még a faágak és csupasz bokrok arnyékrácsait vetíti a napfény. De a sövények alján már ibolya

kéklík, a gallyak hegyén már zöld lángocskák villognak, egy szélcsöndes sarokban pedig már megkezdte lüktető táncát a nap-sugárparketten az első szunyograj.

Minden perc a feszülő élet diadala és az elerőtlenedett tél veresége. Minden órával tömöttebbek lesznek a bokrok, dúsabbak a koronák. Az árnyékrácsok rései behegednek, a börtönből zöld sátor lesz, amely körül a madarak vibráló torkából a chlorophyll-mámor csattogó himnuszai szállnak.

Aki ilyenkor a falak között marad és hátat fordít a nagy rügyfakadás ünnepének, saját magát lopja meg, mert nem engedi be a feltámadást életébe. Azok számára, akik azt a bizonyos rokonságot tartják az erdővel s így a fákkal együtt maguk is minden tavasszal megújodnak, ezekben a hetekben minden szabad óra duplán drága. Szinte versenyt futnak a tavasszal, hogy minél kevesebbet mulasszanak az ősi csodából, amely minden esztendőben új és minden életévvél jelentősebb lesz.

Egyazon időben Sopron környékének legkülönbözőbb pontjain szeretnének lenni. Mert látni kell, hogyan száll a zöldnek első sejtése a Váris tölgyeire, de ugyanakkor a Tómalom is várja őket, ahol a kagylók most kezdik kitérni a fény felé páncéljaikat. Néhány nappal később újra a Várison kell állni a délutáni napfényben, amelynek kévei smaragdzöldre gyujtják a tölgyek újszülött koronáit és a sarjadó füveket. Ezalatt a Tómalom lábain és a Pintytető tisztásain felsárgál a boglárka és kéklík a kőkörcsin, hogy megnyissák ennek a botanikus-paradicsomnak nagy revuejét, amelyben mindennap új virágcsillagok jelennek meg, a héricstől a papucsvirágig, a diptámtól az orchideáig, a harangvirágtól az árvalányhajig.

A tavasz nagy színorgonáján most már mindkét kezével oldja a regisztereket az Orgonista. A zöld színek skálája fölé mindig gazdagabb szindallamok borulnak. A Lövér-szállóval szemben, sötét fenyők keretében már rózsaszínű felhő lebeg a Gruber-barackos felett. Köröskörül az extázis tajtékja kezdi beborítani a száz és száz kertet. Nyílik az orgona és ezrével pattannak a cseresznye-, alma-, körtefavirágok bimbói, s mikor az Orgonista az utolsó regiszter kioldása után napszemével végigtekint a tájon, a fehér és rózsás habzás már végigpezseg minden lejtőn a Harkai-dombtól a Vashegyig.

Megszületett az új soproni tavasz, napfénybölcsőben, a méhek, darazsak, lepkék részeg táncától körülöngva.

*

Tavaszi vasárnap Sopronban!

A Fertő déli sarkában a felkelő nap lerázza magáról a színes párafátylakat és első sugaraival kivasalja az ég selyméből az utolsó felhőráncokat is. A város felett a harangok egybeomló

zúgása buzgón hívja a hívőket. De ma nemcsak kőtemplomai vannak Sopronnak. Áhítatos bazilikává változott ma a kékkupolás táj, katolikus dómokká a fenyves, protestáns templommá a tölgyes, amelybe szegescipőben, hátizsákkal és kitárt szívvel sietnek harmatos utakon, a virágtömjén hullámaiban a hívők. Sokan már tegnap indultak és az éjszakát az István-menedék-házban, az Istenszéken, vagy a Fertő csónakházában töltötték, hogy részesei lehessenek a természetben való ébredésnek.

Derengő fényű fenyőbarlangok és lomblugasok nyílnak a Lövér-körútról. Boldog sietéssel tűnnek el bennük a turista-csoportok, párok és egyedüljárók. Előttük egy egész tavaszi va-

Fotó: Diebold.

sárnap fekszik és a végtelen erdő, amelyben úgy elmerülhetnek, mintha egyedül volnának a világon. Csak este, csillaggyujtáskor fognak ismét előbukkanni gyöngyvirágosan, az erdő zenéjével a fülben, napfényvel a szemben, a mindennap salakjától megtisztultan. Mint új emberek, jobb emberek, még akkor is, ha közben nemcsak ózont szívtak, hanem néhány cigarettát is a Muckkon vörösbort mellett, vagy ha az énekléstől kiszikkadt torkokat Bánfalván a Nikánál szőke sörrrel hűsítették.

Mindenkinek jut ezen a napon egy-egy falat a tavasz mézeskalácsából. A nyugdíjasok az Erzsébet-kert vörös székein sütkéreznek az árvácskaszőnyeg előtt; a tél babatermése a Deák-téri korzón vonul fel a vadgesztenye pettyes virággertyái alatt, a tavaszi divatbemutató sodródó közönségével elvegyülve. Ebéd után aztán megindul a kényesebb lábúak áradata az erdő és a

zöldvendéglők felé. A Lővér-köruton nagyobb a forgalom, mint a Váci-uton. A mellékösvényeken, szelíden pergő virágszirmok esőjében kipirult párok hallgatnak beszédesen és várják a csilagos estét, amikor majd egy sötét padon még mélyebben hallgathatnak. A virágillattal együtt zenefoszlányok is szállnak a langyos levegőben: ropogós jazz a Lővér-szállóból, szalonzene-kar polgáribb áriái a „Gruber” akácos terraszáról, cigányzene a Hatvan-ház magas tölgyei alól. De ez mégcsak az „úri” vasárnap csöndesebb zaja. Az igazi vasárnap arrébb van, a Felső-lővérek tetején, ahol az „Alm” a féktelenül virágzó gyümölcs-fák közt tavaszi féktelenséget kínál a kiscselédnek és a kisujjal hozzákapcsolt bakának, de a bánfalvi lányoknak és legényeknek, meg a vasárnap többi kiskirályának és királynőjének is. Harsog a bánfalvi schrammelquartett és az ének, csörrennek a poharak és sarkanyúk, döng a kuglipálya fala, csiklandós nevetések szállnak a Vashegy felé és senkisémm gondol azokra az egykori bakákra, akik kissé odébb a hegyoldalban alusznak a hősök temetőjében. A ferdülő napsugarakon virágszirmok siklanak a tarka abroszokra és fénylő arcokra, csók is csattan, pofon is a vadszőlőlugasokban. A zöld lomb között pedig idelát-szik a Karmelita-kolostor tornya, ahonnan félénken száll az esti harangszó Bánfalva fölé, az apácaélet sápadt csöndjéből a virágzó élet pirospozsgás zajába.

*

Alábbhagy a tavasz láza, megsötétül a lomb. A mámor után megkezdődik a természet nehéz munkája. De azért még nincsen vége a fák szerelmi életének. Az akácfák még kábító felhőket borítanak a városra és megszedítik a Bécsi-domb estjében sóhajtozó külvárosi párokat. Odaát a másik oldalon a szelid-gesztenye rojtos virágjainak diszkrét illata leng a Lővér-negyed felett. De a legszebb mégis csak, amikor a Gróf Tisza István-úton a hársak rákezdnek a nagy illat-áriára.

Pünkösöd még tavaszi ünnep. De amikor Űrnapján megindul a processzió a Szent Mihályból és leérve a hegyről, lobogó zászlókkal, tömjénfüstben és csillogásban, zsoltárosan kiárad a szűk Ikvahídon a virágokkal telehintett és fiatal nyírfákkal teletüzdelt Várkerületre, akkor mögötte bevonul a városba kalászhímes aranylobogók alatt a soproni nyár.

Egered.

Helytörténeti tanulmány.

Irta: **Kapuy Vítál.**

Sopron külterületének, a mai határképének kialakulásában érdekes szerep jutott a soproni várföldek közül Egerednek. Egered, éppen úgy, mint Harka, Zuan (Wandorf, Sopronbánfalva) és Págya, a város határán kívül feküdt. De míg Harka és Zuan az idők folyamán önállósultak, addig Págya és Egered beleolvadtak Sopron határába. Págya már a 14. század folyamán a polgároké lett, Egered birtoklásáért azonban még a 15. század végén is folyik a harc. Ennek a küzdelemnek az egyes szakaszait akarjuk most figyelemmel kísérni, azután pedig a birtok nevével és fekvésével foglalkozunk történeti adataink alapján.

I. Egered története.

Egered története eddig ismert történeti adataink alapján a 13. században kezdődik és szoros összefüggésben van a Harkai család birtokszerzési törekvéseivel.

Fülöp mester, soproni polgár IV. Béla és István királyok idejében megszerzi Harkát, Sopron várföldjét.¹⁾ Fia, István, szolgálatai fejében IV. Lászlótól 1277 és 1284 között megkapja Egeredet.²⁾ István mester, soproni polgár, Fülöp fia, tagja volt annak a követségnek, amelyet IV. László küldött Albert osztrák herceghez. Ezért a sikeresen végrehajtott megbízatásáért kapta meg a várföldek közül a régi birtokához közelfekvő Egeredet. Alig telepedett be új birtokába és alig vette át a király 1284. október 3-án kelt megerősítő oklevelét, máris síkra kell szállnia szerzeményei védelmére.³⁾ A környék birtokosai és polgárok nem nézték valami jó szemmel István mester gazdagságát és a király személyes pártfogását élvező kiváltságos helyzetét, és ezért állandóan háborgatták földjei kezelésében. Ez annál is inkább könnyebb volt, mert István mester harkai és egeredi szántói, legelői és erdői Sopron határán kívül, István soproni házától távol feküdtek.⁴⁾ István a királyhoz fordult panaszával, aki 1291-ben meghagyja János soproni ispán és tárnokmesternek, hogy védje meg Istvánt jogos birtokában, Egeredben.⁵⁾ III. Endre intézkedésének csak ideig-óráig volt foganatja. Az Árpádház kihalását követő zavaros időkben nem kímélték egymás birtokait a földesurak. István mesternek is első gondja az volt az ország

¹⁾ Hazai Okmánytár. II. 17. l.

²⁾ *Házi Jenő*: Sopron szab. kir. város története. I. 11. l.

³⁾ Hazai Okmánytár. II. 17. l.

⁴⁾ Hazai Okmánytár. II. 18. l.

⁵⁾ Hazai Okmánytár. II. 20. l.

belső rendjének helyreállása után, hogy biztosítsa egeredi birtokát az elidegenítés veszélyétől. Ezért járul a király elé, hogy I. Károly megerősítse jogában és megerősítse IV. László adománylevelét. 1311-ben I. Károly teljesíti kívánságát és április 30-án kelt oklevelében eleget tesz István mester kérelmének.⁶⁾

I. Károly uralkodásának első évei nem a béke jegyében teltek el. Sopronban és környékén is napirenden voltak a pártviszályok.⁷⁾ Sőt Gergely fia, András még lázadást is szított, amelyet azonban sikerült a trónhoz hű comeseknek leverniük. A királyhű comesek sorában szerepel Konrád comes, soproni bíró is. A király részéről most sem maradt el a jutalom. Konrád comes hűsége jutalmául megkapja Egeredet (t. i. egy részét), amelyet egész terjedelmében kivész a király rendelete a soproni ispán és a város joghatósága alól.⁸⁾ A királynak ebben az 1317. október 23-án kelt oklevelében Egeredről ezeket olvassuk: „... Terra(m) Eguered... vacua(m), et habitatoribus destituta(m), (est terra populorum nostrorum castrensium de eodem Comitatu).⁹⁾ Egeredet tehát teljesen feldúlták a folytonos zavargásokban, területe kopár lett és az otlakó jobbágyok is elszéledtek. Ezt a földet kapta meg Konrád comes. Harkai István comesnek sem hagytak békét egeredi birtokrészében. Még 1317-ben ugyanis dúló pártviszály robbant ki a városban. Egymás birtokait foglalják el az ellenfelek, tűzvész is támad a városban, úgyhogy a királynak kell közbelépnie.¹⁰⁾ A királytól elpártolt nemesek birtokait elkobozzák és a királyhű comesek között osztják szét. Így jut birtokhoz Pottendorfi Rudolf comes is 1317. nov. 18-án,¹¹⁾ akinek a következő évben a szintén királypárti István comesnek védelmére kell sietnie egeredi birtoka érdekében. I. Károlynak 1318. január 19-én kiadott rendeletét azonban Pottendorfi Rudolf nem tudta maradék nélkül végrehajtani, a polgártársuk kiválságolt helyzetét ferde szemmel néző soproniak ezért keményhangú figyelmeztetést kapnak a királytól.¹²⁾ Ne merészkedjenek többet István és utódainak egeredi birtokához nyúlni — írja a király. — A soproni polgárok azonban nem sokat adtak a király szavára, úgyhogy 1318. március 11-én újra kénytelen I. Károly inteni őket, hogy nyugodjanak meg végre Egered miatt.¹³⁾ Ismét utasítja az időközben soproni ispánná lett Pottendorfi Rudolfot, hogy védje meg Istvánt egeredi birtokában minden zaklatástól¹⁴⁾

⁶⁾ Hazai Okmánytár. II. 27. l.

⁷⁾ *Házi J.*, i. m. I. 29—30. l.

⁸⁾ Hazai Okmánytár. II. 28—29. l.

⁹⁾ Hazai Okmánytár, u. o.

¹⁰⁾ *Házi J.*, I. 29—30. l.

¹¹⁾ *Házi J.*, I. 30—31. l.

¹²⁾ Hazai Okmánytár. II. 32. l.

¹³⁾ Hazai Okmánytár. II. 33. l.

¹⁴⁾ Hazai Okmánytár. II. 33—34. l.

és külön megparancsolja a soproni polgároknak, hogy engedelmeskedjenek a város vezetőségének.¹⁵⁾ Amadé fia, Miklós, soproni ispán kötelezte magát a királyi parancs értelmében István megvédésére és ezért tőle kért segítséget István, amikor fiait, Vincét és Bertalant 1319. május 15-én Egered miatt hozzáküldi.¹⁶⁾ A kedvezőtlen viszonyok és a személyes ellenfelek miatt István fia, István jónak látja a maga és testvérei nevében a győri káptalan előtt ünnepélyes formában átiratni IV. László 1277—1284-es adománylevelét („propter tempus impacatum et metum personarum”).¹⁷⁾ Az óvatosság nem is volt megokolatlan. A következő évben már megint odafajult a dolog, hogy a király Miklós bán és soproni ispánt utasítani kénytelen István egeredi birtokának a megvédésére.¹⁸⁾ És bár a király már ebben az oklevélben is jelezte, hogy Istvánt különös pártfogásába vette és Miklós bán is eljárt küldetésében,¹⁹⁾ I. Károly olyannyira nem tudott ezzel szavának érvényt szerezni, hogy végül is személyes oltalmába fogadta Istvánt, fiait, birtokait és különösen Egeredet.²⁰⁾ Megtörtént az is, hogy maguk a soproni ispánok is el-elvették a polgárok birtokait és ezért nem csodálhatjuk, hogy István még ezután is többször átiratja Egeredre vonatkozó adománylevelét,²¹⁾ sőt ismételen a királynál keres védelmet.²²⁾

A következő évtizedekben is állandóan gazdát cserél Egered. 1341-ben Konrád fia István, soproni polgár és anyja Klára egeredi birtokukat eladják István fiainak István és Bertalan soproni polgároknak.²³⁾ István és Bertalan birtoka ugyanis szomszédos volt, szintén az egeredi várföld egy részéből alakult és ezt ők örökségi jogon kapták atyjuktól, István mestertől. István mester hagyta rájuk ezt „cum utilitatibus suis scilicet locis sessionalibus, terris arabilibus, silvis, rubetis, pratis, fenilibus, pascuis et aliis omnibus”.²⁴⁾ A IV. Lászlótól István mesternek adott Egered-rész és az I. Károlytól Konrádnak adományozott másik fél-Egered 1341-ben egy kézben egyesült: István fiainak a kezében.

Ebben az időben Olbruthnak, Olbruth fiának is volt Egereden valami birtoka, amelyet Cenki András elvett tőle,²⁵⁾ Cenki András (Andreas de Zynkend) 1335-ben az István fiainak ügyé-

¹⁵⁾ *Házi J.*, I. 33. l.

¹⁶⁾ Sopronm. Okmánytár. I. 83. l.

¹⁷⁾ *Házi J.*, I. 43. l.

¹⁸⁾ Hazai Okmánytár. 88. 36. lap. 1325. jan. 13.

¹⁹⁾ Sopronm. Okmánytár. I. 105. l. 1325 febr. 3.

²⁰⁾ Hazai Okmánytár. II. 37. l.

²¹⁾ Hazai Okmánytár. II. 75., 83., 85. l.

²²⁾ *Házi J.*, I. 48. l. — Hazai Okmánytár. II. 41—42. l.

²³⁾ Sopronm. Okmánytár. I. 166—167. l.

²⁴⁾ Sopronm. Okmánytár, u. o.

²⁵⁾ Sopronm. Okmánytár. I. 238. l.

ben békebíró volt,²⁶⁾ de már 1339-ben maga is perlekedik valamilyen ügyben Fülöp fia Lőrincsel.²⁷⁾ Néhány év múlva elvette Olbruthtól Egeredet, de Nagy Lajos utasítására a vasvári káptalan visszaszerzi a jogtalanul elrabolt birtokot Olbruthnak 1353-ban.²⁸⁾

1358-ban Sopron városa és (Harkai) István mester fia István és ennek fiai Miklós és Péter között viszály támad az egeredi erdő miatt. A Harkaiak a magukénak vallották az erdőt, míg a város azt vitatta, hogy régen is Soproné volt. A Harkai család kezeseit és azok levelét a város nem fogadta el,²⁹⁾ ezért a király elé került az ügy. Az erdőper kérdésében I. Lajos a győri káptalan embereit küldi ki, hogy eldöntsék Egered (Egred) hovatarozásának a problémáját.³⁰⁾ És hiába tartottak Harkai István és fiai jogot az erdőre, a vizsgálat eredményeképpen a soproni alispán és a szolgabírák örömmel jelenthették, hogy a „silva Agreden vocata” mindig is Sopronhoz tartozott.³¹⁾ Az egeredi földeken tehát nemcsak a Harkai család tagjai osztozkodtak, hanem Olbruth fiának és Sopronnak is voltak birtokrészeik ugyanazon az Egereden.

A Harkai család egeredi birtoka ezekben az időkben kezd széthullani. Először Harkai Bertalan özvegye kap hitbért az egeredi birtokból,³²⁾ majd Bertalan fiúsított leánya, Anglyus egyezkedik és osztozik István fiaival az egeredi réteken és szántókon.³³⁾ Az osztozkodás 1366-ban történt. Harkai Péter megmaradt birtokrészét a szomszédok nem nagyon kímélték. Különösen erdejében garázdálkodtak és ebben a soproni polgárok is résztvettek. Péter tiltakozott ez ellen és Egered elfoglalása ellen,³⁴⁾ de mivel még Harkai László és István tiltakozása is hiábavalónak bizonyult és úgylátszik anyagi helyzetük is megingott, 1389-ben zálogba vetik az erdőt Sopron városnál 200 font bécsi dénárért.³⁵⁾ Harkai Péter és fia, István azonban nem tudták volna a birtokot visszaváltani és ezért az erdőt, amely Sopron déli határán feküdt, örök áron áron eladják még ugyan ennek az évnek a nyarán a városnak a zálogösszegért.³⁶⁾ De Péter pénzzavara még ezzel sem ért véget. Amikor fia, István, 1390-ben minden

²⁶⁾ *Házi J.*, I. 1. 64—5. l.

²⁷⁾ Hazai Okmánytár. II. 70. l.

²⁸⁾ Sopronm. Okmánytár. I. 238. l.

²⁹⁾ *Házi J.*, I. 1. 115. l.

³⁰⁾ *Házi J.*, I. 1. 115. l. — Hazai Okmánytár. II. 103. l.

³¹⁾ Sopronm. Okmánytár. I. 289. l.

³²⁾ Sopronm. Okmánytár. I. 326—7. l.

³³⁾ *Házi J.*, I. 1. 138. l.

³⁴⁾ *Házi J.*, I. 1. 154. l. — I. 1. 219. l.

³⁵⁾ Sopronm. Okmánytár. I. 286—7. l.

³⁶⁾ *Házi J.*, I. 1. 228—9. l.

birtokát örökjoggal átengedi atyjának,³⁷⁾ Péter hamarosan zálogba veti ezt is. 1400-ban már néhány év óta zálogban fekszik Ayzel bécsújhelyi zsidónál, ekkor azonban a soproniak kiváltják.³⁸⁾ A visszaváltott birtokok között van egy egeredi erdő rész is. 1410-ben bevallja Péter, hogy az egeredi erdő az öröklött részeken kívül eladás útján örökre Soproné lett.³⁹⁾

Bár 1419-ben Sopron még fizet Egeredért 200 aranyforintot,⁴⁰⁾ mégis azt mondhatjuk, hogy 1410 óta az egeredi erdő Sopron külterületéhez tartozott.

1410 után több egeredi erdőt Sopron városa már nem szerzett. Harkai Péter öröklött egeredi birtokai is hamarosan gazdát cserélnek. Az áruba bocsájtott ingatlan megvételére a rokonok nem vállalkoztak,⁴¹⁾ végre 1412-ben Büki Vince 500 aranyforintért megvásárolta Egeredet.⁴²⁾

Sopron 1410 óta jogos tulajdonának tekinthette a megvásárolt egeredi erdőrészt, de zavartalanul nem birtokolhatta. 1435-ben és az azt követő években a nyéki tisztartó, Garai László és nepe garázdálkodnak, majd 1473-tól kezdve Grafenegg Ulrik nyugtalanítja és veszi el az egeredi birtokokat.⁴³⁾ A török időkben sokat szenved a vidék és a török pusztításait nem kerüli el Egered sem. Az egyik ilyen törökdúlás utáni időből való az utolsó Egeredre vonatkozó adatunk. A hadjáratot követő idők közbiztonságát éppen nem kedvező színben feltűnő egyik oklevelünkben olvasunk róla. Itt már Ágreen néven szerepel.⁴⁴⁾ Ezzel az 1531-ből való adattal eltűnik a név, miután elpusztult a föld is, amelyhez fűződött.

Szándékosan jártunk el akkor, amikor az egeredi birtokok történetét az 1410 utáni időkből csak vázlatosan adtuk. Ez ugyan a teljesség rovására megy, de eredeti célunk elérésében, az egeredi földek fekvésének meghatározásában nem az adatok teljessége, hanem a jellemző adatok összegyűjtése segítenek bennünket.

II. Egered neve és fekvése.

Nagy Imre 1883-ban, Sopron multja c. értekezésében⁴⁵⁾ Egereddel foglalkozva, a helynév jelentésével kapcsolatban utal

³⁷⁾ Hazai Okmánytár. IV. 228. l.

³⁸⁾ Hazai Okmánytár. IO. 241. l. — Sopronm. Okmánytár. I. 535 l. — *Házi J.*, I. 1. 165. l.

³⁹⁾ Hazai Okmánytár. IV. 264. l.

⁴⁰⁾ *Házi J.*, I. 2. 161. l.

⁴¹⁾ *Házi J.*, I. 2. 43, 47. l.

⁴²⁾ U. o. 52—53. l.

⁴³⁾ Hazai Okmánytár. II. 255—286. l. — Sopronm. Okmánytár. II. 483—532. l.

⁴⁴⁾ *Házi J.*, I. 7. 430—431. l.

⁴⁵⁾ *Nagy Imre*, Sopron multja. Századok. 1883. 32. l.

arra az eljárásra, amellyel fekvését meg lehet határozni: „Annak meghatározása, vajjon az Eguered, Egered név megfelel-e az égőerdő szónak, helynév megmagyarazóinkra bízom.“ Első feladatunk tehát tisztába jönni a név jelentésével.

A számos történeti adat között a legelső és a leggyakoribb az Egered alak. Ez a szó már képzett szó, amelynek alapszava az ómagyar eger, egër; ehhez járult a régi magyar helynevek ismert -d helynévképzője. Az alapszó alakjára és jelentésére vonatkozólag a tudomány a következő megállapításokat tette: „Az égerfa, régibb egír > igür > egër, alnus erle' először erdőnév, ebből víznév, s részint erdő, részint víznévből helynév.“⁴⁶⁾

Felhasználva ezeket a nyelvtudományi adatokat, még az Egered helynév keletkezésére is rámutathatunk. A soproni határ, pontosabban az erdőség középkori faállományában nagy számban és széles területen szerepelt az égerfa, általánosságban mondva a nyírfa. A nyírfák erdőséget alkottak és az erdő az ómagyar nyelvhasználat szerint egered nevet kapott. De nem sokára már az erdő szomszédságában elterülő sík vidék is csak egered néven szerepel. Ez a fejlődési fok tükröződik történeti adatainkban. A nyelvtörténeti szótár említ még egy fokot, amikor az erdőnévből víznév lesz. Ez nekünk nem okoz nehézséget. Tudjuk ugyanis az oklevelek alapján, hogy még 1531-ben is létezett egy patak a régi egeredi birtokok közelében, amelynek Ágreenpach a neve.⁴⁷⁾

A régi magyar helynévvel jelölt terület nagy kiterjedésű volt. István mester megkapta ugyan az Egered nevű várföldet, de ebből nem következik, hogy az egészet birtokába vehette. Mert István életében még Konrád is kapott egeredi birtokot, azt pedig aligha szakították ki István részéből. Amikor Konrád utódai István örökösének eladják egeredi birtokukat, akkor már régen voltak szántóik, legelőik, telepeik, erdőségeik Egereden! Ennyi ingatlan csak nagy területen fér el. Továbbá volt Olbruthnak is valami része Egereden, nem is szólva Sopronról, amely már régóta magáénak vallhatta az egeredi erdők egy részét. Tehát majdnem egyidőben birtokosok Egereden a Harkaiak, Sopron városa és Olbruth.

Hoi keressük mármost Egeredet? A Harkai-család birtokai a mai Harka környékén feküdtek, Soprontól délre és délnyugatra. Arra gondolhatnánk, hogy Egered is erre volt. Legalább is az erdőkről azt mondja egy 1479-es oklevél: „silvam Egered votam juxta metas Civitatis Soproniensis a parte *meridionali* adiacentem“.⁴⁸⁾ 1475-ben és 1476-ban pedig ezt olvassuk: „pre-

⁴⁶⁾ Gombocz Z.—Melich J., Magyar etymológiai szótár. 1485. hasáb.

⁴⁷⁾ Házi J., I. 7. 431. l.

⁴⁸⁾ Hazai Okmánytár. V. 347. l.

dium Egered . . . in comitatu Soproniensi inter dictam civitatem Soproniensem et villam Nyék⁴⁹⁾ Az egeredi erdők és a többi fekvőségek tehát Soprontól délre, illetve Sopron és Sopronnyék között terültek el.

Vessünk egy pillantást Sopron külterületének mai térképére. A megadott sopron—sopronnyéki irányba beleesik a Besenbinderin, magyarul Nyíres. Ez az erdőség a városhoz tartozó ú. n. Nagyerdő déli oldalán terül el. Ehhez a névhez és névvel jelölt területhez próbáljuk rögzíteni Egered fekvését. A két név, Egered és Nyíres alapjelentése azonos: mind a kettő az erdő flórájára utal. Azonban hiányoznak a történeti adatok arra vonatkozólag, hogy a Nyíres a régi Egered egyenes folytatása lenne. De ezt is meg lehet magyarázni. Az egeredi erdőt a város szerezte meg, amely vagyonszerevény alapján a város polgárainak közös birtoka lett.⁵⁰⁾ Mivel az erdő távolabb volt a várostól, mint a többi erdőbirtok (Dudlesz, Szárhalom), és mivel a 14. századi erdőirtás⁵¹⁾ az erdő faállományának fokozottabb védését tették szükségessé, nagyon valószínűnek látszik az a feltevés, hogy ezután egy ideig nem gazdálkodtak ezen az erdőbirtokon. Ha pedig nem esett érdemlegesen a polgárok gazdálkodása körébe, akkor a neve is kezdett feledésbe menni. Ezt a folyamatot elősegítette az a körülmény is, hogy a törökidő nyomán a Sopron területén kívül fekvő egeredi jószágok elpusztultak. A beszűrenkedő új telepek pedig új nevekkel látták el az egyes földterületeket, míg a régi helynév végül is csak mint dülönév szerepelt. Így ment feledésbe a régi Egered, egyrészt a pusztítások miatt, másrészt azért, mert a köztudatban nem szerepelt eleget (ez az eset a soproni erdővel). A Sopronban mindinkább gyarapodó németajkú lakosság a névtelen erdőt új névvel nevezte el, ez a név a Besenbinderin lett. Amikor a háború előtt a dülőket és a helyneveket magyar nevekkel kezdték helyettesíteni, akkor alkották meg az uralkodó növényzet alapján a Nyíres helynevet.

Tegyük fel azonban, hogy a Nyíres valóban a régi egeredi erdőt, vagy legalább is annak egyik részét jelöli. Ebben az esetben igen érdekesen alakul a helyzet. A mai Nyírestől a város felé eső területen Egereddal egyidőben megvannak már a mai földrajzi nevek, ill. dülönevek. A Várishegy 1426, a Pócsi-szántók 1403, Laubleiten 1488, a Kecskepatak 1528 (Egeredről még 1531-ből van adat!) óta ismeretesek. Sopronbánfalva és Brennbérg felé a Bürgerwald terül el, amelyet először 1557-ben említ Bruckner krónikája.⁵²⁾ Ezek alapján Egered csak ettől, a 16. század-

⁴⁹⁾ Hazai Okmánytár. V. 326. 332—333. l.

⁵⁰⁾ V. ö. *Zügn Nándor*, Soproni erdészeti régiségek. Soproni Szemle, 1938. II. 31. 11.

⁵¹⁾ *Házi J.*, I. 1. 154. l.

⁵²⁾ *Bruckner G.*, Haus Chronik. Kézirat.

ban már teljesen kialakult határrésztől délre fekkent. Magába foglalta a mai Nyírest és elhúzódott dél felé a Harka és Sopronnyék között elterülő alacsonyabb fekvésű vidéket is magába zárva. Ekkora területet fel kell vennünk, hogy ezen az oklevelekben felsorolt szántót, legelőt, szőlőt és települést el tudjuk helyezni.

Még egy megfontolás segít bennünket. Valahányszor Egeredről szó esik, sohasem szerepel Ágfalvával vagy Sopronbánfalvával (akkor Zuannal) együtt a helységek felsorolásában, hanem Harkával és Nyékkal együtt.

A régi Egeredet az előadottak alapján tehát a Nyíres—Harka—Sopronnyék háromszögben helyezhetjük el a legmegfelelőbbben.

Felhasznált munkák.

Bruckner Gottlieb: Haus Chronik. Kézirat.

Hazai Okmánytár. Győr, 1865-től.

vitéz dr. Házi Jenő: Sopron szab. kir. város története. Sopron, 1921-től. Magyar etymológiai szótár. Szerk.: *Gombocz Z.* és *Melich J.* Budapest, 1914-től.

Nagy Imre: Sopron multja. Századok. 1883.

Nagy Imre: Sopron vármegye története. Sopron, 1889. I.—II. (Id.: Sopronm. Okmánytár.)

Zügn Nándor: Soproni erdészeti régiségek. Soproni Szemle. II. 31. II. Sopron, 1938.

P. Vitalis Kapuy O. S. B.: Egered. Ortsgeschichtliches.

Zweck und Ziel des Verfassers war das Aufsammeln der auf Egered sich beziehenden geschichtlichen Angaben, um dadurch die Lage des ehemaligen kameralischen Gutes feststellen zu können.

Das königliche Hoffeld, Egered, zerfiel am Ende des 13. Jahrhunderts in zwei Teile. Der größere Teil gehörte der Burg, bzw. den Hofleuten, der kleinere Stefan von Harkau. Dreißig Jahre später (1317) bekam Konrad Comes von Ödenburg ein ausgedehntes Landstück in Egered, das in den Urkunden als ödliges Land „terra vacua“ bezeichnet wird. 1353 taucht der Name des vierten Besitzers auf. Olbruth wird vom König Ludwig I. in sein altes Besitztum (Egered) eingeführt. Konrads Erben verkauften 1341 ihre Weingärten, Äcker, Wiesen an die Söhne Stefans von Harkau. Letztere haben ihr Vermögen schlecht verwaltet, sodaß Egered der Stadt Ödenburg verpfändet wurde (1389). Gleichzeitig lag aber der Egereder Wald bei einem Juden, Ayzel, von Wiener-Neustadt im Pfand. Beide Schulden hatte Ödenburg im Jahre 1389, bzw. 1410 bezahlt und damit wurden die Besitze Eigentum der Stadt. Am Anfange des 16. Jahrhunderts wird Egered zum letztenmal erwähnt, als die Türken diese Gegend verwüstet hatten.

Der altungarische Ortsname geht auf eger „Alnus, Erle“ zurück. Dieser Name fand in gewisser Hinsicht in dem heutigen Nyíres „Erlenwald“ seine Fortsetzung. Nach den mittelalterlichen Urkunden liegt nämlich Egered zwischen Ödenburg und Neckenmarkt, südlich von Ödenburg. Nach Osten bildete die Siedlung Harkau die Grenze. Harkau gehörte nebst Egered dem Harkauer Stefan von Harkau und Konrad von Ödenburg. In diesem Dreieck (Ödenburg—Harkau—Neckenmarkt), wo heute Nyíres, Himmelsthron usw. und das zwischen Neckenmarkt und Harkau liegende Flachland sich erstreckt, lag in der früheren Zeit Egered. Als letzter Beweis kann die Tatsache angeführt werden, daß die Flur- und Forstnamen der benachbarten Fluren und Waldungen (wie Löwer, Laubleiten, Gaisbach, Bürgerwald) gleichzeitig mit Egered belegt sind.

Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban.

Irta: **Csatkai Endre dr.**

Sok soproni patricius ház régi berendezéssel ékes otthont rejteget. Nem műgyűjtemények, de minden darabjukon rajta van a régiek művészetszeretetének bélyege. Nagy részük ma már nem használati tárgy; a soproniak ismeretes konzervatizmusa; a szépség szeretete megóvta őket az elkallódástól. Műiparunk régisége, egyes idevágó céhek kiválósága értékes történeti keretet ad a szépszámú emlékeknek.

Mindez azonban nem tudatos gyűjtés eredménye, a patricius ház régi berendezkedésével idők múltán változott át műdarabok tárházává. Azért a tulajdonképpeni gyűjtés csirái is igen régi időkre nyúlnak vissza.¹⁾ Hiányoznak persze a főpapok és a mágnások. Sopron nem volt püspöki város és káptalanja is csak 1780 óta van; mágnásai pedig vidéki kastélyaikban halmozták fel gyűjteményeiket. Az *Ésterházyaknak* Fraknón volt kincstára és Eszterházán a képtára; az első herceg a 17. század második felében könyvtárát a kismartoni ferenceseknek ajándékozta. — *Széchenyi Ferenc* gróf Nagycenken tartotta műkincseit, amelyekkel 1802-ben megvetette a Nemzeti Múzeum alapját.²⁾ — A *Viczayak* híres éremgyűjteménye Héderváron volt.

¹⁾ A soproni műgyűjtés multját egészen vázlatosan már érintettem a következő című dolgozatomban: „Műpártolás, műgyűjtés.“ Magyar művészet, 1928. Soproni szám.

²⁾ *Vályi András* „Magyarország leírása“ című művének első kötetében (1796) a cenki kastélyban a következőket tartja felemlítendőnek: „Az Uraságnak jeles könyvtárja, melly a Görög és Római nyelven irt Classzikus íróknak munkáival s ezeknek ritkább és becsesebb kiadásaival gazdagon felékesített, nem különben azokkal a könyvekkel, mellyek Hazánkat és Erdély Országot illetik. Meg vagynak itt a nevezetes Herculaneumnak rajzolt képei

De a magas műveltségű polgárság is korán belekapcsolódik a gyűjtésbe. Elsősorban a könyv érdekli; megnyugtató tudat, hogy századok óta a mai gépesített kultúra idejéig és alatta is a könyvszekrényen ismerszik meg valamely ember értelmiségének foka. A legkorábbi könyvgyűjtőnk egyúttal irodalomtörténetünknek egyik értékes alakja, *Rogierius* mester, aki a tatárjárásról „*Carmen miserabile*” címe ellenére prózában készítette el krónikáját. A tatárjárás borzalmait maga is átélte. Nagyváradról került Sopronba főesperesnek. Itt írta meg az említett munkát, amelynek azonban kézírata lappang és csak az 1488-ban nyomtatott kiadásból ismeretes. A hajdani váradi kanonok magasra törő egyéniségét nem elégítette ki a soproni főesperesség, ezért 1249-ben elvállalta a zágrábi kanonokságot és elhagyta Sopront. Mint spalatói érsek halt meg 1260-ban. Fejérpatakynak megállapítása szerint nagy könyvtára is volt, amely halála után unokáira maradt. Bizonyára itt is gyűjtögette Sopronban.³⁾

A weiteni származású *Orbán* papnak végrendelete 1400-ból érdekes bepillantást ad egy korai könyvgyűjtő szekrényébe; nem kevesebb, mint 20 könyvről ad számot a régi írás. Óriási érték volt; hiszen 1263-ban még *Gutheled Vida* két falut ad kárpótlásul a csatári monostornak a kezén elveszett bibliáért.⁴⁾ 1450-ben már némi túlzással gyűjtő műbarátról is szólhatunk: *Ciner Miklós* franciskánus gvárdián a soproni kolostorból egy értékes breviáriumot vitt magával Székesfehérvárra. Hetekig tartó levélváltás indult meg, hogy az időközben elhunyt páter hagyatékából a könyv visszakerüljön a soproni zárdába. *Egkentelder Lénárt* 1440 körül Sopronban helyettes jegyző. A magyarországi német irodalomtörténet pozsonyi jegyző korából mint könyvgyűjtőt és másolót tartja számon.⁵⁾

Immár csak pár évtized választ el a könyvnyomtatás elterjedésétől. Addig is soproni papok végrendelezéséből kitétszik, hogy mind többnek volt könyv a birtokában; 1493-ban olvasható első ízben, hogy a könyv, amiről szó esett, nyomtatott. A hagyaték nem egyszer az egyháznak jut, néha az örökösnek teszik a végrendelezők kötelességévé, hogy a halála után a könyveket

is az ezekhez tartozó könyvekkel együtt, különbözőféle Muzeumok és Galériák stb. II. Nevezetes a földképeknek gyűjteménye, mely mintegy hat ezer darabra megy s nagy gondnal, megválogatással és eltalált ízléssel szereztek össze. III. Még nevezetesebb a Magyar és Erdély Országai mindenféle pénzeknek gyűjteménye, melynek alig van mássa az Országban. IV. Az értz és másféle köveknek és fáknak gyűjteménye.”

³⁾ *Turchányi Tihamér*: „*Rogierius* mester siralmas éneke.” Századok, 1903. 416. o. s. k — *Fejérpataki*: Szellemi élet az Árpádok alatt.” Figyelő, III. kötet. 36. oldal.

⁴⁾ *Fejérpataki*: i. m. 34. old.

⁵⁾ *vitéz Házi*: „*Sopron története*.” I. rész, 3. kötet. 281/2. o. II. rész. 3. kötet. III. o.

a templomnak juttassa. Így érthető, hogy a Szentlélek-templomának külön könyvtári célra szolgáló helyisége volt már 1476-ban [librey].⁶⁾

A könyvnyomtatás feltalálása pénzértékben nagy rombolást végzett ugyan a könyv birodalmában, de egyúttal ledöntötte az írott szó elterjedésének minden korlátját. Nagy humanista polgármesterünk, *Lackner Kristóf* is bizonyosan nemcsak írt könyveket, hanem gyűjtött is; a kezdeményezésére alakult tudós társaságnak rendre küldtek írók könyveket, zenedarabokat. Ez lehetett az első világi könyvtár Sopronban. A 17. század derekán a város tüzeslelkű jegyzője, *Vittnyédy István* szintén szerette a könyveket. *Zrinyi*, a költő, aki a későbbi prókátornak ügyfele volt, szintén megajándékozta egy-egy kötettel; maga szívesen adott kölcsön a grófnak könyvet és kéziratot. Bár a német polgárok ajkán „grober Ungar“ volt a neve, ő tekinthető az első soproni amatőrnek, aki nem tartalma, hanem kiállítására miatt kedvelte a szép könyvet, ritkasága inkább érdekelte, mint az, amiről szól. 1664-ben megtérve Zrinyi hadjáratából ezeket írja *Ensel* nevű pártfogójának: „Megjöttünk, legyen áldott őfelségének szentséges neve, békével; ha elmenetelem előtt kértél volna, lehetett volna részed az aranyos könyvekben, én olyat nem hoztam, hanem török könyveket, azok is minden prédám, mivel nem gazdagulni mentem, hanem hazámnak, uramnak szolgálni.”⁷⁾

Két évre rá, 1666-ban megalapítják az evangélikus egyházközség könyvtárát, amely mai napig fennáll mint liceumi könyvtár. Ez kezdte magába szívni az elhalt magánosok kisebb gyűjteményeit. A könyvek megszerzése ez időben még elég nehéz volt. Vándorló kereskedők hurcolták őket városról városra, vásárok alkalmával juthatott hozzájuk leginkább az, aki nem mozdult ki városából. Lassanként azonban a könyvekkel való kereskedés helyhez kötött mesterséggé vált. Főleg a könyvkötők foglalkoztak egyúttal kiadással és árusítással. Tudomásom szerint 1699-ben szerepel először soproni könyvkötő: *Michel Zakariás*, énekeskönyv címlapján, mint akinél a munkát kapni.

A 18. század elején újabb gyűjtési ág bukkan fel: a helyi régészet. Sopron gazdag lelőhelyei biztosan a középkorban is feltárultak már, de akkoriban aligha figyeltek a leletekre. A humanizmus *Lazius Wolfgang* híres bécsi tudós személyében jelentkezik, aki a vár árkában összedült templom romjai közt felfedez egy római sírkövet és felhívja rá a város urainak figyelmét. Sőt az 1548-ban megjelent könyvében leírást is ad róla.⁸⁾ A török veszély hírére kellett lerombolni a várárokban épült Miasszo-

⁶⁾ *vitéz Házi*: „Sopron története.” II. rész. 1. és 2. kötet. Lásd a kitűnő, részletes tárgymutatót.

⁷⁾ *Fabó András*: „Vittnyédy István levelei.” 1871.

⁸⁾ *Dissertatio de coloniis Romanorum in Pannonia.*

nyunk-templomát, nyilván annak az építésénél használták fel már e követ, amelyet azután a városháza udvarán helyeztek el. Az 1676-os évben felirata megrongálódott és akkor elődeink eléggé nem dicsérhető buzgalommal a feliratot egy másik köre másoltatták.

Barth János Konrád ev. lelkész, eddigi ismereteink szerint, a legkorábban gyűjtött antik emlékeket. 1686-ban Buda visszafoglalásának emlékére az ev. templomban beszédet mondott, abban megemlítette, hogy a budai zsákmányból neki is jutott Mithridates érmeiből. A beszédet „Buda recepta. Labarum anicianum“ (A visszavett Buda. A győzhetetlen zászló) címen nyomtatásban is kiadta és hozzá rézmetszetben egy sor antik érmet mellékel. Esetleg a maga gyűjteményéből.

Talán ez indította a későbbi polgármester, *Dobner Ferdinánd* fiát, *Sebestyént*, az ügyvédet, arra, hogy maga is kezdjen kutatni régiségek után. Háza a mai Orsolyita-zárda helyén volt; a szomszéd házak bástyarészeiben ma is gyakran vet fel az ásó római pénzt, vagy más római emlékeket. Valószínűleg a középkori árkok ásásánál római lakóhelyek maradványait semmisítették meg. A leletek bősége később 1790 körül arra készítetett egy *Zoller* nevű órást, hogy a Hátsó-kapunál álló házát *Sempronius* házának nevezze el és erről címert is készítettet (ma a városi múzeumban). *Dobner* csinos gyűjteményt tudott már bemutatni egy *Clements* nevű angol utazónak, aki 1715-ben több napig időzött Sopronban. 1723-ban a sokoldalú *Brückmann Ferenc Ernő* német tudós kereste fel *Dobner* gyűjteményét és *Sivers Jakob* nevű barátjához írt levélben számolt be a látottakról. Elsősorban a Magyarországon kiásott antik érmek kötötték le a figyelmét, majd a római pénzek szinte teljes sorozata. Felemlíti a soproni talajból kiásott sok római lámpást, könnytartót és urnát. De látott sok természeti érdekességet is; a Glaser-hegyről való vasércet (minera Martis rotunda), kőületeket, török fegyvereket, kígyófejjel díszített karpereceket, cementvízben rézzé változott vastányérkát, önműködő széket, egy érmet, amelyen a lengyel Ágost király nyitott kebellet látható, szívében Luther képével stb.⁹⁾ A gyűjteményben található feliratos köveket, feliratokat és téglákat 1737-ben két neves angol régész, *Milles* és *Pococke* is megsejlelték és leírták.¹⁰⁾ Ez a régészeti érdeklődés a polgárság többségénél azonban meglehetősen elszigetelt maradt: a közömbösség sok kárt okozott. A két angol utazó

⁹⁾ *Clementsnek* a British Museumban őrzött kéziratát *Kropf Lajos* közölte a *Történelmi Szemle* 1923-as évfolyamában. 139–141. o. — *Brückmann* feljegyzései 1734-ben jelentek meg mint az *Epistola itineraria* sorozat 35–36. füzeté.

¹⁰⁾ Naplójukat kiadta *Kubitschek W.*: „Aeltere Berichte über den römischen Limes in Pannonia.“ 1929.

p. o. szemrehányást tesz a domonkosoknak, akik a kertjükben talált sírkönek felső részét bevakoltatták. A nagy római temető, amely a mai Széchenyi-tér és Csengery-utca közt feküdt, már ebben a században ontotta ugyan kiapadhatatlan kincseit, de kevés érdeklődés fogadta a leleteket. A Hátsó-utca környékéről ahol a *Festetich*-grófoknak majorja (ma a Kat. Legényotthon) állott, már 1782-ben előkerült a földből egy sírkő, de akkor viszszatették; mikor pedig 1832-ben ismét rábukkantak, egyszerűen összetörték. Szerencse, hogy valamelyik derék tudós legalább a feliratát megmentette az utókor számára. A Domonkos-zárda mellett álló házat a leletek bősége folytán *Römerhausnak* hívták. Ez maga figyelmeztethette volna a szomszédságot, hogy az ott előkerülő leletek becsesek, de ahogy *Bredeczky* tanító 1800 körül közli, nem egy háziúr megtiltotta a kertje megbolygatását. Így tett egy *Kern* nevű polgár.¹¹⁾ Leletek kerültek a liceum gyűjteményébe is, három sírkövet annak a falába illesztettek. Ilyen módon mentettek meg egy szép sírkövet a mai *Vojtkó*-házban és feliratos töredéket a mellette levő *Töpler*-házban is.

A 18. század második felének racionalizmusa a természet-tudományok felé sodorta a gyűjtők érdeklődését. A főérdeklődés azonban még mindig inkább a könyveket illeti; de lassan-lassan már e században erősödik az éremgyűjtés is és a kimondott ritkaságok felé is fordul a figyelem. Egyéb források mellett itt a végrendeletekben akadhatunk értékes utalásokra és rajtuk keresztül lemérhetjük a város súlyos kultúrveszteségeit is, amikor a végrendelek értékes gyűjteményektől fosztották meg a közkincset. *Hajnóczy Dániel* hatalmas kézirat- és könyvgyűjteménye fia, a pap révén Ruzsra került.

Serpilius János Keresztély a Sopron multjában mintegy száz esztendeig nagy szerepet játszó család utolsó itt élő sarja 1763. március 14. kihirdetett végrendeletében pozsonyi testvérének családjára hagyta címerét, arany pecsétgyűrűjét és könyveit.¹²⁾

1771 április 10-én *Deccard János Kristóf* ev. lelkész végrendelete kerül felolvasásra. Erről a tudós, de különködő papról feljegyezték, hogy prédikációit koporsóban fekvé szokta írni, minek következtében azok hosszúság tekintetében bizonyos kóstolót adtak az örökkévalóságból. És míg imígyen szívesen kacérkodott az örök álommal, a szószékről rádörömbölt arra, akit prédikációja alatt elnyomott a fáradtság. Tudós tanár fia volt és fivére, Vilmos, mint természetbúvár írta be nevét a soproni kultúra tör-

¹¹⁾ *Récsey*: „Sopron ókori neve.” 37. o. — *Bredetzky*: „Beyträge zur Topographie Ungarns.” III. kötet, 207. o. és k.

¹²⁾ A végrendeleteket a 18. század derekától fogva testes könyvekbe másolták a városházán; a mai levéltárban ezeket *vitéz Házi Jenő dr.* főlevéltáros úr szívességéből tanulmányozhattam.

ténetkönyvébe. Könyvtárát és éremgyűjteményét az 1773-ban meghalt fiára hagyta.¹³⁾

Örtl Károly ügyvédnek, a soproni levéltár rendezőjének végrendeletét hirdették ki 1795. november 27-én. Már apja, az ev. gyülekezet lelkésze, gyűjtött római érmeket. Ezt a gyűjteményt *Örtl Károly* továbbfejlesztette és végrendeletileg nővérének, *Jentschnének*, Sopronban élő családjára hagyta; ha ez kihalna, akkor a körmöcbányai *Freyseichen* rokonságra száll. Erre hagyta két szobát megtöltő könyveit és kéziratgyűjteményét is. Unokaöccsére, *Jentsch Mihályra* három gyűrű maradt; *Mária Terézia*, II. *József* és *Nagy Frigyes* arcképei díszítették ezeket; *Chernelházi Chernel Dávidnak* is hagyott két gyűrűt, az egyikén római fej, a másikon *Pius* pápának arcképe volt látható; az utóbbit a pápa bécsi látogatása alkalmával vették, rajta volt az 1782-es évszám.

Gábel Lajos, a város polgármestere könyvtárát már katalógussal látta el. Az 1799 október 25-én felolvasott végrendelet szerint ez unokaöccseire szállt.

De nemcsak halálozás folytán bővült a város veszteséglajstroma. *Lelkes* vevője volt régi könyvnek, kéziratnak *Széchenyi Ferenc gróf* is. Őhöz vándorolt p. o. *Vietorisz Jonatán* könyvtára is. Erről ennek tanítványa, *Kis János* ezt mondja Emlékezéseiben: „Használhatóságát nevelé jeles könyvtára is, melyben a bölcselkedési, szép literaturai s kivált magyar dolgok esméretéhez tartozó osztályokból válogatott munkák találtak s melyből az utólsók közül a nagy nevű gr. *Széchenyi Ferenc* is utóbb többeket vásárolt az országnak ajándékozott könyvtár számára.” Tanártársa, *Raics Péter*, az akkori modern német irodalom jelességeit gyűjtötte.¹⁴⁾

A 18. század utolsó negyedének nagy veszteségei közé számíthatjuk a zárdai könyvtárak elkótyavetyélését. 1773-ban a jezsuiták rendházát, 1788-ban a franciskánusokét érte el ez a végzet. Az előbbieknél olyan tiszta munkát végzett a felosztás, hogy a hajdani katalóguson (az Egyetemi könyvtárban) kívül a rendház történetére fontos naplók (a soproni líceum könyvtárában) ismeretesek csak. Megkerült és ma a *Storno*-gyűjteményben van az iskolai előadások számára szolgált díszletterv-könyv.¹⁵⁾ A franciskánus könyvtár teljesen szétszóródott. Talán odavaló volt egy szép könyvtábla, amely jelenleg a völceji iskolában van és amelyen a felírás csak annyit tüntet fel, hogy valamelyik ferencrendi kolostoré. A könyv maga nincs meg.

A természettudományokat főképpen botanikusok képviselik a 18. században. Az orvosok növényeket gyűjtöttek: *Löw Fri-*

¹³⁾ A család még a 18. században kihalt.

¹⁴⁾ *Kis János* emlékezései életéből. 56—65. oldal.

¹⁵⁾ Képekkel ismertettem a *Színpad* 1936. évf. 5—6. számában.

gyes, Deccard Vilmos, Conrád András és fia József. Conrád Andrásnak még a Ceylonba szakadt soproni Krausz is küldött exotikus növényeket, aki ott ezernyi kaland után a tűzérés parancsnoka lett.¹⁶⁾ Torkos József, ev. lelkész, kagylókat gyűjtött, értékes gyűjteményét később a fia a liceumra hagyta. Bredetzky Sámuel tanító pedig kövületeket szedett össze. Tudományos kutatása miatt meg is gyűlt a baja a soproniakkal; mikor egy szép napon a pozsonyi út mentén az egyik kőfejtőben mamutcsontot leltek a munkások és ő ennek különös nagy becsét tulajdonított, elhíresztelték a városban, hogy fagyökereket néz állatcsontoknak.¹⁷⁾

Magánosok mindenki számára nyitva álló könyvtárszobái mellett az 1790-es években megnyílt Sopron első német kölcsönkönyvtára, ahol pénzért lehetett főleg szépirodalmi munkákat szerezni. Szó volt ugyan róla, hogy Némethi Mihály könyvkötő is nyit ilyen, főképpen magyar intézetet, de nyilván nem került rá a sor, viszont Pfundtner Mátyás könyvkötő német kölcsönkönyvtárának 1794-ből még a nyomtatott katalógusa is fennmaradt. Csakhogy I. Ferenc még ugyanebben a században megszüntette az efféle, szerinte a káros felvilágosítást terjesztő intézményeket.¹⁸⁾

A 19. század első éveiben a Nemzeti Múzeum megalapítása annyiból mért csapást a soproni gyűjtemények állományára, hogy Széchenyi Ferenc gróf valószínűleg soproni házából is elvont egyet-mást. A könyvtár itt ugyan egy darabig még megmaradt, de a nemeslelkű adakozó 1819-ben ezt is odaajándékozta a nemzetnek, hogy a múzeumnak kézikönyvtára is legyen. Horváth István, a nagyírú történettudós jött le értük. 9205 kötetet tett ki a soproni könyvtár, melyet a „tüzes hazafi” 26.000 pengőre becsült fel, ehhez járult még 8000 pengő értékű mappa és metszet, úgyhogy városunk szellemi károsodása pénzben 34.000 forintot tett ki.¹⁹⁾

Volt még egy nagyobb főúri könyvtára Sopronnak, ez itt is maradt. A Zay grófoké. Zay grófné a maga idejében ismert író nő volt; könyvtára az akkori német és külföldi szépirodalmat ölelte fel. Mikor elköltöztek Sopronból, a liceumnak jutott a könyvtár, amelyet a 19. sz. első felében ott működött Német Társaság is használt. A társaság könyveit használta Petőfi is soproni katonáskodása alatt és így bizonyos nem egy olyan könyv is akadt

¹⁶⁾ Csatkai Endre: „Világjáró soproniak Mária Terézia korában.” Sopronvármegye, 1928. XI. 21

¹⁷⁾ Bredetzky: i. m. III. kötet. 104. o. és k.

¹⁸⁾ Csatkai: „Soproni kölcsönkönyvtár 1794-ben.” Sopronvármegye, 1923. III. 29.

¹⁹⁾ Csatkai: „Soproni tüzes hazafiak.” Soproni Hírlap, 1936. VI. 7.

a kezébe, amely a ma már elfeledett költőnő birtokából került a liceumba.

Folytatódik a könyvtárak és egyéb gyűjtemények örökbe-hagyása a 19. század első felének végrendeleteiben is. 1803 február 25-én teszik közhírré *Donner Zsigmondné, Conrád* orvos leánya végrendeletét. A *Fábricius*-ház volt az övé. Ferenc fiának jutott a könyvtár és az ásványgyűjtemény. A kis fiú nyilván nagyon érdeklődött a természettudományok iránt, nevelője *Bredeczky* volt és a gondos anya a végrendeletben arról is intézkedik, hogy a kitűnő tanerő ne távozzék fia mellől: a gyermek 12. életévéig évi száz, attól fogva évi 150 forint tiszteletdíjat rendel neki, sőt ajándékba egy nagy órát is hagy a számára. Csakhogy *Bredeczkyt* a következő esztendőben a soproniak magatartása elűzte innen.

1805 április 24-én kelt *Pruzsinszky József* neves ügyvédnek, az ú. n. *Starhemberg*-ház tulajdonosának végrendelete. A végrendelethez csatolt leltár szerint lakása telve lehetett képekkel és műtárgyakkal, természetesen könyvtára is volt.²⁰⁾

1818 július 22-én nemes *Riedel Károly* végrendeletét bontják fel. Nála is akadt nagy csomó könyv, ezek közül a vallásos jellegűeket egy katolikus pap örökölte, naptárokat, ujságokat és kéziratokat *Gamauf Teofil*, a hírneves történetíró, Sopron egyik ev. lelkésze.

1831-ben *Örtl (Ertl) Ehrenreich* orvos követi a családi hagyományt; házát az evangélikus gyülekezetre, könyvtárát a liceumra hagyta.

1847 szeptember 28-án *Pürzel József* jogtudós végrendelete kerül kihirdetésre. János nevű teológus fiára hagyja összes könyveit, családi képeit, metszeteit, térképeit, leveleit és fegyvereit.

1847 volt egyébként az első teherpróbája a soproni műgyűjteményeknek. Ez év augusztusában t. i. tudósgyűlés volt a városban, tiszteletükre régiségekből kiállítást rendeztek, melynek szűkszavú lajstroma a kongresszus munkálatait tartalmazó könyvben meg is jelent (1863). Fontossága miatt szó szerint közöljük:

A) Egyiptomi régiségek. 1. sz. 17 egyiptomi bálvány és egy nyakék. 2. sz. Egy mumiakéz és mumiaról hajfürt egy üvegben, 4 crocodil-mumia s egy üvegben 3 crocodil tojás.

B) Római régiségek. 1. sz. Római bálványok. 7 példányban s 8 lámpa, mécs. 2. sz. Egy sárgaréz, egy hetruriai s 6 cserép mécs, 4 hosszú nyaku üveg, 7 kapocs (fibula), több karperec, egy gyűrű ujjon, 2 hajtü, egy fehér márvány római császárfő, egy gerely törött hegygel, egy sarló, egy nyíl, egy rézmécs. 3. sz. 4 példány hetruriai s 2 római edény. 4. sz. 3 cserép és egy üveg edény. 5. sz. 5 korsó.

²⁰⁾ *Csatkai*: „Régi soproni házak, régi soproni családok.” 1936. 71. o. s. köv.

C) Magyar régiségek. Egy régi kehely, kiásatott Kövesden, Sopron m.; két kalán 1638, 1663-ból, két pár kés és villa; egy tányér alaku talizmán; egy kis szekrény fahéjtól, mely Madagaszkár szigetéről hozatott a viszon-
tagságairól elhíresedett gróf Benyovszky Móricztól; egy szelencze, gróf Daun
Lipót vezérnagy készítménye; 3 példány pecsétnyomó: a. S. Jordani etc. b.
Kolonich érsektől, c. a soproni gymnasium hajdani pecsétnyomója; 8 külön-
féle burnót szelencze; 2 ezüst sótartó, az egyik 1532-ből. Ezen szekrény
mellett az ablaknál e cim alatt: „Római hamvvedrek és téglák“, egy fara-
gott négyszögletes kőből s nagy égetett téglákból láttatnak rómaiak temetke-
zésére szolgáló anyagok, továbbá római téglák, jelezve LEG XIII. G és
LEG X G P 7. Amazok Sopronról, ezek Egyedről valók.

A hosszú asztalon levő római régiségek. Egy fiók 12 különféle, részint
alakokkal, részint göröncserekek neveivel ékes cserép mécs. Egy fiók 10 hosszú
nyaku üveggel, kis ágyaggal és kakással, egy ércűkör, egy gyűrű, 2 kapocs
és 3 melltüvel. Ezek mellett az asztalon 3 római lámpa, 2 hosszú nyaku
üveg. Szintén az asztalon 17 különféle nagyságu korsó és fazék.

Régi fegyverek. a. Magyarok. 1. 2. sz. aczél ingek, máskép huszár ingek.
3. 4. sz. hegyes tör (háromélű), a 3. szám alattin markolata felett három ol-
dalaról olvasható: Petler lovag s a 3. oldalán 9 félhold, két lábán emelkedő
róka és rózsa. 5. 6. sz. két buzogány. 7. sz. vaskeztyű. 8. sz. vas sarkantyú.
9 sz. egy cimeres töltés tok (Pafrontasche) a Rákóczyaktól, melyen egy fel-
emelt kardot két részről két kéz tart, fölül egy szalagon: „Vis unita fortior“,
alul „Pro libertate“, közepén „Turma gemina Szirma Ocskaiana Centuri IV.
Decurio VIII.“ s a Rákóczyaktól használt M. Ország czimere. Tulsó felén
tintával írva: „C 4 Kovács Pál 8. Decurio.“ 10. 11. sz. az 1741-ben felállított
b. Andrassy ezred zászlójának a zászló gombján felüli hegye, 1749-ben ugyan-
csak Andrassytól az ezrednek ajándékozva az említett báró családi cimere-
rével.

b. Török régiségek. 12. 13. sz. alatt 2 puska. 14. sz. pisztoly szuronnal.
15. 16. sz. 2 kard. 17. 18. sz. két handzsár késsel mellette. 20. sz. török evő
kés. 21. sz. perzsa gyilok. 22. 23. sz. két puzdra. 24. sz. régi janicsár-dob a
belgrádi fegyvertárból. 25. 26. sz. tokmány. 27. sz. ékes löportartó.

c. Német fegyverek. 28—32. puskák. 33—36. sz. kézij. 37. sz. két kézre
való kétélű kard. 38. sz. kard a hétesztendős porosz háborúból. 39. sz. va-
dászkes.

Cserép edények. 9 különféle mázu cserép tál, ezek közül három az
1686-ik évet mutatja, egy 1663—1690, 1727, egy pedig Földesi Erzsébet 1640
felirással. Korsók. 11 példány korsó; 3 év számmal, t. i. 1658, 1689, 1745;
8 példány korsó az agyagba nyomott alakokkal, egy 1596, másik püspöki
czimmal 1681, egy kokus dióból készült pohár, egy 1533-ból kecske-szarvból
faragva. Egyéb edények. Egy sárgaréz nagy keresztelő medence Máriának az
angyaltól üdvözlött képével gót felirással. Két hosszús sárgaréz edény kivert
alakokkal; egy óntányér III. Ferdinánd lovag-képével stb. két szintily tányér
más képekkel 1619-ből, egy füles ónedény mythológiai alakokkal 1649-ből;
egy pompás megaranyozott ezüst bilikom, tetején egy magyar; egy kés és
villa a saxoniai herczeg czimerével; egy kés és villa.

Különböző tárgyak az asztalon. Könyvek, Szentírás németül 1594. Fűvészkönyv a 16. századból. Regények képekkel s versben 1517. Biblia latinul 1522. Magyar törvények latin és magyar nyelven 1637. Speculum vitae humanae II. Pál pápának ajánlva, a XV. század végén nyomtatva; egy gyöngyökkel kirakott imádságos könyv táblája gazdagon vert ezüstről 1672 és 1683-ból; ismét egy gazdag ezüst s arany filigrán munka táblájú imádságos könyv. Egy napernyő, egy régi hegedű; ujabban egy kis üvegszekrényben 2 régi kanál, egy halcsontból készült kanál.

Valószínűleg nagy része volt a gyűjteményben *Ocskay Ferenc bárónak*, aki a Szent György-utcában lakott a mai evangélikus konventházban. Ha a lajstrom feltüntetné a birtokosokat, nemcsak valóságos keresztmetszetét kaphattuk volna a negyvenes évek soproni gyűjtésének, hanem sok dolognak további sorsát is ki lehetne kutatni. Így csak az 1686-os tálaokról hisszük, hogy a városi múzeum habán táljaival azonosak és az Annunziatas réztálat a Storno-múzeum egyik értékében véljük felfedezni.

1848 után a tulajdonképpeni műgyűjtés nagyon nekilendül, ellenben a könyvek gyűjtése ellankad. 1816-ban megalakul az első igazi könyvesbolt: *Wigand* alapította. Változó tulajdonosai voltak, de a mai napig fennmaradt és jelenleg Nagy Magda (a volt Thirring-, majd Máhr-könyvkereskedés) a tulajdonosa a Várkerületen. A könyvgyűjtés immár nem volt nehéz. Sokkal inkább rávetették magukat gyűjtőink a régészetre és a műtárgyakra. *Paur Iván*, a Széchenyiek levéltárosa maga is kitűnő régész volt, gyűjteményét később a megyének hagyta; 1902-ben ezt a város gyűjteményeivel egyesítették. Megkezdték a *Stornók* is gyűjtésüket. A Stornó-múzeumnak ma már híre van az ország határain túl is. De nagy veszteségek is érték a várost. Idehelyezték a törvényszékhez *Szalay Ágostont*, a kitűnő szimatú gyűjtőt. Éppen akkor érkezett, amikor az evangélikus színezetű céhek korszókat az építendő templomtorony javára el akarták adni; nosza, *Szalay* megvette. Azután volt neki egy *Eipeldauer* nevű díjnoka, ez pedig a biztosabb előmenetel kedvéért ősi bábsütő-családjának régi ütőfáit juttatta főnöke kezére. Sajnos, még a kiengedés előtt *Szalay Ágost* elhagyta Sopront, magával víve sok mindent, többek közt a *Ritter*-krónika eredeti példányát is. Ez utóbbit később fia, *Szalay Imre báró* visszaajándékozta a soproni múzeumnak. 1867-ben a város műgyűjtői nevezetesebb darabjait kölcsön adták a frissiben berendezett városi múzeumnak, akkor ismerszett csak meg, mennyi szép jószág akad a patricius házakban. Ez volt bemutatkozása *Schaffner Márton* remek képének, amely Krisztus siratását ábrázolja és amely a francia háborúk óta a *meggyesi Schwartz*-család birtokában van. Nagy kár, hogy a pompás kép nem a soproni, hanem a budapesti Szépművészeti Múzeumban szerepel letétképpen. A polgárok a kölcsön-

adott műtárgyakat ugyan nemsokára visszavonták, de úgylátszik buzdítóan hatottak a gyűjtési kedvre és csak sajnálni lehet, hogy a várost ért sorozatos gazdasági összeomlások, amelyekből a háborúig alig keveredett ki a tehetős polgárság, ellankasztották az iramot.

Egy-egy végrendeletben megcsillanik a kéziratgyűjtés is. Talán nem is egészen szorososan a műgyűjtés körébe vág, de bizonyos tekintetből mégis meg kell róla emlékeznünk. A gyűjtésnek két ága volt. Csodálatosan korán élt már a soproni polgároknak a múlt iránt való érdeklődés. (Neve után ítélve *Capistran* életrajzírója és hajdani útítársa *Péter* barát is soproni volt.) Már a 16. század utolsó negyedéről megkezdődnek a helyi krónikák. Számuk 1860-ig több mint 30. A másolatokról nem is beszélünk. Ilyen eredeti és másolt krónikák után korán nagy volt az érdeklődés. A híres *Csányi*-krónikát a *Heckenast* ötvös család féltve őrizte és csak egy beházasodott rokon közömbössége juttatta a fővárosi *Literáti Nemes Sámuel* gyűjteményébe, jöllehet *Paur Iván* is versenyzett érte. *Tschurl* molnármester krónikáját a bejegyzés szerint évekre magánál tartotta valaki és csak nehezen lehetett az elveszettnek hitt jószágot visszaszerezni. A krónikaírás és olvasás meglehetősen kísérő jegye lett az ős-soproni léleknek, bizonyos tárgyilagos szárazságot hoz ez bele, innen van tán az is, hogy igazi költő és szépíró Sopronból nem pattant a világ színe elé.

Magasabb igényű történetírók szenvedéllyel gyűjtötték az okleveleket és egyéb írott emlékeit a multnak. Láttuk, *Gamauf*-nak örökbe is hagytak ilyesmit. A derék kutató mázsaszám másolt is, hagyatékából néhány ládát *Mária Dorottya*, József nádor felesége is vásárolt. E kötetekből megtudni, hogy ő meg *Leitner Ferenc* polgármester és *Hochholtzer Dániel* városi tanácsos gyűjteményéből vett szemelvényeket. Hivatalos emberek kezén néha minden szándék nélkül megakad valamely fontos okirat, hagyatékukból a legfurcsább helyeken tűnnek azután később fel.

Kézírások gyűjtésével volt kapcsolatos az emlékkönyvek divatja is. Legtöbbszörre nem az a célzat, hogy híres emberek kézjegye kerüljön bele az albumba, hanem személyes emlékeztető jel legyen a pár soros írás. Csak idővel válnak ezek az albumok a gyűjtés keresett tárgyaivá. De egyes ilyen emlékkönyvtulajdonosok már korai időkben túlnőnek a szokott kereteken. Így *Pamer György Ferdinándnak*, a 18. század derekán élt soproni költőnek emlékkönyve (*vitész Simon Elemér dr.* titkos tanácsos birtokában) nemcsak értékes emberek bejegyzését tartalmazza, hanem kortársai közül neves festők is adtak számára lapot, így *Roth* körmöcbányai születésű bécsi arcképfestő, *Möchel* pozsonyi festő, *Engelbrecht Márton* augsburgi rézmetsző; a gyűjtő maga is ragasztott a könyvbe metszeteket.

Ekképpen forog tehát nagyobb gyűjtemények sorsának ke-reke. Egy része egyesül másokkal és végül nagy nyilvános gyűj-temények összetartó medencéjében várják sorsuknak így megle-hetősen bizonytalan időre kitolt végső beteljesedését. Más gyűj-temények szemünk láttára vesznek el vagy szóródnak szét. Haj-danában a közömbösség olajozta a sorskereket, de az újabb idők azt mutatják, hogy az érdeklődés sem tudja feltartani a kerék biztos munkáját . . .

Dr. Csatai Endre: *Bibliotheken und Kunstsammlungen im alten Sopron.*

Schon um die Mitte des 13. Jahrhunderts ist ein bedeutender Buchlieb-haber, der Geschichtschreiber Rogerius, in Sopron nachweisbar und Urkunden machen noch mehrere Sammler weit vor der Erfindung der Buchdruckerkunst namhaft. In den neueren Zeiten gab es große öffentliche und Privatbiblio-then, worunter die heutige Bibliothek des evangelischen Lyzeums im Jahre 1666 gegründet wurde. Seit dem Ende des 17. Jahrhunderts sind auch Lieb-haber antiker Gegenstände bekannt, ausländische Gäste Soprons beschrieben oft die Sammlung des Advokaten Dobner, der übrigens auch Curiosa unter seine Schätze aufnahm. Die Sammeltätigkeit breitete sich bald auch auf alte Urkunden, Mappenwerke, Münzen, Waffen usw. aus. Im Jahre 1847 wurde eine Ausstellung von antiken und neuzeitlichen Kunstgegenständen veran-staltet. Nach 1848 beginnt die Sammeltätigkeit der Familie Storno, deren Museum heute eine Sehenswürdigkeit der Stadt bildet. Das Kunstgut der Stadt wurde aber schon von jeher stets verringert, da mehrere Sammler ihre Sachen in anderen Städten wohnenden Verwandten vermachten oder anderswo übersiedelten. Einen großen Verlust für die Stadt bedeutete die großzügige Spende des Grafen Franz Széchenyi im Jahre 1820, als er seine große Sop-roner Bibliothek dem von ihm gegründeten Nationalmuseum widmete.

Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben.

Irta: Lauringer Ernő.

A magyar mult külföldi emlékeinek fenntartása, gondozása ugyanolyan nemzeti kötelesség, mint az itthoniaké. Ez a gondolat foglalkoztatott, valahányszor Bécsben jártam s a Burg közvetlen közelében fekvő Herrengasse palotásorai közt elhaladtam. Mindig bántott, hogy ennek 5-ös számú, barokkstíliú, díszes palotája, melyet általában gróf Wilczek-palota néven ismernek, még mindig jeltelenül áll a többi mellette sorakozó, nagymultú, történelmi nevezetességű ház között. Ebben a házban született ugyanis 1791. szeptember 21-én *Széchenyi István gróf*, a „legnagyobb magyar“.

Régi tartozás nyerne kötelező kiegyenlítést, ha ez a ház, illetőleg palota megfelelő emléktáblával jelöltetnék. Nem országos mozgalomra gondolok, hiszen a szükséges fedezet könnyen volna előteremthető, ha pl. Sopron szab. kir. város és Sopron vármegye törvényhatósága együttesen vállalnák a viszonylag nem nagy költséget. A palota jelenlegi tulajdonosa bizonyára szintén nem utasítaná vissza az emléktáblával való jelölés megtisztelő ajánlatát.

A *Széchenyi István* életrajzára vonatkozó gazdag irodalom elenyészően csekély kivétellel a bécsi Herrengasse 5. számú ú. n. Wilczek grófi palotát nevezi meg *Széchenyi István gróf* szülőháza gyanánt.¹⁾ Legbiztosabb támaszunk és döntő bizonyítékunk erre nézve a bécsi Szt. Mihály-plébánia anyakönyve. A bécsi Szt. Mihály-plébániát nem régen — már az összeomlás után, 1925-ben — megszüntették ugyan, anyakönyveit azonban a Graben mellett levő Szt. Péter-plébánia anyakönyveihez csatolták. Az eredeti anyakönyveket saját szememmel láttam, s arról hiteles másolatot vettem. Ennek a keresztlevélnek adatai szerint *Széchenyi István gróf* a Belváros (Innere Stadt) 18. sz. házában született 1791. szeptember 21-én s még ugyanaznap, ugyanabban a házban megkereszteltetett. Ez tehát kétségtelen. Most csak az a kérdés merül

¹⁾ *Toldy Ferenc*: Gróf Széchenyi István verse édesanyjához című, Pest, 1860-ban, Emich G. kiadásában megjelent füzet végén azt állítja, hogy Széchenyi István Bécsben született 1791. szeptember 23-án az Augarten nevű palotában, melyet II. Lipót engedett át gróf Széchenyi Ferencnek neje lebegetésére. Toldy Ferenc ezeket az adatokat Széchenyi István édesanyjának, gróf Széchenyi Ferencné, született Festetich Julianna grófnő Naplójából jegyezte ki, illetőleg másolta le. A Napló a Széchenyi-levéltárban van.

Fraknoi Vilmos: Gróf Széchenyi Ferenc élete c. művének 148. lapján ugyanezt állítja. Adatait a Wurzbach-féle, 1880-ban megjelent Biogr. Lexikon 41. köt. 251. l., ill. 44. köt. 246. lap közleményéből meríti.

Széchenyi István gróf születési idejére nézve lásd *Bártlai Szabó László*: A Sárvár-Felsővidéki Gróf Széchenyi-család története c. munka II. k. 449. l. és u. o. 703. l. 258. sz. jegyzet.

fel, hol van az a belvárosi ház, amelyik Széchenyi születésekor a 18. számmal volt jelölve. Erre nézve bőséges adatokat találunk a bécsi városház levéltárában s a vele kapcsolatos könyvtárban.

A házak számozásának nyomai Bécsben a messze közép-korba vezethetők vissza. A házszaázozás első nyomtatott példánya 1701-ben jelent meg. Ettől kezdve új házszaázozási lajstrom készült 1749-ben, 1771-ben, 1795-ben, 1804-ben, 1816-ban, 1821-ben, 1830-ban, 1860-ban stb. A házak újabb és újabb számozása a város területének nagyobbodásával és az építkezések gyarapodásával van összefüggésben. A mai Bécs városa csak az 1683.

A Palais Lembruch, ma Herrengasse 5. sz. ház a XVIII. század első felében készült eredeti rézmetszet után.

évi török veszedelem elmúltával kezd igazán kibontakozni. A virágzás kora a barokk és az ezt követő korszak, s ez a fellelődülés kisebb megszakításokkal a monarchia összeomlásáig tart. Bécs város legtöbb és legszebb palotái ebben a korszakban épültek.

A mai Herrengasse Bécs város legrégebbi utcái közé tartozik, eredete még a római kori Vindobona-ra vezethető vissza, amikor Strata alta volt a neve; 1175-től 1500-ig Hochstraße néven ismerik, 1513-tól kezdve Herrengasse-nak nevezik. A 17. század végén a *Puchheim*, *Rosenberg*, *Oettingen* arisztokrata családok házaai voltak itt. A 18. század 30-as éveitől kezdve a *Liechtenstein*, *Clary*, *Trauttmansdorf*, *Kinsky*, *Wilczek*, *Herberstein*, *Traun*, *Dietrichstein*, *Stadien*, *Batthyány* családok költöztek ebbe az utcába és építettek itt új palotákat vagy legalább is

újjáalakították a régieket.²⁾ Egy részük maig is fennáll, nagyobb részét azonban, különösen a jobboldalon fekvő, páros számmal jelletteket a múlt század végén és e század elején ismét lerombolták s az üzleti és gyakorlati érdekeknek megfelelően átalakították.³⁾

A fentebb említett plébániai anyakönyv szerint nevezett Belváros 18. számú háza 1791-ben a *Brassican*-örökösök tulajdona volt. A házak számozása ebben az időben nem utcánként külön-külön, hanem a belváros összes házaira folytatólagosan történt. A belvárosi Brassican-ház száma is időnkint változott. 1566-ban: 464, 1664-ben: 445, 1749-ben: 1061, *1771-től 1795-ig*: 18, 1795-től 1822-ig: 34, 1822-től 1860-ig: 26 volt, legújabban pedig 5-ös számot visel.⁴⁾

A ház történetére nézve alábbiakat sikerült megtudnunk.

A legrégebb ismert háztulajdonos *Brassican Lajos von Emmerberg* volt, aki 1509-ben Tübingenben született, 1536-ban jogi doktorátust szerzett Paduában, 1537-ben a bécsi egyetem jogi karának tanára s 1542-ben a bécsi egyetem rektora volt. A háznak 1547 óta volt tulajdonosa, meghalt 1549-ben; eltemetve Bécsben a Burg bejárójával szemben fekvő Szt. Mihály-templomban. Ennek fia lehetett *Joh. Philip Brassicanus* Burggraf zu Neustadt und Schloßhauptmann zu Forchtenau und Eisenstadt, Rudolf császár és király kedvelt embere, aki ezt a házat 1580-ban újjáépíttette, s magát Rudolfot és testvéreit több ízben ugyanott meg is vendégelte. Meghalt 1590-ben.⁵⁾ A ház közel két évszázadon át a Brassican családé volt; amikor ennek utolsó sarjadéka 1728-ban meghalt. A ház tulajdonosai ettől kezdve a Brassican-örökösök voltak — névszerint *Lembruch Károly Ignác*, Alsóausztria tartományi marsallja és utódai —, akiktől 1805-ben *Falkenhayn Jenő gróf* tulajdonába ment át, s ettől 1825-ben *Wilczek Ferenc József gróf* vette meg. A palota ettől kezdve a mai napig e család tulajdona.

A ház tehát, amelyben *Széchenyi István* született, 1791-ben a Brassican, illetőleg a Lembruch család örököseié volt. *Széchenyi Ferenc gróf* és neje 1788-tól kezdve kevés megszakítással 1815-ig ebben a házban laktak. 1815 tavaszán *Széchenyi Ferenc* családjával a Landstraße 212. sz. házba költözött, amelyet *Collet Ernőné szül. Wagner Alojziától* vett meg 120.000 forintért. *Széchenyi Ferenc* ebben a házban — ma Landstraße Hauptstraße 90. szám — halt meg 1820. évi december hó

²⁾ *Wilhelm Kisch*: Die alten Straßen und Plätze Wiens, 1883.

³⁾ *W. Salzberg*: Häuserkataster der Bundeshauptstadt Wien, 1927.

⁴⁾ *Albert Camesina*: Urkundliche Beiträge zur Geschichte Wiens im XVI. Jahrhundert. Wien, 1881. Hölde.

⁵⁾ *Karl August Schinner*: Ausführliche Häuser-Chronik der inneren Stadt Wien, 1849.

13-án. Ezt a házat 1821-ben özv. Széchenyi Ferencné eladta 50.000 forintért Strasser Antalnak.⁶⁾ Özv. Széchenyi Ferencné később újra visszaköltözött a Herrengasse 26. sz. házba, ahol 1824. január 20-án hunyt el.⁷⁾

Tehát a mai Wilczek-palotában halt meg Széchenyi István édesanyja is, ugyanabban a házban, ahol 33 évvel korábban István fia született.

Említettekén kívül a mai Herrengasse 5. számú háznak több hírneves művész, színész lakója volt. Ebben a házban lakott Füger Henrik festő (1751—1818), Neumann Lujzaszínművésznő, férjezett Schönfeld Károly grófné (1818—1895), Lieder Ferenc arcképfestő (1786—1859), Gabbillon Lajos színművész (1828—1896), Hohentels Stella, a Burgszínház népszerű művésznője (1859—1920), végül Grillparzer Ferenc (1791—1872), a legkiválóbb osztrák költő.⁸⁾

A mai Wilczek-palota a századok folyamán sokat változott úgy külsőleg, mint belsőleg. A mai háztelek trapézalakú, kisebbik fele átnyúlik a Schauflergasse-ba, szélesebb arcvonala a Herrengasseben van.

A herrengassei Wilczek-palota mai külalakját 1735-ben nyerte, amikor az a Lembruch-család tulajdonában volt s korának jellegzetes barokk ízlése szerint újjáépült.⁹⁾ Tervezője Gerl Máttyás volt, korának egyik legkiválóbb építőművésze.¹⁰⁾ Erkély-

A bécsi Herrengasse 5. sz. ház, Wilczek gróf palotája, mai alakjában.

⁶⁾ *Bártfai Szabó László*: A Sárvár-Felsővidéki Gróf Széchenyi család története II. k. 485. l.

⁷⁾ U. o. 505. lap. A mai Herrengasse 5. sz. Wilczek-palota, mint fentebb láttuk, 1791-ben 18. számmal volt jelölve, de már 1824-ben 26. volt ugyanakkor a háznak újabb száma.

⁸⁾ Hans Wilczek erzählt seinen Enkeln Erinnerungen aus seinem Leben. Herausgegeben von seiner Tochter *Elisabeth Kinsky-Wilczek*, 1933. Leykam-Verlag, Graz. 502 lap.

⁹⁾ *R. Gronner*: Wien, wie es war, 1904. 552 lap.

¹⁰⁾ *Gerl Máttyás* 1690 körül született és a 18. század 60-as éveiben halt

rácsa szembetünően szép és érdekes. A Schauflegasse felé eső belső részén korábban két kisebb ház állott, valamikor főhercegek laktak benne, ma udvar és raktárak vannak ott. Alagút kötötte össze, ez azonban már régen megszűnt.

E néhány sorban *Széchenyi* emlékének kívántam hódolni, s a Bécsben járó magyarok figyelmét felhívni, hogy kegyeletes érzéssel forduljanak „a legnagyobb magyar” szülőháza felé, ha a Herrengasse 5. számú ház mellett elhaladnak. In magnis et voluisse sat est.

Soproni gesztenyések.

Irla: Főző Géza.

Az elmúlt év őszén egyik soproni újság foglalkozott egy — a fővárosi napisajtóban megjelent — közleménnyel, amely szerint Csonka-Magyarországon Kőszeg vidéke lenne az egyedüli hely, ahol a szelidgesztenye megerem.

A *szelidgesztenyéről* hazánkban 1875-től kezdve rengeteg cikk, közlemény jelent meg a napi- és a szaklapokban. Alig van azonban olyan, amely a *sopronvidéki* gesztenyékkel foglalkoznék; beható tanulmány pedig egy sem látott napvilágot. Ugyanakkor azonban valamennyi részletesen foglalkozik Kőszeg vidékével, mint Csonka-Magyarország legnagyobb ősgesztenyés helyével.

Tagadhatatlan, hogy itt vannak a legnagyobb ősgesztenyések.¹⁾ Számottevő gesztenyések azonban vannak másutt is, így Zengővárkonyban 40 kat. hold, Iharosberényben 70 kat. hold, Pécsbányatelepen 50 kat. hold. Ezek is összefüggő, nagyobb kiterjedésű gesztenyeerdők. Azonkívül megtalálhatjuk Szombat hely, Körmend, Bozsók, Nagykanizsa, Zalaszentgrót, Zalamere nye, Zalaújlak, Surd, Nemespátró, Zákány, Pécs, Pécsvárad, Hosszúhetény, Iharos, Szentgyörgyhegy, Sümeg, Badacsony, Túrje, Rőt, Veszprém, Apátvarsad, Püspöknádasd, Egyházasmaróti, Visegrád, Nagymaros (13 kat. hold), Jánosháza, Szerdahely, Bakony, Vérteshegylánc, Nagybánya vidékén és még sok helyen, kisebb nyomokban az egész Dunántúlon.

Sok községnév is bizonyítja, hogy ott egykor kiterjedt gesztenyések voltak: Geszt, Geszti, Gasztony, Gosztony, Kosztány,

meg Bécsben. *Fischer von Erlach* és *Lukas Hildebrandt* mellett ő volt a császárváros legtöbbet foglalkoztatott építőművésze. A mai Wilczek-palota — akkor Palais Lembruch — 1733 és 1735 közt épült. *Dr. Fleischer Gyula*, a bécsi Collegium Hungaricum titkárának és műtörténésznek közlése.

¹⁾ Kőszeg és Rohonc között, Cák és Velem községek határában terülnek el és kb. 600 kat. holdon összefüggő gesztenyeerdőket alkotnak.

Keszthely, Gesztely, Gesztenye, Geszteréd, Gesztes stb. Egyes zalamegyei községek híresek voltak gesztenyevásáraikról.²⁾

Végül szemünk előtt a példa, hogy Sopron vidékén is megterem — mi több — *őshonos* is a szelidgesztenye. Az Alsó- és Felső-Lővérek gesztenyései, a Váris mögötti gesztenyeerdő, az Istenszéke (Himmelsthron) körüli és a soproni erdőségben szét-szórta előforduló gesztenyefák, a sopronbánfalvi 14 kat. hold gesztenyés, majd az erdei malomtól Ágfalva község felé vonuló 34 kat. hold gyümölcsös gesztenyései,³⁾ az ágfalvi, lépesfalvi gesztenyések tanúsítják, hogy itt valaha kiterjedt ősgesztényések voltak.⁴⁾ Márcfalva, Nádasd, Lépesfalva, Feketeváros határában erdőket képez a szőlő és a tölgy között. Elvadulva

1. kép
Gesztenyés a Heislerbergen.

kisebb bokrok alakjában a Soproni- és Lajtahegységben, Peresznye és Savanyúkút környékén is megtaláljuk.⁵⁾

Kerner Antal ugyan kétségbe vonja, hogy őshonos vadfánk. Bizonyításul *Nagy Károlyra* hivatkozik, aki a gesztenyefák ültetését „*Capitulare de villis*”-ében a gazdáknak meghagyta.⁶⁾ Ez azonban, mint később látni fogjuk, gyenge bizonyíték. Felte-

²⁾ *Dobos Lajos*: Akikről elfeledkeztünk. A „Magyar Gyümölcs”, 1937. jan. 3. old.

³⁾ 1. sz. kép: Gesztenyés a Heislerbergen (Redutenberg). A szerző felvétele. *Kovácsics Zs.* sopronbánfalvi főjegyző úr szíves adatszolgáltatása.

⁴⁾ *Die Wälder und Bäume des Alpenen Vorlandes in West-Ungarn.* — *Mitteilungen d. deutsch. Dendr. Ges.*, 1926.

⁵⁾ *Gombocz Endre*: Sopronvármegye növényföldrajza és flórája.

⁶⁾ *Magyar Növénytani Lapok*, I. 34. old.

vése szerint a törökök uralkodása idején került volna hazánkba,⁷⁾ majd meg a rómaiaknak tulajdonítja a telepítést.⁸⁾

Plinius szerint kb. 504 évben Kr. e. a görögök hozták földrészünkre Kis-Ázsiából és innen a rómaiak terjesztették el.

A gesztenye rómaikori telepítését azzal igyekeznek bizonyítani, hogy rendszerint régi emberi települések környékén fordul elő. Ez azonban úgy is magyarázható, hogy a szelídgesztenye nagy tápértéke vonzotta településre az őskori embert. E mellett szól az a körülmény is, hogy az utolsó századokban való nagymértékű pusztulását is az ember okozta. Fáját is sokféle célra használták, tehát irtották.⁹⁾ Másrészt a gesztenyések talaja alkalmas volt szőlőművelésre, így ez a növény is ellensége lett.

Dr. Gáyer Gyula a Kőszegi hegység—Rozália vidékén az ausztriai és stájer megállapítások nyomán kétségtelenül bizonyította a gesztenye őshonos voltát. Ezek harmadkori gesztenyések.¹⁰⁾

Figyelembe veendő, hogy a szelídgesztenye mindenütt párhuzamos a bükk vonulatával, déli Angliától egész Franciaország, a Rajnavölgy (*Mosel, Bonn*), Svájc (*Bodeni tó*), az Alpokon túl a Közép-tenger vidékéig. Másik vonulata Angliától a Harz (*Blankenburg*), Szászország (*Drezda*), Magyarország.¹¹⁾

Az Alpok magyarországi nyúlványai és az egész Dunántúl területe a jégkorszakban mentesek voltak a jégtől. Ezzel magyarázható, hogy az Irottkön, Stájerországban (*Gleichenberg*) és a bakonyi bazaltkúpokon ősgesztényések maradtak vissza. A rajnavidéki leletek¹²⁾ bizonyítják, hogy a szelídgesztenye a diluvialis korszakot is átélte.

Valójában tehát egész földrészünkön őshonos. Előfordul Európában, Észak- és Közép-Amerikában, Kína- és Japánban, Afrikában (*Atlasz-hegység*).

Talajigénye tekintetében ugyancsak eltérők a vélemények.¹³⁾ Némelyek szerint homokon, agyagon, mások szerint kristályos kőzeteken, kvarcitokon, filliten tenyészik. *Janka Viktor* szerint a görög földön az Athos-hegy tiszta márványán van gesztenyeerdő. Sopron környékén az Alsó- és Felső-Lővérek, valamint az erdei malom—Ágfalva között elterülő gesztenyések tortonien-

⁷⁾ Über einige in hist. Beziehung interessante Pflanzen der ung. Flora. Amfl. Wien. Ztg., 1859.

⁸⁾ Mint látjuk, *Kerner* megállapításai ingadozóak. 13. századbeli oklevelek hatalmas törzsű gesztenyefákat említenek, ami ellentmond a török telepítésnek.

⁹⁾ Kőszeg-Pogányvölgyi gesztenyefából épült házak.

¹⁰⁾ *Dr. Kogutovics Károly*: Dunántúl és Kisalföld. I. köt., 73., 76. old.

¹¹⁾ Magyar Növénytani Lapok. I. évf. 33. o.

¹²⁾ *Rosenkranz*: Palaeoklimatológiai vizsgálatok. Term. Tud. Közl., 1928.

¹³⁾ *Haynald Lajos*: Nuovo Giornale Botanico Italiano Vol. XN. 3. Jul. 1878. folyóirat. „De Distributione geographica Castaneae in Hungaria.”

(*Miocén*) homokon, az Istenszéke, sopronbánfalvi 399'3 Δ (*Heislerberg*) és Fáberrét—Sánchegy alsó részén levő gesztenyefák csillámpalán, a Sánchegy felső részén levők diluviális terrasz-kavicson és végül a várasi gesztenyés muszkovitgnájszon díszlenek.¹⁴⁾

Erdőgazdaságban rendes üzemben kezelve csak Németségben található. Itt 15—20 éves rövid vágási fordulóknak mint sarjerdőt kezelik, hogy szőlőkarókat készítsenek belőle. E sarjerdők fatermése olyan nagy, hogy valamennyi fanemet felülmúlja.¹⁵⁾

Rendszertanilag a szelidgesztenye (*Castanea sativa*) nemzetsége a bükk és tölgy között áll és mindhárom növénynem a harmadkorban közös törzsből, örökzöld ősoktól származott. Hazánkban a pannon-beltenger kerületén és a Magyar Középhegységben hatalmas erdőket alkotott,¹⁶⁾ azonban egyrészt értékes fája miatt pusztították, másrészt elnyomta a gyorsabban növekvő bükk; pusztították az erdőkön makkoltatott sertések, végül a gesztenye rovására terjeszkedő szőlőművelés. Pécssett a szénrétegek feltárása miatt, Nagybányán bányaoszlopoknak vágják ki. Franciaországban, Angliában a hajóépítés okozta pusztulását.

Fája szép fehér, vagy világosbarna, nagyon finomrostú, kemény, hajlékony, rugalmas, könnyű, teherbíró és rendkívül tartós. Épületfát, hajópallót, szőlőkarót, présfát, kerítésoszlopot, puskaagyat, bútort és a legkitünőbb hordódongát készítik belőle. Gyökérfája a legszebb facsomor. Hajtásából abroncsot gyártanak. Kérgét — csersavtartalma miatt — a cserzőipar is felhasználja. Lombjával derékaljat tömnek ki. Gyümölcsének nagyobb szemű fajtájából csokoládéhoz hasonló ital és a legjobb pótkávé készül, mely cukor nélkül is édes. Dél-Európa lakosai főzelékhez is adják, liba- és kacsasültet töltenek vele. Olaszország egyes vidékén fontosabb népelelmezési cikk, mint a gabona.

A gesztenyeliszt zsírtartalma 4—6-szor nagyobb, mint a búzaliszté. 100 g gesztenyeliszt 349'10 kalóriaértékű, míg ugyanannyi búzaliszt 347'70.

Többféle fajtája van, melyek között a legnagyobb szemű a *Marone*, de legkényesebb is. Igen ízletes és korán érő a *Torcione*, de mint *Marone* nem sokáig tartható el. A *Verdosa* későn érő, jól eltartható, de íztelen. A *Montane* a magasabban fekvő vidékek fája. A magyar gesztenye cukortartalomban valamennyit felülmúlja és sokáig eltartható. Vannak ezek között olyan fajták, amelyek alig maradnak el nagyságban a *marone* mögött.¹⁷⁾ A

¹⁴⁾ Dr. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron környékének földtani térképe. Dr. Vendl Miklós egy. ny. r. tanár felvétele.

¹⁵⁾ Erdészeti Lapok, 1885. évf., 1. old.

¹⁶⁾ Dr. Gayer Gyula: Természettudományi Közlöny, 1928.

¹⁷⁾ Dr. Rapaics Rajmund: Velei gesztenyések. Magyarság, 1927. V. 1. — Borbás Vince: Erdészeti Lapok, 21. II., 142.

Felső-Lövérékben, de főleg Sopronbánfalván marone, sőt ezt felülmúló nagyságú gesztenye is terem.¹⁸⁾

A *Castanea americana* R a f. hasonló az előbbihez, de a levelei csüngők. Észak-Amerika fája. A cserjealakú *Cast. pumila* L. (khinkopin) Észak- és Közép-Amerika déli tájain fordul elő. A *Cast. argentea* Blume Jáva szigetén szintén ehető gyümölcsöt terem.

A szelídgesztenye a barkás virágú fák közé tartozik. Tíz-éves korában kezd fejlődésnek indulni és 50—60 éves korában eléri 17—35 m magasságban növekedését. Vastagságban azonban még soká növekszik és kora az ezer évet is elérheti. Hazánkban a legvastagabb a kőszeg-királyvölgyi 925 cm kerülettel. Kora 800 évre becsülhető.¹⁹⁾ Valamivel kisebb van Pécsbányatelepen (880 cm²⁰⁾ és Sümeg mellett (817 cm²¹⁾.

2. kép.

Gesztenyefa a Hackstock-gyümölcsösben.
(Kerülete 620 cm.)

Tekintélyes vastagságút találtam Sopronbánfalván a Hackstock-gyümölcsösben,²²⁾ amely mellmagasságban mérve 620 cm. 2,5 m magasságban a törzse háromfelé ágazik, ezek közül a középső ág csonka és korhadt. A keleti ág kb. 5 m magasságban ismét ketté ágazott, azonban a külső ágat a hönymás évekkel ezelőtt letörté. Nem messze ettől, a domboldalon áll egy fa 537 cm kerülettel, majd egy kisebb, 403 cm törzszel.²³⁾

Jóval nagyobbak találhatók Alsó-Ausztriában, Priggwitz

¹⁸⁾ A marone 32 × 18 mm, özv. *Schneider Andrásné* sopronbánfalvi lakos gesztenyéében 34 × 20, 37 × 22 mm nagyságú átlagok teremnek.

¹⁹⁾ *Dr. Gáyer Gyula*: „Der letzte Kastanienurwald in Ungarn.“ Mitteilungen der deutschen Dendrologischen Gesellschaft, 1925.

²⁰⁾ *Földváry Miksa*: „Mecsekalji gesztenyések.“ Természettudományi Közlöny, 1931. évf.

²¹⁾ *Földváry Miksa*: „A Balaton és környékének természeti emlékei.“ Erdészeti Kísérletek, 1928. 30. köt., 341. old.

²²⁾ 2. sz. kép. A szerző felvétele.

²³⁾ *Knabel Károly* sopronbánfalvi lakos közreműködésével eszközölt mérések. Ezenkívül sok adattal, felvilágosítással szolgált.

mellett, 12,5 és 13 m a kerületük. A legvastagabb törzsű gesztenyefa az Etna hegyén álló „Castagno di cento cavallo”, kerülete 64 m.

Termesztése jövedelmező, mert kifejlett, 70—100 éves fa 150—200 kg termést ad,²⁴⁾ termését minden évben egyformán meghozza, mivel az utófagyoktól kései virágzása miatt nem szenved. Virágzása május végétől júliusig tart, ezért a méhészet szempontjából is értékes fa (gesztenyeméz!), mert itt a méh nagy tömegben hosszú ideig kapja a virágot.

A széllel szemben jóval érzékenyebb, mint a hideg iránt, ezért a Lajtahegységnek az Alpok felé néző oldalán a Schneeberg- és Raxról lezúduló szelek miatt nem sikerült meghonosítani.²⁵⁾ Trágyázást, metszést, permetezést nem kíván, gümölcsében a szél, rágó-, szívó- vagy gombakártevők nem pusztítanak, még a lombgyűjtést, aljfüvet is eltűri. Legtöbbet a fagyongytól²⁶⁾ sínylődik, amely a Lövérék gesztenyefáin elég gyakori. A kálium az egyetlen, de legfontosabb szüksége, ezért ősi helyén gyakran fordul elő vele együtt a saspáfrány (Kecskepatak, Ikerárok, Tacsiárok) (*Pteris aquiliana*), seprőzanót (*Sinnothammus skoparius*) és a hanga vagy csarab (*Calluna vulgaris*), amelyet a nép itt erikának nevez (Vashegy, Károlymagaslat stb.), mint káliumjelző növények.

Az Országos Pomológiai Bizottság az 1., 5., 6., 8., 10., 11., 30. és 31. számú pomológiai körzetekbe ajánlja tömegtermesztésre Sopron-, Vas-, Zala-, Somogy-, Baranya- és Fehér vármegyékbe.

Termesztése ellen felhozzák, hogy sokáig fordul termőre. Mivel fajtaazonosságát ivaros szaporítás, tehát magvetés útján is megtartja, az ősszel elrétegezett magvak csiragyökerét tavasszal, ültetés előtt visszacsípve, előbb termőre fordíthatjuk. Vagy pedig a törpébb növekedésű japángesztenyére, vagy önmagára visszaoltva siettethetjük termőre fordulását.

A szelidgesztenye a legszebb díszfánk, amely tájesztétikai szempontból is több figyelmet és védelmet érdemelne. Teljes virágzásában olyan, mint egy drága, finomművű, harmonikus pasztellszínekben pompázó, antik virágszőnyeg, amelynek színeit művészi kezek válogatták össze. Fenséges szép virágcsokor az egész fa és a virágokat ellepő méhek zümmögése a legmélyebb áhitatot kelti a természet templomában. Ez a virágzás

²⁴⁾ Mult évben kg-kénti ára 50—80 fillér volt. Egyetlen kifejlett fa 50—70 pengő jövedelmet hozott.

²⁵⁾ Ellentmondani látszik ennek a Sopronbánfalva—Ágfalva között elterülő és 100 kat. holdnál nagyobb gesztenyés, amelynek fáit az állandó északi és északnyugati szelet jól állják.

²⁶⁾ A rigók terjesztik el.

hónapokig tartó tavaszi ünnep: virágnász és lakomaasztal a méheknek. Gesztenyeméz...

Hosszantartó és késői virágzásához viszonyítva gyümölcse hamar kifejlődik. Augusztusban már teljesen kifejlődve ül tükés tokjában. Még sápadtzöld ilyenkor, csak csúcsos végét festi némi barnulás. Az őszi verőfény aztán megérleli és termése lehull, vagy lerázzák. De a gesztenyefa még ettől sem lesz komor. Valami elpusztíthatatlan, szelid nyugalommal néz el a kopaszodó táj fölött, vissza az évezredes multba, vagy talán a jövő évezred elé... Bölcs aggastyán, nem siet élni, nem siet meghalni.

Minden gesztenyés arca más. Mindegyik magán viseli a vidék jellegét, történetét.

A kőszegvidéki gesztenyefák terebélyesek, zömökek, dacosak és rendíthetetlenek, mint a veleimi ősmagyarok, akik az Irottkőt ma is „Tütüm”-nek nevezik. A Mecsek és Zengő gesztenyéi szeliden bánatosak, mintha török vagy rác martalócok elől bújkáló, hontalan magyarok sóhajtásait rejtegetnék. A balatonvidéki gesztenyefa derűs, mintha az elmúlt évszázadok vidám szüreti emlékei mosolyognának belőle. A soproni gesztenyefák reszkette figyelnek a Bécs felől jövő, leigázó szélben. Hosszúrunyult törzsükön kis korona: olyan, mint valami sváb kalap...

Amilyen elszomorító csonka hazánk pusztuló gesztenyései-ről olvasni,²⁷⁾ szemünk előtt pusztuló és pusztított lövérgesztenyéseket látni,²⁸⁾ olyan megnyugtató öröm nézni a szomszédos Sopronbánfalva és Ágfalva lakosait, akik szeretik, értékelik, megbecsülik és ültetik a gesztenyét. 1895-ben Sopronbánfalva gesztenyefaállománya 672 darab volt, 1935-ben már 1309 fa volt. Bár 1923 óta a terjedelmes fákat mindkét községben alaposan megritkították, ennek oka nem céltalan pusztításvágy, ellenkezőleg, ezek az előregedéstől terméketlen, vagy apró gyümölcsöt hozó fák, amelyeknél vagy a visszahagyott tuskókból előhajtó, vagy a visszametszett koronaalapról kihajtó sarjakat nagyobb gyümölcsű fajtára szemezik be, illetve oltják át.²⁹⁾ Részben ugyanez ok miatt irtják az ágfalviak is, másrészt azért, mert ott a gesztenyefák túl közel, helyenként alig 3—4 méternyire állottak egymástól, a napfény felé törekedésben felnyurgultak, tehát koronát alig nevelhettek és így termést is keveset hoztak. Az 1923 óta kitermelt törzsek száz vagónál is többre rúgnak.

²⁷⁾ „Haldokló gesztenyék.” Budapesti Hírlap, 1926. jún. 29. *Scherman Szilárd*: „Haldokló gesztenyések.” Turistaság és Alpinizmus, 1926. 7—8. „Az utolsó magyar gesztenyeerdő.” Pesti Hírlap, 1927. júl. 31. „A történelem élő tanui.” Pesti Hírlap, 1927. aug. 28.

²⁸⁾ *Kluge*-gesztenyés a Felső lövérekben.

²⁹⁾ 3. sz. kép. A képen jól látható a koronaalpra történt visszametszés és a kihajtott sarjak. (A szerző felvétele.)

Kis részét hordódongának, szőlőkarónak, kerítésoszlopnak dolgozták fel, a többi Ausztriába szállították, a maddighofeni börtgyárnak.

A kivágott törzsek helyén már szép sarjerdő nőtt, azonban jelenlegi állapotában a faegyének csak olyan sűrűn állanak egymáshoz, mint régen.

Ha hitelt lehet adni egyesek szavainak, egy-két évtizeddel előbb a leírtnál²²⁾ nagyobb törzsű példányok állottak a környéken. Beszélnek vastagtörzsű példányokról Lépesfalva körül is. A gyümölcsfák iránti megbecsülésünknek adjunk kifejezést azáltal, hogy a jelenleg ismert legnagyobb gesztenyefát a hozzá szükséges területnagysággal együtt a megye vagy az állam költ-

3. kép.
Koronaalpra visszametszett gesztenyefák.

ségén — esetleg egyesületek vagy a társadalom hozzájárulásával — megvásárolva, természeti emlékké nyilvánítsuk. Mint idegenforgalmi látványosság is sokakra gyakorolna vonzóerőt.

És vegyünk példát a sopronbánfalviaktól: aki teheti, ültessen gesztenyefát. Nemcsak gazdasági, hanem nemzeti érdekünket is szolgáljuk ezzel. Évente 700.000 pengőt adunk ki külföldre gesztenyéért — pedig ez idehaza is megterem, jobb minőségben.

Az elmondottakból kiviláglik, hogy nemcsak Kőszeg vidékén, hanem Sopron környékén is megterem a szelidgesztenye. Nem ugyan 600 kat. holdon, de 200 kat. holddal mi is büszkélkedhetünk, ha csak a soproni, harkai (Himmelsthron), bánfalvi és ágfalvi gesztenyéseket számítjuk. És Sopron vidékén még nem kell meghúzni a lélekharangot sem a haldokló gesztenyések

fölött. A sopronbánfalviak ültetik, nemesítik a gesztenyét. Ha nem kötné őket az új erdőtörvény, akkor a Tacsai-árok elején levő blokkház tulajdonosa a Sánchegyen maholnap nem hitvány fenyőfákkal itt-ott megtűzdelt keverékerdőt, hanem büszke, gyönyörű gesztenyést³⁰⁾ látna ablakából.

Főző Géza: Kastanienanlagen im Soproner Gebiet.

Verfasser weißt nach, daß die Edelkastanie (*Castanea sativa*) in der Umgebung Soprons nicht etwa eine römische oder mittelalterliche Pflanzung, sondern ein uralter Wildbaum unserer Gegend ist, der schon vor der Diluvialzeit hier gedieh und um das Pannonische Binnenmeer große Urwälder bildete. Verfasser berichtet über einen Kastanienbaum mit 6'20 m Umfang im Hotter von Sopronbánfalva, dessen Alter er auf cca 600 Jahre schätzt. In den Kastanienanlagen der Umgebung Soprons befinden sich Bäume, dessen Frucht die Größe der Maroni erreicht, ja sogar übertrifft. Die ungarische Kastanie, eine der wertvollsten Früchte, deren Kultur einen ergiebigen Erwerbszweig bildet, übertrifft zufolge ihres größeren Zuckergehaltes und ihrer Güte sämtliche anderen Kastaniensorten. Verfasser befaßt sich eingehend mit den Kastanienanlagen in der Gemeinde Sopronbánfalva, wo man fürerst den großen Nutzen der Kastanienanlagen erkannt und daher diese ständig vergrößert und veredelt.

³⁰⁾ Amint ezt meg is kísérelték.

SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIAK.

SZAKAL ÉDE

A peresznyei gróf Berchtold-kastély.

A kastély a völgyben fekvő községen kívül, két hegy szelíd hajlású lejtője közé szorult évszázados parkban fekszik.

Peresznye Sopron vármegyének egyik legrégebben emlegett községe. Már azok között az adományok között szerepel, amelyeket 1194-ben Domokos bán *Borsmonostor* alapítására felajánlott a heiligenkreuzi apátságnak. Így a ciszterciták birtokába került a falu, majd a reformáció zavarai a Nádasdy-családnak jutottak. Mikor Nádasdy Ferencet 1671-ben lefejezték, előbb Draskovics Miklós, majd rövidesen utána Esterházy Pál gróf váltotta magához a borsmonostori uralmat. Esterházy az apátságot újjászervezte, de annak egykori falvait megtartotta magának. A 18. század elején már e családnak úgynevezett cseszneki ága a birtokos, egyik-másik családtagja a templom sírboltjába is temetkezett. 1866-ban a Trauttmannsdorf-Weinberg grófi család, 1872-ben pedig házassággal a Berchtold grófi család jutott a falu birtokába. Jelenlegi ura, Berchtold Lipót gróf, aki a háború

Peresznyei kastély: Főhomlokzat Fotó: Diebold.

Fotó: Diebold.

Peresznyei kastély: Kerti homlokzat.

Fotó: Diebold.

Peresznyei kastély: A nagy ebédlő.

kitörésekor a monarchia külügyminisztere volt. Újabban ritkán fordul meg Peresznyén.

A kastély magva nyilván a 18. század folyamán épült. Minden átalakításnál, még a gyökeresebbeknél is, felhasználták a régebbi részeket, ezzel az épület egységét megbontották. Héttengelyes főhomlokzata, oldalt egy-egy nagy szárnyal, egyszerűsége mellett igen kellemes benyomást tesz és rendkívül barátságos. A főhomlokzat kétszárnyú lépcsőzete az előtte lévő hatalmas nyílások és árkádok között látható. A 18. század legvégére jellemző szegényes díszeket, a vakolt táblákat, az egyszerű gombbal a falhoz kötött sávokat, az ormot, közepén egy órával az építész gazdaságosan helyezte el. A motívumok szerénységénél hatásosabb a nagy nyílások okozta sötét foltok és a világos falrészek játéka.

A kerti homlokzat főtengelye nem esik egybe a főhomlokzatéval, sőt a szárnyak sem szimmetrikusak. Szemben az emeletes főhomlokzattal, a kerti rész csak földszintes, mivel az egész kastély hegyoldalon fekszik; főbejárójához alacsony, kétszárnyú lépcső vezet, két szélén egy-egy lámpást tartó angyal-szobor.

A főhomlokzaton a szobák előtt hosszú folyosót látunk. A szobák többnyire teknőboltozattal fedettek, az oldalfalakat empire-stílusú kárpit vonja be. A tulajdonos művészetszeretete rengeteg műkincset halmozott itt fel bútorban, szoborban, festményekben. Füger, Amerling, Kriehuber, Winterhalter jeles művészek szép arcképei mellett egy Cranach Madonna köti le legjobban figyelmünket.

Egy nagyobb szobát kápolnának rendeztek be Nepomuki Szent János tiszteletére. Több értékes tárgy mellett itt a pergamentre festett kis szentképecskék gyűjteménye figyelemre méltó.

A kastélyt övező nagy parkot kettészeli az országút. A kastély díszkertje francia ízlésű; benne egy szép Flóra-szobor a 18. századból. A többi rész hatalmas fáival, a hegyes vidék nyújtotta természeti adottságoknak hamisítatlan felhasználásával az angol park törvényeihez igazodik.

László Ernő.

A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

A városi múzeum gyarapodása 1937-ben.

Amióta a régiségek gyűjtése divatosá vált, a magángyűjtők száma megszorodott, a múzeumi gyűjtés egyre nehezebbé vált.

A mult emlékeinek ápolása, gyűjtése egyrészt örvendetes, hiszen rengeteg érték pusztult el tudatlanság és közömbösség következtében, az a körülmény azonban, hogy a magángyűjtők a köztől és a nyilvánosság elől vonják el ezeket az emlékeket, csökkenti a magángyűjtők érdemeit.

A soproni városi múzeum gyűjtése elsősorban és csaknem kizárólagosan Sopronra és Sopron vármegyére irányul — az éremgyűjteményt és a szakkönyvtárat kivéve. Ennek az elvnek betartása szigorúan kötelező, mert csak ennek alkalmazásával válik igazán jellegzetessé és valóban értékessé múzeumunk. Nemcsak vétenénk, de elsekélyesednénk, sőt neveltségessé válnánk, ha fővárosi, tartományi, vagy más múzeumokkal versenyt gyűjteni igyekeznénk. Reánk nézve csak az bír igazán múzeumi értékkel, ami ezzel a várossal vagy vármegyével összefüggésben van, akár közvetlen, akár távolabbi vonatkozásban. De éppen ez a körülmény az, ami a gyűjtést megnehezíti. A mai nehéz gazdasági viszonyok közt Mécénás nem igen akad, a valóban soproni anyag elég ritka; ami a múzeumon kívül van, annak számottevő része magántulajdon, tehát csak igen drágán, vagy egyáltalában nem szerezhető meg. Mindamellettt évről-évre akadnak értékes szerzemények. A jövő sem kilátástalan. Sopron város és vármegye földje még sok régiségi értéket rejt magában, amelynek tervszerű kutatása, vagy az ú. n. véletlen folytán való felszínre jutása még sok és értékes anyaggal fogja gyarapítani múzeumunkat. A tervszerű ásatási programról: hol, hogyan és mikor történjék, majd egy más alkalommal fogunk beszámolni.

Az 1937. évi gyarapodás számokban kifejezve az egyes gyűjteményeknél a következő: Régiségtár: 87 drb.; Néprajz: 62 drb.; Természettudományi tár: 2 drb.; Képtár: 1 drb.; Szakkönyvtár: 54 kötet (28 mű); Éremtár: 509 drb.; Bútor, felszerelés: 26 drb.; Széchenyi-emlék: 18 drb., ill. kötet. Összes gyarapodás: 759 drb.; ebből vétel útján: 625 drb. 2012'13 P értékben, a többi: 134 drb. ajándék.

Legértékesebb gyarapodásaink a következők: A mai városháza helyén 1893-ban talált capitolumi triász-szobrok rekonstrukciója; Magyar díszruha-ékszerkészlet (53 darabból), készítette Pollák Ráfael soproni ékszerész 1904-ben; Széchenyi István mellszobra Mátraytól; Mária Terézia-korabeli nagy lábasóra, készítette Zoller X. Ferenc soproni órásmester; Empire-korabeli butor 8 drb.; a Sopronban állomásozott 19. sz. osztrák csendőrezred csákója a Bach - korszak idejéből

Fotó: Diebold.

(1850—60); régi orvosi műszerek dr. Scheffer Oszkár-tól; végül Jézus megkereszteltetését ábrázoló, 62 cm magas, művészi kivitelű faszobor, készítette a soproni származású Kugler Ferenc Pál 1872-ben. Az éremtár főképpen kegyérmekkel gyarapodott; az egyéb éremgyarapodások közül egy Nagy Lajos-korabeli soproni aranylelet, továbbá Horthy Miklós és Gömbös Gyula bronzérmei Hanisch Conceától, néhány helyi vonatkozású személyi érdemérem és Gömbös Gyula bronzplakettje Z. Kiss J.-től érdemelnek külön említést.

L. E.

*

A városi múzeum 1937. évi újabb szerzeményei közül külön méltatást érdemel *Kugler Pál Ferencnek* Jézus megkereszteltetését ábrázoló faszobra.

A művészettörténelemben is számon tartott *Kugler Pál Ferenc* Sopronban született 1836-ban. A bécsi szobrászati akadémiát végezte, majd Olaszországban folytatta művészeti tanulmányait. Munkáinak javarésze Budapesten készült. Szellemi életünk kiválóságainak egész sorát mintázta meg; jól sikerült kompozícióival is feltűnt. 1875-ben hunyt el Bécsben, aránylag fiatalon.

A körtefából faragott, 62 cm magas, kitűnően felépített szobormű a késői klasszicizmus jegyében fogant. Sziklás talapzaton balról az Üdvözítő féltérdre ereszkedő alakja. Felsőteste ruhátlan, az alsót körülcsavart lepel fedi. Karjait mellén keresztbe teszi, eszményien szép feje szelíden hajlik előre; arca isteni fenséget sugároz. Jobbról Keresztelő Szt. János álló alakja.

Faszobor 1872-ből.

Kugler Pál Ferenc: Jézus megkereszteltetése.

Arcán magasztos szerepének teljes átérzése tükröződik. Ruházata: felővezett tunika, s hátáról leomló és jobbán átvetett, nyugodt redőzetű palást. Leeresztett baljával embermagasságú keresztet fog, kinyújtott jobbában kagylót tart, amelyből vizet önt Jézus fejére. A talapzatba a művész monogramja és 1872-es évszám bevésve.

A városi múzeum *Kugler Pál Ferencnek* e szoborművén kívül még *Liszt Ferencnek*, *Handler Józsefnek* és *Nándornak* általa mintázott, gipszbe öntött mellszobrát, továbbá *Pulszky Ferenc* és *Frankenburg Adolf* gipszdomborművü képmását őrzi.

Cs. K.

Sopronmegyei népviseletek.

I. Kapuvár.

A kapuváriak köznapiokon is népviseletben járnak, de a képeken látható díszes ruhákat csak nagyobb ünnepek alkalmával öltik magukra. (Különösen színpompás a húsvéti, pünkösdi és úrnapi öltözék.)

A férfiak ruhája fekete posztóból készül, gazdag zsinórozással. (Valamikor galamszürke volt divatos.) Fekete kicsi asztrachán sapka árvalányhaj-dísszel.

A lányok piros-, kék- vagy zöldszinű cipőt, durvakötésű, mintás (ritkábban színes) harisnyát, 8—15 szoknyát — a legfelső élénk színű selyemből — viselnek. A ruhaderék (blúz) fehér, a derékon megkötött csíkos selyemkendővel. Színes, csipkével díszített hosszú kötény.

Az idősebb nők (asszonyok) szoknyája inkább színes bársonyból készül, a ruhaderék dudoros ujjú és csipkézett, derékon átkötött színes kendővel. Színes a kötény is. A haját fából készült ú. n. kobakra teszik, melyet aztán nagy fehérscipkés fejkendővel kötnek le.

Fotó: Diebold.

A gémeskútnál.

Fotó: Pálovich.

Terefere a tornácon.

Fotó : Diebold.

Misére ...

Fotó : Diebold.

Kapuvári menyecske.

Fotó: Diebold.

Vidám fiatalság...

Fotó: Diebold.

Kapuvári legény
ünnepi öltözetben.

Fotó : Diebold.

A család szemefénye.

K R Ó N I K A

Gondolatok a székesfővárosi iparrajziskola kiállításán.

Magasszínvonalú kiállítást rendezett a 160 éve működő székesfővárosi iparrajziskola a Nemzeti Szalonban. A kiállított anyag fényt vet az intézet gyermekkorára, szemlélteti fejlődését, izmosodását s bőséges, megnyugtató állapotrajzot ad jelenlegi helyzetéről. Az intézet ma már pótolhatatlan szerepkört tölt be szakirányú képzésünkben, története viszont azt igazolja, hogy mivé alakíthat másfél százados intézményeket a szükséglet, a szerencsés földrajzi fekvés és a pezsgő gazdasági élet. Sopron műveltségének és társadalmának azonban mást is jelent ez a kiállítás. A Ratio 1777-i életbeléptetését követő évtizedben számos városban alakultak rajziskolák, közülük azonban csupán kettő van, amely már 1778-ban megnyitotta kapuit: a *budai* és *soproni*. Szinte megilletődve gondolunk arra, hogy a vidéki városok közül a soproni polgárság valósította meg először Mária Terézia szakműveltségünk fel-emelését szándékozó terveit. A budával mindenféle tekintetben egyenrangú rajziskola nyílt meg Sopronban s ezzel a jelentéktelennek látszó iskolaalapítással a koráramlatok iránt való nagy fogékonyságát s így műveltségének színvonalát igazolta a város polgársága. A rajziskola első szakirányú intézetünk, ahová iparosok, majd az 1790-es évektől kezdve kereskedők is jártak, vagyis Sopron iparának és kereskedelmének országos hírneve sokat köszönhet ez isko-

lának. A felemelő érzés mellé azonban sajtó, lehangoló is száll. Budán az 1778-i Schola Graphidis az idők folyamán a pesti rajziskolával egyesülve, nagyszabású, gazdag intézménnyé terebélyesedett, Sopronban ma már rajziskola: *nincs*. A fejlődés útja a két városban más: az egyik ma székesfővárosunk, a másik a háttárszélen ősi kultúrájában megmaradt régi keretei között; mégis az iskolák oly hagyományos örhelyén a rajziskolát 1909-ben megszüntetni káros volt. Büszkeségei a kiállításnak az iparrajziskola 18. és 19. századi mintái, rajzai, jelentései és beírókönyvei. A soproni rajziskola multjából viszont csupán az maradt meg, ami a tanácsjegyzőkönyvekben található; maradtak jelentések, tanulónévsorok, a legértékesebb rajzanyag azonban elkallódott, szétszóródott. Pedig biztosan tudjuk, hogy 1778-ban 12, 1786-ban mintegy 40, 1799-ben majdnem 100 mintája és rajza volt az iskolának. Nagy kár, hogy e helyi képzőművészetünk multjára is jelentős gyűjtemény nem maradt együtt. A soproni rajziskola fejlődésmenetének első szakaszát, a megindulás körülményeit, első tanítóját s az iskola sorsát 1778—1799-ig e folyóirat következő számában megjelenő tanulmány fogja megvilágítani.

Dr. Veszelka László.

A Bunker-kéziratok sorsa.

Az 1900-as években egy érdekes ember vonta Sopronból magára a tudományos világ figyelmét: *Bunker Rajnárd* ev. tanító, majd múzeumi fő-

őr. A néprajz akkoriban még műkedvelők tudománya volt, az összehasonlító mesekutatók még gyermekkorát élte. Bünker mintegy szórakozásból egy évtizeden át hallgatta ki és jegyezte fel a soproni *mesefa*, *Kern Tóbiás* utcaseprő meséit s azokat az egész tudományos világ érdeklődésének közepette bocsátotta közre. Sikerén felbuzdulva folytatta gyűjtő-munkáját. Az első volt, aki Sopron város és környéke népét, ennek etnográfiai és folklóre-kincstárát alapos vizsgálat tárgyává tette. Kutatásait később kiterjesztette s különösen az osztrák nyelvterületen végzett népmese- és népjátékgyűjtéseket. Művei az 1893. évtől kezdve szép számmal jelentek meg, de korai halála miatt maradtak kéziratban is, amelyeknek hűségese és megértő őrzője Bünker ma is élő özvegye lett. Főműve és Sopron számára is a legnagyobb értékű a heanc nyelvjárásban megjelent mesegyűjtemény. Hozzátartozik ennek világa városunk műveltségéhez olyan módon, mint a belváros jellegzetes utcái s különös házai; látszik belőle a soproni ember észjárása, beszédmodora, világfelfogása. A mesegyűjtemény ma már ritkaságszámba megy, kis példányszámban készült, a németországi kiadóvállalat megszűnt, az eredeti kézirat a postán, nyomdában s a tudósok kezein át alaposan megfogyott. A helyzet ma már az, hogy a 113 meséből csupán 10—12 maradt meg kéziratban teljesen s néhány jelentéktelen töredék. Sopron város vezetősége tehát a tudomány és kutatás iránti nagy fogékonyságáról tett tanubizonyosságot, mikor a kézirat maradványait e sorok írójának felhívására és közvetítésére vitéz Házi Jenő dr. főlevéltáros a városnak

megvásárolhatta és megmenthette. A kéziratanyag, amely az alaposabb ismertetést néprajzi szempontból is megérdemelné, a megmentett soproni mesékből, Kern Tóbiás fényképéből, Bünker egyéb soproni vonatkozású műveiből, eredeti rajzaiból, töredékekből, gyűjtésekből (a népjátékok kivételével) áll. A kézirat így méltán oly helyre jutott, amely hivatott soproni kultúránk e jelentős emlékének maradványait a jövő számára megtartani.

Dr. Veszelka László.

Lorettói óra a soproni orsolyita zárda iskolai múzeumában.

A soproni orsolyita zárda iskolai múzeuma egy értékes régi álló órát birtokol, amely azért is érdekes, mert mesterétől ez az egyetlen óra ismeretes csupán. Kicsi rézlapja vésett, rajta Mária neve. Jelzése: Leopold Mor, Loreto. A Lajta tövében fekvő mezőváros órájai a kismartoni céhhez tartoztak. Már a 17. században élt ott egy Bien nevű mester. Egy nagyobb házat órásháznak neveznek ma is. Mor (Mur) Lipót mester Stauffenben született és 1748-ban vették fel mesternek a kismartoni céhbe. Megemlítjük még, hogy a gyűjteménynek van még egy régi órája, ez is kicsi álló óra, rézlapja vésett, késő barokk jellegű díszei a 18. század végére utalják. Jelzése: Thaller, Ofen. Egyik óra sem szerepelt a városi múzeum órákiállításán.

Cs. E.

Dobiaschofsky Ferenc bécsi festő művei Sopronban.

Dobiaschofsky Ferenc bécsi festő (1818—1867) a maga idejében nagyon híres volt; töretlen vonalú és

színezésű vallásos képeit nagyon kedvelték. Mint tanár is működött a bécsi akadémián. Simor János későbbi hercegprimásunk győri püspök korában egyházmegyéjében szívesen foglalkoztatta. Sopronban négy műve ismeretes. Az orsolyiták templomában a két mellékoltáron áll jelzetten 1864-ből Szt. Angéla, ill. Szt. József képe. A Szt. Mihály-templomban (Simornak Walter-ről írt életrajza szerint) tőle való a Szt. Pétert ábrázoló nagy festmény. Évszámot, jelzést nem találtunk rajta. Steiner Rezső festőművésznek van egy nagyobb Dobiaschofsky képe: egy gyermek oroszlánnal játszadozik, míg a háttérben halálra rémült anyja látszik. Jelzett. Stílusban elütő a templomi képektől, barna látásos. Egyik legjobb képe, melynek névjelzése azonban már csak töredékesen látszik, a Simor építette völceseji templom főoltárképe: Szt. Lászlót ábrázolja. A soproni Wilfing József Simor megbízásából Dobiaschofsky kartonja után készítette a győri Hédervári-kápolna üvegfestményeit. Cs. E.

Mikor épült az ágfalvi katolikus templom?

Az 1873-as canonica visitatio az ágfalvi katolikus templom építését 1816-ra teszi. Erre az adatra nézve „Sopron környékének műemlékei” c. könyvemben ezt jegyeztem meg: „Ez teljesen lehetetlen, úgy az épület, mint berendezése a 18. század utolsó évtizedéből való.” Ezt az állításmat újabb levéltári kutatásaim alapján a következőkben bizonyítom: Volt Ágfalván a távoli temetőben egy templom, amely állítólag a 13. században épült. Ezt 1789 kora tavaszán lebontotta *Ringer József*, Sop-

ron városának kőművese (Tanácsjegyzőkönyv 853. o.). 1790 folyamán megkezdődött a falu végén álló Szt. Antal-kápolna átépítése templommá. Szintén Ringer József építette, bizonyos a saját terve alapján. 2000 forintot irányzott elő rá a város, de november 13-án jelentette Ringer, hogy több kiadás is lesz. A tanács úgy döntött, hogy míg megérkezik felsőbb helyről a jóváhagyás, addig is vakolják belül a templomot és bontsák szét az állványokat, legalább télen át lehessen istentiszteletet tartani. Egy bizottság megtekintette a városny előtt az épületet és kellemtlenül érintette, hogy az ellenőrzés hiánya folytán Eigner Reichardt soproni kőfaragó rossz munkát végzett. 1791. májusában folytatódott a munka, félni kellett attól, hogy addig elhordják a felhalmozott építési anyagokat. 1792-ből való a főoltár, ennek a kedvéért hat kőmives-napszámmal a párkányzatot meg kellett igazítani (Tanácsjegyzőkönyv, 1790: 1630., 1996., 2069., 2432. sz.; 1791: 988. sz.; 1792: 810. sz.). Az 1816-os évszám valószínűleg a felszentelés évét jelenti és ezért került bele a hivatalos írásba. *Csatkai Endre*.

A városi mosóhely (Waschstatt).

Nagy gondot okozhatott hajdanában a mosás a soproni háziasszonyoknak, amikor az amúgy is vízben szegény Sopronban nem volt vízvezeték. Éppen azért nagy jelentősége volt a városi mosóhelynek, a „*Waschstatt*”-nak, ahol meghatározott használati díj ellenében végezhetette a városi lakosság a „nagymosást”; a városnak pedig a díjakból jelentékeny jövedelme lett. Ilyen mosóhelyet létesítettek 1750 körül. Gamauf, sop-

roni történetíró valamilyen 1756-ban kelt okmányból másolta ezt a kitélt: „neuangelegte Waschstatt beim vordern Thor“. Akkoriban még csak elszórvá álltak a várakok szélén a fabódék és kisebb boltok, így könnyen férhettek a mosóhelyhez. A vizet az Ikvából eresztették az árokba. Idővel szaporodtak a házak és üzletek. 1789-ben Reischl István közsörüs és Kirner szatócs közben felépült házai mögül elhelyezik a mosóhelyet (e két ház ma már egybeépült, a Várkerületen a 29-es szám). E mögött volt tehát a mosóhely. Ezután az Ógabona-téren, a mai Lackner Kristóf-utca helyén állott kaszárnya kertjében volt ilyen mosóhely. Még Lackner Kristóf hagyta ezt az épületet a városnak; a nagy polgármesternek a majorja volt ez és a 18. század derekán kaszárnyává alakították át. A tágas udvarban és kertben sok miden elfért; ott állt a polgári lövölde, később lovaglóliskolát is ott létesítettek. Ma már nincs meg a hajdani major, amikor megnyitották az utcát, eltűnt az épület is, csak a lovarda maradt meg. A mosóhely pedig ezen a helyen majd száz esztendeig, a kaszárnya lebontásáig szolgált a háziasszonyoknak; az 1868-as tanácsjegyzőkönyvben is olvashatni ilyen kitélt: „A mosóda mellett levő nagyobb terjedelmű lövöldei kert.“

Csatkai Endre.

A soproni színház ruhatára 1800-ban.

A soproni első színházat a polgárok művészetszeretete nemcsak szépen kidíszítette, tudvalevőleg Dorfmeister festette ki, hanem ugyancsak ezzel a jőnevű mesterrel díszleteket is készíttettek. Ezek

lajstromát 1779-ből évekkel ezelőtt egy tanácsjegyzőkönyv eltévedt mellékleteképpen találtam meg és közöltem.¹⁾ Az 1769-ben készült díszletek azonban hamarosan tönkrementek, úgyhogy 1782-ben már újra kellett felszerelni a díszlettárt.²⁾ A ruhatárra némi útbajgazítást az 1800-as esztendő ad. Ekkoriban Sopron tele volt insurgensekkel, sőt József nádor is itt tartózkodott, de a háborús izgalom, meg a főrangúaknak a maguk körében tartott sűrű mulatozása elvonta a színházról a törzsközönséget. Schrott Antal színgazgató 1800 tavaszán megbukik, az utódjának kiszemelt Schantrock György pedig át sem tudja venni a színházat. Schrott hitelezői elvesztették a türelmüket és a soproni szezon számára Bécsben szerzett 1700 forint értékű ruhatárát a városi tanács közbejöttével kótyavetyére vetették.³⁾ Ennek hirdetése a Pressburger Zeitung 1800-as évfolyamának 428. oldalán jelent meg ezzel a szöveggel: „Von dem Magistrat der Königlichen Freystadt Oedenburg in Ungarn wird hiemit bekannt gemacht, dass allda den 3-ten Juny laufenden Jahres 1800 Früh um 9 Uhr eine vollständige Theater-Guardrobe, bestehend aus Kleidern im Römischen-Türkischen-Altdeutschen und Französischen Costume, wie auch zur Pantomime gehörigen Kleidungen, im ganzen, oder wenn fürs Ganze keine Liebhaber seyn sollten, auch nach Belieben denen Kauflustigen stückweise der öffentlichen Versteigerung ausgesetzt werden wird. Liebhaber können sich demnach am obbestimmten Tag und Stund in dem dasigen Frag- und Kundschaftsamt einfinden.“ Amint a lajstromból látni, a kosztümös darabok voltak divatosak, e mel-

lett azonban polgári színművet is adtak elő a soproni színpadon, így Schiller „Ármány és szerelem” című darabja is műsoron volt. Érdekes, hogy a némajátéknak a szereplői többnyire ugyanazok voltak és így tipikus ruhák egyszeri megszerzésével a kiállítás gondját elvetették a színgazgatók. A tudakozódó iroda (Frag- und Kundschaftsamt) 1789-ben létesült, Büschinger Ferenc rendezte be. Jól működhetett, mert mikor tíz év múlva meghalt a tulajdonos, már jelentkezett egy nemes Paudiss nevű úr, aki átvette volna. De a városi tanács biztosította az özvegy számára. (Tanácsjegyzőkönyv 1799-ről, 1195. sz. végzés.) Az árverés azonban ügylátszik nem járt sikerrel. Hét

nappal a határidő után Prsemyslből jelentkezik bizonyos Dodell György és kéri a ruhák lajstromát. A tanács megküldi neki és értesíti, hogy a hi-telezők az 1700 forinton vett dolgo-
kat becsáron is odaadják, csak lát-
hassanak már valami pénzt, sőt lá-
dák is rendelkezésre állanak a szállí-
tásra. (Tanácsjegyzőkönyv 1800-ról,
1242. sz. végzés.) De az ügy többet
nem szerepel a napirenden. Valószí-
nűleg elpotyáltak mindent.

Csatkai Endre.

¹⁾ Sopronvármegye. 1925 augusz-
tus 5. „Milyen volt a soproni szín-
ház berendezése 150 év előtt?

²⁾ 1782-es tanácsjegyzőkönyv.
97. o.

³⁾ *Vatter Ilona*: A soproni német
színház története 1841-ig. 1929. 51. o.

Soproni irodalom.

**Manninger Vilmos: A sebészet dia-
dalútja. Sopron hűséges fiának ez a
könyve a „Búvár könyvei” hetedik
kötetként jelent meg.**

A kiváló természettudós, a nagy-
hírű magyar sebészprofesszor rend-
kívül érdekes könyvében végigkíséri
a sebészetet azon az úton, amely az
ókor első tapogatódzó próbálkozásaitól,
fellendüléseken és évszázada-
dokra kiterjedő vesztegléseken át, a
sebészet mai diadalmas eredményei-
hez vezetett. De ez a nagyszerű
könyv a sebészetnek nemcsak törté-
netét foglalja magában, hanem fejl-
lődéstanát is. A sebészet fejlődését
belehelyezi az emberi művelődés tör-
ténének keretébe s feltárja azokat
az összefüggéseket, amelyek a se-
bészetet szorosan egybekapcsolják a
természettudománnyal és az orvos-
tudománnyal. A mult sebészei és mű-

helyei, a mai sebészet úttörői, az ál-
talános sebészet fejlődésének álló-
másai és a sebészeti szaktudomá-
nyok kialakulása lenyűgözően érde-
kes fejezetekben elevenednek meg
az olvasó előtt. Olyan tudós szól
ebben a könyvben a nagyközönség-
hez, aki egyaránt mestere s hivatott
művelője a gyógyítás tudományának
és az írás művészetének. Sok szem-
léltető ábra emeli a mű értékét. —
Ára: 7 pengő.

**Szekendi Ferenc: A Hanság és a
Fertő lecsapolási kísérleteinek tör-
ténete. Doktori értekezés. Speci-
mina diss. phil. regiae hung. Univ.
Elisab. Quinqueecclesiensis, 126. —
Magyaróvár, 1938. 39 l., egy térkép-
vázlat.**

Ügyesen összeállított értekezésében
a szerző a Hanság és a Fertő terü-

letének rövid körülírása után ezek földtani és vízrajzi kialakulását ismerteti. Azután leírja a területnek a szabályozás előtti állapotát és vízrajzi viszonyait, majd az irodalmi adatok alapján meglehetősen vázlatosan a Fertő és a Hanság régi áradásait és visszahúzódásait. A dolgozat címének megfelelően annál részletesebb a terület lecsapolásának kísérleteire vonatkozó rész. De értékes is, mert levéltári kutatásokon épül fel s a szerző Sopron és Moson vármegyék levéltáraiból, valamint az Országos Levéltárból és egyéb forrásokból sok eddig ismeretlen adatot közöl. Megtudjuk, hogy a kérdéssel már 1662-ben foglalkoztak. A Rába és a Hanság mocsarainak rendezésére a legelső összefüggő tervezet (*Freman* bécsi mérnöktől) 1762-ben jelent meg. Ennek jelentősége abban van, hogy igen korán felismerte a szabályozás helyes alapelveit. Majd a helytartótanács szerepét és az *Esterházy Pál herceg* kezdeményezte eszterháza—pomogyi töltés történetét ismerjük meg. A terület lecsapolásának előmunkálataiban Sopron vármegye híres mérnökei, *Krieger Sámuel* és *Hegedüs Antal* vittek nagy szerepet. Az előbbi 1780-ban készített alapos tervet, de kivitelre nem került. Annál többet valósítottak meg *Hegedüs* terveiből. Ámde a nagy költséggel készült csatornák húsz év alatt eliszaposodtak, benőtte őket a vízínövényzet s így a Hanság régi állapotába jutott vissza. Újra kellett kezdeni mindent.

A tervekben nem volt hiány, mert a lakosság panaszai is úgy özönlöttek Sopron, Moson és Győr vármegyék vezetősége, valamint a helytartótanács elé, mint a Hanság és a Fertő áradásai. A munkálatokra való

buzdításban az *Esterházy hercegség* és a magyaróvári *főhercegi* uradalom vittek főszerepet. *Denglázi Wittmann Antal*, a magyaróvári uradalom fő-kormányzója (1826), a neves *Beszédes József* mérnök (1826), *Kecskés Károly* mérnök (1832) készítettek szép és alapos, a szerzőtől részletesen ismertetett terveket, de ezek jó-részt csak tervek maradtak, mert nagyon kevés részlet került megvalósításra.

Az ebben az időben megépített csatornákat szerző egyszerű, de jól áttekinthető vázlaton rögzíti meg.

Az igazi komoly munkálatok 1868-ban kezdődtek, amikor Győrött kimondották a Rába szabályozását. Az új kor nagy tervei *Ujházy János* nevéhez fűződnek s mivel ezek már könyvalakban megjelentek, szerzőnk nem foglalkozik velük s bevégzi értekezését.

Aki a Fertő és Hanság, valamint a feléjük siető folyók szabályozásának történetével és földrajzával foglalkozik, sok értékes adatot találhat az értekezésben. Kár, hogy néhány zavaró sajtóhiba maradt benne. A helységek nevének írásában a szerző valami ócska térképet használt. Az pedig, amit a Fertő mélységéről ír („legnagyobb mélysége csak 7 m”, 5. l.), nagy tévedés, mert legföljebb „csak” 2 m-es árkokat ismerünk s ezeket is csupán magas vízálláskor.

V. L. dr.

Varga: Die Wandorfer Bergkirche. Geschichtlicher Rückblick.

Pár hónapja csak, hogy Rozsonday K. és Sümegey J. tollából megjelent Sopronbánfalva értékes monográfiája. Benne természetesen kevés tér jut a falu művészettörténetének. Ezt a hiányt kívánta nyilván

pótolni Ágfalva—Sopronbánfalva plébános, *Varga József*, hogy avatott kézzel, a lakosság szélesebb rétegei számára is hozzáférhetően, németül megírta a hajdani pálos, ma kármelita zárdatemplom történetét. Sok érdekes és új adatot hoz napfényre a kis füzet és az értékes műemlék történetében kiterjeszkedik egykori és mai berendezésére, valamint belső eseményeire is. Bizonytal érdekelni fogja a szorgalmas szerzőt, hogy a templomról készült régi képek száma megszorodott: a „Vasárnapi Ujság” számára a Bach-korszakban Keleti Gusztáv, neves tájképfestőnk is lerajzolta. Abban azonban nem értünk egyet a monográfussal, hogy a község első telepesei csak Szt. István király idejében tűnnek fel. A Rozsoday—Sümeghy könyvben is olvasható, hogy már a vaskorban lakott hely volt Sopronbánfalva, magam pedig utalok a Soproni Régészeti Társulat 1891-es évkönyvére, amely rengeteg, bizonytal római, cserép felfalálásáról számol be. A faluszélen lévő Greilinger-malomnál többször római vízvezeték nyomára akadtak. Sajnáljuk, hogy a címlapon elmaradt rajzolójának neve. Egyebekben örömmel halljuk, hogy a munka magyar nyelven is megjelenik és így egyháztörténeti irodalmunk ismét gazdagodni fog.

Cs. E.

Kapi-Králik: „Térj magadhoz, drága Sion”, korárelőjáték.

Nemrégiben jelent meg nyomtatásban a soproni származású, jelenleg Budapesten élő Kapi-Králik Jenőnek egyik zeneszerzeménye: korárelőjáték orgonára a „Térj magadhoz, drága Sion” evangélikus egyházi ének magyar dallamához. (Rózsavölgyi és Társa kiadása, Budapest, 6 oldal, ára

2 P). A fiatal magyar zeneszerző művei közül eddig főként zenekari és énekkari művek, továbbá dalok hangzottak el a nyilvánosság előtt. Az orgonazene terén kifejtett gyakorlati tevékenységének a kapcsán szinte vártuk már, hogy ilyen irányú művekkkel is fellépjen. Ez a korárelőjáték a szorosabb értelemben vett evangélikus egyházi zene körébe tartozik. Az egyházas jelleg csorbítatlansága mellett azonban modern és egyéni stíluslemek is vannak a műben. Talán nem fog a szerző tiltakozni az ellen, hogy a mű megjelenését bizonyos mértékben mint a soproni muzsika sikerét könyveljük el.

Dr. G. Z.

Dr. Barb Alfonz: Ősi vastermelés nyomai a mai Burgenlandban. („Spuren a'ter Eisengewinnung im heutigen Burgenland”, von Alphons Barb, Eisenstadt.) Wiener prähistorische Zeitschrift, XXIV, 1937, S. 113—157.

A burgenlandi tartományi múzeum igazgatójának ez a terjedelmes tanulmánya Eduard Beninger, Karl Halaunbrenner, Fritz Hautmann és Richard Reischl leletjelentéseinek felhasználásával és az idevágó irodalom részletes figyelembevételével készült. A bevezető rész az ősi, erdei kohó-kovácsműhelyekről és a szomszédos stájer és távolabbi vidékek vaskohászatának őstörténetét tárgyaló irodalomról szól. A tanulmány zöme pontos helyrajz és leletleírás, amely a négy burgenlandi közígazgatási kerület sorában 29 helység, illetve régi település leleteit és azoknak a tartományi múzeumban őrzött maradványait ismerteti. A nagy leletanyag főleg salakokból és fűvókatörmelékekből áll. Elvett leletek mutatják, hogy az ősi vaster-

melésre használt kemence leginkább agyaggal kitapasztott üreg volt a földben, amelybe vízszintes síkban, részarányosan elhelyezett nyílásokon át fúvókák torkoltak. Ezeket keresztül fújtatók segítségével és bizonyára tisztán testi munkával szolgáltatották a kemencébe a szükséges levegőt. (A faszénnel kevert érc a kemence 50 liternél ritkán nagyobb üregét megtöltötte. A fújtatót levegővel égő szén a vasoxidokat redukálta, de a szinvasat meg nem olvasztotta, a termék tehát hegedt vasszivacs volt, amelyből a salak kovácsláskor szorult ki. — A referens megjegyzése.) A kemence ilyen alkata és azok sorokban való elhelyezése arra vall, hogy a burgenlandi ősi vaskohászat a hozzá igen hasonló stájervidékivel egyidejű, tehát késő laténekori volt. Római épületek alapozásánál már a helyszínen lelt salakokat felhasználták. Azonban későbbi cserepek, kohászati vonatkozású szláv, német és magyar hely- és folyónevek azt is bizonyítják, hogy a kohászat a latène koron túl fennmaradt. Az irodalom tanúsága szerint Eisenstadt-Kismartonban a 18. századig kohósították az ott előforduló vasércet. Az is bizonyos, hogy nem csupán a vaskohászat volt honos ezen a területen; például Velem és Bernstein-Borostyánkő vidéke a bronzipar gócpontja volt. Az üveggyártás is a kohászat nyomában fejlődött ezen a területen. Az erdőirtás, illetve a mezőgazdaság és szőlészet

okozta régen ez ősi kohászatnak és a rokon iparoknak a hanyatlását. Reitter Mihály harkai gazda salakleletei bizonyítják (lásd „Soproni Szemle, I. 1937, 224. o.), hogy Sopron határában is honos volt az Alpok keleti peremére mindenütt jellemző, ősi kohász-kovács mesterség. Ezeket a következtetéseket Barb dr. igazgató tanulmányának harmadik részében, az összefoglalásban vonja le és velük a soproni salakleletek kérdésére is megfelel. *Romwalter.*

Thier László: *Scarbantia* gyűjtőnéven könyvsorozatát indít. A tetszetős kiállítású első szám Ákos Ernő festőművész rajzolta címképekkel most jelent meg. A szerkesztő a lap céljával Sopron- és Sopron vármegyére vonatkozó kultúrtörténeti adatok gyűjtését jelöli meg. Elkallódó, széthullott levelekből szeretné — mint azt bevezetőjében a szerkesztő írja — a leghívebb város és a legnyugatibb vármegye históriáskönyvét eggyé fogni, összefűzni. Az első szám adatokat közöl az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez.

E vállalkozással a szerkesztő gazdag magángyűjteményéből bizonyára helyi történelmünknek sok ismeretlen dokumentuma lát majd napvilágot. — Érdeklődéssel várjuk a második sorozatot, amely Csatai Endre: *Idegenek a régi Sopronról* (Levéltörédek, útinaplók) című kultúrtörténelmi tanulmányát fogja közölni.

ry.

Sopron bibliográfiája.

- Bakonyi László:* Payr Sándor. (Nekrológ. Sopronvármegye, 40. évf., 25. sz. 1938. II. 1.)
- Bán János:* A soproni kegyúri jog, tekintettel új plébániák létesítésének kérdésére. (Soproni Hírlap, 25. évf., 62. és köv. sz. 1938. III. 18.)
- Borb, Alphons:* Spuren alter Eisengewinnung im heutigen Burgenland. (Sonderabdruck aus: Wiener Prähistorische Zeitschrift, 24. évf., 113—157. o. 1937.)
- Becht Rezső:* Az utódok. (Liceumi emlékek.) (Nyugati Őrszem, I. évf., 2. sz. 1938.)
- Soproni évszakok. Tél. I. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz. 1938.)
- Bohádi Róbert:* Új szó régi időben. (Tárca Mátyás király soproni tartózkodása idejéből.) (Pesti Hírlap, 1938. III. 11.)
- Csatkai Endre dr.:* A 40 éves Soproni Képzőművészeti Kör története. (A Soproni Képzőművészeti Kör kiadása. 16-r. 23 l. Sopron, 1937. Székely és Társa Ny.)
- Két soproni feltaláló. (Putz Lőrinc, Kuhn József.) Soproni Szemle, II. évf., 1—2. sz., 98. o. 1938.)
- Nádasdy Ferenc gróf udvartartása. (Soproni Szemle, II. évf., 1—2. sz., 98. o. 1938.)
- Soproni iparosok mint az elkobzott Nádasdy-kastély becsüsei 1672-ben. (Soproni Szemle, II. évf., 1—2. sz., 100. o. 1938.)
- Schiller József vallásos tárgyú képe. (Soproni Szemle, II. évf., 1—2. sz., 100. o. 1938.)
- Sedlmayr András soproni festő. (Soproni Szemle, II. évf., 1—2. sz., 100. o. 1938.)
- Ferenc József első látogatása Sopron megyében és Sopronban. (Sopronvármegye, 40. évf., 41. sz. 1938. II. 20.)
- Schopenhauer Eisenstadt-kismartoni barátja. (Bizonyfi Ferenc.) „Hétfő“, 6. évf., 8. sz. 1938. II. 21.)
- A liceum nagyobb családja. Kis képek a soproni liceum multjából. (Nyugati Őrszem, I. évf., 2. sz. 1938.)
- Régi soproni harangöntők reliefmintái. (Soproni Szemle, II. évf., 1—2. sz., 98. o. 1938.)
- Andersen meserő találkozója az óriással... Széchenyi István halálának évfordulójára. (Soproni Hírlap, 25. évf., 79. sz. 1938. IV. 8.)
- Két ház a Szt. György-utcában. (Sopronvármegye, 40. évf., 75. sz. 1938. IV. 17.)
- Csipkés Kálmán:* Üveg- és kerámiai kiállítás Sopronban. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 85. o. 1938.)
- Dörner, Ludwig:* Ein europäischer Natronsee und seine Umgebung. (Neues Burgenländisches Volksblatt“, 2. évf., 5. sz. 1938. I. 28.)
- Gallus László:* A soproni cserkészlet története. (Soproni Hírlap, 25. évf., 29. sz. 1938. II. 6, 8.)

- Fiala Ferenc:** Fekete árnyak a Civitas Fidelissima ódon falai között. (Az elzsidósodott Sopron.) (Összetartás, III. évf., 2. sz. 1938. I. 16.)
- Forster, Gustav:** Das Friedenskreuz am Kogelberg. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz. 1937. XII. 25.)
- Gantner Antal:** Képes Dunántúli Ujság. 27. évf. 28. sz. 1938. II. (Számos helytörténeti vonatk. képpel.) 4-r. 8 l. Röttig-Romwalter Ny. Bérlői.
- Hamar Gyula:** Payr és az énekeskönyv. („Harangszó”, 1938. évf. február hó.)
- vitéz Házi Jenő dr.:** Néhány szó a felsőszopori Szily-család történetéhez. Soproni Szemle, II. évf., 1—2. sz., 11. o. 1938.)
- Heckler Antal:** Római köemlékek Kethelyen. (Sopron m.) (Archeológiai Értesítő, 77. o. 1937.)
- Horváthyné br. Conrad-Hauer Marieliesz** (fordítás hoiandból): Soproni élmények és a magyarországi távlovaglás első napja (Soproni Hírlap, 25. évf., 12—13. sz. 1938. I. 16, 18.)
- Hruby Ede dr.:** Sopron közegészségügye az elmúlt századokban. V. (Sopronvármegye, 40. évf., 35. sz. 1938. II. 13.)
- Kapi Béla:** Régi idők rejtett dolgainak beszélője. (Payr Sándorról.) (Harangszó, 1938. évf., február hó.)
- Kapi-Králik Jenő:** Koráljáték: Térj magadhoz, drága Sion. (Zion, gib dich mir zufrieden.) (Evangélikus korál felett orgonára, 4°, 7 l. Rózsa-völgyi és Társa zeneműkiadók kiadása. Budapest, 1938.)
- Kapuy Vitál:** Adatok a Königsberg dülönév történetéhez. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 93. o. 1938.)
- Kárpáti Zoltán dr.:** Érdekes és újabb növényelfordulások Sopron környékén. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 71. o. 1938.)
- Kolb Jenő:** Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 52. o. 1938.)
- László Ernő:** Sopronkeresztúr vára. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 85. o., 1938.)
- Láng János:** Traeger Ernő, a soproni diák. (Soproni Hírlap, 24. évf., 287—291. sz. 1937. XII. 19—24.)
- Legány, Desiderius, von:** Sopron als Schulstadt. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 292. sz. 1937. XII. 25.)
- Leitner József:** Bredeczky Sámuel. 1772—1812. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 66. o. 1938.)
- Mohl Adolf:** A Baji Nagy Hordó. (Sopronvármegye, 40. évf., 75. sz. 1938. IV. 17.)
- Herceg Esterházy Krisztina Jozefa, a kismartoni Szt. Agoston-rendi kanonokapácák fejedelemasszonya. 1663—1728. (16°, 14 l. Különnyomat a Sopronvármegye 1937. dec. 24. sz.-ból.)
- Nagy Gyula:** Néhány sor egy könyvről. (Kokas Lajos dr. könyvének: Rábaközről Rábaköznek, ismertetése.) (Soproni Hírlap, 25. évf., 15. sz. 1938. I. 20.)
- Östör József dr.:** A mi adomáink (Bárecz Ábel). (Soproni Hírlap, 25. évf., 86. sz. 1938. IV. 17.)

- Pötschacher Rudolf*: Sopron idegenforgalma 1932—37. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 101. o. 1938.)
- Ruhmann Jenő*: Payr Sándor †. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 102. o. 1938.)
- Scholtz, Edmund*: Kulturarbeit am Lande vor 125 Jahren. (Oedenburger Zeitung 70. évf., 292. sz. 1937. XII. 25.)
- Serényi Gusztáv*: Nyugatmagyarország kapujában... a hazaszeretet és a hűség városa. (Szabadság, 11. évf., 14. sz. 1938. IV. 2.)
- Soós Imre*: Rábaköz kiváltságos községei. (Soproni Hírlap, 25. évf., 43. sz. 1938. II. 23.)
- Török pusztítások nyomai Rábaközben. (Soproni Hírlap, 25. évf., 26. sz., 1938. II. 2.)
 - Tallózás Rábaközről. (A községek lélekszáma a 1728., 1786. és 1850. években.) (Soproni Hírlap, 25. évf., 15. sz. 1938. I. 20.)
- Sopronyi-Thurner Mihály dr.* előadása: A magyar Sopron történelme az évszázadok viharáiban. (Sopronvármegye, 40. évf., 86—87. sz. 1938. V. 3.)
- Storno Miksa*: Adatok a soproni festészet történetéhez. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 23. o. 1938.)
- Szabó Pál*: Sopron, a Békesség városa. (Soproni Hírlap, 25. évf., 56. sz. 1938. III. 10.)
- Szalay Lajos*: Bezerédj István Emlékezete. (Sopron vármegye követe. 1832—36.) (Soproni Hírlap, 24. évf., 292. sz. 1937. XII. 25.)
- Szekendy Ferenc*: A Hanság és a Fertő lecsapolási kísérleteinek története. (8°, 36 l. Magyaróvár, 1938. Mosonvármegye könyvnyomda.)
- Thier, Ladislaus*: Aus alten Büchern. V. Postbüchel als Angebinde zum neuen Jahre." (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 20., 24—26., 28—29., 36., 41., 44., 46., 55—58. sz. 1938. jan. 26., 30., febr. 1—2., 5—6., 15., 20., 24., 26., márc. 9—12.)
- Alte Einblattdrucke. I. Goldmarks Lehrer als Ballarrangeur. II. Bestrebungen zur Einführung des „Brenngases“. III. Ein Appell an den Schönheitssinn der Soproner. IV. Sanitätskommission empfiehlt Seelen- und Gemütsruhe... V. Ein Verbot der „Zerstückung“ der Häuser. VI. „Zieh hin auf das Feld der Todten!“ VII. Als der Großvater die Großmutter nahm... VIII. Der Geburtstag des „Liederkrantz“. IX. Erstes Jahresfest der Evang. Liedertafel. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 60., 63., 65., 67—70., 72—76., 78—80., 84., 88—89., 92—95., 97., 99—100., 102—103., 105., 107. sz. 1938. márc. 15., 18., 22., 24—25., 27., 29., 31., ápr. 1—3., 5., 7—9., 14., 20—22., 26—29., május 1., 4—5., 7—8., 11., 13.)
 - Eine Bibliographie als Denkmal. Zum Tode des Universitätsprofessors D. Alexander Payr. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 26. sz. 1938. II. 26.)
 - Adatok az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez. (A „Scar-bantia“ c. könyvsorozat 1. száma. Sopron, 1938. Szerző kiadása. 8-r., 13 l., 2 műmelléklettel.)

- Soproner Geschäftsanzeige anno 1835. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 86. sz. 1938. IV. 17.)
 - Scarbantia helytörténeti adatok Sopron és Sopron vármegye multjából. Geschichtliches aus Soprons und des Komitats Vergangenheit. Adatok az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez. 1. sz. Ákos Ernő címképével. 8° 12 l. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter Ny. bérlői.
 - Thirring Gusztáv dr.:* Adatok Sopron külvárosainak fejlődéstörténetéhez. (Soproni Hírlap, 25. évf., 35. és köv. sz., 1938. II. 13.)
 - A soproni háztelkek első felmérése 1776-ban. (Soproni Hírlap, 25. évf., 86. sz. 1938. IV. 17.)
 - Les conditions de fortune et de propriété des habitants de Sopron sous l'ère de Joseph II. (Journal de la Société Hongroise de Statistique. Année 15e 1937. 337—340.)
 - Varga Ferenc dr.:* Sopron a legtakarékosabb a magyar városok között. (Soproni Hírlap, 25. évf., 4. sz. 1938. I. 6.)
 - Varga, Josef:* Die Wandorfer Bergkirche. (Geschichtlicher Rückblick. 8°, 41 l. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter Ny. Bérlői.)
 - Veszélka László dr.:* A rajziskola és a kereskedelmi szaknevelés a 18. század végén. (Sopron 18. századi kultúrájával bőséges vonatkozása van.) Nevelésügyi Szemle, 1938. évf., 2—3. sz., 118—124. o.)
 - W.(iczián) D.(ezső):* Payr Sándor. (Keresztény Igazság, 1938. évf., 3. sz.)
 - Payr Sándor. (Nekrológ.) (Soproni Hírlap, 25. évf., 25. sz. 1938. III. 1.)
 - Zügn Nándor:* Soproni erdészeti régiségek. (Soproni Szemle, 2. évf., 1—2. sz., 31. o. 1938.)
- *
- B.:* Civitas fidelissima Sopron. (Magyar Mezőgazdaság és Ipar, 11. évf., 1938. I.)
 - Budapest kultúrestje Sopronban. (Városok Lapja, 333. évf., 2. sz. 1938.)
 - Pap bácsi:* A soproni hegyekben. (Diákkori visszaemlékezések.) (Sopronvármegye, 40. évf., 75. sz. 1938. IV. 17.)
 - Apróságok Payr Sándor életéből. (Harangszó, 1938. évf., febr. hó.)
 - Payr Sándor. (Harangszó, 1938. évf., febr. hó.)
 - D. Payr Sándor főbb művei. (Harangszó, 1938. évf., febr. hó.)
 - : Sopronban. (60 év múlva. Vers.) (Sopronvármegye, 40. évf., 75. sz. 1938. IV. 17.)
 - S—s.:* Rábaközi salétromosok. (Soproni Hírlap, 25. évf., 56. sz. 1938. III. 10.)
 - A Rábaköz multjából. (Soproni Hírlap, 25. évf., 84. sz. 1938. IV. 14.)
 - T. F.:* Bella Lajos. (Arch. Ért., 1937, 174. o.)
 - Csendes soproni évfordulók az 1938-as esztendőben. (Sopronvármegye, 40. évf., 1. sz. 1938. I. 1.)
 - Soproni származású őrnagy találta fel száz évvel ezelőtt a monarchia hadserege számára a legjobb gázálcot. (Köszegi-Mártony Károly.) (Sopronvármegye, 40. évf., 6. sz. 1938. I. 9.)

Magyar Általános

Hitelbank

Alapítástott:
1867.

BUDAPEST
V., JÓZSEF-TÉR 2-4.

Sürgőnycím:
Hitel.

Alaptőke és tartalékalapok:
71.600.000 pengő.

Fiókok és affiliált pénzüintézetek hálózata.

Levelezők:
a bel- és külföld minden fontosabb kereskedelmi
gócponyájában.

Soproni fiók: Várkerület 64. Tel. 18 és 362

*Nyáron is téli nivó
a Városi Moziban!*

Telefon 424

LÖVÉR- SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a
tizezer holdas városi
erdő közvetlen köze-
lében.

Bérlő:

Horváth Imre

Telefon 622 és 714.

.....
110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg
folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tennisz pályák

*Minden házban igazi öröm
a családi sör!*

„HUBERTUS“- VADÁSZLAK

Sopron legszebb
kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás
az Alpokra.

Télen-nyáron nyitva.

Nyaralásra
kiválóan
alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint
az előző napokon rendes autó-
buszjárat. — Teljes napi penzió
négyeszeri étkezéssel P 5.50.

Telefonszám

633

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat
Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás

Raktározás

Fuvarozás

Elvámolás

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8—10

Kirendeltségi irodák: Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktár-
épületeiben. — Sürgőny cím: Rauner, Sopron. Telefon: 577 és 900

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy
mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzák

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra
rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában,
Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbusz kirándulások rendezése.

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapított 1841-ben
kelt királyi szabad-
alomlevéllel.

Bármely ügyben
készséggel ad
felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok
64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám
Telefonszám: 92-132 — Sürgőny cím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapított 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

IDEGEN- FORGALMI IRODA

SOPRON, VÁRKERÜLET 44

Telefonszám 379

MÁV. HIV. MENETJEGYIRODA
IBUSZ.-FIÓK

Bel- és külföldi vasuti jegyek. Hazai- és külföldi
prospektusok. Soproni képeslapok. Kalauzok
és térképek. Kalauzolás. Kirándulások rendezése.

IDEGENFORGALMI ÜGYEKBEN
DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekre

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

*Az új villamos árszabás mellett
érdemes a*

Lövéreken

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

*városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét
teszi olcsóvá!*

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

*Tűzhelyek, kályhák, románcédények,
építési anyagok!*

Sopron topográfiaja

S z e r k e s z t ő:
Heimler Károly dr.

Nélkülözhetetlen
tájékoztatója hiva-
taloknak és válla-
latoknak!

Kapható minden
könyvkereskedésben és

a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél
Sopron, Deák-tér 56

Előfizetési ára évenként 6 pengő.
Egyes szám ára 1'80 P.

Postatakarék csekk számla: 43.705.

Közleményeink utánnomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.
A dolgozatok szerzői 25 különlenyomatot igényelhetnek.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

Aki két új előfizetőt szerez, egy évig ingyen kapja a lapunkat.

A jövőben csak a szerkesztőségünknek megküldött kiadványokat ismertetjük.

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

	Ára:
1. <i>Becht Rezső</i> : Az én városom	20 f
2. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Az első soproni népszámlálás	30 f
3. <i>Varga Lajos dr. és Mika Ferenc dr.</i> : A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4. <i>Lauringer Ernő</i> : A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
5. <i>Lauringer Ernő</i> : Bella Lajos	30 f
6. <i>Payr Sándor</i> : Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
7. <i>vitéz Házi Jenő dr.</i> : Schlippergasse	30 f
8. <i>Gombocz Endre dr.</i> : Kitaibel Pál sopronmegyei útja	30 f
9. <i>Romwalter Allréd dr.</i> : Római korú sajtolt üveg Sopronból	20 f
10. <i>Csipkés Kálmán</i> : Soproni órakiállítás	50 f
11. <i>ilj. Gallus Sándor dr.</i> : A zárt település nyomai Sopron környékén	30 f
12. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13. <i>Breuer György</i> : A sopronmegyei madárvárták	30 f
14. <i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.</i> : Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15. <i>Soós Imre</i> : Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16. <i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tavasz	30 f
18. <i>vitéz Házi Jenő</i> : Néhány adat a Felsőszopori Szily család történetéhez	30 f
19. <i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	30 f
20. <i>Kolb Jenő</i> : Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21. <i>Leitner József</i> : Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22. <i>Kárpáti Zoltán dr.</i> : Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f
23. <i>Csipkés Kálmán</i> : Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f

Soproni Szemle

II. ÉVFOLYAM
1938. AUGUSZTUS 15
4. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET KIADÁSA

A SOPRONI SZEMLE kulturtörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként négyszer öt ív terjedelemben minden negyedév első felében jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: *Becht Rezső* író, dr. *Csatkai Endre* művészeti író, dr. *Freiberger József* okl. közgazdász, dr. *Gombocz Endre* egyetemi tanár (Budapest), dr. *vitéz Házi Jenő* városi főlevéltáros, *Lauringer Ernő* m. kir. tanügyi főtanácsos, áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgatóőr, *Leitner József* gimn. tanár, dr. *Mihályi Ernő* főiskolai tanár (Pannonhalma), *Mohl Adolf* apátkanonok, pápai prelátnak, *Német Sámuel* m. kir. tanügyi főtanácsos, ev. liceumi (gimn.) igazgató, dr. *Romwalter Alfréd* műegyetemi tanár, dr. *Ruhmann Jenő* ev. liceumi (gimn.) tanár, *Storno Miksa* építési vállalkozó, *Sümechy Dezső* vármegyei főlevéltáros, dr. *Szenci Vilibald* városi aljegyző, dr. *Thirring Gusztáv* m. kir. kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi stat. hivatali igazgató, dr. *Varga Lajos* egyet. magántanár, dr. *Vendl Miklós* műegyet. tanár.

Allandó munkatársak: dr. Benkő László, Csipkés Kálmán, Kapuy Vitál, Maár János, dr. Mollay Károly, Soós Imre, dr. Veszelka László.

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

T a r t a l o m :

<i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Nyár.	179
<i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 50 év alatt	186
<i>ifj. Csemegi József</i> : Sopronbánfalva középkori templomai	196
<i>Veszelka László dr.</i> : A soproni rajziskola története. (Első közlemény: 1778—1799)	203
<i>Storno Miksa</i> : Római-kori leletek Sopron Belvárosából	221
<i>Csipkés Kálmán</i> : Régi soproni egyházi ruhák	235
<i>Weinberger G. Adolf</i> : ifj. Storno Ferenc (1851—1938)	241
<i>A soproni múzeum közleményei:</i>	
Cs. K.: Újabban szerzett régi órák	246
<i>Sopronvármegyei várak, kastélyok és nemesi kúriák:</i>	
<i>Csatkai Endre dr.</i> : A gróf Szapáry-kastély Bükön	248
<i>Sopronmegyei népviseletek. I. Kapuvár</i>	256
<i>Krónika:</i>	
<i>Veszelka László dr.</i> : Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban (1817—1820)	261
— Révai Miklós és Sopron	262
<i>Mollay Károly dr.</i> : Adalék Sopron régi helyrajzához	263
<i>Soproni irodalom. (Könyvismertetés)</i>	264

A szerkesztésért és ügyvitelért felel: dr. Heimler Károly.

Megjelenik:
február, május,
augusztus és no-
vember hó15-én.
Előfizetési díj:
Egy évre 6.— P.

SOPRONI SZEMLE
KULTURTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség:
Sopron, Kölcsey
Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal:
Várkerület 44.
Táv.: 836, 397.

II. ÉVFOLYAM.

1938 AUGUSZTUS 15.

4. SZÁM.

Soproni évszakok.

Irta: Becht Rezső.

Nyár.

A fény évszaka.

Teremtő ereje teljében ragyog a Nap és az érett férfikor szenvedélyével hevíti élettársát, a szőke Földet. Reszket a levegő a búzamezők felett kettőjük lázától, az illatos éjszakák pedig csak rövid pihenők nász és nász között. Alig marad ideje a Földnek, hogy harmattal hűsítse termő testét, máris újra beborítja teremtő vágyával a Nap.

Lángra lobban az erdők felett a Károly-kilátó, hajnali pírban izzanak Sopron tornyai, új reggelre virrad a szelíd táj a Fertő és a Várhely közt. A fény végigsimítja a város ráncos arcát, belemarkol a fák koronáiba és sugarai a hársak levelein és a zsalu résein át besiklanak a szobába. Ragyogásba olvadnak az álmok árnyai, sugaras szemmel ébrednek az alvók.

Amíg odakünn begerjed az élet és munkába állanak a Nap teremtményei, a madarak és méhek, a kenyértermő kalászkok és a gazdák, addig a sugarak kíváncsi ujjak módjára végigsétálnak a szoba falán, sorba betűzik a könyvek szikrázó címeit, megvigasztalják a vázákban senyedő virágokat és izzó életre keltik a festett életet: Koszta József *Aratóit*, Kássa Gábor *Baltoni ménesét* és Mende-Mühl Gusztáv *Alpesi táját*.

Az ablak alatt már seprű suhog, víz loccsan. A nedves aszfalt édeskés szaga száll a reggélbe.

*

Nyár van. Fény az ég, fény a föld. A Fertő tükre visszavetíti, a felhők tovább adják a virágos réteknek, a rétek a madárdalozó erdőknek. A munkába siető emberek leszegett fejvel védekeznek ellene és az árnyéket keresik. De a fény minden ablaküvegből, minden falról, a vizes járda minden kőkockájáról szemükbe harsog. Csak az ódon kapualjak boltíves homályával nem bír. Ott az árnyék marad az úr, a századok penésze, a történelem dohos áhitata. De már beljebb, a loggiás udvarokba dél

felé betéved egy-egy napsugár és megcirógatja a leander tövében szundikáló macskát.

Nyári csönd fekszik a Belvároson. A diákokat elvitték a vakációs vonatok. Nélkülük kong a Városház-tér, ahol ilyenkor csak a galambok sétálnak és az idegenek, akik hunyorogva nézik Mátyás király házát, az Eggenberg-udvart, a Kecsketemplom leányos gótikáját és a régi főnemesi házak szoros sorát. A Várkerületen, szálló csirketollak közt tikkadtan folyik a hetivásár, mint valami megelevenedett tarka akvarell.

Künn a határban peng a kasza, bűg a cséplőgép. A szőlőkben tüzzel hizlalja a nap a rézgálicpettyes levelek közt növekedő fürtöket, a Löverekben dong a rovarszárnyak szorgalmas zenéje. Tschürtz Samu, az öreg gazdapolgár, lerázza szemöldökéről a verejtéket és lefojtja a szívében lüktető hálát, mert arra Ágfalva felé sötét felhők tornyosulnak, pedig még de sok szekérre való kéve vár a tarlón.

*

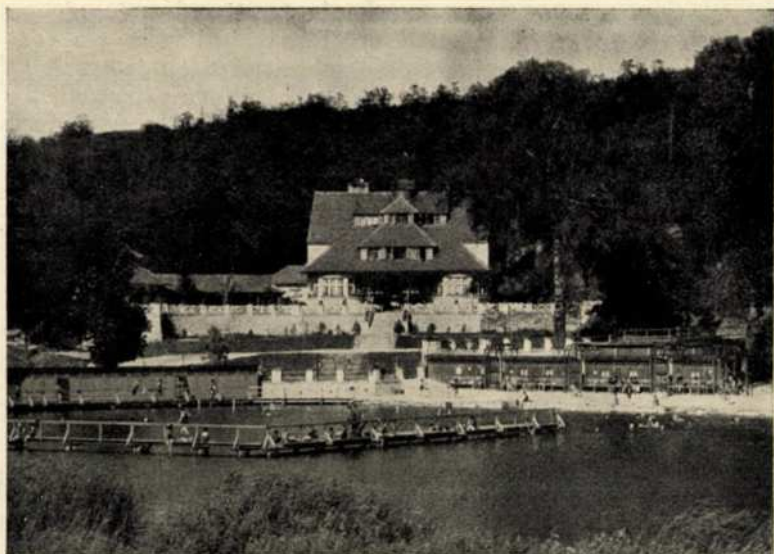
Nagy az emlékeztető ereje a nyárnak.

Mintha nemcsak a test pórusai nyílnának a fény felé, hanem az emlékezés is szélesre tárulna, hogy bebocsássa régmúlt nyarak ragyogását. A könnyű ruha, amit oly kellemesen jár át a legrekkenőbb hőségben is az örökös soproni szellő, visszafiatalítja a komoly felnőttet matróruhá kisfiúvá. Egyetlen ribiszkeszem ízében feltámad a kamaszkor zavaros romantikája, a békebeli „Löver“-világ minden illatozó szépsége, lepkéivel, méheivel, gyerekszerelmeivel, az érő gyümölcs és a széna meleg szagával s a vérestérdű pajtások csatazajával. Hányan járnak vissza nyaranta az idegenbe szakadtak közül a gyermekek „grund“-jára, emlékezni és új erőt meríteni a soproni földből! Arcukba hiába írták bele az évek az élet stigmáit, szemük mélyén még ma is ott él az a kisfiú, akit valamikor harmatos nyári reggeleken egy fiatal anya kézenfogva vezetett a „Krautäckerek“ lila kelkáposztabokrai közt a Jezsuita-kert mögött az Uszoda-vendéglő platánjai felé, ahol már telítve volt a levegő a Nagyuszoda zöld vizének izgató szagával, a vacogó gyerekhad zsvajával és a nagybajszú Grobitsch-mester „Eee-ins, zwei—drei“-ével. Különös, kétnyelvű, de egyszívű világ volt. „Balkniztunk“ míg belekékültünk, faltuk a pénztár „Rézi-tant“-jának ropogós barna „Wekni“-it, százszor is fejest ugrottunk a vízbe dobott „Blucerlik“ után, expedíciókat szerveztünk a tó végében lévő „Wandli“ iszapjába, német kérdésekre magyarul feleltünk, — igazi határmenti kölykek voltunk. Itt a Nagyuszoda korhadt deszkái közt vettünk búcsút később a békétől is, azon a 14-es nyáron, amikor a Girardi-kalap helyett kardot akasztottunk a kabin fogására.

*

Nyár és víz! Elképzelhetetlen egyik a másik nélkül. Ha Sopronnak nincs is folyója, de van helyette Tómalma, Fertője és Lővér-fürdője. Mind a három más és más, s valamennyien ismét mások, mint féltestvéreik, a kicirkalmazott „strandok”.

A Tómalom!... A rómaiak egykori „Borostyánkő-út”-jának mentén, termőföldek hajlatában, virágos, erdős dombok lábánál rejtőzik. Eddig csak egyik sarka hódolt be a civilizációnak, móló, kabinsorok és egy barátságos szálló képében. A többi része még ősi természet: sáskoszorú, füzek, fenyők, leheletfinom távlatok, párába vesző dombok, erdők és a láthatár szélén Szent Mihály temploma. Kínai festő ecsetje nem festhet gyengé-

Tómalom.

Diebold fotó.

debb képet. És ebben a zöld keretben nyugszik, mint hamvas bársonyban a drágakő, a táj lelke, a tó, melynek vize maga is folyékony bársony. Itt időzik legtöbbit és legszívesebben a napfény, itt vitorláznak legszebben a felhők, fent az égen és lent a tó tükreben. Aki nem látta pirkadatkor, amikor Gréti, a hatyú, fehér párák közt első útjára indul a nádasba, míg fenn az égen kigyúlt báránnyelű felhők alatt a rákosi püspöki palota gólyapárja kering, az éppoly kevésbé ismeri, mint az, aki még nem fürdött vízében éjjel a csillagok fényénél.

Idejártak valamikor vászonernyős társaskocsin szakállas apáink, amikor a szálló helyén még süppedt házikó állott. A

hársak alatti hosszú asztaloknál fertőmelléki bor mellől gyönyörködtek bennünk, akik a borostyánkőszínű vízben csiborra vadásztunk, míg az anyák és nénik szemérmesen tempóztak nagy fürdőkalapjaik árnyékában, úszóruhájuk hatalmas léggömbje jóvoltából.

*

A Fertő megint valami egészen más. Annyira más, hogy a legtöbb soproninak époly idegen mint a Tana-tó Abessziniában. Pedig mennyi gyönyörű pasztelkrétát használt el a Teremtő, amíg odafestette ég és föld közé ezt a félig délibáb, félig valóság valamit, ami néha tó, néha tenger, néha pedig szántóföld. Ha erős a szél, a víz elfut előle a túlsó parton túlra, ha elül a szél, újra visszajön a rákosi part cserbenhagyott nádrengetegébe és az iszapban vergődő halakhoz. Nem lehet bírni vele. Ha észreveszi, hogy valahol strandot építenek partjára, fogja magát és duzzogva odább költözik. Vásott kölyök villogó szemmel, nádüstökkel, rongyos ruhában, de minden zsebe tele van furcsa csodákkal, különös játékokkal, amiket csak a pákász ismer, meg az a néhány Fertő-kutató, aki beférközött bizalmába.

Földrészek hangulata keveredik ebben a tóban. Ilyenkor, júliusban, fehérén izzó afrikai nap perzseli náddzsungeleit vagy haragos izlandi felhőseregek csatáznak felette, éjjel pedig Litai-po bölcs, ázsiai holdja terít reszketeg uszályt a fodros vízre, beüzüstözve a ringó árbócokat, a távoli falvakat, a cölöpökre épült madárvártát és a békakórus zengésében békésen alvó mádrtelepeket.

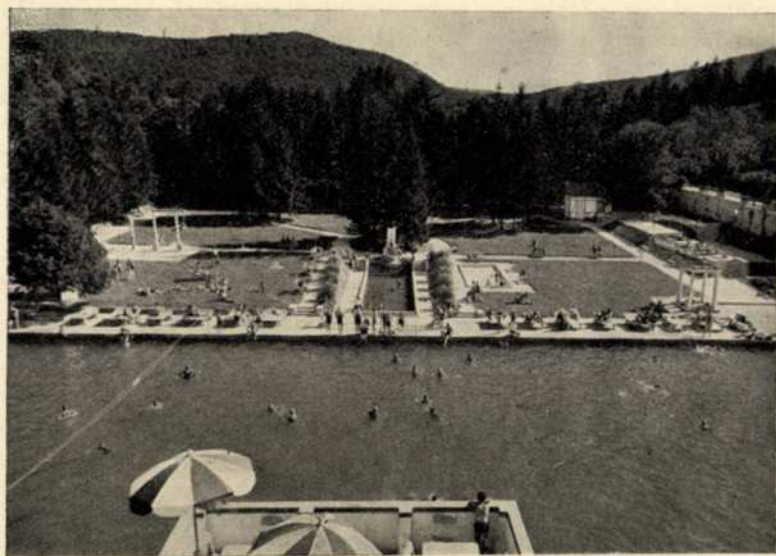
Az, hogy olyan kevesen ismerik, egyik legvonzóbb tulajdonsága. Talán nem is volna szabad még ennyit sem írni róla, mert hátha divatba jön és akkor vége annak a polynéziai idillnek, ami itt, Európa közepén még megmenekült a civilizáció denaturáló hatásától. Pedig de sok emberre ráférne, hogy „emberségre” tanítsa egy nyári nap a Fertőn! — kezdve a nap harcán a reggel gomolygó páráival, amelyekben ideges örömmel bomlanak ki a rozoga kikötőből kisikló csónakok vitorláit, egészen az esti vízszatérésig a lenyugvó nap bíborában, lángoló náderdők közt, aranyló vizen.

Ami közben volt, az naptól átítatott csönd, vízben, fényben és szélben fürdő test, megtisztult lélek, madarakkal versenyszárnyaló boldogság, nádasok labirintusában fészkelő béke, szelíd színek pompája, felhők bámulása: — Élet, a Teremtés szeplőtlen hajnalán.

*

A Lóvér-fürdő vagy Erdei-forrás-fürdő már nem természetes gyermeke a természetnek, mint a Tómalom és a Fertő, de mivel az építőművész fantáziája belesimult a tájba, létrejött valami, ami az

épület ragyogó derűjéből, kék vízből, zöld pázsitból, sötét fenyőcsoportokból, az ég kupolájából és a barnára sült fiatal testekből szintétikus úton kicsiben a nagy Nyarat valósítja meg. Itt mindig vasárnapi hangulat van. Fürdőtrikós nimfák és faunok Pánt ünneplik, aki a környező erdők és kertek madaraival furulyáztatja el csintalan izeneteit és a fenyők meleg gyantaillatát leheli a heverőkre.

Lövér fürdő.

Diebold fotó.

Nagy tékozlás folyik nyáron az erdőn. Aranytallérokat szór a nap a lombsátor résein át az utakra, ösvényekre, a zöld felhőmályban hűsülő harangvirágokra és a patakok mentén ívelő páfrányokra. Tékozló szívvel terített asztalok a tisztások és völgyek, ahol a bánfalvi tehének boldogan ropogtatják a dús fűvet, amiből habos tej lesz. Néha egy pillanatra felbukkan az erdőszélen egy nedves fekete orr és két csillogó szem, de megroppan egy ág a hintázó mókus alatt és az őz robogva menekül a sűrűbe, hátán az aranytallérokkal.

Apró neszekből szőtt csöndben fecseg a Vadászforrás, mögötte feszülő inakkal kapaszkodik a szürketörzsű bükkös a hegynek, melynek tetején a fenyők testéből illatos gyantát olvaszt a napmeleg. A tisztásokon ostromagas harangvirágok — mindmégannyi karcús *campanile* — hívogatják a vadméheket. Nincsen fűszál, amin ne igyekezne a napfény felé valami bogár. Minden

él, izzó gyönyörrel habzsol és a saját kis zenéjével fokozza az élet zshivaját. Áfonya kéklik, benne az erdő minden ízéből egy-egy leheletnyi próba, ahogy a ribiszkében a Lövérék zamatja találkozik. A tölgyek alatt tarka gombák és vargányák élnek titokzatos életüket, amit a tegnapi meleg esőnek köszönhetnek.

A soproni erdők legszebb ékességei azonban a ciklámenek. Ők a sötét völgyek virágarisztokratái. Amikor ötágú koronáik mint szelidvörös ámpolnák bevilágítják az augusztusi erdő homályát, akkor elérte az erdő évi körforgásának csúcspontját. Feladatát betöltötte, útja lejtőnek fordul. De előbb még ezekben a legerdeibb virágokban egybefoglalja minden illatát, vágját és titkát, aztán megadással várja az ősz. Egy csokor ciklámen az íróasztalon az egész erdőt a szobába varázsolja. A mezőnek nincsen ilyen virága. Margaréta, pipacs, szarkaláb és búzavirág csak együttesen tudja azt, amire a kis ciklámen egyedül is képes.

*

Nyári délutánok elmúlását a Naphegy kilátó-páholyaiból kell élvezni. Szemközt a Károly-magaslatot még napfény fűrésztli, de lenn a völgyben a Lövér-szállóra már árnyak szállnak. A város tornyain is fennakad még néhány fényfoszlány, a Fertő pedig réztükörként veri vissza a naplementét. Rengeteg mondanivalójuk van ilyenkor itt fenn a madaraknak. Zengő hálájuk betölti a Naphegyet és testvérét a Vashegyet, ahonnan lelátni Bánfalva vacsorafüstöt eregető házaira és a hegyláncok lila kullisszáira, melyek mögött vörösén alászáll a nap.

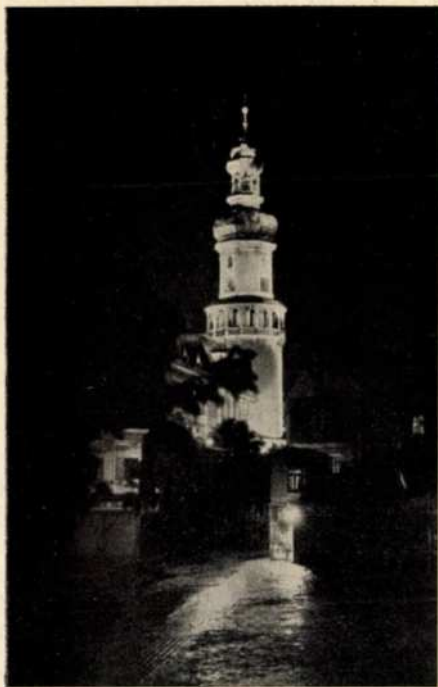
Megjött a nyári este. A langyos szellők összetereleik a sötétség feketegyapjas nyáját, aztán pihenni térnek. Levél sem rezdül, csak denevérek cikkáznak és a tölgyek tetején megszólal a kuvik. Bársonykéken feltárul a Mindenség és az apró ember itt lent a füvek és fák közt nem tudja, megkapaszkodjon-e a meleg Földben, vagy engedjen-e a vágynak, amely csónakázni hívja oda fel a csillagfolyamra, a Tejút ezüstös habzásába. A földi fények erősebbek, mert melegebbek. Nem lehet csakúgy itt hagyni a Lövérékben kigyúló lámpákat és mögöttük a mélyben a város barátságos fényfüzéreit, melyek közt patinazölden szökik égnek a megvilágított Várostorony. Arrafelé most kezdődik az egyszerűbb szívek esti ünnepe, azoké, akik az élet szépségeit legkönnyebben három deci vörösben találják meg. A boltíves kapuk alatt és a gazdapolgárok udvaraiban a „Buschenschank“-romantika csipős szaga terjeng. Kecskelábú asztalok, leanderek, harmonika, egy-két csupasz villanykörte és az ivók önfeledt csoportja néha a leghatásosabb operadíszletet varázsolják a vasalt kapu ívén betekintő elé.

A középosztály harmonikaszó helyett katonazene mellett vacsorázik az Erzsébet-kert vadgesztenyefái alatt, a nyaralók a

Lövérszálló terrasán élvezik a serpenyős felsált és a fenyőillatot, a „Gruber”-nál akácok közt csörrennek a csöndes budai méltóságos urak tányérjai, a Hatvan-ház körül pedig mintha ilyenkor este közelebb húzódnának a tölgyek és fenyők, hogy megóvják a vakációzó embereket a profán élet lassú mérgeitől.

De az éjszaka, az igazi nyári éjszaka mégis csak azoknak kedvez leginkább, akik a sötét padokon az erdő mélyéből hallgatják a távoli muzsikát és a közeli szívverést. Nekik világítanak a villódzó szentjánosbogarak, melyek már akkor is lámpással szálltak nyári nászra, amikor ezen a vidéken még római legionáriusok ölelték a szép barbár lányokat és a fénylő bogarak láttán nem azt súgták: „Látod? — Szentjánosbogarak”, hanem azt, hogy: „Stellae volantes” repülő csillagok

Tíz óra felé a hold is felkapaszkodik a fák fölé. A Dalos-hegy mögötti nagy tisztáson ezüst szálak imbolyognak a bokrokon, halkán megmozdulnak a sárga füvek, mert két őz suhant el mellettük, a hegygerinc fenyőcsoportjai pedig szelíden szűrik a holdsugarak fénynyalábjaikat. Szentivánéji álom . . . Csak Puck kacagása hiányzik. De helyette az erdő mélyéből felharsan az erdészek hívó kiáltása: Toooooó-biás! és a nyári éj tovább adja a völgyeknek és hegyeknek: „Toooooó-biás!”

A kivilágított
Várostorony.

Diebold fotó.

Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt.

Irta: Dr. Thirring Gusztáv.

Hazai történelmi kutatásaink eddig kevésbé terjeszkedtek ki az egyes községek kialakulásának és fejlődéstörténetének kiderítésére. Amit vármegyei monografiáink e tekintetben nyújtanak, az rendszerint csak a községeknek külső, mondhatnók politikai története és földesuraik birtokviszonyainak kiderítése. Azzal, hogy a községek hogyan alakultak, hogyan épültek ki és népesedtek be, minő volt a községeknek demográfiai, társadalmi és gazdasági összetétele, eddig — kevés kivétellel — alig foglalkoztak kutatóink. Pedig az ilyen kutatásokra is bő anyag áll rendelkezésre, de ennek az anyagnak a feldolgozása már nem annyira a történettudós, mint a statisztikus feladata. Ez az anyag lehetővé teszi, hogy községeinknek népesedési fejlődéséről immár másfél évszázadra visszamenőleg statisztikai felvételeken alapuló, tüzetes és minden részletre kiterjedő képet rajzolhassunk. Egy rövid cikk keretében természetesen csak általános vázlatot adhatunk és csak azoknak a szempontoknak figyelembevételére terjeszkedhetünk ki, melyek a községek fejlődéséről nagy általánosságban hű képet adhatnak. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Sopron vármegye községeiről rendelkezésünkre állanak a legelső magyarországi népszámlálásnak, a II. József által 1784—1785-ben elrendelt és a következő években megismételt összeírásnak eddig sem közzétett adatai, amelyek tárgyalásunk kiinduló pontjául szolgálhatnak.

Ezek az adatok felölelik a községek házainak és családjainak számát, lakosságuknak nemi megoszlását, bizonyos korcsoportok és társadalmi osztályok részletezését a keresztény és zsidó lakosság megkülönböztetését és a községben jelenlevő idegenekre, valamint az onnan távollevőkre vonatkozó megállapításokat. Ezen bő anyagnak eredeti terjedelemben való közlése nem foglalhat helyet ebben a kis cikkben, amely a másfél százados fejlődés tükrét kívánja adni a rendelkezésünkre álló szűk keretben. Szorítkoznunk kell tehát a házak és a lakosság számának, valamint a felekezeti megoszlás jellemzésének céljából, a zsidók számának közlésére; más alkalomra tartván fenn a József-féle népszámlálás tüzetes adatainak községek szerinti közzétételét.

A József-féle népszámlálás után több, mint hat évtizednek kellett eltelnie, hogy újra hivatalos népszámlálás állapítsa meg a községek tüzetes adatait, de sem az 1850-ben, sem az 1857-ben az osztrák kormány által végrehajtott hivatalos népszámlálásoknak községi adatait nem bírjuk és így ilyen kutatás céljaira csakis a magyar kormány által 1869-ben végrehajtott népszám-

lálás eredményeit tudjuk felhasználni. Hogy ezt a 85 évi időszakot áthidaljuk, azokhoz az értékes adatokhoz fordulunk, amelyeket Nagy Lajos közölt 1828-ban megjelent „Notitiae politico-geographico statisticae in clyti regni Hungariae partiumquae eidem adnexarum” című munkájában. Ez a munka egyenként sorolja fel az ország összes községeit és minden községről közli a házak számát, a lakosság számát, és ennek felekezetek szerinti megoszlását. De mivel a József-féle népszámlálás a felekezetek közül csak a zsidókat tünteti fel külön és így az egyes keresztény felekezetekkel való összehasonlítás nem lehetséges, mi is csak a zsidóság számadatainak közlésére szorítkozunk.

1869-től kezdve rendelkezésre áll a magyar kormány által tízévenként végrehajtott országos népszámlálásoknak kimeríthetetlen bő anyaga, amely a községek fejlődésének tanulmányozására szinte páratlan lehetőségeket nyújt.

E népszámlálásoknak anyagából csak az 1880. és 1930. évre vonatkozólag közöljük a házaknak, az összlakosságnak és a zsidóságnak számadatait. Ilyenformán tehát négy esztendőnek, úgymint az 1785., 1828., 1880. és 1930. éveknek megállapításai alapján, vagyis körülbelül 50 évnyi közökben észlelhetjük a községek fejlődését és alkothatjuk meg a fejlődés vonalát. Meg kell azonban említenünk, hogy az 1828. évre vonatkozó adatok, amelyek nem hivatalos népszámlálás eredményeiből kerültek ki, hanem egyházi sematizmusokra és más egykorú forrásokra támaszkodnak, nem tekinthetők mindenben teljesen megbízhatóknak, amint az a többi évek adataival való összehasonlításból kiderül.

Túlzottnak látszik egyes községekben a zsidóság száma és határozottan téved a szerző, amikor Csáva községben 1828-ban 528 zsidót mutat ki, holott a zsidók ott sohasem éltek ily nagy számban és Fényes Eleknek 1836-ban megjelent munkája szerint ott zsidó egyáltalán nem lakott.

Másik tévedése Nagy Lajos könyvének, hogy ő a nagymartoni járásban Sankta Rozália néven külön községet tüntet fel, amelynek adatai azonban a Fraknó melletti Ujtelek adataival egyeznek és így nyilván ennek adatait közölte más néven.

A lakosságnak nemzetiségek, azaz anyanyelv szerinti megoszlásáról, sajnos, sem a 18. század, sem a 19. század első feléből nincsenek nekünk semmiféle adataink és így a nyelvi átalakulások vizsgálatára nincs lehetőség. Az anyanyelv csak 1880 óta szerepel a népszámlálások kérdőlapjain, de az első alkalommal a beszélni még nem tudó gyermekek anyanyelvi hovátartozása nem állapított meg és így a nyert eredmények sem tekinthetők teljesen megfelelőknek. Összehasonlításra alkalmas adataink eszerint csak 1890 óta vannak. Vagyis olyan rövid idő-

szakról, amely a másfél száz évre kiterjedő visszapillantásba nem illeszthető bele.

Sopron vármegye tekintélyes részének Burgenland név alatt történt elszakítása következtében a vármegye megmaradt részének közigazgatási beosztása is lényegesen megváltozott. Mivel a 150 évre való visszatekintés és összehasonlítás lehetőségét nem akartuk csorbítani, a községeket az 1910. évi járási beosztás szerint közöljük, minden járásnál kitüntetve azt, hogy a járásnak mely községei kerültek Burgenlandhoz és melyek maradtak magyar imperium alatt. A községeket minden járásban betűrendben soroljuk fel, de tekintettel arra, hogy 150 év alatt számos község egyesített, az egyesített községeket a betűrend rovására is egymás mellé kellett helyeznünk. Figyelembe vettünk továbbá minden névváltoztatást, a Burgenlandhoz csatolt községeknek mai hivatalos német elnevezéseit pedig külön jegyzetben közöljük. Burgenlandnak a Német Birodalomhoz történt csatolása következtében a községek egy részének elnevezése szükségképpen változni fog, de erre vonatkozó hivatalos közlések eddig nem történtek. A magyarnak maradt községek esetleges német- vagy más idegennyelvű neveinek közlésétől eltekintettünk.

Nincsen e folyóirat hasábjain helyünk arra, hogy a 230-at meghaladó községek másfél évszázad alatti fejlődését feltüntető számadatok kommentálásába belemenjünk. Akik e vármegye sorát intézik, vagy általában a vármegye fejlődése iránt érdeklődnek, azok a csatolt táblázatokban igen sok adatot fognak találni, amely nemcsak érdekesen világítja meg a múltban történt fejlődést, de egyúttal előre világít a jövő útjaira és ebből adódó feladatainkra is.

Sopron vármegye községei.

(Az 1910. évi járási beosztás szerint.)

Folyó szám	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók száma			
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934
<i>Kismartoni járás</i> (Burgenlandhoz csatolva):													
1	Alsókismartonhegy			60	31			565	362			531	225
2	Felsőkismartonhegy	} 156	—	124	156	} 1861	1760	1405	1272	} 585	780	85	33
3	Kismartonváralja			23	—				167			1	—
4	Büdöskut	115	136	233	309	873	999	1581	1506	—	—	12	3
5	Cinfalva	144	164	234	423	914	1248	1589	2337	—	—	29	—
6	Darázsfalu	166	159	213	294	950	1168	1308	1450	—	—	21	5
7	Feketeváros	175	192	237	365	1327	1452	1683	2117	—	—	28	5

1) Kismarton sz. kir. várossal egyesítve.

Folyó szám	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók száma			
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934
8	Fertőféhéregyháza	193	206	288	317	1564	1554	1576	1848	7	—	8	9
9	Fertőszéleskut	108	180	217	259	1228	1340	1338	1312	—	—	26	7
10	Kishöflány	113	125	139	186	930	936	994	1083	—	—	18	—
11	Lajtapordány	98	109	132	166	705	803	812	848	—	—	2	—
12	Lajtaszék	77	103	102	137	545	751	653	664	—	9	11	—
13	Lajtaszentgyörgy	130	149	147	230	1060	1102	1059	1220	—	—	11	—
14	Lajtaufalu	66	67	84	284	512	510	838	2638	—	15	15	18
15	Loretton	46	53	47	54	326	402	355	271	—	—	—	—
16	Nagyhöflány	183	182	233	286	1155	1311	1455	1449	—	—	12	2
17	Oka	113	164	185	332	1110	1296	1425	1690	—	—	13	3
18	Oszlop	121	139	182	290	906	1002	1156	1253	—	—	9	6
19	Sérc	149	154	189	300	1065	1168	1225	1438	—	—	15	—
20	Száravzám	134	127	158	249	789	855	1107	1104	—	9	7	—
21	Szarvkő	190	231	274	514	1308	1704	2150	2508	—	1	33	2
22	Szentmargitbánya	163	205	295	463	1270	1502	2066	2283	—	—	19	—
23	Vimpác	74	77	78	111	529	580	611	762	6	15	—	3
24	Völgyfalu	141	151	172	175	864	1019	732	919	—	—	9	—
25	Vulkapordány	143	167	227	336	941	1222	1573	1795	6	9	13	—
26	Zárány	78	69	111	209	459	517	686	931	—	—	6	3
<i>Nagymartoni járás</i>													
(Burgenlandhoz csatolva):													
27	Borbolya	72	63	102	160	452	472	580	844	—	—	5	—
28	Darufalva	102	124	170	271	681	900	1139	1336	—	—	32	7
29	Félszerfalva	34	40	61	138	216	309	575	986	—	—	4	1
30	Fraknó	97	98	125	252	750	983	885	1184	—	—	6	1
31	Fraknónádasd	145	148	239	425	998	1029	1530	2182	—	—	11	—
32	Lajtaszentmiklós	144	168	182	369	954	1244	1813	2631	4	8	64	33
33	Márcfalva	166	154	231	401	1143	1128	1461	1896	—	—	10	—
34	Nagymarton	308	541	426	753	2736	4092	3464	4305	774	1452	712	511
35	Pecsenyéd	164	180	217	413	1039	1306	1904	2062	—	—	27	6
36	Petőfalva	103	89	104	131	542	596	663	647	—	—	4	—
37	Rétfalu	166	167	242	422	972	1226	1558	2155	—	—	23	9
38	Savanyukut	—	—	—	384	—	—	—	1347	—	—	—	39
39	Selegd	91	106	133	160	552	795	847	768	—	—	6	2
40	Selegszántó	122	120	155	185	718	803	912	900	—	—	14	4
41	Siklósd	130	140	257	288	765	1002	1244	1326	—	—	19	4
42	Szikra	72	70	144	226	514	524	814	1218	—	—	10	—
43	Tormafalu	109	107	159	181	640	789	974	843	—	—	5	—
44	Újtelek	87	81	126	185	546	605	887	994	—	—	5	6
45	Zemenye	92	90	125	183	525	699	827	773	—	—	—	—
46	Kisfoldogasszony	6	5	—	—	34	38	—	—	—	—	6	—
<i>Felsőpulyai járás</i>													
(Burgenlandhoz csatolva):													
47	Alsólászló	61	70	85	85	432	536	519	435	—	—	—	—
48	Alsópulya	75	76	130	179	510	586	707	799	—	—	11	2

Folyó szám	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók száma			
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1830	1934	1785	1828	1880	1934
		49	Alsórámoc	75	73	99	117	510	548	638	502	—	—
50	Borisfalva	80	130	207	279	773	972	1238	1236	—	—	5	3
51	Borosd	42	48	84	123	269	369	512	580	—	—	6	5
52	Borsmonostor	95	84	120	131	494	576	697	557	—	—	8	—
53	Császárfalu	70	90	167	245	487	652	1078	1044	—	—	31	45
54	Csáva	114	124	214	320	877	926	1294	1489	—	—	18	8
55	Dérföld	83	98	135	168	585	750	795	788	—	—	2	—
56	Felsőlászló	66	100	151	195	641	753	840	987	—	—	5	6
57	Felsőpulya	56	49	150	256	343	374	752	1432	—	—	6	16
58	Felsőrámoc	55	47	73	81	335	358	427	378	—	—	1	4
59	Füles	137	168	273	452	978	1241	1717	2087	—	—	15	6
60	Gyirót	61	76	109	182	393	584	651	842	—	—	6	—
61	Kishársfalva	46	44	59	83	299	333	361	375	—	—	4	—
62	Kisostoros	36	42	44	50	260	332	331	270	—	—	—	—
63	Középpulya	61	63	88	103	417	484	510	493	—	—	2	—
64	Lánzsér	71	65	100	109	462	494	635	525	—	—	8	—
65	Virány	10	12		58	90							
66	Lánzsérufalu	28	24	49	78	161	140	301	408	—	—	5	—
67	Ligvánd	57	91	132	199	419	690	796	1139	—	—	4	5
68	Locsmánd	112	163	243	287	1074	1221	1259	1155	—	—	2	6
69	Malomháza	76	70	160	221	490	514	1070	1016	—	—	16	5
70	Pervány	21	21	53	65	117	173	342	375	—	—	9	—
71	Répcbőnya	89	110	157	191	658	842	916	952	—	—	9	14
72	Répcelő	29	30	40	44	141	231	225	218	—	—	—	—
73	Répcékároly	41	37	46	66	275	294	311	293	—	—	9	2
74	Répcékethely	87	104	144	175	683	708	840	762	—	—	—	—
75	Répcékőhalom	137	154	231	266	1031	1164	1204	1179	—	—	5	—
76	Répcemicske	50	104	85	110	350	792	521	520	—	—	11	—
77	Répcesarud	104	109	114	175	652	804	886	759	—	—	7	3
78	Sopronszentmárton	97	92	146	195	635	699	879	983	—	—	3	—
79	Sopronujlak	67	62	131	259	426	468	749	1296	—	—	18	11
80	Nemestelek	14	14	22		85	104	136					
81	Sopronudvard	50	49	100	105	320	359	516	424	—	—	8	—
82	Szabadbáránd	117	140	225	322	880	1088	1492	1470	—	—	9	4
83	Vámosderecske	130	123	192	225	699	856	1093	1130	—	—	27	5
<i>Soproni járás</i> (Burgenlandhoz csatolt községek):													
84	Alsópéterfa	53	63	87	132	381	444	475	551	—	—	5	—
85	Csóronfalva	43	36	62	97	245	272	349	485	—	—	—	—
86	Doborján	73	90	145	210	598	659	736	1052	—	—	9	—

*) Nagy Lajos munkájában 528-ra teszi a zsidók számát. Miután sem Vályi András . . . évben kelt helységnévtárában, sem Fényes Elek 1836-ban kelt nagy munkájában zsidókat nem említ Csáván, Nagy Lajos adata kétségtelenül téves.

Folyó szám	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók száma			
		1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934	1785	1828	1880	1934
87	Felsőpéterfa	41	48	68	96	288	352	387	523	—	—	4	6
88	Fertőmeggyes	66	104	172	365	709	790	1187	2140	—	—	4	—
89	Haracsony	71	82	127	215	571	624	698	1005	—	—	7	1
90	Hasfalva	22	35	34	41	180	292	198	215	—	—	—	—
91	Kabold	106	209	223	284	955	1519	1257	1333	303	746	394	172
92	Kelénpaták	62	90	131	292	538	685	943	1329	—	—	12	—
93	Küllő	68	56	78	114	378	402	482	644	10	—	5	—
94	Lakfalva	66	64	90	143	444	456	575	711	—	—	17	—
95	Lakompak	109	178	258	302	1155	1333	1468	1600	605	726	666	346
96	Lépesfalva	79	69	122	202	525	521	652	1075	—	—	3	—
97	Lók	57	63	88	151	411	484	556	701	—	—	9	3
98	Mészverem	30	27	41	63	169	222	234	343	—	—	—	—
99	Récény	112	105	150	309	757	799	987	1615	—	—	15	—
100	Somfalva	136	178	247	484	1002	1302	1712	2493	9	—	8	6
101	Sopronkeresztur	250	338	444	655	1988	2502	2702	3574	586	1000	471	433
102	Sopronkertes	81	84	114	209	561	667	776	958	—	—	15	—
103	Sopronnyék	234	224	288	368	1705	1626	1727	1833	—	7	10	—
104	Veperd	91	97	155	248	709	700	995	1097	—	—	15	8
	<i>(Megmaradt községek):</i>				1930				1930				1930
105	Ágfalva	147	153	249	347	1103	1195	1437	2349	—	—	8	11
106	Balf	62	97	133	264	624	750	820	1470	—	—	12	—
107	Fertőboz	69	49	76	122	386	392	415	684	—	—	2	—
108	Fertőrákos	149	168	263	602	1003	1256	1980	3371	—	—	9	—
109	Harka	98	130	178	239	955	983	1066	1092	—	—	—	—
110	Kópháza	99	153	234	384	962	1198	1501	1811	—	—	6	—
111	Nagyecenk	120	119	147		724	875	1522		—	—	12	
112	Kiscenk	29	34	37	266	209	271	399	2126	—	—	—	3
113	Sopronbánfalva	108	105	203	478	831	797	1471	3273	—	—	8	12
114	Fertőhomok	57	49	77	117	329	364	522	667	—	—	2	—
115	Hegykö	86	90	133	244	510	678	1079	153	4	—	17	—
116	Hidegség	73	56	76	97	371	449	518	589	—	—	—	—
117	Nagylózs	137	151	197	241	950	1127	1438	1442	7	—	14	—
118	Peresztég	112	105	139	206	710	784	1097	1229	—	—	14	4
119	Pinnye	61	62	87	110	427	477	662	560	—	6	9	—
120	Sopronkövesd	140	126	181	303	971	907	1216	1721	—	9	16	2
121	Sopronszécsény	51	46	50	59	294	293	305	318	—	—	7	3
	<i>Csepregi járás:</i>												
122	Alsószakony	65	58	80		367	416	552		—	—	15	
123	Felsőszakony	82	77	101	204	471	543	675	1121	—	—	6	8
124	Alsópor	38	32	40	89	194	239	255	455	—	7	8	3
125	Makkoshetye	16	16	16		82	133	84		—	7	11	
126	Berekalja	25	20	42	74	150	174	430	352	—	—	11	4
127	Tompaháza	25	19			156	142			—	—		
128	Bő	107	96	136	226	608	687	1077	1196	—	12	13	—

Folyó szám	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók száma				
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	
129	Alsóbük	82	96	167	}499	552	702	1118	}2552	—	8	25	}40	
130	Felsőbük	53	46	74		384	361	1207		7	4	5		
131	Középbük	56	45	111		378	352	705		13	5	21		
132	Csepreg	261	235	400	705	1612	1813	3952	4135	38	28	116	61	
133	Csernelháza	11	14	9	}68	87	114	150	}449	—	5	4	—	
134	Damonya	33	27	37		215	220	284		—	—	9	—	—
135	Csér	36	48	63		44	289	391		246	191	7	20	9
136	Dasztifalu	38	35	49	99	237	294	429	575	—	—	3	9	
137	Egyházásfalu	15	16	20	47	141	124	173	259	—	—	2	—	
138	Felszopor	44	29	53	110	252	219	430	594	—	—	4	3	
139	Gyalóka	34	30	45	65	223	249	322	317	—	—	—	—	
140	Horvátzsidány	74	91	145	235	518	678	907	1126	—	—	8	4	
141	Iklanberény	24	13	25	32	126	110	150	171	—	—	2	—	
142	Iván	109	164	193	333	1022	1250	1515	1974	9	14	41	24	
143	Káptalanvis	47	41	53	}157	289	285	317	}848	—	—	—	}3	
144	Nemesvis	39	42	84		247	317	503		8	38	17		
145	Keresztény	50	28	63		86	253	192		422	494	7		12
146	Kisgógánfa	25	22	27	38	160	194	194	196	—	—	8	—	
147	Kislédec	29	22	32	38	183	176	223	256	—	—	2	—	
148	Lócs	60	70	96	104	295	538	499	521	4	29	15	3	
149	Lövő	121	126	200	291	861	924	1277	1572	5	11	18	10	
150	Mesterháza	33	30	33	62	249	236	300	325	—	—	11	7	
151	Nagygeresd	54	48	99	}141	383	368	433	}701	17	25	12	}6	
152	Kisgeresd	25	20	18		174	188	190		6	—	4		
153	Nemeskér	83	96	127		139	583	720		632	616	—		42
154	Nemesládony	65	63	82	109	373	482	623	517	—	4	8	7	
155	Németzsidány	37	49	72	58	317	397	357	237	—	—	7	3	
156	Ólmód	30	34	39	61	191	264	242	284	—	—	—	—	
157	Peresznye	65	74	88	127	419	544	576	777	—	—	3	—	
158	Pórládony	43	43	58	79	294	327	502	462	—	—	20	14	
159	Pusztacsálád	41	41	86	112	301	350	526	701	—	—	21	3	
160	Répecsáford	14	19	28	29	103	158	157	148	—	2	—	—	
161	Répejánosfa	38	53	51	54	261	420	266	250	5	12	8	2	
162	Répeczemere	85	135	117	165	656	1022	772	873	22	39	21	10	
163	Sajtoskál	37	32	47	67	321	246	519	526	2	—	7	—	
164	Simaháza	17	10	11	}109	107	88	76	}752	—	—	—	}5	
165	Felsőség	51	55	52		414	437	501		—	—	6		
166	Sopronhorpács	62	49	73		88	439	364		614	648	8		8
167	Ujkér	72	68	126	161	439	517	920	1086	7	9	36	18	
168	Und	72	74	137	162	539	578	775	719	—	—	6	5	
169	Völcej	114	116	213	208	733	843	997	981	4	—	14	7	
170	Zsira	60	68	89	}188	457	508	534	}1028	—	—	5	}2	
171	Gyüleviz	14	13	12		107	103	201		—	—	—		
172	Salamonfa	27	27	29		159	212	224		—	—	—		

Folyó szám	A község neve	Házak száma				Össznépesség				Zsidók száma			
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930
<i>Kapuvári járás:</i>													
173	Agyagos	55	63	110		368	495	654		—	—	4	—
174	Szergény	52	62	74	} ²⁵³	381	169	590	} ¹³⁵⁰	—	—	11	—
175	Babot		166				1227						
176	Órdód	} ¹⁰⁷	29	} ²⁵⁷	318	} ⁹⁸⁷	219	} ¹⁹⁹⁷	1754	} ¹⁴	—	41	8
177	Beled	193	271	365	521	1655	2048	2296	2965	61	209	188	336
178	Cirák	74	84	110	187	556	660	850	908	3	22	43	4
179	Csapod	74	103	145	55	548	779	1136	1545	8	—	25	7
180	Dénesfa	46	49	57	136	357	395	648	718	10	5	5	—
181	Ebergöc	73	74	121	117	511	552	615	447	—	5	5	2
182	Edve	40	48	88	82	303	365	438	420	11	8	27	—
183	Eszterháza		49	40	99		376	410	880		2	12	—
184	Süttör	} ¹³⁸	105	164	270	} ¹²⁵⁷	792	1214	1986	} ⁵	—	18	—
185	Fertőendréd	70	96	115	206	653	738	980	1316	—	—	15	6
186	Fertőszentmiklós	164	226	260		1370	1746	2048		9	14	82	
187	Fertőszerdahely	41	27	120	} ⁵⁸⁴	281	201	843	} ³³⁸⁴	—	—	34	} ⁶²
188	Fertőszéplak	109	110	168	267	725	824	1039	1488	6	8	22	1
189	Gyóró	39	55	101	128	304	400	734	734	—	—	7	1
190	Hímód	58	112	225	356	544	864	1326	1776	—	—	38	2
191	Hövej	38	62	89	110	275	460	633	670	—	—	10	—
192	Kapuvár	375	451	787		2381	3175	5617		20	12	328	
193	Garta	91	136	240	} ¹⁵⁷⁰	742	1005	1329	} ⁹⁵³⁶	—	—	14	} ⁴²⁸
194	Kisfalud	110	153	236	319	992	1177	1619	1462	29	39	42	8
195	Mihályi	121	188	202	280	1163	1456	1491	1452	22	80	51	11
196	Osló	46	90	107	271	334	664	1025	1356	—	—	3	—
197	Páli	112	142	183	275	955	1074	1359	1237	—	—	17	6
198	Petőháza	41	41	69	126	247	321	577	811	—	—	6	7
199	Rábakecöl	63	90	156	222	485	679	1157	1277	6	7	19	13
200	Röjtök	47	60	97		498	463	676		—	—	5	
201	Muzsaj	31	35	45	} ¹⁶⁰	255	274	230	} ⁹²²	—	—	7	} ³
202	Sarród	78	84	112	175	458	640	710	1565	—	—	10	6
203	Szárköld	105	140	197	293	843	1024	1441	1386	14	5	56	4
204	Vásárosfalú	49	40	59	61	308	305	305	270	6	—	17	8
205	Veszkeny	70	90	127	210	623	673	1100	1233	—	—	15	26
206	Vica	37	49	57	86	303	363	430	481	—	—	19	2
207	Vitnyéd	77	131	227	275	563	957	1565	1869	4	7	15	5
<i>Csornai járás:</i>													
208	Acsalag	30	55	86	125	278	435	659	813	—	—	7	—
209	Árpás	65	62	76	132	438	475	502	668	—	—	20	—
210	Bágyog	47	55	83	132	343	426	546	679	—	—	10	—
211	Barbacs	64	80	103	220	454	602	803	1109	—	—	10	—
212	Bodonhely	65	70	84	131	481	537	637	623	—	—	10	—
213	Bogyoszló	92	136	179	257	947	1047	1411	1446	3	8	29	3
214	Bősárkány	125	154	175	394	926	1174	110	2173	—	—	30	22
215	Csorna	328	438	637	1312	2917	3704	5549	8498	27	28	512	795
216	Dör	97	110	218	217	630	837	975	922	—	—	14	2

Folyó szám	A község neve	Házak száma				Össznépeség				Zsidók száma			
		1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930	1785	1828	1880	1930
217	Egyed	73	98	99	204	570	727	846	1112	—	10	23	10
218	Farád	120	220	259	364	1115	1600	1892	1913	27	130	169	34
219	Jobaháza	90	110	155	152	670	818	961	703	3	18	11	1
220	Kistata	36	40	47	43	241	301	296	207	10	9	2	—
221	Maglóca	29	41	43	74	194	308	304	321	—	—	9	—
222	Magyarkeresztur	83	126	142	217	699	962	1087	1102	9	24	16	6
223	Alsópásztori	29	20	17	85	176	163	103	498	—	9	2	—
224	Felsőpásztori	29	55	47		227	422	300		—	10	4	—
225	Potyond	46	56	76	73	311	425	424	310	3	29	9	3
226	Rábacsanak	61	107	127	243	583	802	1011	1303	—	—	24	2
227	Rábapordány	71	97	110	296	639	727	1193	1655	10	—	21	6
228	Rábasebes	26	37	54	77	212	295	327	376	—	—	7	—
229	Rábaszentandrás	68	76	120	166	525	590	799	749	5	22	12	4
230	Rábaszovát	90	90	157	251	560	675	990	1254	—	—	16	—
231	Rábatamási	87	164	266	359	879	1213	1465	1448	—	—	21	2
232	Sobor	70	68	90	139	463	480	674	778	—	5	8	2
233	Sopronnémeti	56	68	101	137	439	508	626	644	4	8	10	—
234	Szany	204	284	372	708	1808	2150	2852	3409	10	7	66	37
235	Szil	185	235	389	576	1004	1785	2502	2988	6	17	82	46
236	Szilsárkány	122	145	248	302	1549	1134	1526	1340	7	43	93	27
237	Vadosfa	57	96	75	65	355	701	408	302	6	15	12	—
238	Vág	69	88	197	259	499	668	1133	1281	—	—	36	5
239	Zsebeháza	28	40	59	79	204	304	350	345	—	—	13	—

Jegyzetek:

1) *Községek egyesítése.*

Nagymartoni járás: 75—76. Zemenye és Kisboldogasszony 1880—1890 közt egyesült Zemenye néven.

Felsőpulyai járás: 64—65. Lánzsér és Virány 1863-ban egyesült Lánzsér néven. — 79—80. Sopronujlak és Nemestelek egyesült 1930 körül Sopronujlak néven.

Soproni járás: 111—112. Nagycenk és Kiscenk 1892-ben egyesült Nagycenk néven.

Csepregi járás: 122—123. Alsószakony és Felsőszakony 1928-ban egyesült Szakony néven. — 124—125. Alszipor és Makkoshetye 1928-ban egyesült Alszipor néven. — 126—127. Berekalja és Tompaháza 1871-ben egyesült Berektompaháza néven. — 129—131. Alsóbük-Felsőbük-Középbük 1902-ben egyesültek Bük néven. — 133—134. Chernelháza és Damonya 1925-ben egyesült Chernelháza-damonya néven. — 143—144. Káptalanvis és Nemesvis 1928-ban egyesült Répcevis néven. — 151—152. Nagygeresd és Kisgeresd 1928-ban egyesült Nagygeresd néven. — 164—165. Simaháza és Felsőség 1928-ban egyesült Simaság néven. — 170—172. Zsira, Gyüleviz és Salamonfa 1931-ben egyesült Zsira néven.

Kapuvári járás: 173—174. Agyagos és Fertőszergény 1927-ben egyesült Agyagosszergény néven. — 175—176. Babot és Ordód 1850 körül egyesült Babot néven. — 184. Süttör 1785-ben Eszterházával együtt mutatott ki. — 186—187. Fertőszentmiklós és Fertőszerdahely 1906-ban egyesült Fertőszent-

miklós néven. — 192—193. Kapuvár és Garta 1923-ban egyesült Kapuvár néven. — 200—201. Rőjtök és Muzsaj 1928-ban egyesült Rőjtökmuzsaj néven.

Csornai járás: 223—224. Alsópásztori és Felsőpásztori 1886-ban egyesült Pásztori néven.

2) *Azon községek régebbi magyar nevei, amelyeknek neve időközben megváltozott.*

Kismartoni járás: 8. Fehéregyháza. — 9. Széleskut. — 12. Stotzing. — 13. Szentgyörgy. — 14. Ujfalu. — 22. Szentmargaretha.

Nagymartoni járás: 31. Nádasd. — 32. Szentmiklós. 34. Márcz. — 36. Koldusfalva. — 39. Stodra. — 40. Ottova. — 41. Sziglesz.

Felsőpulyai járás: 50. Kisbarom. — 52. Klastrom. — 55. Dörfl. — 62. Ostoros. — 66. Ujfalu. — 71. Bónya. — 73. Karló. — 74. Kethely. — 75. Köhalom. 76. Micske. 77. Frankó. — 78. Szentmárton. — 79. Ujlak. — 80. Kukerics. — 82. Nagybarom. — 83. Derecske.

Soproni járás: 85. Cundra. — 88. Meggyes. — 92. Klimpa. — 99. Ricing. — 101. Némekeresztur. — 102. Kertes. — 103. Nyék. — 107. Boz. — 108. Rákos. — 113. Bánfalva. — 114. Homok. — 120. Kövesd. — 121. Szécseny.

Csepregi járás: 125. Hettye. — 146. Gógánfa. — 159. Család. — 160. Csáford. — 161. Jánosfa. — 162. Szemere. — 163. Kál. — 166. Horpács.

Kapuvári járás: 185. Endréd. — 187. Szerdahely. — 188. Széplak. — 190. Kecöl.

Csornai járás: 222. Keresztur. — 226. Csanak. — 227. Pordány. — 228. Sebes. — 229. Szentandrás. — 230. Szovát. — 231. Tamási. — 233. Németi.

3) *Az elcsatolt községek hivatalos német nevei:*

Kismartoni járás: 1. Unterberg-Eisenstadt. — 2. Oberberg-Eisenstadt. — 3. Schloßgrund-Eisenstadt. — 4. Stinkenbrunn. — 5. Siegendorf. — 6. Trauersdorf. — 7. Purbach. — 8. Donnerskirchen — 9. Breitenbrunn. — 10. Kleinhöflein in Burgenland. — 11. Leithaprodersdorf. — 12. Stotzing. — 13. St. Georgen am Leithagebirge. — 14. Neufeld a. d. Leitha. — 15. Loretto. — 16. Großhöflein. — 17. Oggau. — 18. Oslip. — 19. Schützen am Gebirge (előbb Gschieß). — 20. Müllendorf. — 21. Hornstein. — 22. St. Margarethen in Burgenland. — 23. Wimpassing a. d. Leitha. — 24. Zillingtal. — 25. Wulka-prodersdorf. — 26. Zagersdorf.

Nagymartoni járás: 27. Walbersdorf. — 28. Draßburg. — 29. Hirm. — 30. Forchtenau. — 31. Rohrbach bei Mattersburg. — 32. Neudörfl. — 33. Marz. — 34. Mattersburg (előbb Mattersdorf). — 35. Pöttsching. — 36. Pöttelsdorf. — 37. Wiesen. — 38. Sauerbrunn. — 39. Stöttera. — 40. Antau. — 41. Siegleß. — 42. Sieggraben. — 43. Krensdorf. — 44. Neustift a. d. Rosalia. — 45. Zemendorf. — 46. Kleinfrauhaid.

Felsőpulyai járás: 47. Unterloisdorf. — 48. Unterpullendorf. — 49. Unterrabnitz. — 50. Kleinwarasdorf. — 51. Weingraben. — 52. Kloster Marienberg. — 53. Kaisersdorf. — 54. Stoob. — 55. Dörfl im Burgenland. — 56. Oberloisdorf. — 57. Oberpullendorf. — 58. Oberrabnitz. — 59. Nikitsch. — 60. Kroatisch-Geresdorf. — 61. Lindgraben. — 62. Hochstraß. — 63. Mitterpullendorf. — 64. Landsee. — 65. Blumau. — 66. Neudorf bei Landsee. — 67. Nebersdorf. — 68. Lutzmannsburg. — 69. Kroatisch Minihof. — 70. Kleinmutschen. — 71. Piringsdorf. — 72. Schwendgraben. — 73. Karl. — 74. Mannersdorf a. d. Rabnitz. — 75. Steinberg in Burgenland. — 76. Strebersdorf. — 77. Frankenau. — 78. St. Martin. — 79. Neutal. — 80. Schwalmhof (más néven Edelhof). — 81. Großmutschen. — 82. Großwarasdorf. — 83. Draßmarkt.

Soproni járás: 84. Unterpetersdorf. — 85. Tschurndorf. — 86. Raiding. — 87. Oberpetersdorf. — 88. Mörbisch. — 89. Horitschon. — 90. Haschendorf. — 91. Kobersdorf. — 92. Klingebach. — 93. Girm. — 94. Lackendorf. — 95. Lackenbach. — 96. Loipersbach. — 97. Unterfrauenhaid. — 98. Kalkgruben. — 99. Ritzing. — 100. Schattendorf. — 101. Deutschkreutz. — 102. Baumgarten in Burgenland. — 103. Neckenmarkt. — 104. Weppersdorf.

Sopronbánfalva középkori templomai.

Irta: ifj. Csemegi József.

A Sopron közvetlen közelében elterülő Bánfalva két figyelemreméltó középkori templomot is őriz a magyar művészettörténelem számára. Az egyik a szent Farkas tiszteletére emelt egykori pálos, most kármelita apácakolostor festői fekvésű temploma, a másik pedig az igénytelenségében is bájos Mária Magdolna-templom.*)

1. ábra.

Az egykori pálos, ma kármelita kolostor temploma.

I.

A pálosok egykori temploma méreteiben figyelmet érdemlő alkotás még ma is, noha a sors mostohasága folytán művészi értéke az utolsó száz esztendőben erősen alászállott. (1. ábra.) Története a sopronvármegyei és soproni levéltári kutatások fényében meglehetősen tisztán rajzolódik ki szemünk elé, azonban az adatoknak templomunk építéstörténete szempontjából való feldolgozására számottevő kísérlet nem történt. Helyén 1454-ben már állott egy szent Farkas tiszteletére felszentelt kis kápolna, melynek alapítási éve 1441-re tehető. Úgy látszik, hogy a kápolna nagy közkedveltségre tett szert és rövidesen nagy

*) Bánfalvára vonatkozó fontosabb irodalom: *Dr. Csátkai E.: Sopron környékének műemlékei I. Sopron, 1932. 70. old.* — *Rozsondai—Sümegehy Sopronbánfalva. Sopron, 1937. 45. old.*

látogatottságnak örvendett, mert 1481-ben IV. Sixtus pápától búcsúengedélyt is nyer, majd Sopron város tanácsa a kápolnát gondozó pálosremete mellé a rend generálisától újabb szerzeteseket kér és kolostor alapítására is kötelezi magát. Az alapítás hivatalosan 1482-ben meg is történt, építésére azonban még 1521-ben is hagynak pénzösszegeket a végrendeletek. A török veszedelem elől elmenekülő pálos atyák csak 1653-ban költöztek vissza s új kolostorukat legnagyobbbrészt Nádasdy Ferenc adományából építették, amint ezt a kolostor egykori ajtaján látható címer és felirat bizonyítja. (2. ábra.) Ez a felirat azonban még egy, 1751-ben véghezvitt helyreállításról is értesít bennünket, melynek munkaprogramjába tartozott — Csatkai Endre szerint — a mai későbarokk nyugati homlokzat is. Az 1786-ban feloszlatott pálosrend temploma és kolostora 1889-ig katonai célokat szolgált, majd Zalka Győri püspök birtokába került, ki az épületeket helyreállította és a karmelita apácáknak adományozta. Az apácarend 1892-ben foglalta el új hajlékát, azonban a templom régi fényének már csak halvány nyomai maradtak meg számára.

2. ábra.

A kolostor barokkori kapuján levő címer és felirat.

Tekintve azt, hogy a hajó belsejében középkori részlet egyáltalán nem maradt fenn, a szentély belsejének vizsgálatát pedig a szigorú rendi szabályok nem teszik lehetővé, így a kutatás számára csakis a templom északi oldala áll rendelkezésre. A szentély három, az egyhajós hosszház pedig eredetileg öt boltmezőből állott, az épület keleten a nyolcszög három oldalával határolt szentélyfejben, nyugaton pedig toronynélküli, ormfalas homlokzatban végződött. A mai nyugati homlokzat a gótikus templom eredeti homlokfala elé épült, amit az északnyugati, sarokra állított támpillér kétséget kizáróan bizonyít. (3. ábra.) A hajó egyedüli fennmaradt gótikus dísze a nyugatról számított negyedik boltszakaszba nyíló északi kapuja (4. ábra), melynek ívtagozatai a bélletlábazatból kiszökkenve, megszakítás nélkül érik el a záradékot, hogy ottan egymáson áthatolva, a pálcamű-

ves későgot kapuzatok jellemző vonaljátékát mutassák. A béllet vájataiban látható kis tagozatok a bélletszobrokat tartó gyámok formai csökevényének tekinthetők. A szentélyzáródásban két körárcsos ablak maradt meg csupán a középkorból, de azok azért tarthatnak érdeklődésre számot, mert záradékuk alig haladja meg a falak fele magasságát. Maga a falazat a több helyen le-hámlott vakolat alól kilátszik és hatalmas faragott kövekből van építve. Alját, ameddig kívülről szemmel követhető, lábazati pár-

3. ábra.

Az egykori pálostemplom nyugati homlokzata.

kány díszíti, mely a támpilléreket is körülfonja s csak az északi kapuzatnál szakad meg. A támpillérek formai kialakítása a szentélyen más, mint a hajón, a hajó északnyugati sarok-támpillére pedig élben végződik.

Mindezek alapján nem látszik a templom egyöntetű építkezés eredményének, noha a részletformák nagyobb időkülönbségre mégsem mutatnak. Nem lehetetlen, hogy a mai szentély az egykori kápolna bővítéséből keletkezett, amikor falait meg is magasíthatták, s valószínű az is, hogy a szentély és a hajó építése között kisebb építési szünet állhatott be. Az építés menetének végleges megállapítása azonban csak a mai, különben is szükségtelen vakolatnak lehántásával válna lehetségessé.

Mindenesetre a látható részletformák arra a feltevésre jogosítják a kutatót, hogy a templom építése 1482-ben, mikor a páloskolostor építése megkezdődhetett, már befejezést nyert és teljesen készen várhatta az odazarándokló seregét. A későbbi, építésre hagyományozott összegek tehát minden bizonnyal a kolostorépítkezésre fordítottak.

II.

A Mária Magdolna tiszteletére épült festői kis templom

építésének története a falakból és a fennmaradt építészeti részletformákból minden különösebb nehézség nélkül leolvasható. (5. ábra.) A templomocska törzsét egyhajós, vízszintes famenyrezetű hajó alkotja, melyhez kelet felől boltozott szentély az északról hozzásimuló sekrestyével, nyugatról pedig a négyzet-alaprajzú, majd nyolcszögletbe átmenő bájos tornyocska csatlakozik. A templombelsőbe a hajó déli oldalába vágott gótikus keretelésű ajtón keresztül juthatunk, mely elé a barokk időben nyílt tornác épült. A toronytér viszont csak a hajó belsőjéből közelíthető meg.

Vizsgálataink arra az eredményre vezettek, hogy e három épülettest nem egy kor műve. Mindenekelőtt erre vall az a körülmény, hogy míg a hajó faragott kövekből épült, addig a szentély és a sekrestye anyaga tört terméskő s csak a díszítő részletek, valamint a támpillérek sarkai vannak faragott kőből. A tornyocska ugyan szintén faragott kövekből van összeróva, azon-

4. ábra.

Az egykori pálostemplom északi kapuja.

ban e kövek látható felülete vízszintesen elnyúlt téglalapot mutat, míg a hajó a toronyhoz képest magasabb és a magassághoz viszonyítva sokkal rövidebb kövekből épült. Nyilvánvaló tehát, hogy három, különbözőképpen megmunkált falazattal állunk szemben. De erre a következtetésre jutunk akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy míg a toronynak lábazati párkánya van, addig a hajónak nincsen s bár a szentélynek és a sekrestyének újra van, annak keresztmetszeti rajza a toronytól merőben kü-

5. ábra.
A Mária Magdolna-templom.

6. ábra.
A Magdolna-templom déli szentélyablaka.

lönbözők. A szentély és a hajó közötti kor-
különbséget még az is
igazolni látszik, hogy
míg a hajó síkmeny-
nyezettel készült és
testén támpillér nin-
csen, addig a szent-
élyt körülvevő tám-
pillérek és a lefedő
boltozat egységes épí-
títmódja a szentély-
boltozatot és a szent-
élyfalakat egy épí-
tési korszak művének
vallja.

De még a szent-
élyen magán is ké-
sőbbi kezek munkáját
vehetjük észre: déli
ablaka (6. ábra)
ugyanis kiválik a többi
közül (7. ábra) és a
kőrácsok keresztmet-

szetének egymáson való átmetsződése, áthatolása a halódó gótika vonaljátékára jellemző és így bizvást az 1500-as idők kezemunkájának tekinthető. A sekrestyében viszont a barokk kor hagyta bélyegét, midőn az eredetileg minden valószínűség szerint famennyezetű tetejét falazott boltozattal cserélte fel. Különbösen figyelmet érdemel a sekrestye kis ablaka, melyben még eredeti helyén látható vasrácsa kíván megbecsülést.

De ne elégedjünk meg azzal a pusztá megállapítással, hogy templomunk különböző korok építkezési tevékenységének műve, hanem igyekezzünk az egyes részek építésének sorrendjét, sőt ha lehet, az építkezések idejét is meghatározni. Induljunk ki a nyugati toronynál feltűnő ama körülményből, hogy a hajó nyugati oromfala a tornyocska felső, nyolcszögletű részébe teljesen szervesen belevágódik. Ezt a kényszeredet! megoldást nem tételezhetjük fel a torony mesteréről, aki, ha az oromfal mai állapotában már az ő idejében is meg lett volna, néhány kőszorral minden nehézség nélkül magasabbra építhette volna a templomtornyot.

Fel kell tennünk tehát, hogy az oromfal mai képét csak a torony megépítése után nyerte. És tényleg, ha a vakolat alól kikandikáló oromfal anyagát vizsgálatba vesszük, úgy azt látjuk, hogy felső része, körülbelül 45 foknyi lejtésig, tört terméskőből áll, az alsó sorok azonban a hajófal anyagával egyező faragott kövekből készültek. Nyilvánvaló tehát, hogy a hajó eredeti oromfala sokkal alacsonyabb volt, sokkal enyhébb lejtéssel készült, mint a mostani, és a torony tervezője nem a mai, hanem az egykori

7. ábra.

A Magdolna-templom keleti szentélyablaka.

orommagassággal számolt akkor, midőn tornyát megépítette. Meggondolásunk első eredményeképpen tehát kimondhatjuk, hogy a torony építési ideje a hajó és az orommagasítás elkészülte közé esik.

Ezekután azonban önként felmerül a kérdés: miért kellett megmagasítani az oromfalat? Erre a feleletet a hajó keleti oromfala adja meg. A keleti oromfal mai állapotában természetesen a nyugatival azonos magasságú, lejtését pedig a szentélytető ha-

8. ábra

A Magdolna-templom szentélyének belseje.

tározza meg. Világos tehát, hogy a később hozzáépített boltozott szentély tetőszerkezete tette szükségessé az oromfalak megtoldását, ami természetes is, mert az előző, ismeretlen oknál fogva használhatatlanná vált szentély minden bizonnyal síkmennyezetű lévén, tetőszerkezete nem nyúlt oly magasba, mint a maié. Ezek szerint az oromzatok magasításának építési ideje a szentélyével egybeesik, amit az azonos falazási anyag használata is kétségtelenné tesz.

A templomcska részeinek építési sorrendje tehát megállapítható! Az első templom síkmennyezetű volt, melyből ránk csak a hajó maradt, ehhez épült a nyugati torony s bizonyára az általa elépített nyugati bejárat helyett a

déli kapu, majd utána a boltozott szentély s ennek természetes következményeképpen az oromfalak meredekebbre való falazása, majd a szentély déli ablakának behelyezése, végül pedig a barokk kor építkezései, tatarozása, a templom nyomokban még ma is látható belső berendezésének elkészítése zárja be a Magdolna-templom építésének történetét.

További kérdésünk most már csak az lehet, hogy ezek a különböző építési korszakok mely időbe eshettek? A szentély boltozatának formái kétségtelenül 1400 utáni időbe helyezik sorrendünk építési periódusát (8. ábra), így a hajócska és a torony építése valószínűen még 1400 előtt történhetett. A torony formái

is erre vallanak, amennyiben a soproni gótika jellemzőit viselik magukon: hasonló elrendezésű tornyokat látunk a Kecsketemplomon, a Szentlélek kápolnán, sőt a medgyesi templomon is.*) Ennek a toronysorozatnak kora a 14. század, legkorábbi tagja mindenbizonnyal a ferencesek soproni templomáé, mely még a század első felében kezdett épülni. A mi esetünkben a tornyunkat megközelítő pontossággal a század második felében valónak mondhatjuk. Nem lehetetlen tehát, hogy a Magdolna-templom hajója már a 14. század első felében megépült, s tekintve azt, hogy Bánfalva Zuan néven már a 13. század utolsó negyedében feltűnik okleveleinkben, az sem kizárt, hogy a hajócska egy koragótikus templom ránkmaradt része volt. Természetesen minden olyan feltevést, mely szerint a hajó románkori építmény lenne, a hajófalak falazási és a kövek faragási módja megcáfolja.

Most már csak a barokkori építési tevékenység idejének megállapítása válna szükségessé. Ezt a munkát azonban megtakarítja számunkra a torony szélkakasán és a torony nyugati falán látható évszám, melynek alapján bizvást mondhatjuk: templomunk mai végleges alakját 1748-ban kapta.

A soproni rajziskola története.

(Első közlemény: 1778—1799.)

Írta: **Veszélka László dr.**

A városi iskolák kivételével az általános művelődés elemeit közvetítette az oktatás a 18. század elejéig Európaszerte. Sok évszázad múlt el addig, míg a nevelésen gondolkodó uralkodók és államférfiak ráeszméltek arra, hogy az életpálya már az iskolában a tanítás anyagának helyes megválasztásával előkészíthető s hogy az állam szempontjából nem elegendő a céhek és kereskedelmi testületek szakirányú nevelése. Ennek a gondolatnak áttörése mélyreható változásokat hozott a szellemi élet további menetében, termékenyítőleg hatott új életformák kialakítására, a gazdasági életpályák megbecsülésére, az érdeklődést a nevelésügy felé fordította s az állami szervezés és rendszerbefoglalás munkálatait jótékonyan elősegítette.¹⁾ A nyugati kultú-

*) Öst. Kunsttop. XXIV. 246. old.

¹⁾ Idevonatkozó fontosabb irodalom: *K. Iven*: Die Industrie-Pädagogik des 18. Jahrhunderts. Langensalza, 1929; *A. Gans*: Das ökonomische Motiv in der preußischen Pädagogik des 18. Jahrhunderts. Halle, 1930; *E. Kriek*: Philosophie der Erziehung. Jena, 1930, 248. o.; *Fr. Urbschat*: Grundlagen einer Geschichte der Berufserziehung. Langensalza, 1936; *E. Spranger*: Die

ranak a reáliak felé fordulása nem újkeletű, legutolsó formája a pietizmus, amelynek az európai nevelésügy hihetetlen sokat köszönhet. Bensőséges hitre és hasznos életre vágyódik a pietista ember a szellemnek a racionalizmusba süllyedt formáságai s a vallási villongások sok pusztítása után. Francke és társai azt tűzték ki feladatuk, hogy megszabadítják az emberiséget a sok bajtól, lelki gyötrelemtől azzal, ha jámborságot és munkaszere- tetet csepegtetnek az ifjú lélekbe s felhasználható ismereteket tanítanak. A pietizmus széles körben elterjedt és nagyon ked- velt lett, sőt megegyezett azokkal a tervekkel, amelyek szerint a királyok Istentől rendelt hatalmukat a közjó előmozdítására, az élet biztosításának szolgálatába öhajtották állítani. E két- irányú gondolat szerencsés találkozása megjavította és kibőví- tette az európai iskolaügyet és ezzel együtt a műveltség álla- potát is.

Hazánkban a török hódoltság, a felkelések miatt csak 1711 után süttött ki a béke jótékony, áldástosztó napja. A gazdasági és szellemi erőgyűjtés az évszázados hanyatlás után nagyon rá- fért az országra. Építőmunkát csak előre átgondolt, központilag irányított terv szerint fokozatosan lehet végrehajtani. III. Károly és Mária Terézia gazdaságilag megalapozott, a termelés és ér- tékesítés pilléreire épített birodalmat öhajtottak létrehozni s tö- rekvéseiket először az örökös tartományokban kezdték meg. Csak miután ott az átalakulás folyamában az iskolaügy valamelyes állapotba jutott, gondolt Mária Terézia arra, hogy „államanyai gondosságból“ (landesmütterliche Fürsorge) az intézményeket nálunk is meghonosítja. E nagyszabású tervbe való beleilleszke- dés azonban a megfogyatkozott magyarság számára nagy vesze- delmet jelentett: az uralkodó által mutatott úton haladás nem- zetiségünk pusztulását és idegen fajba olvadását segítette elő. A nemzet kábultságából még idejekorán észretért, a fejlődés mene- tét azonban már nem lehetett megállítani: hosszas erőfeszítés után végre szerveződik a mi oktatásügyünk is s benne a korszel- lemnek megfelelően erősen a hasznosság domborodik ki. A Ratio különösen a gimnáziumra és egyetemre fordította figyelmét, szak- iskola felállítását nem rendelte el, egyes iskolafajok tantárgyai- ból mégis kétségtelen, hogy szakiskoláknak számítottak. A 80-as években azután a Ratio megjelenését követő intézkedések életre hívták a 18. század végének egyetlen szakirányú iskoláját, a *rajziskolát*, amely kezdetben a nemzeti iskola egyetlen osztálya volt.

Nincsen másik év nevelésünk történetében a 19. század vé- géig, amikor több iskola nyitotta meg kapuját, mint 1778-ban,

nincs még egy évtized, amikor városok és községek oly érdeklődést tanúsítottak a nevelésügy iránt és iskoláik megindítását, működését annyira szívükön viselték. E nagyarányú kezdeményezés képét csak úgy rajzolhatjuk meg, ha városról-városra, faluról-falura tárjuk fel az iskolaügy állapotát. Eddigi ily természetű munkáink ugyanis legfeljebb csak a mellett bizonyítanak, hogy nálunk is nagy változás állott be a szaknevelés terén, a feltárt adatok azonban a helyzet valóságos megvilágítására nem elegendők. E kutatás szervesen illeszkedik abba a munkatervbe, amellyel Imre Sándor a neveléstudományban a magyarságra váró feladatokat s ezek között nevelésügyünk multjára vonatkozó teendőinket világosan tárta fel.²⁾

A rajziskolák megindulása kellően kiderítve nincsen. Az eddig ismert adatokból az sem világlik ki, vajjon királyi rendelet hívta-e őket életre, vagy pedig egyesek kezdeményezésére a nemzeti iskolából alakultak-e ki egymástól függetlenül. Sztérényi József a Ratio megjelenését követő időkből, még 1777-ből említ egy ilyen rajziskolai rendeletet a lelőhely közelebbi megnevezése nélkül.³⁾ Újítások idején más területen is szokott bizonytalanság, zavar keletkezni, a rajziskolákra nézve ezt fokozta az a körülmény, hogy az elemi iskolát — ahová a rajziskola is tartozott — csak éppen körvonalazta a Ratio, amint ezt Mária Terézia fájdalommal meg is jegyezte.⁴⁾ Elgondolása szerint a nemzeti (elemi) iskola különösen a gyakorlati pályákat készíti elő s az osztrák mintáknak megfelelően a hasznosság jegyeit viseli magán, legvalószínűbb tehát az a feltevés, hogy a nagyobb városok iskoláiban tanítandó ajánlott tárgyakból⁵⁾ alakult ki ez az osztály, amely a realiakat leginkább jellemző s a valóság helyes megismerésére legjobban vezető tárggyal, a geometriai és szabadkézi rajzzal szolgálta a szakszerűséget. A Ratióban elrendeltek foganatosítására a főigazgatók utasításokat kaptak s ezeket a városokhoz továbbították. A gimnáziumnál nagyobb körültekintést igényelt a nemzeti iskola, itt nagyobb feladat hárult a felügyelőkre (inspektor), minthogy városonként meg kellett állapítani az iskola nemét (2 vagy 3 tanítós), a tanáccsal meg kellett tárgyalni a szükséges intézkedéseket, az épület ügyét, a berendezés és megnyitás módját. A 1770-es évektől kezdve köztudomású volt, hogy tanügyi reform készül, vele azonban akadályok is együttjártak s különösen az első években az iskolákkal kapcsolatos kiadások miatt a terv megvalósítását hátráltatták. Vol-

²⁾ *Imre S.*: A neveléstudomány magyar feladatai. 23, 40. E helyen egyúttal köszönetemet fejezem ki Láng Ferenc levéltári tisztviselő úrnak a kutató munkában szíves segítségéért.

³⁾ *Sztérényi*: Az iparoktatás Magyarországon. 18.

⁴⁾ *Fináczy*: Magyarország közoktatásának története Mária Terézia korában. II. 276; *Csóka L.*: Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám. 74.

⁵⁾ *Friml A.*: Az 1777. Ratio Educationis. 94.

tak azonban városok, amelyek szinte versengve tették magukévá az új gondolatokat, hisz ezekből az iparos- és kereskedőrendre csak haszon származhatott. Szorgalmasan előkészítették a Ratio útját, amelynek beolvasztó célzatát a németajkú lakosság nem nagyon érezhette. Mint iparos és kereskedelmi központ szinte kiemelkedett Sopron, nagy áldozatokat hozott oktatásügyének rendezésére s ezzel a magyar szaknevelés történetében méltó helyet vívott ki magának a 18. században; rajziskolája szinte majdnem egyedülállóan 1778—1909-ig fejtette ki áldásos működését.

A nagyszámú céh, a bennük észlelhető mozgalmas élet, az évszázados kereskedői testület, a lakosság sajátos összetétele mind a mellett szólta, hogy a nevelésnek a gazdasági élet irányában való eltolódását Sopronban szinte természetesnek vették s Mária Terézia terveitől biztos sikert reméltek.

A szakszerűség gondolata különben sem volt újkeletű. Figyelve ugyanis a 18. századi alapítványokat, feltűnik, hogy már 1733-ban⁶⁾ Russné Vibey Krisztina ipari mesterséget tanuló polgárfiak számára 2000 frt, 1762-ben⁷⁾ Herman András pozsonyi orvos az ipari pályára készülő árváknak 6000 frt összegű alapítványt tesz. Néhány évvel később, 1768-ban Voss Károly hadbiztos özvegyének gazdag alapítványából⁸⁾ árvaház létesül, amelynek főcélja árva gyermekek elzüllesztésének megakadályozása s a becsületes életpályára való nevelés. A gondolat útja Sopronig még kiderítve nincsen; Tessedik példája alapján egy Halléban tanuló ev. lelkész hozhatta magával, bár a szülők nélküli gyermekek felkarolását Mária Terézia is magáévá tette. Ha tehát egy város nevelésügyében ennyire jelentkezik a szakszerűség, úgy a Ratiót csak a fejlődés egy későbbi fokának tekinthetjük, amely az eddigi fejleményeket egy magasabb cél szolgálatába rendeli.

Mindaddig, míg a rajziskolát külön rendelet nem szabályozza, reá is vonatkoznak a nemzeti iskolát érintő intézkedések. Különben is bármely helyen működése csak úgy érthető meg, ha a megindulás első éveitől kezdve a nemzeti iskola többi osztályai-val együtt szemléljük. Az 1777—78. tanév kezdetén még nem a rajzosztály körül vannak nehézségek, hisz mint 4. osztályának eléréséig az új rendszernek három évig ideje volt.⁹⁾ Kezdetben tehát Sopronban is figyelniünk kell az elemi iskola egész szervezetét, ami számunkra neveléstörténeti vonatkozásban azt az érdekes átalakulást szemlélteti, amely egy vidéki város iskolaügyében az állami szervezés nyomán a 18. század végén bekövetkezett.

⁶⁾ Tomus II. Inclutae Regio Cameralis Commissionis a 24-a Julii 1782. usque inclusive 5. Febr. 1783. 650/6.

⁷⁾ Tomus II. (I. 6. sz. jegyzet). 650/6.

⁸⁾ Fináczy: i. m. II. 308.

⁹⁾ A gimnázium tanulói, az iparos- és kereskedőtanoncok csak később lesznek a rajzosztály növendékei.

1. A nemzeti iskola megindulása Sopronban.

A Ratio 1777. augusztus 22-én kelt elhatározással lépett életbe s küldetett szét a városoknak. Az elemi oktatás a korviszonyoknak megfelelően Sopronban vallási megoszlás szerint a szokott mederben folyt, a városi tanácsjegyzőkönyvekben a diákság kimaradását szabályozó egyetlen határozaton¹⁰⁾ kívül az iskolaüggyel keveset találkozunk. Csak 1777 júniusától kezdve jelennek meg egymásután intézkedések. A királynő akarata szerint az 1777—78. tanévben a nemzeti iskolában már az új módszer szerint kellett tanítani, ehhez pedig már korábbi előkészületek voltak szükségeseek, hiszen a tanév november 1-én kezdődött.¹¹⁾ A Ratio életbeléptetése előtt két rendelet érkezett a városhoz s mindkettő az új módszerrel kapcsolatos tanítóátképzésre vonatkozik. A helytartótanács 1777. június 6-i rendelete¹²⁾ szerint a város köteles a tankerületi elemi főtanodák (capitalis schola districtualis) megindulása után az új módszer el-sajátítására alkalmas tanítóit, vagy helyettük más ifjakat kiküldeni, ha tudnak németül és annak a helységnek nyelvén, ahol működni fognak. A másik leirat¹³⁾ már azt is sejteti, mikép óhajtja a kormány a táblázatos módszert elterjeszteni. Isméli a tanítóátképzésre vonatkozó korábbi intézkedést, egyúttal elrendeli, hogy a tankerületek székhelyeihez hasonlóan cselekedjenek a püspöki városok, megyeszékhelyek, itt sajátítsák el a falusi tanítók az új módszert, amely így szétárad az egész országban. Egy következő leirat¹⁴⁾ a királynak azt a kedvezményét közli a tanáccsal, hogy engedély nélkül, de utólagos elszámolás kötelezettségével használhatja fel az alapítványokat az elemi iskolákra, hisz a közpénzt legjobban az iskolaügyben lehet kamatoztatni.

Változás állott be azonban annak a rendeletnek nyomán, amelyet 1777. november 20-án¹⁵⁾ Niczky Kristóf gróf, tankerületi főigazgató küldött a tanácshoz. Érdekesen világítja meg e leirat a 18. századi elemi iskola szerepét. Szerinte az ifjú csak úgy használhat az államnak s lehet a szülői ház támasza, ha nemcsak lelkét nevelik erényre, hanem szelleme a helyes gondolkodásmódot megismeri s az emberi társadalomban hasznos mesterségek és ismeretek megtanulására alkalmassá válik. Ez pedig a leirat szerint csupán az elemi iskola segítségével érhető el. Felszólítja a tanácsot, hogy az épületekre és tanítókra szükséges intézkedése-

¹⁰⁾ Raths-Prot. 1777. 12.

¹¹⁾ *Fináczy*: i. m. II. 227

¹²⁾ Prot. Mandatorum, 1777. 233.

¹³⁾ Prot. Mandatorum, 1777. VII. 21. 300.

¹⁴⁾ Prot. Mandatorum, 1777, X. 31. 473.

¹⁵⁾ Prot. Mandatorum, 1777. 477.

ket tegye meg, a tanács az ügyet elhalasztás nélkül ne csak tárgyalja, hanem határozatot is hozzon. A tanácsülés elé 1777. december 12-én kerül a rendelet s ettől számíthatjuk az elemi oktatás átalakulását s a rajzoktatásra vonatkozó első intézkedéseket. A gyűlés kimondja, hogy volt fegyvertárát (domus armamentaria) adja az új iskola céljaira.¹⁶⁾ A tanács által kiküldött bizottság Niczky főigazgató jelenlétében elhatározta a ház kijavítását s a négy osztály mellé két tanítói lakás elhelyezését is az épületben. Az egykori fegyvertárból azonban felhasználatlannul maradt egy rész, ezt a megindulás siettetése céljából maga Niczky vásárolta meg (a szomszédos ház övé volt) 1093 frt 43 krajcárért azzal a kikötéssel, hogy a tanács az összeget az elemi iskola felszerelésére fordítsa. Az osztályokra és tanítók javadalmazására nézve az a határozat, hogy az elővárosi két falusi iskola mellett (scholae pagenses in suburbio in duobus locis) négyosztályú iskolát létesít. Tanítóit a külvárosban meghagyja; az új módszer elsajátítására pedig a győri nemzeti főtanodába Lang József és Schweihofer Jakab tanítókat küldi ki, akik majd az első és második osztály tanítói lesznek. Javadalmuk: lakás az új iskolában, 6 öl fa, Langnak évi 120 frt, Schweihofernek 100 frt fizetés; ezenkívül minden tanulótól évenként 1 frt 20 krajcár tandíjat szedhetnek, az árvák és szegénysorsúak kivételével.¹⁷⁾ A 3. osztályban a latin nyelv tanítását Matuschek Mózes ferencrendi szerzetes fogja végezni 75 frt fizetésért. A 4. osztályra nézve, ahol az alapelemekben (in praeliminaribus = geom. és szabadkézi rajz) nyer kiképzést a tanuló, Niczky azt a javaslatot teszi, hogy erre is megfelelő személyt keresnek, illetményét viszont később állapítják meg.

Ezután már csak arra volt szükség, hogy e nagyjelentőségű határozatot végrehajtsák. A fegyvertárat azonban az iskolai célokra való berendezés előtt át kellett alakítani, vagyis az 1777—78. tanévben a régi rendszer szerint folyt a tanítás Sopronban. Az átépítéssel csak 1778 tavaszán készültek el,¹⁸⁾ a Niczky főigazgatónak eladott rész kihatása is ekkor történt.¹⁹⁾ Nem lehetett aztán szó a Ratio bevezetéséről azért sem, mert a tanító-átképzéssel megbízott főtanodák csak 1778 derekán kezdtek a

¹⁶⁾ Prot. Conceptuum, 1777. 474—76. Az épület, amely a tanácsjegyzőkönyvekben és telekkönyvekben 1777 előtt Zeughaus, utána pedig Cathol. Schulhaus néven szerepel, a Fegyvertár-utca 2. számú ház helyén állott (most Döry Miklós-féle ház). Belőle hasították ki a szükséges részt; vele szomszédos volt Niczky Kristóf háza, amely már az Orsolya-térre nézett (Orsolya-tér 4. sz., Thirring Gusztáv dr. szíves közlése alapján).

¹⁷⁾ A tandíj 1781-ig volt érvényben, a tanítói javadalmazás emelésével ekkor szüntette meg a tanács (Raths-Prot., 1781 163), ugyanaz idő alatt a tanulók fát is kötelesek voltak hozni [Tomus II. (I. 6. sz. jegyz.) 713—14].

¹⁸⁾ Raths-Protokoll 1778. 35, 39.

¹⁹⁾ Raths-Protokoll 1778. 3—4, 9, 19—20.

megindulás nehézségeiből kiemelkedni s igazi hivatásukkal tördni. Mária Terézia az osztrák minták után a réginél tökéletesebb módszerrel akarta az elemi iskolát kedveltté tenni s ennek elterjesztését a tankerületi főtanodák feladatává tette. Sopron a pécsi tankerülethez tartozván, a kijelölt Lang József és Schwehofer Jakab tanítók 1778. július 28 és szeptember 21 között 85 napig tartó tanfolyamon ismerkedtek meg a táblázatos módszerrel.²⁰⁾ Nyárra az iskola elkészült, szeptember végén a tanítók visszatértek Győrből, így aztán már semmi akadályuk sem volt annak, hogy a tanítás a nemzeti iskolában is meginduljon. 1778. november 12-e nagy napja a városnak, ekkor történt az ünnepélyes megnyitás más városokhoz hasonlóan.²¹⁾ Megjelentek Okolicsányi Imre győri püspök, Neuhold János kamarai referendarius és más előkelőségek. Az Orsolya-templomban tartott nagymise után a vendégek a tanácssal együtt az új iskolába vonultak, ahol trombita- és dobszóval fogadták őket. A tanács nevében Bernácsky József városi jegyző ünnepi beszédben adta át az épületet rendeltetésének, nem mulasztva el a királynő pártfogását kérni a város számára s hálálkodva a buzgóságért, amelyet az iskolaügynök tanúsított.

2. A soproni rajziskola és Steiner Bálint.

A megnyitás után az elemi iskola három osztályában akadály nélkül megindult a nevelés.²²⁾ Nem rendezte azonban az 1777. december 12-i határozat a bennünket leginkább érdeklő rajzosztály sorsát. Ezért Niczky főigazgató már 1779 elején sürgeti,²³⁾ hogy a 4. osztályban a rajzművészet tanítására keresse-

²⁰⁾ Rath-Protokoll 1778. 252, 353, 400. — *Fináczy*: i. m. II. 299. A pécsi és győri tankerületnek közös a főigazgatója, Győrben van az első tanfolyam, amelynek körülményei, tárgyai ismeretlenek. A tanítóképzés történetében kétségkívül az első ilyen adat, kellőképpen azonban méltatva nincsen.

²¹⁾ Rath-Protokoll, 1778. 490—91; *Fináczy*: i. m. II. 292; *Veszélka*: Mióta folyik szakirányú képzés Sopronban? (Sopronvármegye, 1936. aug. 30.)

²²⁾ Ezek későbbi történetéből néhány figyelemreméltó adat: a nemzeti iskola első és második osztályában a tárgyakat magyar és német nyelven tanítják; a tandíjat a tanács eltörli, helyette a tanítók fizetését 200 forintra emeli (1781, Rath-Prot. 163—5). A latin nyelv (3. osztály) és a vallás tanítását két ferencendi szerzetes végzi 150 frt díjazásért a rend felosztásáig (1787, Gestions-Prot. II. 649—50, Fasc. IX. 244). 1781-ben meghal Schwehofer Jakab, utóda Dió Mihály, aki bizonyítványai szerint magyarul és németül tud tanítani (Rath-Prot. 1781. 163—5, 367). Az elemi iskolák helyi igazgatója Bernácsky József városi jegyző, aki munkájáért évi 100 frt tiszteletdíjat kap s 1781—1798-ig áll a nemzeti iskola élén (1781, Rath-Prot. 215; 1782, Rath-Prot. 211; 1783, Rath-Prot. 83, 129, 672). 1787-ben az elemi négyosztályúvá lesz (Rath-Prot. 1787. II. 588). 1792-ben állásvesztés mellett kötelező a tanítókra a magyar nyelv tanulása (Rath-Prot. 1792. II. 919, 547).

²³⁾ Rath-Prot. 1779. 7.

nek megfelelő személyt s neki évi 300 frt fizetést biztosítsanak. Kétségtelen ezekből, hogy a rajziskola kezdetben rajzosztály, a nemzeti iskola 4. osztálya. A tanács enged a leiratnak, de az iskolaüggyel kapcsolatos kiadásaira hivatkozva azt kéri a főigazgatótól, hogy az újabb tehertől a jezsuiták vámjának egyharmadával vagy más módon kártalanítsa a várost. Ugyanebben a hónapban Niczky a rajzolásához szükséges rajzeszközök (instrumenta) beszerzésére szólítja fel a tanácsot.²⁴⁾ Mindezek az előkészületek arra engednek következtetni, hogy a főigazgató komolyan gondol a 4. osztály megindítására is.

A rajziskola ügyével újra 1779. április 4-én találkozunk, a közbeeső idő megfelelő személy keresésével múlhatott el. E napi határozat szerint²⁵⁾ Steiner Bálint, a rajzosztály tanára a kiállított kinevezési okmány alapján (Versicherungs-Dekret) attól a naptól kezdve, amióta a rajzolás elemeit tanítja, ingyenes lakásból, 6 öl és 400 rőzse fából és évi 300 frt-ból álló javadalmazásban részesül abban a reményben, hogy hivatását szorgalmasan fogja ellátni. Személyére, származására nézve bőségesebb adatok hiányoznak. Szterényi és Vig megállapításainak igazolására nem találunk semmi adatot.²⁶⁾ Valószínűbb az, hogy Bécsben a Képzőművészeti Akadémián szerezte meg rajztanítói képesítését ugyanúgy, mint Simai Kristóf.²⁷⁾ A helyiségen, rajzeszközökön és tanítón kívül a rajztanításhoz még mintákra is szükség volt. Ennek a feladatnak megoldása már az új tanítóra hárult. Szterényi és Vig szerint²⁸⁾ Steiner a mintákat magával hozta, ez azonban ellenkezik a tanácsjegyzőkönyvekkel. Ha hozott is valamelyes mintákat, azok csak csekélyszámúak lehettek. Bernácsky ugyanis 1781 januárjában²⁹⁾ kérelmet nyújt be a tanácshoz, hogy a rajztanításhoz vagy eredeti mintákra van szükség, vagy Steinert ilyenek készítéséért általánosságban, esetleg a minták száma szerint díjazásban kellene részesíteni. A határozat Steinernek a készített 12 mintáért 50 forintot szavaz meg a nélkül, hogy ebből a jövőre nézve következtetéseket vonhatna. Ez a mintagyűjtemény lehetett az alapanyag, belőle nőtt ki aztán

²⁴⁾ Rath-Prot. 1779. 38

²⁵⁾ Rath-Prot. 1779. 104. Steiner címe professor, az elemi iskola többi tanítója: Lehrer. Lakása 2 szobából, konyhából és mellékhelyiségekből állott, e helyett később 50 frt lakáspénzt kap (1780, Rath-Prot. 111). Javadalmait Sztterényi helyesen, Vig hibásan közli (Sztterényi J.: Az iparoktatás Magyarországon. 20; Vig A.: Magyarország iparoktatásának tört. 114).

²⁶⁾ Végrendeletében Bécsről meg sem emlékezik; van egy sógora Keszthelyen, nővére (özv. Spaltné) Sopronban és az Augsburg melletti Buchloe községben. Az sem lehetetlen, hogy innen származik (Fasc. XX. 270; Sztterényi: i. m. 20; Vig: i. m. 114).

²⁷⁾ Vig: i. m. 114.

²⁸⁾ L. a 26. lábjegyzetet.

²⁹⁾ Rath-Prot. 1781. 17, 19; Sztterényi: i. m. 21. Az összeget csak évekkel később, 1785-ben kapta meg (Rath-Prot. 1785. 214).

oly gazdaggá részben Steiner, részben tanítványai munkája alapján, amilyenek pl. az 1799. leltárból látszik.

Rajzban jártas emberre az iskolán kívül is szükség volt Sopronban. Steiner viszont arra törekedett, hogy a tanácscsal megkedveltesse magát. Tanításága kezdetén pontos méréssel rajzot készít a két helybeli temetőről,³⁰⁾ majd a Balf és Boz közötti határt rajzolja le,³¹⁾ 1782-ben kifesti a tanácstermet;³²⁾ munkájáért minden alkalommal megfelelő díjazásban részesül. Ezekből az adatokból készülségére is következtethetünk valamelyes módon. A rajztanítóságot jóval felülmúló képességei lehettek, alkalmas szépérzékű és ügyességet igénylő munkák elvégzésére s így jelentékeny része lehetett Sopron képzőművészetének fejlesztésében. Voltak nála híresebb rajztanítók, de helyi szempontból működése nagyon fontos.³³⁾

Felvetődhetik itt az a kérdés, vajjon milyen tanulók látogatták a megindult rajziskolát.³⁴⁾ Elsősorban bizonyára a nemzeti iskola tanulói, akik ebben az osztályban még egyéb ismereteket is (természettan, latin) tanultak, azután a gimnázium mindama tanulói, akik a rajzolás iránt kedvet és hajlamot éreztek. Mindez azonban elenyészően csekély volt. A megindulás évében például Sopronban 13 r. k., 12 ev. vallású növendék látogatta a rajziskolát, bizonyára jórészt elemiiskolai tanuló.³⁵⁾ Nyilvánvalóan előbb néhány évre volt szükség, hogy a nemzeti iskolák a kezdet nehézségeiből kiemelkedve valóságos hivatásuknak megfelelőhessenek. A rajzosztály ugyanis elsősorban azoknak létesült, akik a latin iskolába nem óhajtottak átlépni,³⁶⁾ azaz gyakorlati életpályára készültek. Mária Terézia azonban nem csupán előkészítő

³⁰⁾ Rath-Prot. 1780. 354. A vázlatért 6 körmöci dukátot kap.

³¹⁾ Rath-Prot. 1781. 61. A térképért 12 frt 48 krajcárt kap.

³²⁾ Rath-Prot. 1785. 7; Oedenburger Zeitung, 1926. július 18-i szám. Díjazása 6 öl fa volt.

³³⁾ Egy rajza Csatkai Endre dr. birtokában van. Nem említi *Storno F.*: Adatok a soproni festészet történetéhez c. cikkében (Soproni Szemle, I. évf. 210—223).

³⁴⁾ A tanácsjegyzőkönyvek szerint a rajzosztály 1779 január és április hónapja között kezdte meg működését. Története mindeddig ismeretlen, szórványos adatok a következő helyeken találhatók: 1. *J. Hahnenkamp*: Zur Geschichte der hierortigen Zeichenschule (Oedenburger Bote 1882. V. 25); 2. *Szterényi J.*: Az iparoktatás Magyarországon 20; 3. *Iványi B.*: Rajz- és egyéb iskolai műszerek és iskolai felszerelések 1790 körül (Magyar Iparoktatás 1904. évf.); 4. *Fináczy E.*: A magyarországi közoktatás története. II. 300; 5. Die Eröffnung der Nationalhauptschule (Oedenburger Zeitung 1926. VII. 18); 6. *Vig A.*: Magyarország iparoktatásának története. 114; 7. *Veszelska L.*: Mióta folyik szakirányú képzés Sopronban (Sopronvármegye 1936. VIII. 30); 8. *Vincze Fr.*: Szakoktatásunk multja és jelene. 17; 9. *Veszelska L.*: A rajziskola és a kereskedelmi szaknevelés a 18. század végén (Nevelésügyi Szemle, 1938. 118—123).

³⁵⁾ *Fináczy*: i. m. II. 300.

³⁶⁾ *Friml*: Az 1777-i Ratio Educationis. 94.

szerepet szánt neki; hanem a tanoncképzés szervévé is akarta tenni, hogy a tanoncok a műhelyen kívül itt is irányítást kapjanak jövőendő életpályájukra. Ilyen elgondolásból alakul ki a nemzeti iskola legfelső osztályából szaknevelésünk első hivatalos intézménye s ez a fejlődés 1779 és 1783 között ment végbe.

Az első oly intézkedés, amely külön foglalkozik a rajziskolával, 1783-ból³⁷⁾ való. II. József szabályozza először udvari rendelettel a Ratio nyomán életrekelt, de nem egyöntetűen működő rajziskolákat. Előírja a tananyagot, a tanítás módját, a rajzolási fokozatokat, az iskolák berendezését s az évvégi kötelező jelentést. A rendelet különösen a tanoncoknak teszi kötelezővé a rajziskola vasárnapi látogatását. Ezzel az intézkedéssel új fejezet nyílik a rajziskola történetében, tanulócserege új elemmel gazdagodik s ezután inkább a szakirányú képzés szervévé lesz. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az a kapocs, amely a nemzeti iskola szervezetében tartotta, lazulni kezdett.³⁸⁾ Nyilván e rendelet hatása alatt kéri Niczky főigazgató 1783. jan. 27-én³⁹⁾ a tanácsot, hogy mindazokat a tanoncokat, akiket a rajzolás szakmájukban ügyesebbé tehet, a rajziskola látogatására buzdítsák. Ilyen mesterségek: kőműves, ács, asztalos, esztergályos, kőfaragó, lakatos és szobrász. A tanács maga elé idézi a mestereket s közli a főigazgató rendelkezését.⁴⁰⁾ Az iparosok erre előadják, hogy abban az esetben, ha segítéik és tanoncaik naponként járnak a rajziskolába, munkateljesítményük csökkenni fog. Erre a tanács az iskolalátogatást szerdára, vásár- és ünnepnapra korlátozza. E határozat szépen megvilágítja, miért kellett okvetlenül a mesterek kapzsisága miatt a vasárnapi iskoláknak kialakulniok, ami viszont a képzés komolyságát hosszú időn át károsan befolyásolta.

Az intézkedésnek megfelelően hét mesterség kapcsolódott a rajziskola működésébe. Steinert újabb feladatok elé állította; az iskolát látogató tanoncok számáról, szorgalmáról kezdetben nincs adatunk, a rajziskola 1783 és 1786 között ritkán szerepel.⁴¹⁾ Művelődésünk történetében ez az a néhány év, amikor az állam-

³⁷⁾ Sztéryny: i. m. 22; Vig: i. m. 95.

³⁸⁾ A tanácsjegyzőkönyvek az osztály elnevezésre kezdettől fogva „schola” szót használnak (in domo armamentaria quattuor normales scholas introducendas, 1777. XII. 6), ennek hatása alatt a német szöveg „Schule” szót használ (zu Tradirung der 4-ten Normal-Schule, 1779. I. 4), holott Steinert a nemzeti iskolába (in hiesige National-Schule, 1779. IV. 1) vették fel. 1783-ig „Reiss-Schule”, „National-Reiss-Schule” jelzéseket találunk, bár itt még osztályról van szó. Az eredeti jelentés elhomályosodása is elősegítette a rajzosztály különválását. Osztályra a „classis” szó 1783-ban kezd feltűnni.

³⁹⁾ Raths-Prot. 1783. 124.

⁴⁰⁾ Raths-Prot. 1783. 205.

⁴¹⁾ A tanács a rajziskolának víztartályt szerez be, hogy a papiros a táblára való felerősítés előtt megnedvesíthető legyen (Raths-Prot. 1785. 776).

férfiúi lelkesedéstől és használnivágyástól hajtott II. József felforgatta az iskolaügyet. Sok rendeletben szabályozta a vallásügyet, az elemi iskolákat, tanítási nyelvvé a németet tette, megindította a felekezeti iskolákat (gemischte Schule). Gazdagította az elemi iskolát egy osztállyal s ebből a rajziskolára az származott, hogy még jobban kivált az elemi iskola szervezetéből. A vegyes iskolák bevezetésére vonatkozó rendeletek nyomán⁴²⁾ bizonyos zavarok állottak elő, ezért II. József 1787 augusztusában⁴³⁾ az ifjúságnak a német nyelv tanulására lehetőséget és a vegyes iskoláknak a szükséges időt akarván juttatni, elrendeli a 4. osztály felállítását az elemi iskolában; egyúttal a tanácsot is felszólítja, hogy a megfelelő intézkedéseket a berendezésre, tanításra tegye meg. Az új osztály tanítója Matuschek Mózes ferencrendi szerzetes lett,⁴⁴⁾ később Steiner utóda. A szükséges eszközöket megszerzi a tanács, 1788-ban a 4. osztály és rajzosztály egymás mellett szerepel,⁴⁵⁾ mintegy igazolva az utóbbinak különváltását.

Az 1783-i rendelet csupán első lépésnek tekintendő a tanoncok szakirányú képzésének megoldásában. Általános útmutatásokat adott, különös rendszabályokat nem kötött ki s a végrehajtást a tanácsra bízta. Sokkal szigorúbb intézkedés követte ezt 1786-ban.⁴⁶⁾ Ez is a rajziskola szorgalmas látogatását követeli a tanoncoktól, de kiköti, hogy csak az szabadítható fel, aki bizonyítvánnyal igazolja a rajziskola szorgalmas látogatását egy év vasárnapjain és ünnepnapjain. Kibővült azonkívül a látogatási kötelezettség is: 1783-ban 7, 1786-ban 22 mesterség tanoncairól van szó, vagyis az látszik, hogy II. József komolyan gondol az iparosnevelésre. A rendeletet a tanács 1786. június 30-án⁴⁷⁾ közli az iparosok megbízottaival s az iskolabajjárásra nézve azt véli: a rajziskola és a mesterségek szempontjait összeegyeztetve, eleendő a félévi iskolalátogatás, mert e szigorú rendszabály elriasztja az ifjúságot az ipartól. Egy hónappal⁴⁸⁾ később viszont azt határozza, hogy vásár- és ünnepnaponként 2—2 órát tart a rajziskola, amikor az egyes iparágaknak megfelelő tárgyakat fog-

⁴²⁾ A helytartótanács 13.801/1786. és 28.145/1786. sz. rendeletei a soproni levéltárból (Gestions-Prot. 1787. II. 29, Prot. Sen. 1786. 1422). *Kornis: A magyar művelődés eszményei. I. 82.*

⁴³⁾ Gestions-Prot. 1787. II. 588—89.

⁴⁴⁾ Gestions-Prot. 1787. II. 649—50, Fasc. IX. 44.

⁴⁵⁾ Elősegítette ezt a folyamatot, hogy a rajziskolát különböző iskola-fajok (elemi, gimnázium, tanoncok) kevert vallású (kath., ev.) tanulói látogatták. Gestions-Prot. 1787. III. 28—9; Raths-Prot. 1788. III. 14. — Az új 4. osztálynak Hübner-féle lexikont és térképet vásárol a tanács (Raths-Prot. 1789. I. 879).

⁴⁶⁾ Neoregesta acta 1786. VI. 6. (Fasc. IX. 100.); Raths-Prot. 1786. II. 1226; *Szterényi: i. m. 29; Vig: i. m. 99; Vincze: i. m. 17.*

⁴⁷⁾ Raths-Prot. 1786. I. 1233—34.

⁴⁸⁾ Raths-Prot. 1786. II. 1322.

ják tanítani. A határozatnak üdvös hatása van, Steiner néhány nap mulva jegyzéket⁴⁹⁾ nyújt be a kijavítandó rajzeszközökről s egyúttal azt kéri, hogy mivel a tanoncok száma 60—70 között van, szerezzen be a tanács 24 db új rajzeszközt. Ez a buzgóság az iparosság részéről nem sokáig tartott. 1787 márciusában⁵⁰⁾ Bernácsky, a helyi iskolák igazgatója terjedelmes jegyzékben számol be az alája tartozó iskolákról. Szomorúan állapítja meg, hogy a tanoncok a rajziskola látogatását elhanyagolják; kéri az iparosok megbízottai útján az 1786. évi rendelet pontos betartását. A tanács utasítja az iparosok képviselőit, hogy nagyobb figyelemmel legyenek ama céhekre, amelyeknek a rajzra szükségük van. Ugyanakkor jelenti Bernácsky, hogy korábbi határozat alapján a rajziskola számára 30, darabonként 3 frt 50 kr. értékű rajzeszközt rendelt, aminek Bécsből való hazaszállítását kéri.

A rendelet nyomán egyúttal megindul a komoly ellenőrzés a rajziskolákban az állam részéről. Ennek formája kezdetben csupán évvégi jelentésekre szorítkozott (1783. évi rendelet), az eredmény fokozása céljából 1786-tól kezdve pontos helyzetjelentést kellett tenni az iskola berendezéséről, a rajzeszközökről, a mintákról, a tanulók számáról és szorgalmáról. Különben is a rajztanítók nem egyforma tevékenységet fejtettek ki:⁵¹⁾ volt, amelyik buzgón látta el feladatát, iskolájában rövidesen sok minta és kellő eredmény látható, másutt lassúbb a munka, a minták kezdetlegesek. A kancellária tájékozódni akar a magyarországi rajztanítás fokáról s e miatt a helytartótanács útján bekéri az összes iskolákból a mintákat, róluk aztán Schalte János bécsi rajz- és szépírómester bírálata alapján észrevételeit közli.⁵²⁾ A soproni iskola jelentését és felszerelését 1787. május 16-án kéri⁵³⁾ Bachmann János, a pécsi tankerület elemi iskoláinak felügyelője; a tanács Bernácskyt utasítja a jegyzék beküldésére. Nem sokkal később a pécsi főigazgatóság ismét sürgeti a mintákat;⁵⁴⁾ Bernácsky jelentése elkallódhatott, újat kellett készítenie. A leltár megmaradt s kedvező képet fest rajziskolánk állapotáról: 48 rajzmintájával, 53 rajzeszközével s egyéb felszerelési tárgyival a közepesen ellátott iskolák közé tartozott.⁵⁵⁾

II. József halála nagy fellélekzést jelentett a magyarságnak.

⁴⁹⁾ Prot. Sen. 1786. II. 1678—80, 1741, 1744.

⁵⁰⁾ Prot. Sen. 1787. II. 522—24. Bernácsky 1788-ban arról panaszkodik, hogy csak 6—7 tanonc jár iskolába. Minták beszerzését kéri s javaslatot tesz az ellenőrzésre. (Fasc. IX. 39.)

⁵¹⁾ Vig: i. m. 108.

⁵²⁾ Iványi: Rajz- és egyéb iskolai műszerek és iskolai felszerelések 1790 körül (Magyar Iparoktatás, 1904—5. 528); Vig: i. m. 111.

⁵³⁾ Gestions-Prot. 1787. II. 81, 116, Fasc. IX. 7.

⁵⁴⁾ Gestions-Prot. 1787. II. 196, Fasc. IX. 8, 9.

⁵⁵⁾ Iványi: i. m. (Magyar Iparoktatás, 1904—5. 528—29).

A sok rendelet — köztük számos iskolaügyi — lídercként fe-
küdt a magyar lelkeken; a felszabadult nemzeti érzés hagyomá-
nyaihoz híven egyszerre nagyot tervezett, lelkesedése azonban
hamar elült s különösebb érzéket a szakirányú gondolkodás
iránt nem mutatott.^{55a)} II. József hasznossági szempontja veszi-
tett varázsából, nincs oly eleven lelkesedés, a rendeletek egyre
inkább papíron maradnak. Ettől az időtől kezdve rajziskoláink-
ről alig tudunk valamit, a fejlődés útjának szemléltetésében csu-
pán egy városra lehetünk tekintettel.

Az 1790-es években történik azonban még egy lényeges
változás a rajziskola fejlődésében: ekkor lesz valóságos szak-
iskolája a 18. század végének, tanulói nem csupán az iparosok,
hanem a kereskedők közül is kerülnek.

A helytartótanács ugyanis 1792. február 17-én 2746. sz. ren-
deletét⁵⁶⁾ bocsátja ki, amely elemi iskolai intézkedései között
elrendeli, hogy 1. az ipari pályára készülő ifjakat a rajziskola
szorgalmas látogatására buzdítsák, a tanoncok szüleit és mes-
tereit ennek előmozdítására serkentsék; 2. a rajziskolákat a
szükséges mintákkal szereljék fel; 3. az iskola belső állapotáról
nyomban jelentést tegyenek. Helytartótanácsi rendeletről lévén
szó, valószínű, hogy minden rajziskolával bíró városhoz elju-
tott, közelebbi hatása azonban kiderítve nincsen.

Érdekes fejleményeket hozott ez Sopronban. A tanács há-
rom ülésén foglalkozik kimerítően a rendelettel s határozatait
nemcsak az iparosokra, hanem a kereskedőkre is kiterjeszti. A
tanács az első pontban foglaltak végrehajtására nézve 1792. már-
cius 21-én⁵⁷⁾ Artner Károly, Fodor József, Assmann András,
Langecker Ignác és Wohlmuth Teofil tagokat megbízza, hogy
maguknál az iparosok képviselőinél tudakolják meg a mesterek,
tanoncok és ezek szüleinek nevét, hogy az iskolabajárást a szü-
lők és különösen a tanoncok gondviselői részéről komolyan el-
lenőrizzék. A jegyzékben összeírt mestereknek az iparosok kép-
viselői, a kereskedőknek viszont Wohlmuth Teofil, a kereskedők
megbízottja komolyan parancsolják meg, hogy a 4. osztály és a
rajziskola bizonyítványa nélkül senkit tanoncnak fel ne vegye-
nek. A 2. és 3. pontra nézve a helyi igazgató és rajztanító adják
be jelentésüket. Az 1792. július 30-i ülésre⁵⁸⁾ a tanácstagok el-
készítették és benyújtották a rajziskolát látogatni köteles ta-
noncok jegyzékét, Bernácsky bemutatta Steiner jelentését a ta-
nulók szorgalmáról, az iskola állapotáról és a kijavítandó esz-

^{55a)} Jellemző, hogy 1789-ben a kőműves- és ácsésh tanoncainak az is-
kolalátogatás alól felmentését kéri; a tanács megtagadja. (Raths-Prot. 1789.
215, *Csatkai Endre* szíves közlése alapján.)

⁵⁶⁾ Raths-Prot. 1792. I. 545.

⁵⁷⁾ Raths-Prot. 1792. I. 545—47.

⁵⁸⁾ Raths-Prot. 1792. II. 324—29.

közökről. Ennek alapján a tanács kimondja, hogy a céhmesterek és a kereskedők előljárói a részleges ülés elé idézendők; szigorúan el kell rendelni, hogy senkit, aki a 4. osztály és a rajziskola 1 évig tartó eredményes látogatását bizonyítvánnyal nem igazolja, mesterségre fel ne vegyenek, azonkívül a jegyzékben szereplő mestereket tanoncaikkal együtt a részleges ülés elé idézve, nekik szigorúan hagyják meg, hogy vasárnapon és ünnepnapon a rajziskola szorgalmas látogatására szorítsák tanoncaikat. A felszerelési hiányok pótlására már megfelelő intézkedéseket tett a tanács. A rajztanító a jelentése szerint tanítványainak gyakorlati képzésére törekszik, nagyon kívánatos lenne azonban az elméleti tanítás és irányítás. A rajzmintáknak Bécsben való kijavítását és újak beszerzését a rajztanítóra s Matuschek Mózesre, a 4. osztály tanítójára bízák. Az iskolában használandó könyvekre nézve úgy látja a tanács, hogy a budai és magyarországi rajziskolákban használt könyveket a soproni számára is megszerzik s ezeknek Budáról való megvásárlásával az igazgatót bízák meg. Az 1792. november 26-i tanácsülés⁵⁹⁾ beszámol már a határozatok komoly végrehajtásáról: nevezetesen a tanoncok iskolábajárásának a részleges ülésen való elintézéséről. Itt felszólaltak egyes mesterek és kérték, hogy tanoncaik a délutáni órákban is látogathassák a rajziskolát. Ezután Bernácsky igazgató jelentette, hogy a tanoncok most már szorgalmasan járnak iskolába. Vannak mégis mesterek, akik jelentéktelen okok miatt tarják vissza tanoncaikat az iskolától. Ezek, valamint a szükséges eszközök jegyzékét be is nyújtja.

E tárgyalásokból szemmel látható, hogy a tanács is, az iparosok, kereskedők is komolyan gondolkoznak a tanoncképzésről s városukban rendezni is óhajtják azt. Újítás az, hogy a rendelkezések kiterjedtek a kereskedőkre s így bekerültek a kereskedelmi testület jegyzőkönyvébe is.⁶⁰⁾ Rajzoktatásra, tervek elkészítésének megtanulására elsősorban az iparosnak van szüksége, Steiner — jelentése szerint — gyakorlati, azaz hasznosítható képzést végez. Nem árthat azonban a rajz a kereskedőnek sem, mivel az elemekben, vonalukban való gyakorlás ügyessé teszi a kezét, hatással van a kézírásra, amelynek viszont a kereskedő életében van döntő szerepe. Így kerültek az iparosok mellett a kereskedők tanoncai is a vasárnapi iskolába, ahol különben is nem pusztán rajzot, hanem egyéb ismereteket — bizonyára számolást és iratok készítését — is tanítottak.

A tanács határozata világosan megszabta a képzés kereteit

⁵⁹⁾ Raths-Prot. 1792. II. 1343—45, 1347—48.

⁶⁰⁾ A fontos bejegyzést nem értelmezi *Udvardi Lakos János* korábbi kutatások és a helyzet kellő ismeretének hiányában (Kereskedelmi Szakoktatás 1937—38. évf. 217).

s látszólag egy ideig meg is tartották azt. Nem hallunk igazgatói panaszokat a látogatás lanyhaságáról. E határozat másik, sokkal nagyobb érdekessége, hogy 3 évvel megelőzte a rajziskolákra vonatkozó utolsó nagy királyi rendeletet.⁶¹⁾ A soproni rajziskolára nézve ez újítást nem jelentett, királyi rendeletté emelkedett a tanácsi határozat s csak szentesítette az eddigi fejlődést. A tanoncfelvétel alapjául ugyanúgy a 4. osztály és rajziskola elvégzését veszi, feltételeket és pénzbírságot szab ki, a rajziskolába berendeli a kereskedőket is. Rendszeresíti a vasárnapi ismétlő iskolát, ahol először írásra, olvasásra, majd rajzra tanítják a tanoncokat. Ez is csak megerősítése volt a soproni fejlődésnek, ahol már 1783 óta több tárgyat tanítottak. Az 1795-i rendelet más szempontból jelentős: első hivatalos rendezése az iparos- és kereskedőtanoncok képzésének, amely azután a rendeletben megállapított úton haladt a kérdés 19. századvégi szervezéséig. Fontosságát a tanács is átérezte; a leküldött latin rendeletet német nyelven kinyomatta s elküldte az iparosok és kereskedők képviselőinek.⁶²⁾

Figyeljük ezután még azt, mi lett a sorsa a tanácsi határozatoknak és az ezt szentesítő királyi rendeletnek a 18. század hátralévő 4 évében Sopronban. Épúgy, mint 1792 után, most is csak szórványosan szerepel a rajziskola, jeléül annak, hogy a rendeletek ellen keveset vétettek. 1796-ban 58 tanulója van.⁶³⁾ Két évvel később Bernácsky már terjedelmes beadványban⁶⁴⁾ panaszodik a tanoncokra. Előadja, hogy az 1795-i rendelet ellenére a tanoncok az ismétlőórákat és rajziskolát elhanyagolják, holott a rajziskolai bizonyítvány nélkül sem segéd, sem mester senki nem lehet. A mesterek vasárnap délelőtt házimunkára használják a tanoncokat, sőt a céhek a rendeletet áthágták, 7 tanoncot bizonyítvány nélkül szabadítottak fel, amiért fejenként 4 frt büntetés jár. A tanács kirója a büntetést, de ehhez a határozathoz érdekes tóldat van: utasítani kell a rajztanárt, hogy a tanoncokkal a szakmájukba vágó rajzot készíttessen s azt kellőképpen magyarázza meg.

A következő évben⁶⁵⁾ Vester Flórián, volt ferences és hit-tanító, Bernácsky utóda ugyanebben az ügyben tesz jelentést. Kéri elsősorban a korábbi határozat alapján a szabálytalanul felszabadított tanoncok miatt fejenként 4 frt büntetés végrehajtását, a szorgalmas iskolalátogatást és a tanoncok neveinek ösz-

⁶¹⁾ Fasc. IX. 98, 100; Prot. Sen. 1795. II. 1086—1101; *Szterényi*: i. m. 40; *Vig*: i. m. 106.

⁶²⁾ *Veszélka L.*: A rajziskola és a ker. szaknevelés a 18. sz. végén (Nev. Szemle, II. évf., 122. o., 25. jegyzet).

⁶³⁾ Fasc. IX. 102 (14 elemi iskolai, 17 gimnáziumi tanuló, 27 tanonc).

⁶⁴⁾ Prot. Sen. 1798. II. 143—146; Fasc. IX. 108.

⁶⁵⁾ Prot. Sen. 1799. I. 430; Fasc. IX. 118.

szeírását. A tanács a büntetést ismét kiszabja, a tanoncokra nézve a polgármester megígéri, hogy a céhmesterektől a tanoncok neveit megszerzi. 1799. július 8-án⁶⁶⁾ a jegyzéket be is mutatja azzal, hogy a tanoncokat céhmestereik jelenlétében kell az ismétlőórák és rajziskola szorgalmas látogatására buzdítani. A jegyzéket kiadja egyúttal a helyi igazgatónak. Szembetűnő, hogy az 1795-i rendelet már veszített szigorúságából, a rajziskolai bizonyítvány nem a tanoncfelvételhez szükséges.

Az iskolaügygel kapcsolatos, különösen felszerelési határozatok csak lassan mentek teljeseedsbe. Érdekes példája ennek, hogy a tanács már 1792-ben kimondta könyvek és minták szerzését, Vester Flórián Vitéz Imre pécsi inspektor sürgetésére 1799-ben⁶⁷⁾ kéri a régi határozat teljesítését. A rajziskolában szükséges tárgyakat sorolja fel s csatolja Schmutzernek, a bécsi akadémia igazgatójának levelét, amely szerint a szükséges minták egyrésze Bécsben 200 frt-ért kapható, a többi a helybeli szobrászokkal elkészíttethető. Így jutott az iskola végre két fontos könyv birtokába.⁶⁸⁾ A többi felszerelési tárgyat a tanács a pénztár ürességére hivatkozva elveti. Nincs már érdeklődés, nincs oly áldozatkészség a rajziskola iránt s ez többféle körülményre vezethető vissza.

Az 1799. évvel a soproni rajziskola első szakaszának végéhez jutottunk. Nem jelent meg ebben az évben különös rendelet, az új évszázad sem lehet határkö, mégis új fejezet kezdődik életében. Egymásután dől ki két nemes bajnoka. Először Bernácsky József 1798-ban.⁶⁹⁾ Kezdetől fogva szíven viselte az elemi iskola ügyét. 1781-től kezdve helyi igazgató; érdemeit a helytartótanács is elismeri. Sokat tett a rajziskola felvirágoztatása érdekében derék társával, Steiner Bálinttal, aki egy évvel később követte a sírba. Mindkettőnek jelentős szerepe van a rajziskola kiépítésében, amely csupán a legutolsó években mutat némi hanyatlást. Mindkettő aggkorú; Steiner betegeskedik, tisztét nem tudja ellátni, egy régi tanítványa helyettesíti. Csak így érthető a megbírságolt céhek kérelme, hogy tanoncaikkal szakmába vágó rajzot készíttessen, azt magyarázza meg vagy mentse fel őket a rajzolás alól.

Időközben különben a helyzet is megváltozik: a szakszerű nevelés, a hasznosság elve már nem érdekli az uralkodókat. II. József halála után az iskolaügyben jobban érvényesül a nemzeti szellem, ezzel viszont a magyar felfogás miatt a szakszerű-

⁶⁶⁾ Prot. Sen. 1799. II. 30.

⁶⁷⁾ Prot. Sen. 1799. I. 862—63.

⁶⁸⁾ Ezek: *Penther: Geometria; Vignola: Civil Baukunst.* (Prot. Sen. 1799. II. 167—68).

⁶⁹⁾ L. a 67. sz. jegyzetet.

ség veszté erejéből. A felvilágosodás csúfosan fizetett az uralkodóknak,⁷⁰⁾ forradalom tört ki, amely a trónokat megingatta. Pénz sem jut a nevelésügyre, hiszen a napoleoni háborúk súlyos gondokat és nagy kiadásokat hoznak.

1795 után a kormány a rajziskolákkal kevesebbet törődik s így életük fenntartóikra van bízva. Ez először az iskolalátogatás ellanyhulását, lassanként pedig a rajziskolák megszűnését okozta. Kevés az a város, ahol 1810 után megmaradt. Szerencsés körülménynek mondható tehát, hogy Sopronban még a századforduló előtt új helyi igazgató és új rajztanító folytatta a megkezdett munkát és buzgó tevékenységük mentette meg a rajziskolát a 19. században.

Dr. László Veszelka: Die Geschichte der Soproner Zeichenschule. I. (1778—1799.)

Nach dem dreißigjährigen Krieg ist die westliche Kultur im Pietismus neugeboren und die Wendung zum Realen veränderte den Zustand des Schulwesens und damit auch den der Kultur. Der Segen des Pietismus war erst zu spüren, als die Könige sich unter dem Einfluß der Aufklärung als Väter ihres Reiches dachten und das Wohl ihrer Untertanen befördern wollten. Diese Ideen sind bei uns unter Karl III. und Maria Theresia erkennbar und zeitigen im Schulwesen die erste staatliche Organisation des Jahres 1777. Die Ratio brachte der Jesuitenschule gegenüber den Nützlichkeitsstandpunkt zur Geltung; das Gymnasium und die Universität wurden durch sie in einer höheren Einheit verbunden, neugestaltet wurde aber die Elementarschule, woraus die gewerbliche und kaufmännische Fachschule herauswuchs.

Die Elementarschule des 18. Jahrhunderts ist die Nationalschule. Dem Plane der Regierung gemäß wäre sie die erste Schule gewesen, welche die gemeinsame Erziehung von Kindern verschiedener Religion zuerst verwirklicht hätte; das Bestreben scheiterte am Widerstande der Konfessionen. Die Ratio verordnet für die Städte eine Elementarschule mit vier Klassen; drei davon bereiten die Schüler für das Gymnasium vor, die vierte Klasse wurde für jene gegründet, die sich ein Handwerk wählten. In der Neuorganisation ihrer Schulen gab die Stadt Sopron ein musterhaftes Beispiel. Für Schulzwecke überließ sie ihr Zeughaus (heute Ursulinenplatz Nr. 4); sie sorgte für Einrichtung der Schule und Bezahlung der Lehrer, zwei von diesen schickte sie nach Győr zur Erlernung der tabellarischen Lehrart. Nach den großzügigen Vorbereitungen fand die feierliche Eröffnung am 12. November 1778 im Beisein weltlicher und kirchlicher Würdenträger.

Eine Klasse der Nationalschule ist die Zeichenklasse. In der ungarischen Erziehungsgeschichte wurde bisher das Problem der Zeichenklasse nicht geklärt: unbekannt sind die Umstände des Anfanges und der Verlauf,

⁷⁰⁾ Kornis Gy.: A magyar művelődés eszményei. I. 243.

wie sich die Zeichenklasse von der Nationalschule lostrennt. Auf Grund uns zugänglichen Materials wollen wir diese Frage beleuchten.

Der Magistrat beschloß 1777 die Gründung einer vierklassigen Elementarschule, 1778 werden nur drei Klassen eröffnet und erst 1779 wird der ursprüngliche Plan ausgeführt. Studienoberdirektor Graf Niczky verlangt am Anfang des Jahres 1779 die Aufstellung der Zeichenklasse, da tritt der erste Zeichenlehrer, Valentin Steiner sein Amt an; sein jährliches Gehalt betrug 300 Gulden, freie Wohnung, 6 Klafter und 400 Bürtel Holz. Der Wahrscheinlichkeit nach stammt er aus Deutschland und studierte an der Wiener Kunstakademie. Er selber verfertigte die nötigen Musterzeichnungen, betätigte sich jedoch auch anderwärts künstlerisch.

Bis 1783 war die Zeichenklasse im Verbande der Nationalschule. In diesem Jahre erscheint die erste Verordnung, welche die Lehrlinge von 7 Handwerken in die Zeichenschule verweist; damit beginnt die Trennung von der Nationalschule. Die Meister widersetzen sich dem alltägigen Schulbesuche und so entsteht der Gedanke der Sonntagsschule. 1787 beginnt die vierte Klasse der Elementarschule, damit wird die Zeichenklasse zur Parallelklasse. Dieser Vorgang wird durch die Verordnung des Jahres 1786 beschleunigt, welcher gemäß die Lehrlinge von 22 Handwerken erst dann freizusprechen sind, wenn sie die Zeichenklasse ein Jahr hindurch besuchten. Die Wirkung der Verordnung ist auch in Sopron günstig. Der Magistrat läßt die Reißzeuge ausbessern und kauft sogar neue. Dieser Zeit entstammt auch das erste Inventar der Zeichenschule.

Mit dem Tode Josefs II. vermindert sich das Interesse für die Fachbildung. Die endgültige große Verordnung erscheint erst 1795, von da an treten im ständigen Schulbesuch der Lehrlinge Störungen ein. In Sopron sehen wir im Jahre 1792 eine wesentliche Neuerung. Der Verordnung vom Jahre 1795 vorgreifend, ist das Zeugnis der Zeichenschule die Bedingung der Aufnahme eines Lehrlings, was auch für die Kaufleute verpflichtend ist; die Zeichenschule ist also in Sopron 1792 eine wirkliche Fachschule.

Die Soproner Zeichenschule weist bis 1795 einen ständigen Fortschritt auf, Steiner entspricht den ihm gegenüber gestellten Forderungen im vollsten Maße. Ein kleinerer Rückfall ist erst in den letzten Jahren bemerkbar; Steiner ist kränklich und die finanzielle Lage der Stadt verschlechtert sich immer mehr durch die napoleonischen Kriege. Mit 1799, dem Todesjahre Steiners endet der erste Abschnitt der Soproner Zeichenschule.

Római-kori leletek Sopron Belvárosából.

(Az 1938. június hó 1-ig végzett csatornaépítés közben talált leletek.)

Irta: **Storno Miksa.**

Előrelátható volt, hogy a Belváros csatornázása alkalmával különféle rómaikori lelet fog napszínre kerülni, hisz ezt a területet emberemlékezet óta nem bolygatták.

Ezt a feltevést valószínűsítette az, hogy az új városháza építéskor talált leletek, különösen a hatalmas méretű capitoliumi trias szoborcsoportnak a városi múzeumban levő töredékei szólnak arról, hogy a római telepnek központja a mai Belváros, ill. annak főtere: a Városháztér (Ferenc József-tér) körül volt.

A most folyó munkálatok során az Előkapunál, a Dobner utcában, a Háromháztéren és a Városháztéren több helyen akadtak hatalmas terméskőfalakra, amelyek mind opus incertum módjára vannak rakva, csupán a Városháztér 7. számú (Lackner-) ház előtti egyik falrészlet opus spicatum.

E ház előtt néhány csontváz feküdt, lábbal a Bencés-templom felé. A három koponya közül kettő nagyon sérült, míg a harmadik meglehetősen jó állapotban maradt meg. Ezek körül nagy számmal volt római tetőcseréptöredék. Megállapítható volt e helyen, hogy a római úttest a mai szint alatt 3'80 m mélységben feküdt. Az új csatorna kb. 4 m mélységben épül és így az építéssel járó földmunkák kedvező alkalmat nyújtottak a talaj megvizsgálására. Nagy kár azonban, hogy a kiemelt árok csupán 70 cm szélességű, úgyhogy egyes helyeken a kutatást, sajnos, nem lehetett eredményesen folytatni.

De így is a leletek nagy változata került napfényre, érdekes tanujelei az egykoron itt virágzó életnek és fejlett kultúrának.

Az árkokban mutatkozó falrészek arról tanuskodnak, hogy a mai Városháztér útteste alatt kb. 4 m mélységben több épület állott, egyesek előkelő kivitellel. Stukkódíszítmény-, falfestmény-, légfűtés-, importált terra-sigillata-edénytöredék került felszínre, mind nagyobbfokú jólét tanujelei.

A falfestmények nem árulnak el különös művészi tudást, de ilyent provinciárisban talán nem is igen várhatunk, ellenben technikájuk elsőrangú.

Agyagedénytöredék nagy számban akadt, és sok a terra-sigillatátöredék is. Az egyes edényformák nagy változatosságot mutatnak, csak kár, hogy ép vagy teljesen összeállítható példány nincsen köztük. Edényperem, korsószáj, edényalj, edényfödő töredéke bőven van, de olajmécses töredéke csupán egy akadt. Ügyszintén ritka az üvegtárgy is. Egy kis palack szájánál és egy palack aljánál, valamint néhány síma üvegdarabon kívül több nem került elő. Az agyagedények nagy változatos-

sága különös érdekességet ad a leleteknek, hisz ezeken megismerjük a Scarbantiában használt edényformák egész sorozatát, bár, sajnos, csak töredékek alakjában. Bármennyire szerettem volna is, nem volt módomban állandóan az ásás helyszínén tartózkodnom és minden részletkörülményre ügyelnem s így csupán a munkások által kivetett földet és az árok oldalfalait vizsgálhattam, de így is nagyszámú és érdekes anyagot sikerült összegyűjtenem. A Belvárosban, ahol előreláthatólag a közel jövőben nagyobb építkezések nem lesznek, csakis a csatornázási munkák szolgáltatnak alkalmat a kutatásra, azért ezt régészeti szempontból is örömmel kell fogadnunk. A római leletek 3'50—4'00 m mélységben fekszenek a föld alatt, nagyrészüket korom nyomai láthatók, tehát valószínű, hogy az itt állott épületeket tűz pusztította el.

Prehisztorikus tárgy megfigyelésem szerint a munka folyamán még nem akadt, talán mélyebb rétegben található; a római leletek fölött a középkori, vagy az újabb keletű edénytöredékek száma nagyon csekély. Elég jó karban van egy kis, ezüstből való bécsi bracteata, Hanns Tyrna hercegi pénzverő idején készült, az 1356—1377. évek között.

Epigrafiailag nem nagy az eredmény, csupán három terrasigillata bélyegre szorítkozik. Verinus mester neve Aquincumban is előfordul, azonban Luppa és Juventus (?) tudtommal nem.

A leleteket csoportokba foglalva közlöm, így áttekinthetőbbé válik a terjedelmes és változatos anyag.

I. Kőtárgyak.

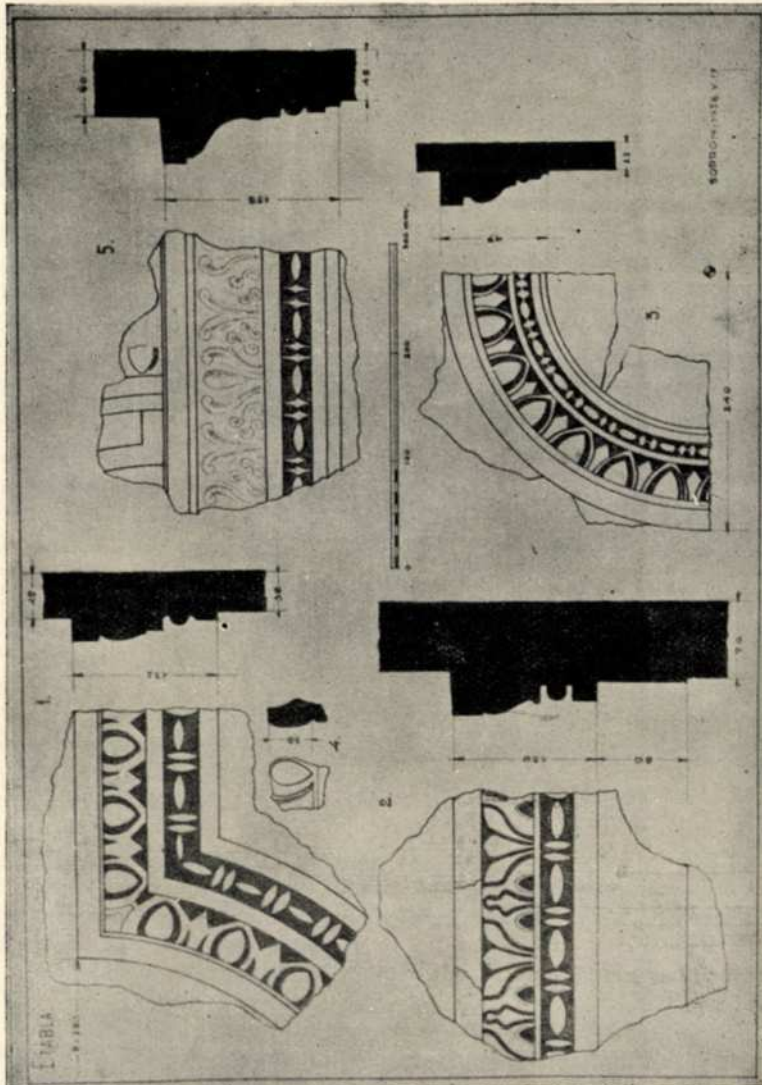
Durván megmunkált homokkő több helyen fordult elő, azonban faragott töredék csak elvétve akadt. Egy levéltöredék, puha, durvaszemcsés homokkőből faragva, valószínűleg korinthusi oszlopfőről való.

Valamivel keményebb kőből készült egy oszloptörzs töredéke, felületén durván megmunkálva. Talán stukkóval lehetett bevonva, ámbár ennek nyomai nem látszanak. Az oszloptörzs átmérője 40 cm lehetett.

A Templom-utca 4. számú ház előtti árokból való egy szépen kidolgozott korinthusi oszlopfő (1. ábra), amelyet a munkások a kibontáskor, sajnos, összetörték. Puha, sárgásszínű (szentmargitbá-

1. ábra.

I. tábla.

nyai?) homokkőből való, magassága 39 cm, alsó átmérője 30 cm. Egyik oldala még olyan állapotban van, hogy eredeti formája megállapítható. Az oszlopfő alsó lapján négyszögletes csaplyuk, felső lapján helyenként, durvaszemcsés kavicssal kevert, vastag mészhabarcsréteg látható.

II. Téglák.

Falazótégla a sok tetőcseréptöredékkal szemben alig akadt. Lehetséges azonban, hogy ezeket a későbbi korokban elhordták és újra felhasználták. De lehetséges az is, hogy a falak legnagyobb része terméskőből való volt. Padlóburkolótégla is nagyon kevés akadt. Ezek között van rhombusalakú (2. ábra 1. sz.) a vármegyeháza kapuja előtti árokrészből, valamint a Templom-utca 4. számú ház előtről valók. Szélességük 6 cm, hosszúságuk 10 cm, vastagságuk 4 cm. — A téglalapalakú padlóburkolótéglák (2. ábra 2. sz.) szélessége 5·5 cm, hossza 10·5 cm, vastagságuk 3·5 cm. Oldalaikon és alsó

2. ábra.

lapjukon mészhabarc nyoma. A Templom-utca 4. sz. ház előtt 3·80 m mélységben egy ilyen téglából készített padozat része még in situ volt meg, melynek rakása azonos a mai parketták rakásával (fischgrätenartig).

A Városháztér 6. számú (Fabricius-) ház bekötőcsatornájának fektetésekor szintén in situ, terazzo-padozat ke-

rült elő 3·80 m mélységben. Anyaga jóminőségű fehérmészhabarcba kevert kavics és kisebb-nagyobb téglatöredék. A terazzo-réteg vastagsága 9·5 cm.

Központi fűtéshez használt csötéglát (-tubus) egy teljesen ép példányt és több töredéket is találtunk. Az ép példány hossza 30 cm, szélessége 15 cm, magassága 16·5 cm, falvastagsága 2 cm. A két nyílás nélküli felületen vakolat nyomai.

Ezeknek a tégláknak készítése véleményem szerint úgy történt, hogy a falvastagságnak megfelelő agyaglepényt hajtottak egy fából készült minta fölé, az egyik oldalon az érintkező részeket a munkás kézzel összenyomkodta, majd a mintát kihúzta. Az oldalnyílásokat, amelyek az egyes téglákon nem egyformák, csak ezután vágta bele késsel a még puha oldalfalba.

Fésűszerű szerszámmal hullámvonalszerűen rovátkolt lapos téglatöredék, jól kiégetett vörös agyagból készítve, kétféle akadt (2. ábra 3. és 4. sz.).

Vastagságuk 3. cm, a mélyedésekben mészhabarcns nyomai. Két darab tetőcseréptöredéken, amelyek vastagsága szintén 3 cm, három ujjal szabálytalanul behúzott hullámvonal látható, míg egy tetőcseréptöredéken ujjal húzott hurokszerű jelzés látható. A legtöbb tetőcseréptöredék azonban mind bélyeg- vagy jel nélküli.

Egy nagyobb, ékalakú téglá (talán boltozatról) hossza 30 cm, vastagsága 7 cm, míg egy másik nagyobb téglatöredék vastagsága 10 cm.

III. Stukkódíszítések.

Megfigyelésem szerint stukkódíszítések csakis a Városháztér 6. és 7. sz. házak előtt kerültek elő, 3'50 m mélységből. Közel egymás mellett feküdtek e töredékek, törmelék közé beágyazva.

Mindegyik töredék fehérmészhabarcsból készült úgy, hogy három réteg van egymás fölé felhordva. A falhoz tapadó — alsó — 1 cm vastag vakolatréteg rózsaszínű árnyalattal bír, mert ebbe téglapor és apró szemcsékre töredezett téglarészecskék vannak

3. ábra.

4. ábra.

keverve. A középső vastagabb réteg közönséges mészhabarcsból való. Erre újból egy vörösszínű, 1 cm vastag réteg van felhúva, míg a díszítések és

a legfelső síma falfelület sok meszet tartalmazó, finom fehérmészhabarcsból készült. A díszítéseket a még nedves vakolatba úgy látszik részben bádógból készített negatív formákkal nyomták bele. Ez a feltevés azon

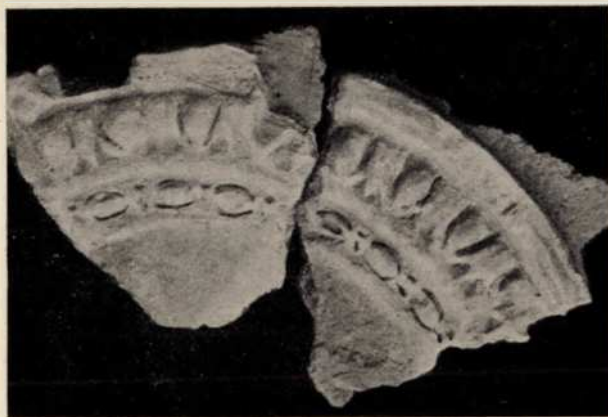

5. ábra.

a megfigyelésen alapszik, hogy különösen az egyik párkánydísz akantus leveleit határoló vonalak oly vékonyak, mélyek és élesek, hogy azokat fahatárral így előállítani nem lehet. Hogy viszont szabadkézzel sem készülhettek, az ellen teljesen szabályos voltuk szól. A stukkódíszítések látható felülete még finom gipszréteggel volt bevonva, amely azonban csak kis rész-

letekben maradt meg rajtuk helyenként.

A töredékek öt különféle díszítésről valók. Mivel fénykép útján profiljaikat nem lehet szemléltetni, rajzfelvételt készítettem róluk. Az I. tábla

6. ábra.

1. szám és 3. ábra alatti díszítés tojásssorral és két pálcstag közé foglalt astragalból áll. Egyik része egyenes, melyhez köríves folytatása csatlakozik. Hogy milyen hosszú volt az egyenes rész, az nem állapítható meg, a köríves rész belső sugara 28 centimeter. A díszítés teljes szélessége 13'2 cm. leg-

nagyobb kiugrása 2 cm. Egy teljesen hasonló töredéken (4. ábra) az egyenes rész hossza 34 cm s ehhez csatlakozik kétoldalt a köríves folytatás.

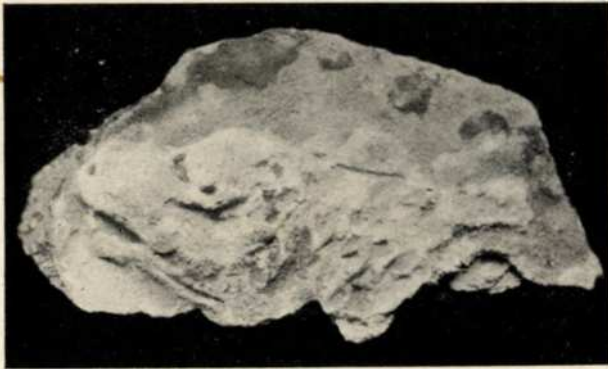
Az I. tábla 2. számú párkánytöredék (5. ábra) akantusz levéldíszít és asztragált mutat. A levelek finomabb részletei lekoptak, csupán a fővonalvezetés látható még. Teljes szélessége 21 cm, legnagyobb kiugrása 4'4 cm.

Az I. tábla 3. sz. alatti tojássorból és asztragálból álló díszítésből (6. ábra) annyi töredék akadt, hogy egy teljes kört lehet belőlük összeállítani, ámbár a törési felületek nem pontosan összeillők. Ez érthető is, mert az összes stukkódarabok, amelyek szorosan be vannak ékelve a környező törmelék és

7. ábra.

föld közé, teljesen átnedvesedtek, nagyon törékenyek, puhák és málladozók s csak szárítással válnak ismét keményebbekké. Ezen díszítés szélessége 9'7 cm, legnagyobb kiugrása 3'2 cm, a külső kör sugara 24 cm.

8. ábra.

Egy tojássorral bíró díszítésnek — az előbbieknél valamivel nagyobb — csupán apró része került elő (I. tábla 4. sz.), felülete sárgásszínű és finomabb kivitelű a többinél. A legnagyobb stukkópárkány (I. tábla 5. szám és 7. ábra), amelynek szélessége 15'5 cm, kiugrása 4 cm, kimáján akantusz-

levéldísz van, sajnos, annyira elmosódott állapotban, hogy a levelek pontos formáját már megállapítani nem lehet. A két pálcátág közötti asztragál azonban jól látható. E párkány fölé keretdísz csatlakozik, amely úgy látszik ívben indult; ebből azonban csupán egy tojássor töredéke és néhány tagozódás látható.

A különféle tagozódású párkányokkal határolt falsíkok felületein plasztikus díszítések is voltak. Két töredéken állatfej látható sajnos, meg lehetőszen sérült állapotban, melyek közül az egyik (8. ábra) ökröt(?), míg a másik (9. ábra) nagyobb gyíkot(?) ábrázolhat.

9. ábra.

vastagon van felhordva. Más töredékeken a falsíkot alkotó rovátkolt felületű téglák negatív képe látható, mely mélyítések a vakolat biztosabb tapadása céljából készültek. A vakolat felülete, melyre a festést alkalmazták, símára van dörzsölve. Egyes töredékek az al fresco technika nyomait mutatják, míg túlnyomó részük temperafestékekkel való kezelésre mutatnak. A használt színek skálája elég nagy; előfordul a fehér, okker, barna pompeji vörös kétféle árnyalatban, rózsaszín, különféle zöld és a fekete. Sajnos, e töredékek mind meglehetősen kicsinyek, úgy hogy az ornamentikára vonatkozólag nem adhatnak kellő felvilágosítást, de annyiban bírnak jelentőséggel, hogy egy scarban-tiai ház belső kiképzési módjáról tesznek tanúságot. Felirat vagy falkarcolat a töredékeken nincsen, egy darabon, néhány vonallal vázolt férfifej és a bal

Mind e stukkótöredékek mellett akadtak edénytöredékek is, feltételezhető tehát, hogy előkelő lakóház részleteivel van dolgunk, ámbar a bécsidombi Nemeseum ol-tárkövei mellett 1925-ben végzett ásatásaim közben szintén találtam nagymennyiségű edénytöredéket.

IV. Falfestmények.

A stukkótöredékek közvetlen közelében voltak a falfestménytöredékek, tehát ugyanazon épület díszítésére szolgáltak.

A vakolat, amelyre a festés készült, fehérmészhabarcsból áll, 2,5, 3,5, 4,5 és 5 centiméter vastag rétegekben. A töredékek hátlapján a vakolat helyenként nyúlványokkal bír, amint a habarcs a kb. 2 centiméterre egymásmellett függőlegesen felállított tubi közeibe behatolt. Egy töredék hátlapján még a tubus töredéke is rajta van, melynek falvastagsága 1,5 cm, a vakolat 3,5 cm

vállrészlet látható (10. ábra); e vázlat nagyon ügyes kézre vall. A falfestmény technikája elsőrangú. A festékek még ma is, több mint 1500 év múlva, olyan üdék, mintha csak néhány évvel ezelőtt készült volna a munka; a felülről sehol le nem váltak.

10. ábra.

rencséráru, vörös, sárga, szürke és fekete agyagból. Van közöttük tányér-, korsó-, bögre-, fazéktöredék, valamint néhány nagyméretű urna darabjai. Ezek peremszélessége 5—6 centiméter és ugyanolyan urnáról valók, aminő évekkel ezelőtt Nemeskéren került felszínre, amelynek magassága 70 cm, nyílásának belső átmérője 27 cm. Díszítésük is egyező. (12. ábra)

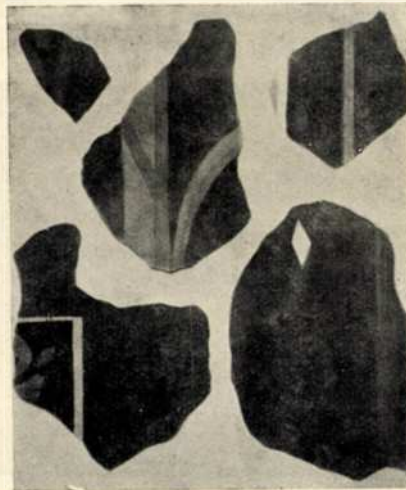
A töredékek legtöbbje símafelületű, díszítés csak néhány darabon látható. Edényaljtöredék kb. 60 különböző edényből való s körülbelül ugyanannyi a különböző peremtöredék fajtája is. Edényfödő is több akadt, korsófej (13. ábra) 16 db került elő. A korsók közül egy darab kétfülű, a többi egyfülű volt. Anyaguk egy sötétszürke színű darabot kivéve, sárga színű jól kiégetett agyag.

Különböző fültöredék is sokfajta van (14. ábra); ezek közül legfeljebb

A nagyszámú töredék, melynek összfelülete közel 2 négyzetméter, a fehér, piros vagy fekete alapon színes vonalat, levélrészletet, kisebb virágrészletet (11. ábra), de összefüggő nagyobb részt nem mutat. Egy kisebb töredéken virágkehelyből kiszökő férfitorsót vélek felismerni, melynek kinyújtott jobb karja köré kígyó(?) csavarodik.

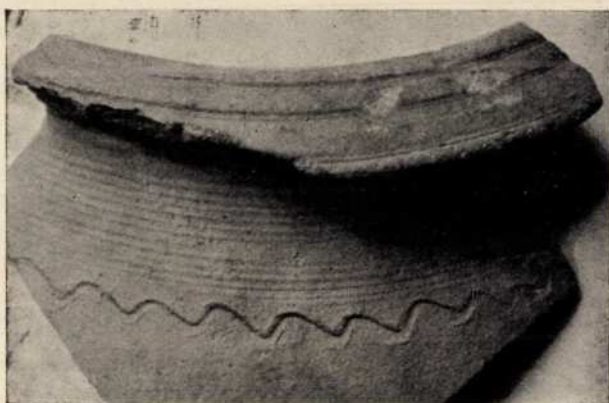
V. Agyagedények.

Különösen a városháztérről kerültek elő nagy számmal edénytöredékek. Néhány töredék kivételével, mind nagyon egyszerű ge-

11. ábra,

régý tartozhatott a talált korsókhoz, az edényaljakból esetleg több is. Olajmécses töredéke, iszapolt finom vörösszinű agyagból keményre égetve, egy akadt. Néhány töredék beégetett sötétzöld és barna mázzal van ellátva; ezek közül az egyik szép vonaldísszel bír. (15. ábra 2. sz.) Hat darab edénytöredék

12. ábra.

díszítési módja olyan, aminőt Sopronban még eddig nem találtam s úgy emlékszem, Aquincumban is csupán egy ilyen edény van. A díszítést valamilyen tompaélű szerszámmal nyomták bele egész gyöngén a félig száraz edény külső

13. ábra.

falába, miáltal ezen vonalak simább felületet nyertek az edény többi részénél s így jobban láthatók. Különösen az egyik nagyobb feketeszínű töredéken látható e díszítés nagyon jól, két különféle, fésűszerű szerszámmal erősen bemélyített hullámvonallal kapcsolatosan. (15. ábra 1. sz.)

14. ábra.

talán kenőcstartó lehetett. Ehhez teljesen hasonló ép példány egy római kori női sírból való, Oszlopról származó lelet.

VI. Terra-sigillaták.

A terra-sigillata edénytöredékek kb. 30 különböző edényből valók, s kettő kivételével kiváló minőségű agyagból készültek. Felületük még ma is teljesen ép és nagyon fényes. Díszítési részlet 11 töredéken látható, figulus bélyege csupán három darabon van.

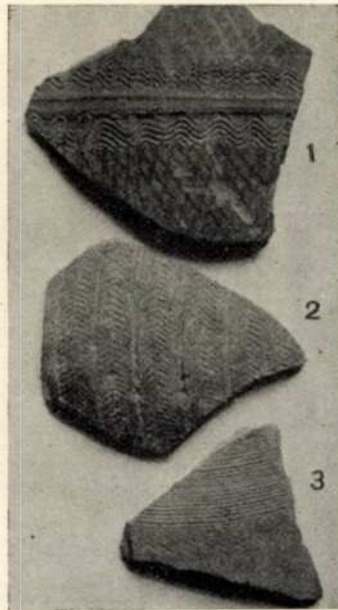
Egy kisebb edényaljon belül benyomott bélyeg: LUPPA F(ecit). A bélyeg hossza 20 milliméter, a betűk nagysága 3 mm. A második bélyeg egy hasonló nagyságú edény alján belül: VERINUS F(ecit). Az E-betű visszamenő és az R-betűvel összevont. A bélyeg hossza 27 mm. Betűk nagysága 4 mm.

Nagyobb tál aljának töredékén belül

Nagy kár, hogy ennek a díszes edénynek csupán e kis töredéke maradt meg. Két sárga agyagból készített töredéken ugyanilyen simítási technika alkalmazása látható, azonban ezeken közel sem érvényesül olyan jól, mint a fekete alapon. Egy vékonyfalú finom edény kis peremtöredéke, indával díszítve, felületén zöldes színbe játszó ezüstös bevonat nyomait mutatja. (16. ábra, 6. sz.)

Római kori edénytöredék ily nagy számban Sopronban rég nem akadt; csak a bécsidombi amphitheatrumnál 1925-ben folytatott ásatásaim szolgáltatott hasonló mennyiségűt.

Egy olajmécsesnél nem sokkal nagyobb lapos edényke, nyúlványyszerű, átlukasztott rövid füllel,

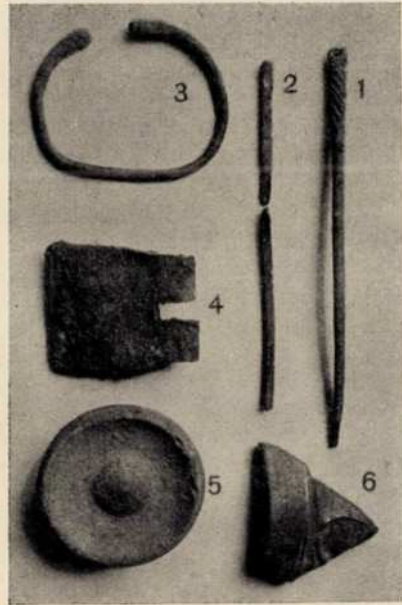
15. ábra.

körbélyeg: IUVE(ntu)S . FEC.(it.) felirattal (= Juventus fecit). A betűk nagysága 4 mm; a bélyeg körül 12 mm távolságban egy 2 milliméter széles körvonal van bemélyítve. Az edény külső alján néhány (értelmetlen) vonalkarcolat.

Teljesen ép edény sajnos, nem akadt, sőt ugyanazon edényhez tartozó töredékek sem kerültek elő mind, csupán egy kis csészének körülbelül a negyedrésze.

VII. Vastárgyak.

A vastárgyak teljesen átrozódva kerültek elő. Néhány vaszög töredéke mellett egy teljesen ép példány is akadt (17. ábra, 1. sz.), ennek hossza 16 cm, a fej szélessége 3 cm, míg egy másiké 4 cm. (17. ábra, 2. sz.) Az egyik munkás állítása szerint ezen vasszegekkel lehetett a stukkódíszek egyrésze fel-

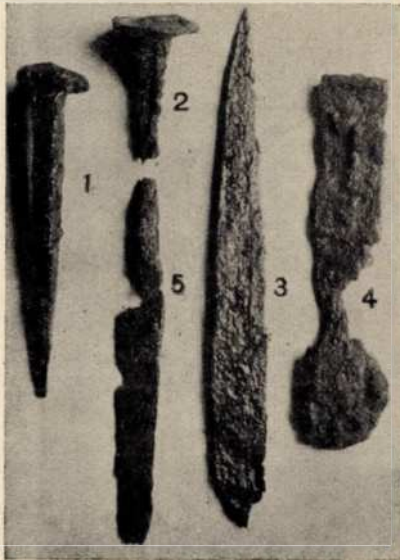

16. ábra.

erősítve (?), mert az egyikben még benne volt a szeg, de ezt a darabot sajnos, már nem sikerült megtalálnom.

Aránylag jó állapotban van egy kés (tör?) pengéje (17. ábra, 3. sz.), melynek hossza 25 cm, legnagyobb szélessége 2'5 cm, a gerinc vastagsága 0'5 cm. Kardpenge töredékének látszik egy 19 cm hosszú, 3'4 cm széles és kb. 0'6 cm vastag vasdarab (17. ábra, 4. sz.), míg tör pengéje lehetett egy töredék, amelynek hossza 19 cm, szélessége 2 cm, vastagsága 0'5 cm (17. ábra, 5. sz.).

Talán szekér alkatrészei lehettek a következő vastárgyak: T-alakú nagyobb vasszeg töredéke; nyújtott feje 1'5 cm széles, 7 cm hosszú. (18. ábra, 1. sz.)

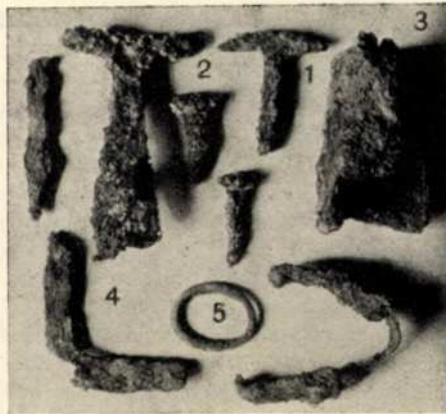
17. ábra.

Nagyobb T-alakú vastárgy, melynek ékalakú nyúlványán szeg van át-eresztve. Feje 1'5 cm (18. ábra, 2. sz.). Egy vashüvelytöredék, hossza 11 cm, téglalap alakú nyitott részének élei 6 és 7 cm hosszúak s talán kocsirúdvég lehetett (?). (18. ábra, 3. sz.) Az L-alakú sarokvas (?) szélessége 2 cm, szárainak hossza 9—9 cm. (18. ábra, 4. sz.) A 18. ábra 5. szám alatt látható bronzból való láncszem (?). Nem a vastárgyakkal együtt találtatott.

VIII. Különféle kisebb tárgyak.

Nagyon csinos kidolgozású egy 9'5 cm hosszú bronztü, melynek szárát 2 cm szélességben csavarmentes vonalak díszítenek. (16. ábra, 1. sz.) Egy két darabba törött, 8 cm hosszú, 2 × 2 mm vastag bronzhuzal töredékének rendeltetése ismeretlen. (16. ábra, 2. sz.) Egy gyermek részére való bronz karperec két végén 4—4 dudorral van díszítve, különben teljesen síma (16. ábra, 3. sz.) Közvetlen a Városháztér 8. számú ház előtt került elő.

Övcsat lehetett egy vékony bronzlemezből összehajtott, 3 cm széles és 3'5 cm hosszú töredék. (16. ábra, 4. sz.) Különféle kisebb bronzdarab is akadt, de ezek rendeltetését megállapítani sajnos, már nem lehet. — Edényfödő fogantyújának látszik egy szürke agyagból készített 3'5 cm átmérőjű, zárdudorral díszített töredék. (16. ábra, 5. sz.) Üvegedény töredéke, zöldesszínű üvegből kettő van. Az egyik egy kisebb palack pereme, átmérője 4 cm, egy üvegpalack aljának átmérője pedig 10 cm lehetett.

18. ábra.

IX. Érmek.

Ötféle nagyságú 9 darab rézpénzt sikerült összegyűjtenem, ezek egy kivételével nagyon rossz állapotban vannak.

1. *SABINA*?. Előlap: (*SABINA*?) Augusta. Balra néző női fej, diadémával. Hátsó lap: női alak ülve, jobbában kis szobrot tart, balkezében koránypálca?

2. *MAXIMINUS*. Elég jó karban. Előlap: *IMP. MAXIMINUS. PF. AUG.* Balra néző fej, babérkoszorúval. Hátsó lap: *IOVI CONSERVATORI. SIS(cia)*. Jobbra néző, álló, meztelen alak, babérkoszorúval, jobb kezében két nyíl? Jobb oldalán lábai előtt, csőrében babérkoszorút tartó, felfelé néző sas. Az alak mögött balra S-betű.

3. *CLAUDIUS*. Előlap: *.. CLAUDIUS..* Balra néző fej, sugárkoronával.

4. ? Balra néző férfifej, Hátsó lap: *CONCORDIA MILITUM*. Két, egymásnak jobbkézet nyújtó álló alak, redőnyös ruhában.

Max Storno: Römische Funde in der Inneren Stadt Soprons.

Der Verfasser beschreibt die während der Kanalisierungsarbeiten (bis 1. Juni 1938) in der Inneren Stadt ans Tageslicht gelangten Funde. Es wurden nicht nur mächtige Mauerreste, meistens als opus incertum, nur ein Teil als opus spicatum, ausgeführt, gefunden, sondern auch einige Skelette, ferner Reste von Wandmalereien und Spuren von römischen Zentralheizungen usw.

Die Funde gruppierte der Verfasser folgend:

I. *Steingegenstände*. Fast alle rohbehauene Sandsteine. Werkstücke nur wenige. Abb. 1 zeigt ein schönes korinthisches Kapitell, das leider nur in Stücken geborgen wurde.

II. *Ziegel*. Es wurden wenig Mauerziegel, jedoch viele Dachziegel ausgegraben. Abb. 2 Fig. 1 und 2 zeigen Pflasterziegel. Man fand auch mehrere Hohlziegel(tubi) einer Zentralheizung. Einige Flachziegel (Abb. 2, Fig. 3 und 4) haben wellenlinienförmige Vertiefungen, die besseren Mörtelhalt bezweckten.

III. *Stukkoverzierungen*. Diese Funde haben drei übereinander aufgetragene Mörtelschichten. In die oberste Schicht, die viel Kalkzusatz aufweist, wurden Ornamente (Abb. 3, 4, 5, 6, 7) eingraviert. Der äußerste feine Gipsüberzug ist nur stellenweise erhalten. Abb. 8 und 9 sind Tierdarstellungen.

IV. *Wandmalereien*. Die Wandmalerei wurde auf eine Weiskalk-Mörtelschicht aufgetragen. Die Ausführung ist im allgemeinen al tempera, nur selten al fresco. Die verwendete Farbenskala ist ziemlich groß. Die Bruchstücke sind sehr klein, darum kann man über das Gesamtbild keinen Überblick gewinnen (Abb. 10 und 11).

V. *Tongefäße*. Die Bruchstücke sind — mit wenigen Ausnahmen — einfache Töpferarbeit. Abb. 12 zeigt eine Urne. Krughälse (Abb. 13), verschiedene Henkel (Abb. 14) gibt ein zeitgenössisches Bild der damaligen Töpferkunst. Einige Fundgegenstände sind mit dunkelgrüner und brauner Glasur (Abb. 15, Fig. 2) überzogen.

VI. *Terra-Sigillata-Bruchstücke*. Diese stammen aus ungefähr 30 verschiedenen Gefäßen. Mehrere weisen auch Verzierungen auf. Einige sind mit dem Töpferstempel versehen.

VII. *Eisengegenstände*. Diese sind durchwegs stark verrostet. Es sind Nägel (Abb. 17, Fig. 1 und 2), eine Messerklinge (Abb. 17, Fig. 3), eine Schwertklinge (Abb. 17, Fig. 4) und eine Dolchklinge (Abb. 17, Fig. 5) hervorgekommen. Bestandteile eines Wagens dürften die auf Abb. 18 gebrachten Gegenstände sein. Eine Ausnahme bildet der Bronzering.

VIII. *Verschiedene kleinere Gegenstände*. Abb. 16, Fig. 1, zeigt eine schön ausgeführte Bronzenadel. Fig. 3 ist ein Kinderarmband aus Bronze. Von einem Gürtel dürfte das Bronzestück Fig. 4 herrühren. Und Fig. 5 ist ein Deckelgriff aus Ton.

IX. *Münzen*. Es wurden 9 Stück Münzen in fünf verschiedenen Größen, leider in sehr schlechtem Zustande, gefunden. Der Verfasser beschreibt alle Münzen.

Régi soproni egyházi ruhák.

Irta: Csipkés Kálmán.

A katolikus egyház ünnepi szertartásainak fényét nagyban emelik a művészi értékű egyházi ruhák.

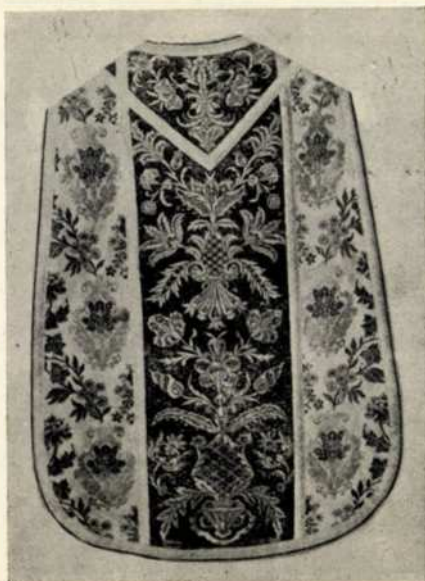
Hogy középkori eredetű templomaink már annak idején is gazdag felszerelésű ruhatárral rendelkeztek, arra vonatkozólag számos adatot találunk a városi levéltárban őrzött egykorú végrendeletekben és leltárakban. (Vitéz Házi Jenő dr.: Sopron sz. kir. város története, II. rész, 1. és 2. kötet.)

Javadalmas papok és világiak bőségesen gondoskodnak az Egyházzal, s megszokott kedves templomaik részére más egyeben kívül egy vagy több miseruhát, esetleg annak elkészítéséhez szükséges drága bársonyt, nehéz selymet, avagy beszerzésükre pénzt, aranyból és ezüstből való ékszereket, serlegeket s egyéb javakat hagyományoznak.

A végrendeletekben említett egyházi öltözékekből, sajnos, hírmondó sem maradt. Az állandó használat következtében vesztettek ékességükből, szétszakadoztak; amelyeket pedig megkímélt az idő vasfoga, azoknak meg a századok viharáiban veszett nyomuk.

A barokk-kor mély vallásossága, áldozatkészsége, lángoló lelkesedése káprázatos pompába öltöztette templomainkat, egyúttal új hajlékokat is emelt Istennek nagyobb dicsőségére. Természetesen ékesebbnél-ékesebb egyházi öltözékek beszerzéséről is történt gondoskodás. E korszakból származó miseruhákat, s teljes ornátusokat is, elég szép számmal találunk a soproni templomokban.

A Szt. György vitéz és vértanuról nevezett *káptalani templom* (Dóm) kincstárának büszkesége egy, a 18. század első feléből való nagy ornátus, amely egy miseruhából (casula), négy szerpapi köntösből (dalmatica) és egy vecsernyepalástból (pluviale) áll. A miseruha (1. kép) és a szerpapi köntös

1. kép.
Miseruha a 18. század első feléből.
(Dómtemplom.)

tösök (2. kép) középső mezején, továbbá az utóbbiak ujjvégződésén, valamint a palást szegélyén és pajzsán vörösbársony alapon gazdag domború aranyhímzés: részarányos elrendezésben keleti pompájú — régi magyar úrihímzésekre is emlékeztető —, erősen stilizált, sokféle változatú, élénk képzelet alkotta ékítmények. A négy szerpapi köntösnél a himzett dísz páronkint egyező. Az oldalrészek és a palást anyaga selyembrokát, beszótt virágos és leveles — színes és arany — indákkal. A brokátot nem tartom a himzett bársonyrészekkel egykorúnak; későbbi pótlás. Az idők folyamán erősen megviselt, szakadozó ornátust a társaskáptalan fennállásának 150. évfordulója (1929) alkalmából a Soproni Oltáregyesület nagy gonddal megújította, amelynek kapcsán a régi aranyhímzést több helyen új bársonyalapra helyezték. A szegélyező aranypaszományok egy része is pótlás.

2. kép.
Szerpapi köntös a 18. század első feléből.
(Dómtemplom)

Értékes és nagyon bájos az aranycsipkével díszített fehérselyem ornátus, amely egy miseruhát és két szerpapi köntöst foglal magában. Csipkéje, díszítőelemeit — magyaros jellegűek — tekintve, a 18. század elejének ízlésére jellemző. Lehetséges, hogy eredetileg valamely főrangú hölgy menyasszonyi ruhájának volt az ékessége. Fehér selyemdamaszt-alapanyaga teljesen újkeletű pótlás.

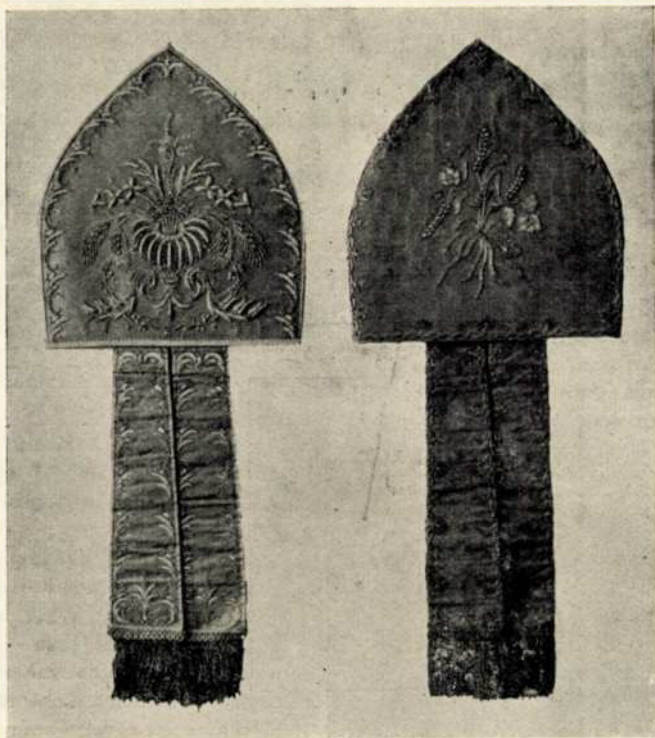
A 18. század második feléből való a templom aranyfonállal sűrűen átszótt sárgaselyem nagy ornátusa, amelyhez egy miseruha, négy szerpapi köntös, egy vecsernyepalást és egy térdtakaró (gremiale) tartozik. Hímzés csupán a miseruha keresztjén és mellső középrészén van: aranyfonállal domborúan kivitelezett virágos és leveles indadísz, továbbá a kereszt szárainak találkozásánál aransugarak közt magas ezüst-domborhímzésben az Isten báránya. Művészi régi aranypaszomány-szegélyzet és -bojtok. Az ornátushoz eredetileg két palást tartozott; a nemrég eszközölt megújítás alkalmával azonban az egyiknek anyagát fel kellett áldozni a többi darab szakadozott részeinek pótlására.

Van még a templomnak egy magános miseruhája, amelynek aranyhímzésű vörösbársony középrésze teljesen egyezik az elsőnek ismertetett nagy ornátus miseruhájának középrészével. Vörösbársony oldalrészei újabb időben történt pótlások.

Az egyes ornátusokhoz természetesen stóllák, karstóllák is tartoznak,

továbbá kehelytakaró (velum calicis) és táska (bursa). Egyik-másik darab maga is egész kis remekmű.

Régi püspöksüveg (infula, mitra) is található a templomi kincstárban. Aranyszövetű alapján a rokokóra jellemző, játszi könnyedségű, aranyhímzésű virág-, levél-, kalász- és szalagcsokordisz (3. kép, jobboldalt). Bürchner László dr. káptalani prépost tulajdonában egy ugyancsak aranyszövetű régi püspöksüveg van, az előbbihez hasonló jellegű, de ezüstfonállal hímzett dí-

3. kép.
Két püspöksüveg a 18. század második feléből.
(Dómtemplom.)

szítéssel (3. kép, baloldalt). Művészi értékű, régi aranyhímzéssel ékített főpapi kesztyű — egy pár — is van birtokában.

A *Szt. Mihály-templom* kincstárának legrégebb egyházi öltözéke a 18. század közepéről való: Ezüsttel átszőtt fehérselyem-alapú, arany-domborhímzéssel, valamint csillogó színes és arany fémlapocskákkal díszített miseruha (4. kép). A dekoratív hatású, stilizált, nagyobbmértű arany levélcsonkókból alakított indaéktímeny egyes pontjaiból kisebb virágos és leveles ágacskák szakadnak ki. A virágszirmok és levelek aranyfonállal körülszegett vékony

fém lapocskák, úgyszintén a térkitöltésül alkalmazott elszórt csilagdíszek is. Megcsodálni való a középrész arany paszománya.

XVI. Lajos korának ízlésére vall egy, a 18. század második feléből származó miseruha (5. kép). Középső mezeje ezüsttel átszőtt fehér selyemanyag, s beszövítt szín pompás, finoman árnyalt gyümölcsökkel és virágokkal roskadásig telt bőségszarvak és virágos indák díszítik. Oldalrészei arannyal átszőtt sárgaselyemből készültek, amelyen virágos lombsátorban elhelyezett díszes urnák, csodás virágvázák, búzakévek, szőlőfürtök stb. vannak beszöve. Minden részleten a legbámulatosabb természetűség érvényesül; minden a legtökéletesebb összhangban; a távlati ábrázolás sem kelt zavart. Művészi

5. kép.
Miseruha a 18. század második feléből.
(Szt. Mihály-templom.)

4. kép.
Miseruha a 18. század közepéről.
(Szt. Mihály-templom.)

a középrészt határoló arany paszomány is. Joggal mondhatjuk a legbájosabb soproni miseruhának.

Régi, igen kedves, színben gazdag kis ornátussal — egy miseruhát (6. kép), két szerpapi köntöst foglal magában — is rendelkezik a templom ruhatára. Az egyes darabok középrészének alapja ezüstszővet; aranyfonállal szőtt nagobbmértű, stilizált levelek és szinesszővésű, természetűséggel ábrázolt kisebb virágos és leveles indák díszítik. Az oldalrészeken fehér selyemalasz alapba szőtt, végtelen mustrát mutató, egymásba kapcsolódó nagyobb levelek alkotta keretekben virágos és leveles indák; a keretek levelei aranyfonállal, az indák szinesen szöttek. A nagyobb aranyleveleket beszötte ezüstpety-

tyek élénkítik Aranypaszomány-szegélyzet. Az ornátus a 19. század negyvenes éveiből való.

A felsorolt pompás öltözékeken kívül néhány szerényebb kivitelű régi miseruhája is van a templomnak. Ezek is kedvesek, s megőrzésre méltók.

A *Szt. Domonkos-templom* egyházi ruhadarabjai között is van több értékes, régi szerzemény; selyembrokát, arany és színes szövessel díszített egykét ornátus. Ezeket a rend budapesti temploma részére kikölcsönözték s így nem tanulmányozhattuk.

A *bencéstemplom* egyházi öltözékei közül két vörösselyem, egy aranyfonállal átszőtt sárgaselyem miseruhát és egy fehérselyem ornátust kell megemlítenünk. A 19. század negyvenes, ötvenes éveiből valók. Minden darabon színes és illetőleg arany-, vagy ezüstfonállal beszőtt, változatos virág- és indadísz.

Az *árvaházi templom* sekrestyéjében is őriznek egy régibb keletű, ezüstfonállal beszőtt virágos, leveles indákkal díszített selyembrokát miseruhát. Eredetileg égszínkék volt az alap, újabban violaszínűre festették.

A *városi múzeum* birtokában is van több régi egyházi ruhadarab.

Egy magános palást alapanyaga selyembrokát; fehér alapján beszövött élénkszínű virágos és leveles indák közt aranyfonállal szőtt koszorúcskák; ez utóbbiak szőlőindákból és búzakalászközből fonottak. A széles szegély és a pajzs halványpiros alapján ezüstfonállal szőtt, végtelen mintává fejlődő, egymásba fonódó szalagok. Ezek kereteiben erősen stilizált, ugyancsak ezüstszerű síkdíszítmény és kevés színes virág foglal helyet. Aranypaszomány-szegélyzet. A palást a múlt század első feléből való.

Két szerpapi köntösből és egy palástból álló kisebb ornátusa is van a múzeumnak. Selyembrokát; halványkék alapon fehér és fekete selyemfonállal beszőtt virágos és leveles indák. Ezüstpaszomány-szegélyzet és -bojtok. Ugyancsak a múlt század első feléből való.

Kisebb jelentőségű négy régi miseruhával — a 19. század első feléből származnak — is rendelkezik a múzeumi gyűjtemény. Minden darabhoz a szokásos tartozékok járulnak.

6. kép.

Miseruha a 19. század negyvenes éveiből.
(Szt. Mihály-templom.)

A *többi soproni templomban* nem találunk külön megemlítésre érdemes régiebb miseruhát avagy ornátust. A múlt század második felének, s a jelen század elejének jellegzetesség nélküli modorában, szokványos minták szerint készült a legtöbb darab. Az elébb felsorolt templomok állandó használatra szánt öltözékei is — kevés kivétellel — ugyancsak ilyenműek.

A mai idők korszerű egyházművészeti törekvései városunkban is éreztetik üdvös hatásukat, s a most készülő egyházi ruhákra is reányomják a hagyománytiszteletre épített megújulás jegyében induló korszak bélyegét.

Kálmán Csipkés: *Alte Paramente in Sopron.*

Erstmalig versucht der Verfasser, im Besitze Soproner katholischer Kirchen befindliche, vom kunsthistorischen Standpunkt bedeutende Paramente zu beschreiben. Obgleich urkundliche Belege davon unterrichten, daß Soprons Kirchen bereits im Mittelalter über reich ausgestattete Paramentenkammern verfügten, sind die derzeit vorhandenen ältesten Meßkleider kaum mehr als 200 Jahre alt. So stammt der prächtige Ornat der Domkapitel-Kirche — roter Samt mit reicher Goldstickerei in Relieftchnik — aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, desgleichen ein mit Goldspitzen besetzter, weißseidener Ornat ungarischen Stils. Von hohem kunstgeschichtlichen Wert ist auch der gelbseidene, golddurchwirkte Ornat aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Beachtung verdienen zwei Infulen — eine im Besitze des Propstes Dr. Ladislaus Bürchner — sowie die goldgestickten Handschuhe eines geistlichen Würdenträgers. In der Schatzkammer der Stadtpfarrkirche zu Sankt Michael werden gleichfalls sehenswerte frühe Paramente aufbewahrt. Darunter ein Meßkleid in Hochstickerei und mit Goldfitterbelag (Mitte des 18. Jahrhunderts). Den Geschmack des Zeitalters Ludwigs XVI. widerspiegelt ein Meßkleid aus silberdurchwirkter Weiß-, bzw. Goldseide, das dank des Motivreichtums des Materials — pom-pöse Vasen und Urnen wechseln im laubbedeckten Felde mit blumen- und fruchtbeladenen Füllhörnern, Fruchtgarben usw. — jeden Kunstverständigen entzückt. Ein weiterer prächtiger Ornat der Michaeliskirche — Silberstoff — wurde in den vierziger Jahren des 19. Jahrhunderts gefertigt. Von Interesse sind weiters die Paramente der Benediktinerkirche, der Waisenhaukapelle und des Städtischen Museums, wenn sie auch keines höheren Alters sind. Die Beschreibung der beiden wertvollen Ornate der Dominikanerkirche ist noch ausständig, da sie zur Zeit in dem Budapester Ordenshaus sich befinden. Lobenswert ist die liebevolle Sorgfalt, mit der die Geistlichkeit und der Soproner Altarverein diese stummen Zeugen früher kunstgewerblicher Betätigung betreuen, um sie für späte Zeiten zu erhalten.

ifj. Storno Ferenc.
1851—1938.

Szent Mihály régi temetője vesz körül mély csendjével, nyugalommal, mely csend, nyugalom a magas felé, a krisztusi szeretetre int. Temetésre gyűltünk össze f. évi június 7-én délután 1/26 órakor, hogy fájdalmunknak, mélységes gyászunknak kife-

ifj. Storno Ferenc.

jezést adjunk, utolsó istenhozzádot mondjunk Sopron város művész nesztorának, *ifj. Stornó Ferencnek*. Ilyenkor mindig a mulandóságot kísérő fájdalom markol bele lelkünkbe a véget kísérő végtelenség titokzatossága, bizonytalansága kísért. Pillanatra béke, nyugalom száll lelkünkbe a halottak sírjából és a sok egyéni célért folytatott harcnak, küzdelemnek hiábavaló-

ságát, haszontalanságát látjuk. Isten mindent átölelő szeretete suhint. Ilyen elégikus hangulatban magányosan mentem hazafelé, kerestem a mindenre megértő feleletet adó természeti csendet. Kiérve a Bécsidombra, a napfényben tündöklő hegyláncolatoktól körülvevett mélyben fekvő, látszólag csendben szunynyadó város képe melegen simogatta lelkemet és a természetben lüktető ütem megdobogtatta és ismét életerőt adott szívembe. Hiába, mi soproni születésűek szeretjük szülővárosunkat szép hegyvidékével, ódon, patinás városrészeivel, hol a mult mesél, cseveg és buzdít. Boldog az, aki a mult emlékeibe bele tud hatolni, mély, csendes hangját megérti és abból tanulságot merít. Minden látható dolog a megsemmisülésnek van kitéve, talán a láthatatlan dolog az örökéletű, az igazi élet? Az a láthatatlan erő, mely a világegyetemet mozgatja, az a láthatatlan erő, mely az emberi élet lelki világában, szellemi munkásságában nyer kifejezést, hogy az emberi életnek örökkévalóságot, végtelenséget, a tökéletesség felé vezető életfolytonosságot adjon. Ez a folytonosság uralkodik a mi városunk falain belül is, az a munka, amelyet értékes őseink kifejtettek, tovább él, tovább dolgozik, átvették a jelenkor értékes, a multat megértő polgárai. A nemes, alkotó munka túléli a halottat, tovább él, termékenyít és a kornak megfelelő új gyümölcsöt ad. Ez az őseinktől átvett, öröklött szellemnek köszönhetjük jelenlegi kulturális életünket, mely egyleti világunkban, városi beléletünkben, gondolatmenetünkben nyilvánul. *Ifj. Stornó Ferenc* is ennek a városnak a szülöttje, élete gyökerei mélyen e talajba nyúlnak, melyből erőt, szeretetet a szép, az igazság, a termékeny munka után kapott.

Az otthoni és a soproni levegő ringatta egy álomvilágba, melyből később termékeny alkotásai fakadtak. Kereste a szépet és ez a keresés formálta egyéniségét, karakterét, jóságát, derűjét, mely megnyilvánult lelki világában, művészetében. Hangulatot teremtett otthonában, önmagában, körén kívül és ezt a jóleső csendes hangulatot öntötte művészi alkotásaiba. Művészete lelki szükséglet volt, vallás, Isten teremtményének, szépségének hirdetője. Az igazi művész apostola ennek a szépségnek. Ő is apostol volt, művészetét a vallás szolgálatába állította, hogy mélységes gondolatvilágával a művészetet át a hívőket is az áhitat, a csend, a béke birodalmába, Istenhez vezesse. Álomvilágában, a mult emlékeinek kutatásában nem feledkezett meg a haladó jelenről — szerette a nyüzsgő jelen életet egy kifinomult lélek optimizmusával. Álmodott, de ébren élt. Igazi ember, igazi művész volt.

Ifj. Stornó Ferenc 1851 november 6-án Sopronban született. Az első oktatásokat rajzban, festészetben atyjától nyerte,

majd 1868-ban a bécsi akadémián Mayer Károly, Wurzinger és Engerth tanárok vezetése alatt továbbképezte magát, mely idő 1872-ig tartott. Hosszabb időt töltött Münchenben és 1873–74-ben Nürnbergben, Dürer hazájában találjuk, e régi város és Dürer dolgai is nagy hatással voltak rá, itt sajátította el a stilizálás és ornamentika szeretetét, mely döntő hatással volt művészetére. Az ornamentika nála mindig szerves kiegészítő része volt figurális kompozícióinak. Itt Eberlein tanár vezetése alatt különösen a gótikával foglalkozott. Megfordult 1877-ben Olaszországban, különösen Velencében tanulmányozta a régieket. Olaszországot nagyon szerette, ez a levegő adta meg lelkének derűjét, színeinek pompáját. Megfordult Görzben, Aquilejában és Magyarország nevezetesebb helyeit látogatta meg. Ismeretségben, barátságban volt Ammerling, Makart híres festőművészekkel, Hauberrisser híres építésszel. Tanulmányai után tapasztalatokban és tudásban gazdagon, visszatért szülővárosába, Sopronba. Itt atyjának segített, majd önállóan dolgozott. Itt a gyönyörű műtermében készültek azok az értékes munkák, tervek, kartonok, melyeket az ország különböző részében és külföldön dolgoztak ki. Itt élt, dolgozott, álmodott Sopronban, melyet annyira szeretett. Ez az édes föld vette szeretettel magához hasznos munkában kifáradt testét 1938 június 7-én.

Ami Stornót, a művészt illeti, egyéniség volt, amely egyéniséget különböző miliókörmények, örököltségek, fizikai, fiziológiai és lélektani tulajdonságok határozták meg. Művész volt abban az értelemben, hogy belső lelki világából alkotott, hisz csak az az alkotás érdemli meg a művészet kítüntető jelzőjét, mely nem másol, nem fényképez, hanem eszményesít, szubjektív látást, egyéni impressziót, egyéni gondolatot testesít meg. A festészet különböző ágaival foglalatoskodott, ereje, kiválósága azonban a vallásos festészetben nyilvánult. Intím megfigyelés jellemzi, de főereje a dekoratív felfogásban, a stilizálásban rejlik. Jellemzi a közvetlenség és őszinteség. Elmerült a szentek, a mitológia világába és visszaadta mosolygó optimizmusát színei ragyogó teltségével, életet öntött a vonal minden hajlásába, a felület minden részletébe. Szerette a töretlen színeket, melyeket a templom misztikus fénye tompított, lágyított, de meghagyta átszellemült ragyogását és az egésznek ünnepélyes komolyságot, edes bágyadtságot, csendes nyugalmat adtak. Szerette a gótikát, mely a szent könyvekből, legendákból vette jeleneteit, ábrázolta az állati és növényi életet, az évszakokat, a földművelést, a tudományt, művészetet, a mesterségeket, az erkölcsi allegóriát az erények és bűnök szellemes megszemélyesítésével; mindezekkel a tárgyakkal találkozunk *Stornó* művészetében, egyéni, lelki világán átszűrve, felfogva, visszaadva. A gótikus művészet egyik

különös sajátosságát, a virágok és levelek pazarságát egyéni lendülettel használta. Egyáltalában az ornamentika, mint már említettem, kompozícióinak hangsúlyt adó eleme volt. A barokk mozgalmasságát is használta, de főereje ott nyilvánult meg, ahol az alak komoly nyugalomával, egy-egy gyenge, finom gesztussal, átszellemült arckifejezéssel jelzi az áhitat ünnepélyes hangulatát, mely átragad a szemlélőre is. Mester volt a redőzet klaszikus elrendezésében is. Műveiben nagyon alkalmazkodott a templom stílusához és azt összharmóniába hozta. Rengeteg sokat dolgozott. Nevezetes soproni munkái: a középkori motívumokkal gazdag Szent Jakab-kápolna 1886-ban, a soproni Szent János-templom festése 1887-ben, a soproni kat. konvent dísztermének díszítése 1891-ben; a Szent Mihály-temető 10 m magas keresztjének készítése 1892-ben, mely átmenet a román stílből a gótikába; a soproni Polgárotthon házikápolnájának festése 1893-ban.

Kiemelkedő munkái a szombathelyi szeminárium kápolna- és könyvtárfestése, melyek finomságukkal hatnak. A szatmári Lourdes-kápolnájának festése Schlauch Lőrinc püspök megbízásából 1883-ban; a budapesti Sacra-Ceur templom részére 5 üvegfestmény készítése 1894-ben; az esztergomi Szent Anna-templom (Kerektemplom) festése 1901-ben; a zólyomi plébánia-templom festése 1905-ben; Garamszentbenedek (Bars megye) részére Koháry István-síremlék készítése II. Ferdinánd bolgár cár megbízásából, mely munkáért a bolgár érdemrend tisztikeresztjét kapta. Nevezetes munkái még a privigyei (Nyitra megye) templom festése, a bajnóci, az okai, a fraknoi várkápolna restaurálása, a pozsonyi kórháztemplom (Bürgerspitalkirche) festése és ablakok részére üvegfestmények készítése 1891-ben; az oszlopi (Sopron megye, ma Burgenland) plébániatemplom díszítése 1892-ben; dr. Steiner Fülöp székesfehérvári püspök részére házikápolna (Sta Maria Lourdes) díszítése 1892-ben; dr. Dankó József püspök részére ebédlőmennyezet festése; püspöki palota 1892-ben; dr. Steiner Fülöp székesfehérvári püspök megbízásából két oltárkép készítése a sárbogárdi templom részére 1894-ben; a felsőmagyarországi kéményseprő-ipartestület részére mesterlevél készítése 1894-ben; a süttői templom részére két mellékoltár készítése 1894-ben; a kapuvári templom részére oltár készítése 1894-ben; a sepsiszentgyörgyi gör. kat. templom részére Iconostasis készítése 1897-ben; a darázsfalvi és vimpáci templomok festése; a kerkaszentmiklósi freskók helyreállítása a plébániatemplomban 1897-ben; a nezsideri templom részére oltár készítése 1897-ben; a kismartoni Szent Ferenc-rendiek templomának festése 1897-ben; az incingi (Innsbruck mellett) kastély átalakítása báró Gersen részére 1898-ban; a fertőbozi templom

részére főoltárkép festése 1899-ben; az érsekújvári Flenger Mihály-intézet részére házikápolna festése 1900-ban; az esztergomi Szent Anna-templom részére márvány főoltár készítése 1902-ben; a selegszántói (Sopron megye) templom részére főoltárkép festése 1903-ban; a csesztregghi (Zala megye) templom Dorfmeister-festményeinek helyreállítása és oltárkép készítése 1905-ben; a muzslai (Esztergom megye) templom díszítése 1913-ban; a selegszántói (Sopron megye) templom díszítése 1926-ban, mely az utolsó munkája volt. Résztvett fiatal korában atyjának, id. Stornó Ferencnek restaurálási munkálatainál Pannonhalma, Körnöcbánya, Besztercebánya, Garamszentbenedek, Szepesvávalja, Lőcse, Gloggnitz, Aspern a. d. Thaya stb. helyeken. Az 1897-iki székesfehérvári országos kiállításon aranyéremmel tüntették ki. Nagyszámú vázlatkönyvei, tollrajzai, templomdíszítései, sok egyéb tervei, akvarelljei, vallási és egyéb tárgyú olajfestményei, arcképei fáradhatatlan munkásságáról, szorgalmáról tesznek tanúságot. Nagy elfoglaltsága mellett maradt még ideje kedvenc szórakozásának élni — a régészetnek. Házát múzeumná alakította át, amely jelenleg is egyik érdekessége Sopronnak. Ezen a téren is nagy szaktudással bírt és különösen a római- és prehisztórikus kort kedvelte. Tevékeny részt vett Sopron városának kulturális és társadalmi életében is. A Soproni Képzőművészeti Kör 1897. évi megalakításában nagy érdemei voltak; alapítója és egyik első alelnöke volt. Fáradhatatlan kezének nyomai a Kör helyiségében még most is megvannak. A bútorok mind az ő tervei szerint készültek. Az egyesületnek állandó kiállítója volt és így nagyban hozzájárult a soproni képzőművészet fejlődéséhez.

E soraimmal hálámat, köszönetemet róttam le a nem régen elhantolt művésszel szemben, sírjára a kegyelet, a a megemlékezés virágait kívántam hinteni, hogy azokat is, akik e sorokat olvassák, érintse egy gazdag művészléleknek szárnyasuhogása, vezesse egy csendes időre a szeretet, a szépség, a fenséges alkotás birodalmába — Istenhez. Kihullt a paletta az ősz Mester kezéből, lelke visszazállt Teremtőjéhez, ki az alkotás művészetét adta. Teste nyugodtan pihen a soproni hűsöges földben, de művei örökké hirdetik az emberi méltóságnak egyetlen mértékét jelző díszét, az elvégzett, a jövő korra kiható termékenyítő munkát. Isten házának falaira vetített és oltárai felett alkotott képek imára készítenek a hívőket, hogy megnyugvást, bizalmat, erőt, a felejtethetlen Mesternek pedig örök életet adjanak. Lelke elszállt az álmovilágba, mely életét széppé tette. Igaza volt a Képzőművészeti Kör titkárának, Missuray-Krúg Lajos búcsúszavainak: „A művészet örökké él, mert az alkotó művész emléke az álmok fészkébe, a szívekbe temetkezik“.

Weinberger G. Adolf.

A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

Újabban szerzett régi órák.

Múzeumunk vezetőségének figyelme a soproni és sopronmegyei vonatkozású műtárgyak beszerzésével kapcsolatosan — nem utolsó sorban — régi órákra is kiterjed. Az egyes korok iparművészeti törekvéseit a sokszor mesterien felépített régi óraházakon is kitűnően tanulmányozhatjuk; a történelmi hangulatot árasztó belsőségek varázsa is teljesebbé és melegebbé lesz néhány finomművű régi óra beállításával; felkutatásukkal a soproni óráscehre vonatkozó adataink, ismereteink is gyarapodnak.

Zoller mester lábasórája
a 18. sz. hetvenes éveiből.

A múzeum birtokában jelenleg 31 darab régi óra van. Számuk eléggé tekintélyesnek mondható. Közöttük soproni mester jelzésével ellátott 14 darab, kismartoni mester jelzésével 2 darab; a többi idegen jelzésű vagy jeltelen. Ez utóbbiak is joggal foglalnak helyet a múzeumban, egyrészt soproni vagy sopronmegyei személyi és helyi vonatkozásuknál fogva, másrészt művészeti és illetőleg népművészeti — a parasztszobák festett óraszekrényeire gondolunk — értéküket tekintve.

Újabban 7 darab régi órát sikerült a vezetőségnek felkutatnia s vásárlás útján a gyűjteménybe illeszteni. 5 drb. soproni mesterjelzéssel ellátott, 1 drb. kismartoni mester munkája, 1 jeltelen pedig néprajzi szempontból érdekes.

Elsőnek a céhalapító *Zoller Xavér Ferenc* soproni mester nagyarányú lábasóráját említjük. (L. képet.)

Barnára fényezett, tölgyfából készült, hármastagozású szekrénye a putrítán-rokokó jellegzetes képviselője. Finoman ívelő, párkányos lábazon keskeny, álló téglalakú tagozat — a hosszúszerű inga és a súlyok foglalnak benne helyet —, fölötte a tulajdonképpeni óraház, melynek lezárásául törtvonalú párkányzattal ellátott, faragott díszű oromzat szolgál. A szerkezetet takaró előlap aranyozott rézből készült, művészi vésettél és veretekkel díszített; számgűrűje ezüstözött fém. Az előlap félköríves záródású s kidomborodó rézkörlappal ellátott, melyen a mesterjelzés van bevésve: *Xaverius Zoller Oedenburg*. — A 18. század hetvenes éveiből való.

Strehle Ádám soproni céhbéli mester — 1802-ben lett azzá — állóórájának megszerzése már csak azért is fontos jelentőségű, mivel művei alig ismertek.

Nagyon érdekes felépítésű, tiszta empire. Barnára pácolt fa. Alabástrom-lábakon nyugvó, elől középen előreugró kettős talapzaton, tükrös hátfal előtt egy-egy alabástrom oszlop, tőlük jobbra és balra a hátfal felé ívelő, rézpálcikákból alkotott rácsozat. Az így létrejött csarnokszerű részletet egyszerű lap zárja le, híven követve a talapzat vonalvezetését. Fölötte nyugszik a síklapokkal határolt oromtűs óraház. Díszítésül rézveretek és fából esztergályozott urnácskák szolgálnak. Finomművű inga. Fehérmománcú számlapján jelzés: *Adam Strehle in Oedenburg*. — 1815 körül.

Az 1807-ben soproni mesterré avatott *Uhl György* kedves kis empire állóórája az 1936-ban rendezett óra kiállításán is szerepelt, s közvetlenül annak bezárása után került a múzeumba. (Ismertette a Soproni Szemle I. évfolyamában, 129. o.)

A számlapján *Jutz Péter Pál* soproni mester (1801-ben) jelzésével ellátott állóóra eredetileg lábasóra volt. Igen elhanyagolt állapotban jutott a múzeum birtokába, de a szakszerű, gondos javítási munka csinos kis műdarabot varázsolt belőle.

Keller Vilmos soproni mester (1852-ben) biedermeier állóórája a múlt század ötvenes éveinek modorában készült.

Feketére fényezett fa. Téglalakú talapzaton elől két-két alabástrom-oszlop, hátul egy-egy fa-félpillér áll s háromszögű oromzattal záródó felső tagozatot tart, melyről az óradob csüng alá, Gyöngyházveretekkel díszített. Jelzése: *Wilhelm Keller in Oedenburg*.

A kismartoni óráscéh kebelébe tartozott *Müller János* (1840-ben vették fel a céhbe) állóórája a késői biedermeier jegyében fogant.

Feketére fényezett fa, gyöngyházveretekkel. Alabástrom lábakon nyugvó talapzaton két, aranyozott fafejezettel és -lábazattal bíró, zömök alabástrom-oszlop, félköríves oromzatot tart, melyen üveg mögött művirágdíszítés látható. Az oromzatról csüng alá a fehérmománcú számlappal ellátott óradob; alátámasztására lantszerű aranyozott fafaragvány szolgál. Jelzése: *Johann Müller in Eisenstadt*.

Cs. K.

SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIA'K.

SZAKAL RÖE

A gróf Szapáry-kastély Bükön.

A Répce mentén épült barokk kastélyok egyik legszebb példája és aránylag sokat őrzött meg eredeti barokk jellegéből; az épület őse Bük községnek Felsőbük nevű részében valaha vízi erőd lehetett; erre vall az, hogy a főépülettől mintegy 50 méter-

A kastély főbejárója kovácsolt vasajtóval. Diebold fotó.

nyire négy toronyszerű épület állott, közülük ma már csak egy van meg.

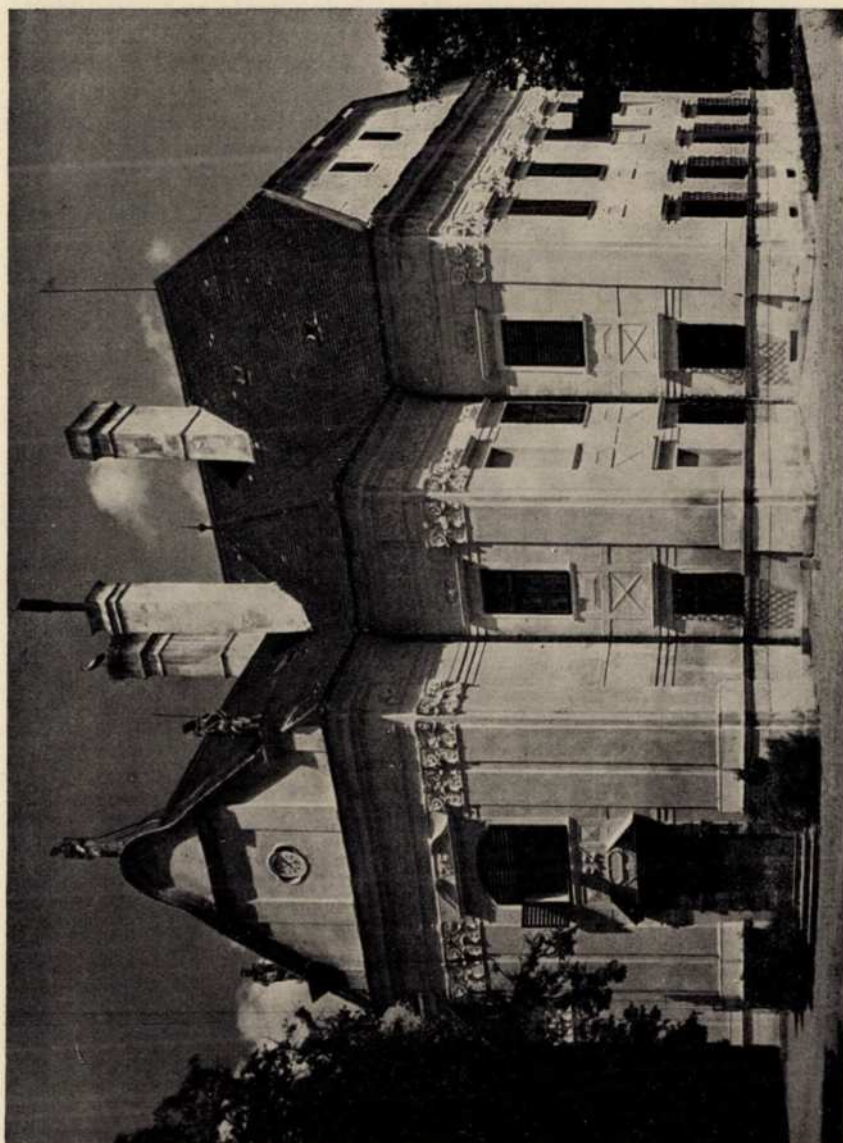
A kastélynak rendkívül hatásos homlokzata van, amelyből egy tengelyes rizálit ugrik előre. Ebben foglal helyet a főbejárat. Keretelő pilléreit a bennük rejlő erő szétveti és kockákba bontja, a barokk forrongó energiája az ormot sem tartja meg egészében; két csonka szárnya közé emléktáblát iktatott a tervező. Ennek a következő szövege: *Spes innixa Deo nunquam confusa recessit. Magr. Stephanus Nagy de Felső Bük Sacramae Caes. ae R. ae qu.*

18. századbeli stukkó-mennyezet.

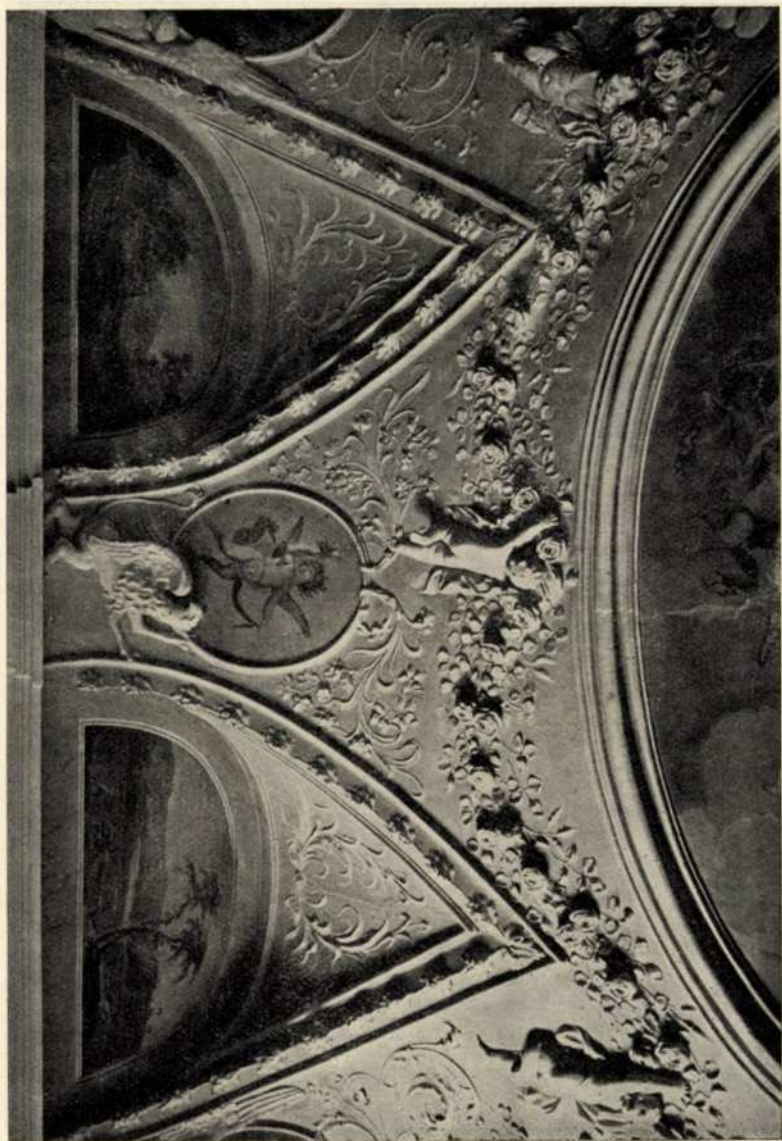
Diebold fotó.

Mattis P. Pae. Protrius I. C. S. V. C. sibi posterisqu consultum esse voluit. (Az Istenben vetett remény sohasem hátrált megzavarodva. Felsőbüki Nagy István, a leghölgység császári és királyi felség személyes jegyzője, nemes Sopron vármegye alispánja magának és utódainak akart [lakásról] gondoskodni.) Az ajtó felett széles ablak, alatta és hullámos párkánya felett virágdísz. A rizálit szélén párósával korintuszi félpillérek fejezetükben kerubfejjel és virággal. A három részből álló koszorúpárkányon dús friz kagylóból és virágos indából, erősen emlékeztetve a soproni Lunkányi-ház frizére. A rizálit magas, hullámos oldalú ormában óra; szélein és csúcsán három köifigura, az egyik a karitás, a másik az igazság, a harmadik jelentése kivehetetlen. A homlokzat hátrább lépő szárnyai egytengelyesek, itt is azonos félpillér és friz fogadja a nézőt. A két oldalsó homlokzatot meg-

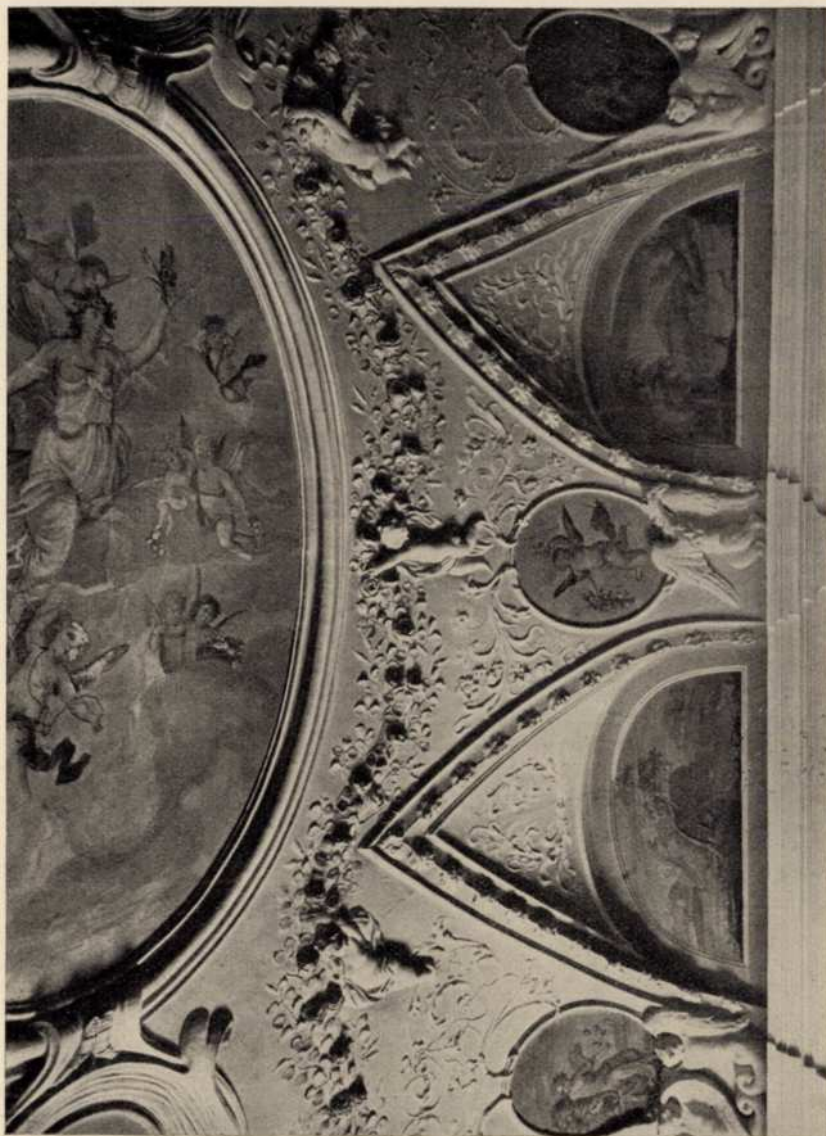
A büki gróf Szapáry-kastély főhomlokzata.

Diebold foto.

Conti A. P. stukkója 1697-ből a buki gróf Szapáry-kastélyban.

Diebold fotó.

Conti A. P. stukkója 1697-ből a büki gróf Szápáry-kastélyban.

Diebold fotó.

Diebold fotó.

Conti A. P. stukkója 1697-ből a büki gróf Szapáry-kastélyban.

Ender János családi arcképe, rokokó-kályha a büki gróf Szapáry-kastályban. Diebold fotó.

toldották Mária Terézia korában és akkor pontosan lemásolták a főhomlokzat félpilléreit. Az egyik homlokzat sajnos újabb toldások révén elvesztette egy tűzfal következtében a báját. A hátsó homlokzat egy síkban mozog és a félpillérek egyesével meg párosával felváltva tagolják.

A földszinti helyiségek többnyire bolthajtások, míg az emelet közepén a díszterem foglal helyet. Hatalmas teknőboltozatát gyönyörű stukkó díszíti. Virágfonatok, levélsorok, puttók, sasok, kagylók adta keretben grisaille-képek: idillikus tájak, puttók, a négy évszak, a középen pedig ovális mezőben Vénusz a kíséretével, valamint másik két kép mitológiai jelellettel. Kár, hogy a festményeket durván restaurálták. A tájképek a 18. század végére valának. A terem oldalfalai szintén azt a benyomást keltik, hogy ott valaha vagy stukkó, vagy festmény lehetett.

Szerencsés véletlen folytán ismerjük a kintűnő állapotban levő retek stukkó mesterét. 1697 nov. 15-én ugyanis

Eysenkölbl Lőrinc kőfaragó vezetésével felvonul a soproni tanács elé Schneider Jakab kőműves, Müller Bálint kőfaragó, Hauck Mátyás kőműves, Unger János kőfaragó, Momgarin Péter kőfaragósegéd, Püchler Mátyás lakatos és bepanaszolják Conti Péter Antal stukkóművészt, amiért őket Bükön Nagy István alispán házában gyalázta. A tanács elrendeli, hogy Contit vessék a vizsgálat alatt börtönbe, mert Sopronban nincs fekvősege („Er sey

Diebold fotó
Rokokó-kályha a büki gróf Szapáry-kastélyban.

nicht possessioniert hier"). Már most a palota kapuzatán olvasható az 1696-os évszám, vagyis a következő évben, mikor a stukkóművész ott foglalatzkodott, járt el Conti szája és így kar-társai panasza a kitűnő alkotás mesterének nevét szolgálatja nekünk.

Később nyilván kibékültek vele. 1705-ben polgárjogot is szerzett Conti; ekkor luganoi születésűnek mondotta magát. Fia, Lipót Antal, 1708-ban városunkban született, Eysenköblnek volt a tanítványa és később Pesten tevékenykedett. Emlékét máig őrzi a VIII. kerület Conti-utcája. A büki stukkóval az idősebbik Continak nemcsak egyik főművét iktathatjuk az eddigi ismert boldogasszonyi munkái mellé, hanem a nyomán szinte teljes biztonsággal meghatározhatjuk még több alkotását is. Így a ruszti híres Wenzel-ház stukkói nagy hasonlatosságot mutatnak a bükiekkel, nemkülönben a soproni Caesar-ház és a dóm egyes stukkórészei, amelyek egyébként a boldogasszonyi munkákkal és a kismartoni kálvária felső kápolnájával is rokonok.

Még egy stukkós terme van a kastélynak, de ez későbbi: Mária Terézia korára vall. Rokokó keretben komor téma: az Éj női alak formájában megszemélyesítve, mellette a sötétség jellegzetes állatai: bagoly, vakondok stb. A falak vakolatja alól itt is kikiváncozik egy-egy stukkós dekoráció.

A kastélynak mindig műértő, műszerető tulajdonosai voltak. A Felsőbüki Nagy-család után a Jankovich-, majd Markovics-, most pedig örökség folytán a gróf Szapáry-család birtokolja. Mai berendezésében feltűnnek a gyönyörű kályhák, a család értékes porcellángyűjteménye és Ender János bécsi festőnek szép családi arcképei.

Csatkai Endre dr.

Sopronmegyei népviseletek.

I. Kapuvár népviselete.

Multkori számunkban közöltünk képeket a kapuvári népviseletről. A képekhez füződő bővebb magyarázatul előbb a nők hétköznapi, majd ünnepi viseletét, azután a férfiak viseletét ismertetjük.

A nők sifon ing fölé szoknyás „lájblit” vesznek és ennek a „báb”-jára kötik a többi szoknyát. A „báb” ujjnyi vastag visszahajtás. Régente alsóruhának a „pintöl” járta. Ez kemény lenvászonból készült, felül pántos volt, szoknyája pedig ráncos. Ha új volt, keménysége miatt nagyon kisebezte a testet, ezért hagyták el.

Háromféle ingjük van: „Sípujjú ümög”, „kézels ümög” és

„bokrosujjú ümög”. A sípujjú ing szélén nem ráncos, de hímzett; télen hordják. A kézelős inget nyáron viselik. Ez az ujjá szélén ráncolt és szépen hímzett. Mindkét fajta ing egyformán meleg, gyolcsból készül. Újabban a melegebb és jobban mosható tennisz-barchetből készülnek a téli ingek. A bokrosujjú inget csak ünnepnap veszik fel. Ez rövidujjú, a vállnál puffosan elálló, a legalsó részén azonban pontosan a karhoz simuló ing. A mult számban közölt fényképen csak bokrosujjú ümögöt láthatunk.

Hétköznap természetesen nem vesznek fel kikeményített szoknyát alsószoknyának. A hétköznapi felsőszoknya anyaga rózsás, karikás, babos, vagy minta nélküli színes mosó, festő. Rendszerint ugyanabból az anyagból készül a „rici” és a „totya” is. A totya testhezálló blúz, míg a rici nem testhezálló, hanem folyton szélesbedve, bőven omlik alá a szoknyára, mint valami harang. A kettő közül a totya az előkelőbb, mert ezt néha selyemből vagy bársonyból is készíttetik, ezért kisebb ünnepen fel lehet venni. A rici otthoni ruha; munkába is ebben mennek. A kötényt mindig más anyagból varrják, mint a szoknyát.

Gyönyörű szép, megérdemelten híres az ünnepi viseletük.

A legalsó aba-szoknya „hegyibe” néhány kikeményítettet vesznek és ezekre kerül a plüsbársony-, vagy selyemszoknya. A legdivatosabb szoknyaszín a kék, zöld és a piros. Kisebb ünnepeken szövetszoknyát is fel szabad venni, ez a bársonyszoknyával ellentétben a szélén fodros. Különösen régente szívesen díszítették a szoknya alját kék, rózsaszínű bodorral, az alatt pedig „sík rojt”, majd „puppogó” és egy „gyöngyszerszám-rojt”, vagy „tornyosgyöngy” szegélyezéssel. A szoknya elé más színű selyemkötényt kötnek.

Az asszonyok a sípujjú ümög és a lájblí fölé a mindig a legdrágább anyagból készült „majkót” öltik. A majkó rendszeren ugyanabból az anyagból készül, amiből a szoknya. Ez a majkó egy hosszúujjú, szorosan a derékhez tapadó blúz, a deréknél hosszabb része hátul hullámosan és keményen felugrik.

A lányok öltözete nem azonos az asszonyokéval. Ők bokrosujjú ümögöt öltenek fel, azután ugyanolyan szoknyát, mint az asszonyok, felső testüket azonban nem majkó, vagy totya fedi, hanem „puruc”, vagy „melles”. A mellest fehér selyemből varrják; hímzett, ujjatlan és hátulgombolós. A puruc ezzel szemben „sík selyemből” készül és előlgombolós; kerek, kis ezüstös színű „pillangóval” és kis hosszúkás, ezütszínű „fóriszal” „vízfolyás” (vagyis kacskaringós), szív-, esetleg csigajaratúan díszítik. A purucnak csak a hátra kerülő része készül sík selyemből, az elülső részét valami egyszerűbb anyagból csináltatják és itt elől forissal, pillangóval nem díszítik, nehogy az ezt úgyis eltakaró kendőt kiszakítsa. A vállukról ugyanis a mellükön keresztbehúzva

rojtos, sokszínű, rózsás selyemkendő omlik le a derekukra. Ennek a lelógó szarait a széles, gazdagon himzett „csatos” szorítja a derekukhoz. Ugyancsak a csatos tartja a szoknyára hátul, kétoldalt fecskefarkszerűen ráboruló selyemkendőket is. A szoknya elé kék, zöld, vagy piros, a szélén bodorral díszített selyemkötényt ugyancsak a csatossal erősítik fel.

„Mácsikszemes”, „csökös”, „pávafarkos”, „darázsfészkes”, „rozmaringos” harisnyát húznak fel. A harisnya selyem, gyakrabban pamut, kézzel kötött, mindig fehér, térdig érő. Nyáron eléggé magassarkú, piros, sárga, zöld szálakkal vízfolyásalakúan, szivalakban kitűzdelt kordován, vagy zergebőr-csizma kötelező. Csizmából, cipőből elmaradhatatlan a „csikorgó”. A „kerített cipőn” félkörben, a kivágás körül, kék és piros szalagból bodor díszlik; a cipő orrára vagy kék szalagot, vagy „baklót” erősítőnek díszül.

Az asszonyok kontyba tűzött hajukra „kobakot” erősítenek és azt piros selyem szorítókendővel lekötik. A kobak keménypapírból készül. Vagy piros selyemmel vonják be, vagy sokszínű, hosszában ráncolt szalagokkal. Felül öblös, hogy a konty beleférjen. A kiöblösödő részről lejjebb trapézalakúan széles keménypapír lóg le, amelynek felső, selyemmel bevont részét pillangóval és fóriszal sűrűn díszítik. A kobak szilárdan tartja a kontyot és a szorítókendőre kerülő selyemkendőnek szép esést ad. Szorítókendőnek vasárnap mindig piros selyem, hétköznap kasmirkendő való. Ünnepnep a hátul összecsomózott szorítóra selyemkendőt, nagy ünnepeken erősen kikeményített túllkendőt kötnek.

Lányok kobakot nem tehetnek fel. Ők régebben tíz fonatba font, most csak két-három fonatos hajukat koszorúban a fejükre tűzik. A gyereklányok, a „cicfarkosok” fel sem tűzhetik a fonatokat, hanem hajuk hátul lóg, két-három fonatban. A lányok nyakában négy szoros sorban gránát (zöld üveg), vagy tompafényű habgyöngy díszlik és lelógó aranylánc éremmel; a menyecskék nyakában csak gyöngysor van.

Mária-ünnepeken, Nagyasszony, Kisasszony, meg Szentség napján (február 2.) minden nő talpig fehérben pompázik, csupán a kobakszorító és a csizma, illetve a cipő más színű. Vállukat ilyenkor a „tilamlí” díszíti. Ez gyári készítésű túllkendő.

Az öregasszonyok öltözetében mindig minden fekete.

A női öltözetükről még csupán annyit, hogy a mai, hagyományokat kevésbé tisztelő korban a lányok és a menyecskék viselete mindjobbán összekeveredik.

A kapuvári férfiak öltözéke nem oly sokszínű és nem annyira túlszűfolt díszítésű, mint a nőké. Régebben a kék, ma a fekete szín az uralkodó. De menjünk csak itt is sorjában.

A nyakán, ujjá végén és a mellén piros selyemszállal hímzett ümög fölé veszik a piros purucot. A legények nyakukba piros, rojtos selyemkendőt kötnek. A kendőt lógó szárú csokorra kötve viselik a nyakukban. Ha megnősülnek, nyakkendőjüket a feleségük kobakszorítónak hordja. Férfiak (házasemberek) csak öregkorukban kötnek fel selyemnyakkendő, ez azonban fekete színű. Az „ümög bátyja“ (kiskabát) és a nadrág régen kék, most fekete posztóból készül. Szép a gazdag, fekete sujtásos nadrágon és kabáton egyaránt, még a zseb tájékán is. Az ümög bátyja rendszerint birkabőrrel melegen bélelt, ezért kell rá az „általvető“, hogy melegen ne kelljen felhúzni, csak nyakba,

Kobak-felerősítés.

vállra dobni. A régi, kék „duományokon“, piros, sárga zöld színű volt a hímzés.

Nyáron alul rojtos, bő gatyát, télen zsinórozott nadrágot hordanak. Lüsztter-kötényt kötnek maguk elé, ennek egyik csücskét oldalra elcsapják úgy, hogy derekukra ferdén kötik fel a kötényt. A lüsztter-kötény széle, ha öreg a tulajdonosa, fekete, bodros csipke, ha fiatal, piros, bodros szalagú gyönggyel. Csizmájuk fekete, dísztelen, majdnem kizárólag hátul varrt, magyaros szabású. Fejükön „asztrigán sipka“ (báránybőr kucsma), amit hátul — a nagyobb biztonság okáért — egy keskeny gumiszalaggal, a „büszkékötővel“ erősítenek meg, vagy kis, pörge, „csikóhajas“ (árvalányhajas) kalap.

A férfiakkal fent leírt népviselete ma már erősen pusztulásnak indult és kiveszése gyorsabb üteműnek látszik, mint a

nőknél. Nagyon kevesen járnak ma gatyában, az asztrigán sipkát és a pörge kalapot is erősen visszazoritotta a puha feketekalap. A városias kiskabát az ümög bátyjával veszekszik. A legények közül nagyon sokan sötétzöld bársonyruhát hordanak, de a csizmáról még nem mondtak le. Kalapjuk azonban sötétzöld, vagy fekete puhakalap.

Ez a népviselet, amely pedig érdekességével és szépségével nyugodtan felveheti a versenyt más vidékek népviseletével, sajnos, úgy látszik megindult a kiveszés útján. Ennek oka Kapuvár erős kulturáltsága és városiasodása, a sok helyütt tapasztalható lelki elfásultság, de nagyon nagy részben az anyagi körülmények rosszabbodása is.

Legány Dezső dr.

Ünnepnap i sét a.

K R Ó N I K A

Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban. (1817—1820.)

Az 1777-i Ratio életbeléptetése óta kezdetben a nemzeti iskola kötetlenségében, később mint önálló iskolafaj Sopronban is működött rajziskola, amely a gyakorlatiasság elvével a szakszerűséget szolgálta, amely azonban tanítói és tanítványai által a város képzőművészetének emelésében jelentékenyen közreműködött. Vezetője 1799 óta Matuschek Mózes ferencrendi szerzetes, aki nagy szakértelemmel és ügybuzgalommal tartotta hazai színvonalon az intézményt. Hétköznap az elemi iskola és gimnázium tanulói kedvük szerint rajzoltak, kötelező azonban a látogatás az iparos- és kereskedőtanoncoknak vasárnapon.

Sok baja volt Matuscheknek különösen a tanoncokkal a lanyha iskolabajlás miatt. Ezen akart segíteni 1817-ben *Ehrlinger János* helybeli festőművész.¹⁾ A tanácshoz intézett kérvényében előadja, hogy a működő rajziskola az iparosokat csak a rajz alapelemeivel ismerteti meg, holott sok tanonc magát a rajzban tökéletesíteni szeretné. Ezért határozta el, hogy saját költségén szabadkézi rajziskolát nyit művészetkedvelők számára s ehhez a tanács hozzájárulását kéri. A kérés eldöntése az állami rajziskola miatt nem volt egyszerű. A tanács elsősorban Ehrlinger képességeire kíváncsi s kiküldi Oeller Mátyás tanácstagot annak megállapítására, vajjon akadémiai fes-

tő-e Ehrlinger s miért akar rajziskolát alapítani. Oeller jelentése szerint Ehrlinger végzett ugyan akadémiát, de bizonyítványa nincsen. Szándéka viszont az, hogy csak azokat a tanoncokat oktassa, akik idősebb koruk miatt szegyenkeznek vagy akiknek hétköznap nincs idejük a rajziskolát látogatni. A tanács erre engedélyt ad Ehrlingernek rajztanításra, bizonyítványt azonban, amelyre a tanoncnak felszabadításkor van szüksége, nem állíthat ki.

Működéséről ezután egy ideig nem hallunk. Valószínű, hogy műgyűjtők birtokában maradt rajza vagy festménye, Storno nem említi tanulmányában.²⁾ Neve ismét 1820-ban kerül elő.³⁾ A bécsűjhelyi akadémián ekkor ürrült meg a rajzmesteri állás (Zeichenmeister), Ehrlinger pályázni akar s a tanácstól itteni működéséről bizonyítványt kér. E szerint valóban működött rajziskolája 1817—1820-ig, az ifjúságot jó eredménnyel vezette s részben pénzért, részben ingyen tanította. A pályázaton nem lehetett sikere, mert 1821-ben⁴⁾ soproni rajztanítónak pályázik, sőt a helytartótanács rajzairól is bírálatot közöl.

Ehrlinger iskolaalapítása, amely a magántanítói törekvések hőskorába tartozik, szaknevelés- és művészet-történeti szempontból egyaránt fontos. Sopron művészeti multjának

²⁾ *Storno F.*: Adatok a soproni festészet történetéhez. (Soproni Szemle, II. évf., 23—31.)

³⁾ Fasc. IX. 225.

⁴⁾ Fasc. IX. 246.

¹⁾ Fasc. IX. 207.

megírójára vár a feladat, hogy személyét, rajzait, festményeit felkutatassa.

Veszélka László dr.

Révai Miklós és Sopron.

A Szent György-utca 22. számú házáról harcias, csalódott ember arca néz reánk. Sok nélkülözés, hányattatás és szenvedés után utolsó állomásainak egyike, ahol élete alkonyán terveinek rombadőlését látta. Életének javarésztét nem hajlama szerinti állásban töltötte. Magyar szellemi életet akart teremteni, gondozásba vette nyelvünket s csak pályája végén, kimerülve ért céljához.

A jámbor polgár naponként jár az emléktábla alatt s megilletődve gondolt arra, hogy városában nyelvtudós is lakott. Azt már kevésbé tudja, hogy Révai nyelvtudományi módszerével megelőzte a németeket. Ez a tevékenység azonban már a Sopront követő időkre esik: mint egyetemi tanár csupán megvethette a magyar tudomány alapjait, a terv megvalósítására nem maradt ideje. Önkéntelenül elénkbe tódul itt a kérdés: mi az, ami Sopronba hajtott, mit várt Soprontól.

Az eddigi magyarázatok szerint itt akarta fáradaimit kipihenni, tudományos terveit megvalósítani s főrangú családok gyermekei nevelésével zilált anyagi ügyeit rendezni.¹⁾ Ezzel kapcsolatban egy szempontot nem szabad figyelmen kívül hagyni. Révai nyugtalan, vitatkozó termé-

¹⁾ *Csatkai E.*: Révai Miklós Sopronban (Sopronvármegye 1923. VI. 29), ugyanő: Révai Miklós soproni hónapjai (Soproni Hírlap, 1931. IV. 19), valamint *Sopronyi-Thurner Mihály*-nak 1931. november 24-én mondott emléktábla-leleplező beszéde.

zetű s a magyar kultúra állapota miatt elégedetlen szerzetestanárr. Pályája szinte Petőfihez hasonlóan vándorlások láncolata, Bécestől Nagyváradig majdnem minden városban megfordul, közben pártfogóival, városok tanácsaival s rendjével összekülönbözik s csalódottan vándorol tovább. Irodalmi és tudományos törekvésein kívül Révai korának legjelesebb rajztanítója (gróf Széchenyi Istvánt is ő tanította rajzolni) s soproni tartózkodásának magyarázatában ez is figyelmet érdemel.

Révai a rajzolásért Bécsben tanult, 1786-ban a győri nemzeti iskolához került. A rajziskola megszerzője, maga készíti a szükséges mintákat, a helytartótanács elismerő módon nyilatkozik róla s működése a győri rajziskola legfényesebb korszaka. 1796-ban csalódottan távozik Győrből s több állomás után 1800 októberében vetődik Sopronba, ahol kevéssel előbb a rajziskola iránt nagy érdeklődés nyilvánult. 1799 végén halt meg ugyanis a soproni rajztanító, Steiner Bálint. Hányattatása közepette felvetődhetett a soproni rajztanítóság, hisz hírneve sikert biztosított számára. Lehetőség volt aztán, hogy főrangúak gyermekeit tanítsa rajzolni. Révai a pályázók között nincsen; mire Sopronba érkezett, megtörtént a döntés Győrben, ahol amúgy is ellenségeinek székhelye volt. Az új rajztanító, Matuschek Mózes viszont nyugtalan természetű, számolni lehet távozásával. A rajziskolával kapcsolatban nem fordul elő Révai neve; szinte lehetetlen azonban, hogy Révai, aki élete jelentékeny részét rajziskolában töltötte, érintkezésbe ne került volna Matuschekkel. Révai rajzait Győrből magával viszi, a soproni rajziskola vi-

szont éppen 1801-ben feltűnően gyarapodik felszerelésben, rajzmintákban. Érzésünk szerint Réváinak is volt ebben valami szerepe.

Veszélka László dr.

Adalék Sopron régi helyrajzához.

A város történetével szorosan összefüggő városkép fejlődésének vizsgálatánál nagy szerep jut az utcaneveknek. Az utcanév első adatából arra következtethetünk, hogy az utca az első adat feltűnése előtt legalább tíz-húsz éve már megvolt, az utcanév-magyarázat viszont különösen történeti szempontból szolgálhat értékes eredménnyel. Az utcanevek magyarázatának régi és elég nagy irodalma van¹⁾ s így az utcanév-magyarázat hova-tovább külön tudományággá kezd kifejlődni. Az irodalom sokszor a névmagyarázat kiinduló pontját vagy az összehasonlítás lehetőségét adja meg. Nagyon fontos azonban, hogy az utcanévre vonatkozó egész anyagnak birtokában vonjuk le következtéseinket.

Így pl. *Csatkai Endre* a soproni utcanevekről írt cikkében²⁾ az Ötvös-utcáról (*Silbergasse*) azt írja, hogy első említése 1659-re esik: az utca azonban már több, mint 150 évvel azelőtt, a 15. század második felében megvolt és a második fennmaradt városi telegkönyv³⁾ szerint 1499-ben *in der Silbergassen (in der Sylbergassen)* már legalább hat ház állott

¹⁾ Erre v. ö. *Vass Klára*, Buda német utcanevei, Budapest, 1929, 119. ll.; *Eperjessy Kálmán*, Város-történet az utcanevekben, Dománovszky-Emlékkönyv. Budapest, 1937, 125. ll.

²⁾ Soproni Szemle I, 58. ll.

³⁾ Városi levéltár Lad. IX et J nr. 2.

(55., 57. l.). Mondanunk sem kell, hogy ez az adat a városkép fejlődése szempontjából nem hanyagolható el.

Házi Jenő a *Schlippergasse*-ről írt tanulmányában⁴⁾ az utcanév alapján szolgáló *Schrippen*⁵⁾ helynevet *Babot*-tal azonosítja és ezt az azonosítást történeti adatokkal valószínűvé is teszi. *Babot* fontossága és Sopronnal való szoros határvédelmi kapcsolata ezáltal egészen új megvilágításba került: „Ezért hívták a külváros legnyugatibb és leginkább veszélyeztetett kapuját Ausztria felé *babóti kapunak*, amelyet bizonyára *babóti katonák* is védtek és ezért hívták a *Babót* felé vezető hadi utat *Babóti-útnak*, amikor pedig később ennek egy kis szakasza kiépült Sopronban utcává, azt *Babóti-utcanak* nevezték el.” Szerinte Sopronnak városi rangra emelése (1277) után *Babot* határvédelmi szerepe és Sopronnal való kapcsolata megszűnt. Ezért ment feledésbe a *Babóti-kapu* elnevezés is, amelyet később a *Bécsi-kapu* megjelölés váltott fel. A *Babóti-utca* (értsd: *Schlippergasse*) elnevezés azonban szerinte megmaradt és most már erről nevezték el az utca végén épített kaput *Babóti-kapu*⁶⁾-nak (értsd: *Schlippertor*).

Újabban előkerült adataink (Sopron sz. kir. város bírói ítéletkönyve⁷⁾

⁴⁾ Soproni Szemle I, 104. ll.

⁵⁾ Az *r~l* váltakozás gyakori nyelvi jelenség és itt külön magyarázatra nem szorul.

⁶⁾ *Mohl Adolf*, Rejtélyes régi soproni helynevek, Soproni Hírlap, 1929. dec. 25. sz. az 1277 előtti *Babóti-kapu* (később: *Bécsi-kapu*) adatait tévesen a *Schlippertor*-ra (később magyarul: *Balfi-kapu*) vonatkoztatja. Ezt a téves megállapítást *Heimler Károly*, Sopron topográfiaja, Sopron, 1936, 242. l. is átveszi.

⁷⁾ Városi levélt. Lad. IX et J nr. 3.

102. l.; feljegyzési könyvének⁸⁾ 382. és 383. lapja közé betett cédulán), továbbá a 17. és 18. századi térképek tanúsága alapján a *Schrippen-Babot* azonosítás nem fogadható el: *Schrippen*-t ellenben Lozs, Pinnye és Pereszteg környékén keressük. Így a *Schlippergasse*-t nem hívhatjuk *Baboti-utcának*, a *Schlippertor*-t sem *Baboti-kapu*⁹⁾-nak. Ebből következik, hogy a *Schlippergasse* név nem bizonyítja Babot határvédelmi fontosságát, és e név alapján nem lehet Babotot a Rábaköz legfontosabb helyének tekinteni. A *Schrippen* helynév helyrajzi és nyelvészeti magyarázata csak a bizonyára még lappangó 16.—18. századi adatok alapján kísérelhető majd meg. Itt említjük meg, hogy a *Schlippertor*-ra nem 1537-ből van az első adatunk (*Házi*). 1496-ból tudjuk, hogy a ferencrendi kolostornak *vor dem Sripperthor* (*vor Schripertor*) cseréppel fedett malma volt (városi telekkönyv 48. l.).

Eddig is nagyon valószínűnek látszott, hogy a *Pócsi-utca* (ma Magyar-utca) végén állott *Magyar-kapu*-t azért nevezték el így, mert ezen keresztül vitt az út az ország belseje felé.¹⁰⁾ Ezt a feltevést közép-kori adatokkal igazolhatjuk; ugyanis Alföldy Bálint magyar nemes, királyi harmincados 1489-ben a Magyar-kapu és az országút mellett sáfránykertet és három hold szántóföldet vásárol, amelyről a már említett városi telekkönyv (31. l.) azt mondja: *stossent mit ainn ort an di strass gen Vnngarn*.¹¹⁾ *Mollay Károly dr.*

⁸⁾ Városi levéltár Lad. IX et J nr. 2 et nb.

⁹⁾ A *Balfi-utcának Baboti-utca*ra való átkeresztelésére egy —gy—ő jelzésű, jámborszándékú cikk írója (Soproni Hírlap 1938. máj. 26. sz.) valóban indítványt is tett.

¹⁰⁾ V. ö. Heimler i. m. 261. l.

¹¹⁾ V. ö. még *Házi Jenő*, Sopron sz. kir. város tört. II, 1: 234. l. Sopron, 1930.

Soproni irodalom.

A magyar királyi állami felső építőipariskola 1936—37. tanév szűnidei felvételei. X. füzet. Sopron város építészeti műemlékei. (III. rész.) 4. r. 1—7. l. 39 tábla. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.

A magyar királyi állami felső Építőipariskola növendékei az iskola tanárainak vezetésével immár négy ízben keresték fel Sopront, hogy itt az építészeti értékes épületekről hű felvételeket készítsenek. Ezeket a felvételeket a tanév folyamán kidolgozzák és a város támogatásával nyomtatásban megjelentetik. Eddig három füzet jelent meg: 1. Sopron

barok lakóházai (1929). 2. Sopron város műemlékei (1931). 3. Sopron város építészeti műemlékei (1938).

A megjelent füzetek közül az első részben néh. *Foerk Ernő* építész-tanár összefoglaló történeti szövegben feltárta a város építészetének stílusbeli fejlődését, átalakulásának indító okait. *Müller Pál dr.* min. műszaki tanácsos, építész-tanár pedig a második részben adott bőséges kiegészítést az előbbihez, olyan épületek formai megjelenését is boncolgatva, amelyeket még csak a harmadik részben felvételeztek. A harmadik füzetben *Suján Pál* m. kir. tanügyi főtá-

nácsos, igazgató-tanár részletesen ismerteti az egyes építészeti emlékeket. A harmadik füzetben felvételeztek: Nep. Szent János-kápolnát, a Szentlélek-templomot, két kerti pavillont, öt egyemeletes és öt kétemeletes házat. Kiváló munka mind a három. Sopron büszke lehet erre a munkára, mert alig lesz az országban még egy város, amelynek építészeti értékeit ilyen alaposan és részletesen feldolgozták volna, mint ebben a műben Sopronét. Hála és elismerés illeti ezért a felső építőipari ipariskola vezetését és a felvételeket vezető tanárokat, akik nagy megértéssel, szeretettel és önzetlenül álltak ennek a szép ügynek szolgálatába. Kívánatos volna, hogy a még hiányzó részek is feldolgoztassanak, az utókor bizonnyára hálás lesz érte. Mind a három füzet a városi levéltárban és a soproni könyvkereskedésekben kapható.

ry.

Németh Sára: Kolbenheyer Móric.
Budapest, Egyetemi nyomda, 1938.

A soproni nagyságok arcképcsarnokát Németh Sára kitűnő darabbal szaporította. Nagy alaposággal, körültekintéssel megírta Kolbenheyer Móric, a nagynevű műfordító részletes életrajzát. Petőfi és Arany János egyfelől, Hebbel másfelől játszanak szerepet a kitűnő műfordító életében; alakja régen felkeltette a kutatók figyelmét, a szépszámú irodalom azonban nem volt mégsem kielégítő, mert a család egyes tagjainak érthetetlen ellenállásán megtört minden jó szándék. Németh Sárának nem sikerült ugyan teljesen maradék nélkül hozzájutni a család tőlünk messzire szakadt tagjainak birtokában levő anyaghoz, de mégis igen szép eredmény koronázza buzgó kutatásait,

amelyek során még a hadügyminisztérium levéltáráig is eljutott. Kolbenheyer 1847-től tevékenykedett Sopronban; itt készítette neves fordításait és mint lelkipásztor, valamint a képezde egyik alapítója, felekezetének is nagyjaképpen halt meg 1884-ben. Lakóházát ma emléktábla ekesíti. Németh Sára munkája méltó példarab ehhez. Minden sorát tudás és kegyelet lengi át.

Cs. E.

H. Rapaics Judit: Ligeti Antal.
Budapest, Sárkány-nyomda, 1938.

A budapesti Pázmány-egyetem művészettörténeti és keresztény régészeti intézetének 49. dolgozata anynyiból érdekel minket, hogy Horváthné Rapaics Judit dr. benne Ligeti Antalnak, a Sopronban is tevékenykedett festőnek életrajzát hozza. A gondos és a soproni forrásokat jól ismerő munka felsorolja az itt készült képeket és a soproni tartózkodásra vonatkozó adatokat, továbbá kitűnő reprodukcióban hozza a helybeli Spiess Antónia arcképét 1851-ből.

Cs. E.

Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században (egy térképmeléklettel).
Különnyomat az Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján c. mű II. kötetéből. Budapest, 1938, 364—472. II.

Kniezsa István e legújabb munkája tulajdonképpen Melich János Honfoglaláskori Magyarország c. művének folytatása és a honfoglalást követő két évszázad településtörténeti kérdéseit tárgyalja. Ezt a vállalkozást nemcsak azért kell örömmel fogadnunk, mert erre a két, népiségtörténeti szempontból talán legfontosabb századra vonatkozó nyel-

vészeti, történeti és régészeti kutatások eredményeit foglalja össze, hanem azért is, mivel minden kétes eredményt szigorúan kirekeszt. Módszere ezáltal a további kutatások számára biztos alapot nyújt.

Módszertani szempontból szerencsés ötletnek tartjuk a bükk- és fenyőerdők határának a magyarság eddigi adatokkal igazolható határvalával való összevetését. Külön fejezetekben foglalkozik a magyar, szláv, török (avar, besenyő, kaliz), germán (gót, gepida, kvád, langobard, frank és bajor), román és egyéb népek telepeivel. Eredményeit színes térképen áttekinthetővé is teszi.

Nyugatmagyarország, ill. Sopron vármegye szempontjából itt elsősorban a magyar, besenyő és frank-bajor kérdés érdekel bennünket.

Kniezsa szerint a magyarság összefüggő nyelvterülete Rábagyarmattól Pinka-Óvárig, majd Rohoncon, Kőszegen és Locsmándon keresztül Sopronig terjedt. Ennek a területnek a megszállását a 11. század közepe előtti időre teszi. A magyarság azonban a 11. század végén már a Lajta és a Fertő közti területre is eljutott.

A besenyőkérdésben az eddigi kutatóknál szigorúbb bírálattal járt el. Nagyobb besenyő telepeket megyénkben csak Kajár és Árpás között vesz fel, szórványokat egyebütt is (pl. Pecsényéd).

A németségre nézve megállapítja, hogy a karolingkori és a későbbi németség megszakítatlan folytonosságára semmi határozott bizonyítékunk nincs. Kár azonban, hogy itt nem foglalt állást a Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums-nak (Boroszló, 1933 kk.) Nagynyugatmagyarországra vonatkozó egyes ada-

taival és térképeivel (I, 659. ll.) szemben. *Mollay Károly dr.*

A Soproni Evangélikus Liceumi Diákszövetség Emlékkönyve. *Sopron, 1938. 223 old. Ára 5 pengő.*

Ez a könyv címe szerint a Liceumi Diákszövetség 20 éves történetét örökíti meg. A szerkesztés különös gondosságára vall, hogy ennek az ősi liceumnak az egységes szelleme a könyv minden egyes cikkét, minden egyes lapját áthatja. A soproni liceum szellemét érezzük akkor, amikor a régi Deákkuti Vármegyéről, vagy a liceum új diákothonáról olvasunk. Ez árad ki a deákkúti búcsúzásokon elhangzott beszédekből és ez a szellem tükröződik vissza legfőképpen az öregdiákok emlékezéseiben. Ha végigolvassuk a volt licisták sorait, a legöregebb licista öregdiáknak, a százesztendő *Torkos László*-nak 1856-os soproni diákbándájától kezdve az ifjabb nemzedéket képviselő *Kapi-Králik Jenő* szubjektív megnyilatkozásáig, akkor megértjük, hogy mit jelent ez a szellem és megértjük, hogyan tudott ez az iskola a magyar közéletnek annyi kiváló egyéniséget nevelni. És ezért foglalja magában ez a könyv az emlékezésnek azt a három vonását, amelyet a bevezető sorokban oly tökéletesen állít elénk *Kapi Béla* püspök, amikor azt mondja: „Emlékezünk — multat idézünk... Emlékezünk — hálát adunk... Emlékezünk — élünk az Alma Mater szellemében.” A könyv értékét nagyban emelik a szövegrészekhez alkalmazott arcképek és jellegzetes felvételek, amelyek éppen úgy, mint a kiállítás gondossága és csinosága *Ruhmann Jenő* lic. tanár szerkesztői munkáját dicsérik.

Benkő László dr.

*Magyar Általános
Hitelbank*

Alapított:
1867.

BUDAPEST
V., JÓZSEF-TÉR 2-4.

Sürgőnyclm:
Hitel.

Alaptőke és tartalékalapok:

71,600.000 pengő.

Fiókok és affiliált pénzüintézetek hálózata.

Levelezők:

a bel- és külföld minden fontosabb kereskedelmi
gócpontjában.

Soproni fiók: Várkerület 64. Tel. 18 és 362

*Nyáron is téli nivó
a Városi Moziban!*

Telefon 424

LÖVÉR- SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a
tizezer holdas városi
erdő közvetlen köze-
lében.

Bérlő :

Horváth Imre

Telefon 622 és 714.

.....
110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg
folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tenniszpályák

*Minden házban igazi öröm
a családi sör!*

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

*Tűzhelyek, kályhák, románcdények,
építési anyagok!*

Sopron topográfiája

S z e r k e s z t ő:
Heimler Károly dr.

Nélkülözhetetlen
tájékoztatója hiva-
taloknak és válla-
latoknak!

Kapható minden
könyvkereskedésben és

a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél
Sopron, Deák-tér 56

Pannónia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM

80

Hideg és meleg folyóvíz
Központi-fűtés
Garage
Klubhotel

„HUBERTUS” - VADÁSZLAK

Sopron legszebb
kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás
az Alpokra.

Télen-nyáron nyitva.

Nyaralásra
kiválóan
alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint
az előző napokon rendes autó-
buszjárat. — Teljes napi penzió
négyyszeri étkezéssel P 5.50.

Telefonszám

633

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI

Alapított 1841-ben
kelt királyi szabadá-
lomlevéllel.

BANK

Bármely ügyben
készséggel ad
felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok

64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 — Sürgőncím: COMMERZ

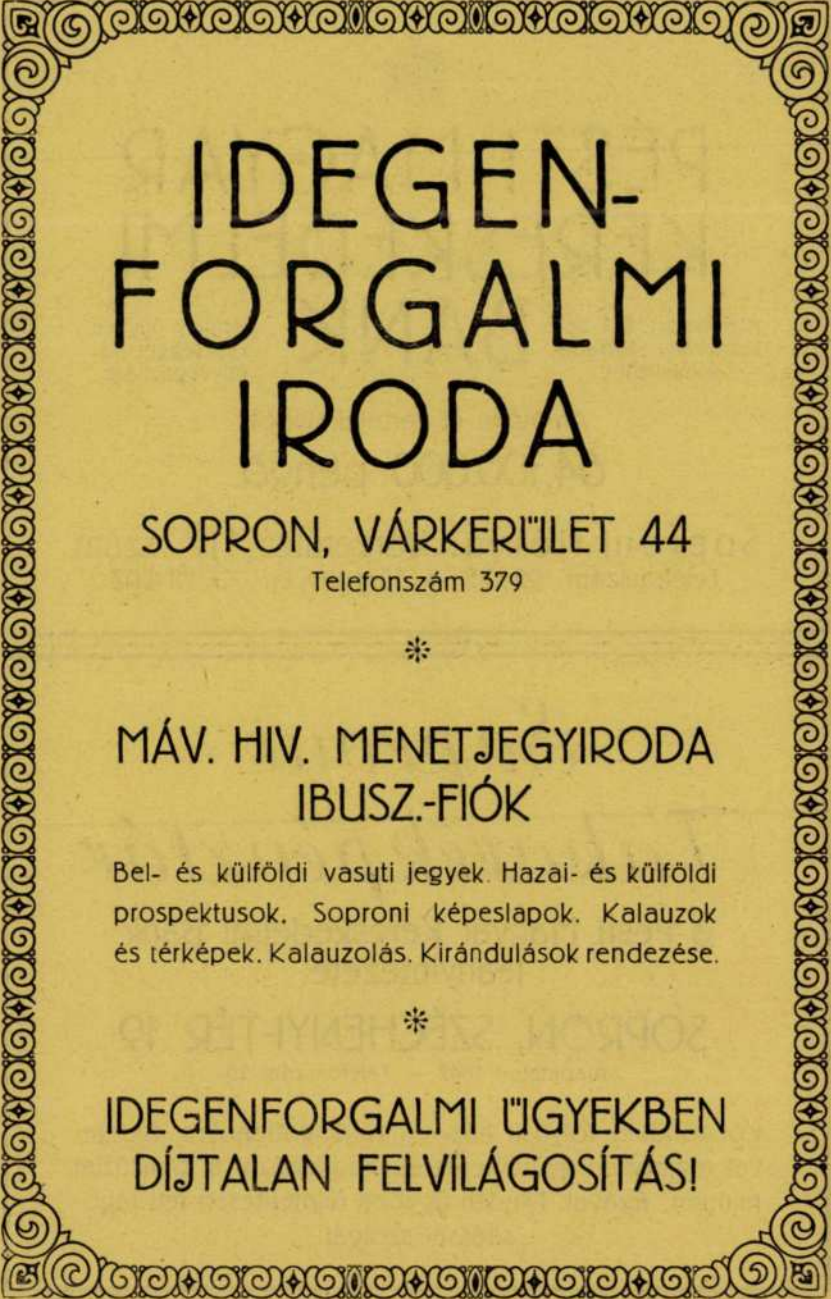
Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapított 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

IDEGEN- FORGALMI IRODA

SOPRON, VÁRKERÜLET 44

Telefonszám 379

MÁV. HIV. MENETJEGYIRODA
IBUSZ.-FIÓK

Bel- és külföldi vasuti jegyek. Hazai- és külföldi
prospektusok. Soproni képeslapok. Kalauzok
és térképek. Kalauzolás. Kirándulások rendezése.

IDEGENFORGALMI ÜGYEKBEN
DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat
Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás

Raktározás

Fuvarozás

Elvámolás

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8—10

Kirendeltségi irodák: Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktár-
épületelben. — Sürgőnyclm: Rauner, Sopron. Telefon 577 és 900

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy
mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra
rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában,
Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbusz kirándulások rendezése.

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórend-
szer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csóna-
kázás. Autóbuszjárat
a városba és a
Lövérekebe.

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

*Az új villamos árszabás mellett
érdemes a*

Lövérekeben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót
és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

*városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét
teszi olcsóvá!*

bona li puda

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

FŐSZERKESZTŐ:

HEIMLER KÁROLY dr.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Becht Rezső, Csatkai Endre dr., Freiburger József dr., Gombocz Endre dr., vitéz Házi Jenő dr., Lauringer Ernő, Leitner József, Mihályi Ernő dr., Mohl Adolf, Németh Sámuel, Romwalter Alfréd dr., Ruhmann Jenő dr., Storno Miksa, Sümeghy Dezső, Szenci Vilibald dr., Thirring Gusztáv dr., Varga Lajos dr., Vendl Miklós dr.

II. ÉVFOLYAM.

1938.

KIADJA A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET

Tartalomjegyzék.

	Oldal		Oldal
I. Tanulmányok.			
<i>Becht Rezső:</i> Soproni évszakok.		— Ehrlinger János, soproni rajztanár	317
— — Tél	1	— Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban	132
— — Tavasz	118	— Művész szerzetesek és iparművészek a soproni kolostorokban a 17—18. században	337
— — Nyár	179	<i>ifj. Csemegi József:</i> Sopronbánfalva középkori templomai	196
— — Ősz	267	<i>Csipkés Kálmán:</i> Üveg- és kerámiai kiállítás Sopronban	85
<i>Csatkai Endre dr.:</i> Régi soproni harangöntők relief-mintái	98	— Régi soproni egyházi ruhák	235
— Két soproni feltaláló	98	<i>Énekes Kálmán:</i> A sopronhorpácsi kastély	305
— Nádasdy Ferenc gróf udvartartása	99	<i>Főző Géza:</i> Soproni gesztenyések	148
— Soproni iparosok, mint az elkobzott sopronkereszturi Nádasdy-kastély becsüsei 1672-ben	100	<i>vitéz Házi Jenő dr.:</i> Néhány adat a felsőszopori Szily-család történetéhez	11
— Schiller József vallásos tárgyú képe	100	<i>Kapuy Vitál:</i> Adatok a Königsberg dülönév történetéhez	97
— Sedlmayer András soproni festő	100	— Egered (Helytörténeti tanulmány)	124
— Gróf Szapáry--kastély Bükön	248	<i>Kárpáti Zoltán:</i> Érdekes és újabb növényelfordulások Sopron környékén	71
— Soproni harangöntők művei a budapesti Rókus-kápolnában	318	<i>Kokas Kálmán:</i> A szanyi népviselet	309
— Lorettói óra a soproni Orsolyita-zárda iskolai múzeumában	168	<i>Kolb Jenő:</i> Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	52
— Dobiaschöfzky Ferenc bécsi festő művei Sopronban	168		
— Mikor épült az ágfalvi katolikus templom	169		
— A városi mosóhely	169		
— A soproni színház ruhatára 1800-ban	170		

IV.

	Oldal		Oldal
<i>Lauringer Ernő</i> : Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben	144	<i>Verbényi (Veszélka) László dr.</i> : Gondolatok a székesfővárosi iparrajziskola kiállításán	167
<i>László Ernő</i> : A peresznyei gróf Berchtold-kastély	157	— Bünker-kéziratok sorsa	167
— Sopronkeresztur vára	93	— A soproni rajziskola története. I. és II. közl.	203 300
<i>Legány Dezső dr.</i> : Kapuvári népviselet. II.	256	— Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban (1817—1820)	261
<i>Leitner Ferenc</i> : Bredeczky Sámuel (1772—1812)	66	— Révai Miklós és Sopron	262
<i>Maár Károly és Mollay Károly</i> : A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai	273	— Adatok Sopron iskolaügyének multjából	315
<i>Mollay Károly dr.</i> : Adalék Sopron régi helyrajzához (Silbergasse, Schlippergasse, Baboti-kapu)	263	<i>Weinberger G. A.</i> : Ifj. Storno Ferenc (1851—1938)	241
<i>Németh Sámuel</i> : A soproni evangélikus liceum könyvtárának érdekességei: inkunábulák, unikumok	289	<i>Wiczián Dezső dr.</i> : Payr Sándor (1861—1938)	113
<i>Pötschacher Rezső</i> : Sopron idegenforgalma 1932—37. (Stat. tábla.)	101	<i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	31
<i>Soós Imre</i> : A községhatár multja és a Magyar Földrajz	314		
<i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez. II. rész.	23		
— Római-kori leletek Sopron Belvárosából	221		
<i>Szádeczky-Kardoss Dr., E.</i> : Geologie und Morphologie der Umgebung von Zsira im SW-Teile des Soproner Komitates (deutscher Auszug)	103		
<i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	186		
		II. V á r a k, k a s t é l y o k é s n e m e s i k ú r i á k.	
		1. Sopronkeresztur vára (László Ernő)	93
		2. A peresznyei Berchtold-kastély (László E.)	157
		3. Gróf Szapáry-kastély Bükön (Csatkai E.)	248
		4. A sopronhorpácsi Széchenyi-kastély (Énekes Kálmán)	305
		III. S o p r o n m e g y e i n é p - v i s e l e t e k.	
		1. Kapuvár I.	162
		2. Kapuvár II. Legány Dezső dr.	256
		3. Szany. Kokas Kálmán	309
		IV. M ú z e u m i k ö z l e m é n y e k.	
		A múzeum gyarapodása 1937-ben	160
		Újabban szerzett régi órák	246
		Üveg- és kerámiai kiállítás a soproni múzeumban	85

	Oldal		Oldal
V. Nekrológok.			
D. Payr Sándor (Ruhmann Jenő dr.)	102	Szekendi Ferenc: Hanság és a Fertő lecsapolási kísérleteinek története. (Ism. <i>Veszzelka L. dr.</i>)	171
— (Wiczian Dezső dr.)	113	Varga József: Die Wandorfer Bergkirche. (Ism. <i>Csatkai E.</i>)	172
Ifj. Storno Ferenc (Weinberger G. A.)	241	Kapi-Králik: Térj magadhoz, drága Sion. (Ism. <i>Gárdonyi Z. dr.</i>)	173
VI. Könyvismertetés.			
Rozsondai Károly és Sümeghy József: Sopronbánfalva, Falutanulmány és községraiz. (Ism. <i>Leitner J.</i>)	104	A magyar királyi állami felső ipariskola 1936—37. tanév szünidei felvételei. 10. füzet. Sopron város építészeti műemlékei. (Ism. <i>Heimler K. dr.</i>)	264
Romhányi Károly: A magyar könyvkötés művészete a 18/19. században. (Ism. <i>Csatkai Endre</i>)	105	Németh Sára: Kolbenhayer Móric. (Ism. <i>Cs. E.</i>)	265
Köszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. (Ism. <i>Csatkai Endre.</i>)	106	H. Rapaics Judit: Ligeti Antal. (Ism. <i>Csatkai E.</i>)	265
Kokas Lajos dr.: Rábaközről Rábaköznek. (Ism. <i>Ruhmann Jenő.</i>)	106	Knieszta István: Magyarország népei a 11. században. (Ism. <i>Mollay Károly dr.</i>)	265
Thier László: Sopron im Spiegel alter Drucke. Kulturhistorisches aus drei Jahrhunderten. (Ism. <i>Ruhmann Jenő.</i>)	106	A Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség Emlékkönyve. (Ism. <i>Benkő László dr.</i>)	266
Kónya Lajos: Te vagy az?	107	Thirring Gusztáv: Magyarország népessége II. József korában. (Ism. <i>Freiberger J. dr.</i>)	331
Meller Béla: Erlebtes und Erdachtes	107	Thier László: Scarbantia-könyvek. (Ism. <i>Mollay Károly dr.</i>)	332
Joós Sándor: Porszemek. (Versek.)	107	Soós Imre: Ósi rábaközi parasztnemzetségek. (Ism. <i>Mollay K. dr.</i>)	333
Gergye Béla: Szívem harang, megkongatom. (Ism. <i>Heimler K. dr.</i>)	108	Tóth János: Így épít a vasi nép. (Ism. <i>Heimler K. dr.</i>)	334
Barb, Alfonz dr.: Ósi vastermelés nyomai a mai Burgenlandban. (Ism. <i>Romwalter A. dr.</i>)	173	Durach, Moritz: Das Grenzland als Erzieher. (Ism. <i>Verbényi L. dr.</i>)	336
Thier László: Scarbantia. (Ism. <i>Heimler K. dr.</i>)	174	Gergye Béla: Egyedül. — Krónikás énekek. (Ism. <i>Ruhmann J. dr.</i>)	336
Manninger Vilmos: A sebészet diadalútja. (Ism. <i>dr. H. K.</i>)	171		

	Oldal		Oldal
Soproni eseménynapló	318	18. Payr Sándor arcképe	115
Soproni bibliográfia	108	19. Sopron látképe	120
—	175	20. Alm-penzió	122
—	325	21. Lembruch-palota (Széchenyi István bécsi szülőháza)	145
Képek jegyzéke.			
1. István turistaház a Nyíresen	1	33. Wilcek-palota (Bécs)	147
2. Soproni erdei részlet	3	23. Soproni gesztenyések (3 drb)	148
3. Maurer Ignác: Tájkép	23	24. Berchtold-kastély (Perez- nye) 3 drb	157
4. Molitor József: Szt. József — Wester Flórián arcképe	25 26	25. Kugler Pál F.: Faszobor	161
5. Ertl Antal: Tanulmány	27	26. Kapuvári népviselet (8 drb)	162 256
6. Wilfing József: Rách S. Fe- renc arcképe	28	27. Tómalom	181
7. Peyer H.: Tájkép	29	28. Lövérfürdő	183
8. Merlein Kristóf kártyafestő tarokklapjai	54	29. Kivilágított várostorony	185
9. Koller József kártyafestő tarokklapjai	56	30. Sopronbánfalvi kolostor (4 drb)	196
10. Azelt János német kártyái	58	31. Sopronbánfalvi Mária Mag- dolna templom (4 drb)	200
11. Ismeretlen kártyafestő mi- niatür lapjai	60	32. Római-kori leletek a Belvá- rosból (19 drb)	221
12. Kártyanyomó fadúc német kártyához	62	33. Régi soproni egyházi ruhák (6 drb)	235
13. Koller Mátyás látképes ta- roklapjai	63	34. Ifj. Storno Ferenc arcképe	241
14. Bredeczky Sámuel arcképe	66	35. Zeller lábasórája	246
15. Sopron látképe. Stark rajza	72	36. Képek a Szapáry-kastélyról (8 drb)	248
16. Üveg- és kerámiai kiállítás 8 darabja	85	37. Hubertusz vadászalak (3 drb)	267
17. Sopronkeresztur: várkapu	93	38. A soproni ev. líceum könyv- tárának érdekességei (8 kép)	289
váruddar	94	39. Sopronhorpácsi Széchenyi- kastély (4 drb)	305
saroktorony	94	40. Szanyi népviselet (5 drb)	309
várkáporna oltára	95		
Nádasdy-címer	95		

Előfizetési ára évenként 6 pengő.

Egyes szám ára 1'80 P.

Postatakarék csekkszám: 43.705.

Közleményeink utánnyomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

A dolgozatok szerzői 25 különlenyomatot igényelhetnek.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

Aki két új előfizetőt szerez, egy évig ingyen kapja a lapunkat.

A jövőben csak a szerkesztőségünknek megküldött kiadványokat ismertetjük.

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

	Ára:
1. <i>Becht Rezső</i> : Az én városom	20 f
2. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Az első soproni népszámlálás	30 f
3. <i>Varga Lajos dr. és Mika Ferenc dr.</i> : A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4. <i>Lauringer Ernő</i> : A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
5. <i>Lauringer Ernő</i> : Bella Lajos	30 f
6. <i>Payr Sándor</i> : Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
7. <i>vitéz Házi Jenő dr.</i> : Schlippergasse	30 f
8. <i>Gombocz Endre dr.</i> : Kitaibel Pál sopronmegyei útja	30 f
9. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : Római-korú sajtolt üveg Sopronból	20 f
10. <i>Csipkés Kálmán</i> : Soproni órakiállítás	50 f
11. <i>ifj. Gallus Sándor dr.</i> : A zárt település nyomai Sopron környékén	30 f
12. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13. <i>Breuer György</i> : A sopronmegyei madárvártak	30 f
14. <i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.</i> : Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15. <i>Soós Imre</i> : Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16. <i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tél	30 f
18. <i>vitéz Házi Jenő</i> : Néhány adat a Felsőszopori Szily család történetéhez	30 f
19. <i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	30 f
20. <i>Kolb Jenő</i> : Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21. <i>Leitner József</i> : Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22. <i>Kárpáti Zoltán dr.</i> : Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	20 f
23. <i>Csipkés Kálmán</i> : Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24. <i>Dr. Wiczian Dezső</i> : Payr Sándor (1861—1938)	30 f
25. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tavasz	30 f
26. <i>Kapuy Vítal</i> : Egéred. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
27. <i>Csatkai Endre dr.</i> : Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban	50 f
28. <i>Lauringer Ernő</i> : Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben	30 f
29. <i>Főző Géza</i> : Soproni gesztenyések	20 f

Soproni Szemle

II. ÉVFOLYAM
1938. NOVEMBER 15
5-6. SZÁM

A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET KIADÁSA

Az olvasóhoz!

Ezzel a számmal teljes lett a „Soproni Szemle” második évfolyama is.

Egy folyóirat életében a második év sorsdöntő szokott lenni. Ekkor dől el, hogy a kezdeti lendület ereje talmi volt-e vagy valódi erő, — hogy az írók munkája és az olvasók megértése meg tudta-e teremteni az éltető összhangot, — hogy a szerkesztők önkritikája úrrá tudott-e lenni az első idők hibái felett és képes volt-e megásni azt a medret, amelyben a folyóirat eszméradata folyton duzzadó bőséggel haladhat a cél felé.

Úgy érezzük, hogy a kezdeti lendület nem gyöngült, sőt fokozódott, hiszen a második év termése dúsabb és izesebb mint az első évé; úgy hisszük, hogy az éltető összhang írók és olvasók közt teljesebb lett; úgy látjuk, hogy folyóiratunk medre tágult és mélyült. Hogy ezt elmondhatjuk, — nem az önhittség meglegedésével, hanem az önzetlen munkából merített önbizalommal, — azt a munkánk iránt bennünk élő teremtő szereteten felül olvasóink lelkesítő elismerésének és tápláló segítségének köszönhetjük.

Az 1938-as esztendő nemzetünk életében is sorsdöntő év: a valóraváló remények nagy éve. A hullámvölgy fenekéről a nemzet megindult a hullámhegy felé. Az új út boldog izgalmában köszöntjük a magyar Sopron folyóiratának régi és új barátait. Köszönjük nekik eddigi hűségüket és kérjük buzdító és támogató kézfogásukat az új — harmadik — évben is.

A szerkesztő-bizottság.

A SOPRONI SZEMLE művelődéstörténelmi folyóirat a *Soproni Városszépítő Egyesület* kiadásában évenként legalább négyszer öt ív terjedelemben minden negyedév első felében jelenik meg.

Főszerkesztő: dr. Heimler Károly ny. városi főjegyző, a *Soproni Városszépítő Egyesület* elnöke.

Szerkesztőbizottság: Becht Rezső író, dr. Csathai Endre művészeti író, dr. Freiburger József okl. közgazdász, dr. Gombocz Endre egyetemi tanár (Budapest), dr. vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros, Lauringer Ernő m. kir. tanügyi főtanácsos, áll. gimn. igazgató, múzeumi igazgató, Leitner József gimn. tanár, dr. Mihályi Ernő főiskolai tanár (Pannonhalma), Mohl Adolf apátkanonok, pápai prelátus, Német Sámuel m. kir. tanügyi főtanácsos, ev. liceumi (gimn.) igazgató, dr. Romwalter Alfréd műegyetemi tanár, dr. Ruhmann Jenő ev. liceumi (gimn.) tanár, Storno Miksa építési vállalkozó, Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros, dr. Szenci Vilibald városi aljegyző, dr. Thüring Gusztáv m. kir. kormányfőtanácsos, ny. székesfővárosi stat. hivatali igazgató, dr. Varga Lajos egyetemi ny. rk. tanár, dr. Vendl Miklós műegyet. tanár.

Allandó munkatársak: Benkő László dr., Csipkés Kálmán, Kapuy Vítál, Maár Károly, Mollay Károly dr., Soós Imre, dr. Verbényi (Veszelka) László.

A cikkek tartalmáért a szerzők felelnek.

Szerkesztőség: Sopron, Kölcsey Ferenc-u. 1.

Kiadóhivatal: Sopron, Várkerület 44. (Idegenforgalmi Iroda.)

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: dr. Heimler Károly, Sopron.

Benjámin Jula

Megjelenik:
február, május,
augusztus és no-
vember hó15-én.
Előfizetési díj:
Égy évre 6'— P.

SOPRONI SZEMLE

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI FOLYÓIRAT

Szerkesztőség:
Sopron, Kölcsey
Ferenc - utca 1.
Kiadóhivatal:
Várkerület 44.
Táv. b.: 836, 379.

II. ÉVFOLYAM.

1938 NOVEMBER 15.

5-6. SZÁM.

Soproni évszakok.

Irta: Becht Rezső.

Ősz.

A Hubertusz és a Dudlesz közötti réten úgy pattannak szanaszét a szöcskék a lépés nyomán, mint az üllön a szikrák a pöröly ütésétől. Bennük még vígan feszül az élet rúgója, amely napról-napra lankad a szeptemberi napfényben sütkérező fákban és bokrokban. Lejtőre jutott az élet és az elfáradtak csendes szédületével mosolyogva tűri, hogy a duzzasztó nedvek elapadjanak. Ami a minap még zöld volt és suhogó, ma már sárgul és zörren, ami hangos volt, arra hangfogót szorított a halk évszak, az ősz.

A beteljesülés megbékélt mosolya fénylik a tájon. Így: megbékélten, mosolyogva kell örülni a szeptemberi délutánnak, fent a Hubertusz terraszának egy védett szegletében, ahová besimul a napfény, ahol az aranysárga bor körül még lepkék cikkáznak és olyan nagy a békesség, mint az asztal mellett heverő komondor szemében.

Innen felülről nézve a szem nem lát csak harmóniát. A nyár forrongó nyugtalansága után az élet visszaring az egyensúly nyugalmába. Lent, a nagy lapályban, jegenyesorok közt, mézszínű őszi fényben apró vonatok kúsznak a Rozália, Rax és Schneeberg felé. Szelíd menuett-ritmus van az egymás mögött fodrosodó hegyláncok vonalaiban. Zöld fodor, kék fodor, ibolyaszín fodor, valamennyi aranyporral behintve. Néha egy ökörnyálfonál úszik el a táj előtt, s ahogy a szem követi lassú lebegését, egymásután vonulnak el a lapályba torkolló völgyek szájában lapuló falvak: Ágfalva, Bánfalva... Felettük a sziklán a Karmeliták spanyolos kolostora, a Várhely-kilátó, a Nyíres karcsú tornya, a Károly-kilátó, a soproni hegység őszi színektől tarkázott, napfényvel telecsurgatott vonulata, és lábánál maga az öreg város a kék égből kivágott tornyaival, melyek fölé régi miseruhák aranybrokát pompájával borul az őszi délután fényessége.

Távolba tekintő évszak az ősz. Szereti még egyszer megmutatni a messzeséget, mielőtt elhomályosítja a ködhályog. Jó ilyenkor az élet, mint a friss dióbél, amit gyorsan kell élvezni, amíg még nem szárad rá a kesernyés hám. Jó ilyenkor nézni, a bágyadó nap felé fordítani az arcot és hallgatni. A mosolygó öregség levendulaillata árad a hervadásból és valami kacér szomorúság, mint mikor egy fonnyadó szépasszony színes divatolmi közt válogat a halálos ágyon.

Hubertusz.

Foto: Csík F.

Fent, a Hubertusz-kilátó legfelső emeletén teljes körre tágul a táj. Arra keletre, pirosodó szőlők közt a Virág völgy kertjei felé lejt a Bécsi-domb. Ott lent most pirosarcú öregurak óvatos kézzel fejtik le az almát a csüggő ágról és izmos karok póznákkal döngetik a diófáról az áldást. Oda is el kell még látogatni, mielőtt megjönnek az őszi szelek, mert hátha az idén is száradó diót terítettek az öreg vendéglő asztalaira abrosz helyett és a vörösbort a széttolt dió közé állítják, ami majdnem olyan szép, mint a köröskörül bólogató őszirózsák szelid pompája.

A Virág völgyön túl a Tómalom tekint a nyár után, hátrább pedig, sárguló erdők mögött a Fertő kéklik legkékebb kékjében.

*

Mialatt odakünn elcsöndesedik az élet és útra kelnek a fecskék és gólyák, addig benn a városban az öreg utcák nyári csendjét felveri a bevonuló diákság zsvivaja. Friss vér, tízezer

Részlet a Hubertusz-vadászlakról. Foto: Csik F.

vörös vértestecske zuhog a kiszikkadt erekbe és gyorsabb ütemre nógatja az öreg város szívét. Berzsenyi Dániel, Rákosi Jenő, Gömbös Gyula, Kánya Kálmán diákutódai hemzsegnék barnára sülve az ősi iskolák előtt. Megnyílik a tankönyv-tőzsde, meg-

kezdődik a sapkavásárlás a „mujkók" számára, akik falusi tiszteletes urak, tanítók, jegyzők, csizmás kispapok kezébe kapaszkodva riadt szemekkel barátoknak a gimnáziumi udvarok, tanári szobák, pedellusok és diáktothonok izgalmas levegőjével. Megjönnek a „zögerek", a teológusok, a gimnazista lányok, megjönnek a viszontlátás pirulásai, s a régi „Gruben"-ek és erdészkaták közt félszeg önérettel feltűnnek a „balekok" vadonatúj bányászsapkában vagy erdészkalapban.

Veni sancte, tanévnyitás: megkezdődik az új magvetés a városban, a lelkek tavasza a természet őszében.

*

Az erdő sohasem lehet csunya, mert mindig igaz. Szép, mikor alszik, szép, mikor szeret, mikor terem, mikor haragszik és mikor sír. Legszebb, amikor hervad, amikor levelei, melyekre egy egész nyár írta forró üzeneteit, betelnek és az enyészet nagy levéltárába szállnak. A napfényt, amelyet a levelek magukba szívtak és a hús zöld szín alatt őriztek, búcsúzás előtt vissz sugározzák az őszi természetbe. Apró napokká válnak, citromsárga, narancsszínű, skárlát, arany, piros napokká, tűzzé és lánggá, diadalmas gyászindulóvá. Sárga hegedűszóval búcsúznak a nyírfák, harsogó trombitaszóval a tölgyek és juharok, rozsdás cimbalomhúrokon dobolnak a vadgesztenyék, a bükkös klarinétos, a bokrok pedig, mint egy gyermekkórus, a tarka bogyókották apró melódiáit zümmögik hozzá.

A Várhelyen szokott kezdődni, ahol az őskori sáncok felett a vadcserezsnyefák hirtelen megöszülnek. Onnan terjed aztán tova a színek tűzvesze és október elején a komor fenyvesek kivételével lángokban áll minden völgy, minden hegy. A nagy lángolás alján pedig, a hegyoldalak tisztásain az erika-mezők lilavörös zsarátnoka izzik és pirulva tűri a vadméhek ezreinek eszeveszett udvarlását. Nem lehet másképpen: le kell heveredni az erika-ágyra, a vadméhek közé és pantheistikus gyönyörrel, ázsiai egybeolvadással testvérnek érezni mindent — még az embert is, aki ezt a testvérséget annyiszor megtagadja.

Míg aztán egy éjszaka a dér belemar a lombba és hegyenvölgyön megindítja az őszi aranyesőt. Mintha alélt pillangók, citromlepkék, admirálisok, rókák hullanának szárnyaszegetten a fakoronák foszló felhőiből a földre, hogy visszaadják neki, amit kaptak tőle: az Élet titokzatos építőanyagát. Türelmetlen szelek cibálják a Tacsai-árok kanyarain a fákat, kozmikus utcaseprők szellőseprűvel terelik az avart a patak mentén. Fogynak a lomb aranya, növekszik az ég kék tengere. Kezd hűlni a föld és megdidergeti azokat, akiket hord.

*

De mielőtt kihülne, még hátrahagy az embernek valamit,

amiben a nyár melege, a napsugár illata és a kék ég optimizmusa keveredik, ami emlékeztet és feledtet, gyújt és olt, ami hordókba zárt napfény, palackokba fejtett tűz, pohárba töltött nyár: — bor.

Foto : Csik F.

Hubertusz. Őszi hangulat.

Őszi hajnalokon, amikor Sopron tornyai és házai még köd-vattába rakva várják, hogy a nap leolvassa róluk a ködöt, egymásután fordulnak ki a „poncichter“-utcák kapuin a szekerek. Hordók, kádak, puttonyok és vödrök közt ott kuporog az egész

háznép nagyanyástól, unokástól az ülődeszkákon és a szekéroladalon s indul kifelé, az északi határba, a soproni gazdapolgárélet legszebb ünnepére, a szüretre. Csöngenek a ködben a szüreti csöngők, visitanak a gyerekek, a gazda pedig a boldogságtól rekedt hangon biztatja az ökröket, hogy „heissz umma!”, amikor felérnek a Szent Mihály-templomnál a dombtetőre és megkezdődik a fehér köd alatt a szőlőlevelek vérvörös tengere. Ezért a napért robotol egész éven át a gazdapolgár. Mert szép a búza, szép a krumpli, a káposzta meg az árpa is szép, még szebb a bab, de legszebb mégis csak a szőlő. Ezért a kényes növényért álmatlan annyi éjszakája, ezért szegi meg a vasárnapi munkatiltalmat, ezért veri magát adósságba, ez valamiképpen becsületének egy fontos része és verejtékes életének poézise. Mikor aztán egy őszi reggelen, míg a nap nehéz küzdelem után átvilágítja a ködöt és kezdenek árnyékot vetni a szőlőtők, benyomul a család a hamvas fűrtök közé és az első puttony kiönti az áldást a kádba, akkor úgy érzi a gazda, hogy a világ egy nagyon szépen kigondolt valami, parasztnak lenni pedig az egyetlen emberhez méltó foglalkozás. Mögötte az öreg város tornyai törnek át a ködön, előtte a Fertő csillan fel, körülötte egész házanépe sűrög, a kádba pedig ömlik a szőlő... Kell ennél több az embernek?

Este aztán a Szent-Mihály felől csilingelve jönnek a szekerek nyikorgó kerekkel, maszatos arcú gyerekekkel, szőlővértől piros hordókkal és hozzák a városba a „Burgundit”, a „Fertő-mentit”, a „Soproni kékfrankost” és a mustnak illatát, amely a Várkerület nagy ivének kivilágított üzletsora előtt összevegyül a sültgesztenye meleg illatával. A Rózsa-utca, Balfi-utca, Ruckherzu és Wieden pincéiben pedig megindul a szőlőprés, a must gyilkos forrongása, megszelidítése és borrá válása.

*

Szüret után végleg elálmosodik a természet. A nap már nem bír a köddel és a felhőkkel, csak néha-néha lobban még fel néhány órára és akkor is csak az avar közt futkosó pókokat melegíti. Krumplilevelek égnek a kifosztott mezőkön. Fanyar füstjük végighúz a zörgő kukoricakörök felett a Harkai-domb felé, ahol az őszi halványlila lángjai dideregnek és összerezzennek, ha a vadászok puskalövései beledörrennek a csöndbe.

Az enyészet illata száll a város felé, melynek meghitt falai közt az emberek ismét közelebb húzódnak egymáshoz és berendezkednek a télre. De előbb még egy halk, őszi ünnepet szentelnek azoknak, akik már befejezték vándorlásukat az évszakok útján. Fehér krizantémek kegyeletes havát terítik a temetőkre és fényvirágokat ültetnek minden sírra. Suttogva hullámszik az őszi estben az élők tömege a holtak szűk ágyai között fent az öreg

Szent-Mihály-temetőben, ahol a nagy templom árnyékában, dús-faragású sírkövek alatt az ősök alusznak. Csak néhány lépés innen az új temető, melyben azok pihennek, akiket még láttunk és ismertünk. Száz és száz gyertya füstje libegi körül a nagy Storno-keresztet a temető végében, magasan az alatt sötétlő szőlőkertek felett, azok emlékére, akik idegenben nyugosznak. A lángok vörös fénye végigreszket az áhítatos arcokon és kirajzolja a fekete égre a Keresztet. A város felől pedig fények kúsznak felfelé a görbe utcákon, imbolygó bányászlámpák és fáklyák. A főiskolások jönnek ünnepélyes szalamanderben tisztelni a Halál előtt, aki halhatatlan, mint az Élet.

*

Bezárult a kör, hogy pihenés nélkül új körbe lendüljön. Véget ért a séta a soproni évszakok útján, de máris újra kezdődik azok számára, akik egy életen át keresik a kicsiben a nagyot, a végesben a végtelent s egy öreg város képében és életében az egész világ képét és életét.

A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere s feladatai.

Irták: Maár Károly és Mollay Károly.

„Így lenne történettudományunk is, több, mint — ahogyan ma a közvélemény jórészt tartja — tudósok időtöltése, valami feleslegesnek látszó kultúrális ballaszt, amelynek előbb-utóbb a klasszika-filológia sorsára kell jutnia; így nyerne a nagy tömegek előtt is hosszú időkre létjogosultságot és lenne művelése valóban nemzeti feladat.”

Mályusz Elemér.

1890-ben, ill. 1894-ben a soproni helytörténetírás művelésére alakult „Városi Monographiai Bizottság” a városi levéltár közép- és újkori anyagából kétkötetes forráskiadványt tett közzé.¹⁾ Ennek a szemelvényes forráskiadványnak az lett volna a célja, hogy a bizottság tagjai a milléniumra tervezett város-történet egyes fejezeteit a közzétett anyag alapján írják meg. A kor szokásának megfelelően a levéltári anyag kiválasztása természetesen csak az „érdekesség” szempontjából történt.²⁾ A vá-

¹⁾ Sopron sz. kir. város monographiája. Kézirat gyanánt kiadva a városi monographiai bizottság számára. Sopron, 1890, 1894.

²⁾ Jellemző erre Nagy Imre, Sopronvármegye története I. Sopron, 1889 bevezetése is: „A két kötetre szorított oklevéltárban valamennyi (t. i. oklevelet) közölni lehetetlen, így csak is az *érdekesebbeket* válogattam ki.”

rostörténet, ugyanúgy mint a megye által már 1875-ben tervezett megyetörténet nem készült el,³⁾ csak a városi bizottság elnöke, *Póda Endre* városplébános jelentette meg 1894-ben „A soproni bor” c. értekezését. Ez az értekezés ma nemcsak azért érdekel bennünket, mert mintául szolgált volna a bizottság tagjai számára, hanem azért is, mivel a szerző felhívást csatolt hozzá s ebben a várostörténet tervezetét közli. Ennek a tervezetnek helyi szempontból is már csak tudománytörténeti jelentősége van; teljes leközlését azonban épen e dolgozat keretében nem tartjuk feleslegesnek⁴⁾:

„A soproni bor című történelmi értekezésemmel figyelmét óhajtottam felébreszteni azoknak, a kik képzettségüknél fogva hivatva vannak a nyomtatásban meglevő forrás anyagból ugyanis: a) Sopron sz. kir. város községi jegyzőkönyveiből, b) a soproni tanács jegyzőkönyveiből — kiszedni a hasonló történelmi értekezések megírására az adatokat. Annyi az érdekes³⁾ tárgy, de kevés a munkás! Már pedig felfogásom szerint mindenki, a ki Sopron ügyei iránt érdeklődik, erkölcsi kötelességének fogja ismerni, *Sopron sz. kir. város monographiájának megírásához dolgozatával közreműködni*. Felhasználom tehát az alkalmat arra, hogy a városi monographiai bizottságnak tagjait felkérjem a munkára, mely egy kis ügyszeretet mellett nem oly nehéz, mint a minőnek az lenni látszik. De Sopron sz. kir. város tekintetes tisztí karában is van munkaerő, itt is érdekeltséget szeretnék kelteni s ha ez sikerül, akkor nem kételkedem, hogy nem sokára egymás mellé sorozhatom a szép dolgozatokat, úgymint:

1. *Sopron város jogáról* (biráskodása, jogi védelme, a büntetés nemei, polgári eskü, polgárok kötelességei és jogai);
2. *a városi adminisztrációról* (a városi hatóságok, hivatalok, tisztviselők választása, hatásköre stb);
3. *a városi oeconomiáról* (föld- és szőlőmívelés, városi major, pince és gabonatar, városi mézszárszékek, sóraktár, erdő, fajárandóság);
4. *a városi árvaszékről* (az árvák ügygondozása a középkorban, örökösödés, gyámnokság, nagykorúság, stb);
5. *a városi levéltár- és registraturáról* (a régi okmányok az 1311. évben dühöngő tűz következtében elvesznek, privilegiumok megújítása, a városi levéltár kezdetleges berendezése, Örtl-féle rendezés stb);
6. *Sopron sz. k. város tanintézeteiről* (egyházi iskolák, városi iskolák, ág. hitv. iskolák és gymnasium, kegyúri iskolák a középkorban);

³⁾ V. ö. Századok X. (1876), 863. l.; XXVIII. (1894), 765. l. Csak most jelent meg a vármegyei történet első kötete *Belitzky János* tollából.

⁴⁾ A soproni, ill. sopronmegyei helytörténetírás módszerének történetét csak e helytörténetírás történetén belül látjuk megoldhatónak. Dolgozatunk azonban egyrészt e helytörténetírás jelenlegi állapotáról akar helyzetképet adni, másrészt a nem szakképzett soproni és sopronmegyei helytörténetírók rögzös útját szeretné egyengetni. A soproni, ill. sopronmegyei helytörténetírás történetével e dolgozat keretén belül már csak terjedelme miatt sem foglalkozhattunk. Ezért módszertörténeti szempontból csak a fentemlített, nyomtatásban is megjelent tervezetet vehettük figyelembe.

7. a városi rendőrségről (tűz elleni biztonság, éjjeli őrök, közbiztonsági és közegészségi intézkedések, orvosok, gyógyszerértárok, a piac, a húsnak, kenyérnek s az élelmi szereknek ára);

8. a kereskedésről és az iparról (régiczehrendszer, régi céhszabályzatok, mesterré való avatása, az inas s a segéd viszonya a mesterhez, az árucikkek árának hatósági limitálása stb);

9. a városi közterhekről (polgári adó, házadó, katona-elszállásolás, hadi contribúció, sarc, élelmi szerek szállítása hadi célokra, a városnak fegyveres megvédeése, a város ostromlása, stb);

10. a város közlekedési viszonyairól (régic ország, szőlő és mező utak, uti-, szőlő-, mezei őrök, vámok, vízjog, malmok, csatornák, házközök, stb);

11. a város építészeti viszonyairól (régic épületek, utcák, városi kapuk, építési rendszer, tűzkárok, vízkárok, stb.)

Mily szép és érdekes^{o)} tétélek! S ha valaki azt kérdezné: ki írjon az egyes tétélekről? én azt felelném: maga a tételnek elnevezése mutatja a szakhivatalnokot, a kinek e dolgokról már ex offo tudnia kell!

Felkérem tehát a városi monographiai bizottságnak s a városi tisztviselőkarnak igen tisztelt tagjait, lapozgassák az említett két történeti forrásanyagot (a városi levéltárban sok példány őriztetik) s jegyezzék fel a tárgyakhoz való történeti adatokat, illesszék azokat egy egészbe, s meg van az értekezés olyformán, mint a „soproni bor”.

Mire édes hazánk ezer éves fenállását ünnepeljük, meg lesz Sopron sz. k. városnak tartalomdús, változatos és érdekes^{o)} monographiája.”

Az első pillanatra feltűnik ennek a tervezetnek legnagyobb hiánya: hiányzik belőle az a történeti gondolat, amely az egész várostörténetnek egységét és jellegét megadta volna. Mintha csak taláломra kiragadott tárgyakra hívta volna fel a figyelmet. Amint a tervezet szerzője szerint az egymás mellé illesztett adatok egy-egy értekezést adtak volna, ugyanúgy alakult volna ki az egymás mellé állított értekezésekből Sopron „tartalomdús, változatos és érdekes monographiája”. Jegyezzük meg az érdekes szót! Szándékosan emeltük ki a tervezet szövegében: ez ugyanis az egyetlen szempont, amely a tervezett monográfia egyes fejezeteit összeköti. Aki a magyar helytörténeti irodalmat csak valamelyest ismeri, nem fog meglepődni e megállapításunkon. Pozitívista történetírásunknak adatimádata ez még, amelytől a magyar helytörténetírás a mai napig sem tudott megszabadulni; sajátos vidéki művelődési és társadalmi viszonyaink következménye, hogy helytörténetírásunkon sem a genetikus, sem a szociológiai történeti irányok hatása nem igen látszik meg. Ma is még — nagyon csekély kivétellel — helytörténeti értekezéseink úgy íródnak, hogy szerzőjük kiválaszt egy érdekes tárgyat, egymás mellé illeszti az adatokat és azután elmondja a véletlenül fennmaradt adatok tartalmát. Végül is az az értekezés a legjobb,

^{o)} Mi emeltük ki.

amelyben a legtöbb „adat” található. Ne mosolyogjunk tehát azon, hogy a városi monográfiai bizottság előtt is csak ennek a történetírásnak képe lebegett. Csak meghatódottsággal gondolhatunk arra az odaadásra, amellyel e boldogabb magyar kor férfiai városuk szeretetétől áthatva, az arra hivatottak segítő keze nélkül nagy feladatukra vállalkoztak.⁶⁾ Számukra igazán csak nemes időtöltés lehetett, ha városuk történetével foglalkoztak s nem számíthattak arra, hogy a történetírás majd egyszer a maroknyira apadt magyarság kezében fegyver is lehet. Nem érezték, de talán nem is érezhették, mily nagy és *felelőségteljes* munka magyar történetet írni. Ezért gondolhattak arra a ma naivnak látszó lehetőségre, hogy egyes fejezeteket város-házi szakhivatalnokok csak a jelen helyzettel kapcsolatos szak-tudásuk alapján is „összeállíthatják”. A magyar történettudomány módszere az azóta lefolyt közel négy évtized alatt nagyot fejlődött,⁷⁾ a magyar értelmiség azonban erről vajmi kevés tudomást szerzett. Talán legjellemzőbb erre, ha a megyetörténetnek, mint nagyobb helytörténeti egységnek különböző célkitűzéseit hasonlítjuk össze.

Ismert tény, hogy az első ilyen magyar tervezetet *Pesty Frigyes* állította össze 1872-ben; ezt a „Magyar Történelmi Társulat” is elfogadta s a helytörténetírók figyelmébe ajánlotta.⁸⁾ *Tagányi Károly* alább idézendő cikkében találhatóan mondta róla, hogy a megyetörténet írójától a megye „Konversations-Lexikon”-át követelte meg. Póda Endrének fentemlített városmonográfiai tervezete 1894-ben még ugyanabban a szellemben készült, mint Pestyé s így ez utóbbira külön nem is térünk ki. *Tagányi Károly* *Pesty Frigyes* tervezetét 1894-ben megbíráltta és teljesen elvetette az egymás mellé illesztett fejezetek s az *öncélú adatközlés* módszerét.⁹⁾ „A megye monographiája nem lehet más, mint annak a területnek a története, e két szónak legszorosabb értelmében.” Ugyanő mutatott rá a község-, város- és birtoktör-

⁶⁾ Lehetetlen, hogy itt ne idézzük, a nagyérdemű *Póda Endrének* „A soproni parochia és a soproni kath. hitközség története. Sopron, 1892” c. műve bevezetésében írt szavait: „A tudósok, a kiktől tanácsot kértem arra nézve, hogy miképpen kellend plébániám történetét megírnom, néhány törekvésemet dicsérő szóval otthagytak az ismeretlenek zárt kapuja előtt. A tudományukat féltékenyen reserváló urak szeszélyét kerülve mint „autodidakt” nekifogtam a keresgélés keserves munkájához, mert a régi iratok olvasásában járatlan voltam.”

⁷⁾ V. ö. erre különösen a *Hóman Bálint* által szerkesztett „A magyar történetírás új útjai. Budapest, 1931” c. mű fejezeteit, továbbá az ugyancsak *Hóman Bálint* által szerkesztett „A magyar történettudomány kézikönyve” c. sorozat egyes köteteit.

⁸⁾ A vármegyék történeti monographiájának tervrajza. Századok VI, 412. ll.

⁹⁾ Vélemény a megyei monographiák tervrajza ügyében. Századok XXVIII, 364—71. ll.

ténettel kapcsolatban a helynevek és dülönevek gyűjtésének jelentőségére is. Ennek a tervezetnek hatása, mint ezt *Mályusz Elemér* már 1924-ben¹⁰⁾ megemlítette, mégis csak két megyetörténetnél mutatható ki, noha a világháború után a történelemtudománnyal szemben támasztott újabb követeléseknek is megfelelt. Mályusz Elemér ugyanakkor fontos *gazdaság- és társadalomtörténeti* kérdésekre hívta fel a helytörténetírók figyelmét és ezáltal különösen a falutörténetnek új értelmet adott. A teendők közül pedig elsősorban újkori helytörténeti tanulmányok írását, vidéki társulatok szervezését és az egész Magyarország történeti földrajzának elkészítését emelte ki. 1931-ben azután a gazdaság- és társadalomtörténeti irányú helytörténetírást *népiségtörténetté* szélesítette ki és a német „Landesgeschichte” mintájára a helytörténet végső céljául országrészek népiségtörténetének megírását tűzte ki.¹¹⁾ „Amint nemzetiség nemcsak nemmagyar ajkú népet jelent, hanem egy azonos történeti felfogással rendelkező nép *tudatos* szellemi és politikai törekvéseinek s céljainak összességét is kifejezi — amely vonatkozásban beszélhetett Széchenyi kora nemzetiségünk fejlesztéséről —, ugyanúgy a népiség fogalmába összesűrítve látjuk egy egész nép *öntudatlan* életét és kulturális tevékenységét.” Történelmünknek ilyirányú vizsgálata milyen eredményeket hozhat, azt a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megindult „Magyarság és Nemzetiség” című sorozat első kötete¹²⁾ is mutatja. Ha a soproni és sopronmegyei helytörténetírók igazán értékes munkát akarnak végezni, akkor a magyar helytörténetírás ez újabb eredményeit nem hanyagolhatják el. Tisztában kell lenniük munkájuknak *módszerével* és világosan kell látniuk a *feladatokat*, amelyekre adott helyzetükben vállalkozhatnak.

I. A módszer.

A helytörténetírás módszerét az általános történetírással szemben *Váczy Péter* vizsgálta meg.¹³⁾ Vizsgálatából kiküszö-

¹⁰⁾ A helytörténeti kutatás feladatai. Századok LVIII, 538—66. ll.

¹¹⁾ Népiségtörténet. V. ö. *Hóman* i. m. 237—68. ll. Igaz, hogy a történettudománynak a népiség felé fordulását csak a világháborút követő politikai változások idézték elő s mi elsősorban német példán okulva tértünk ezekre az új utakra; mégis legyen szabad rámutatnunk arra is, hogy *Horváth Jenő* már 1912-ben a mai szellemű népiségtörténetre hívta fel a magyar történettudomány figyelmét: „Akkor megírható lesz a *magyar faj* és a birodalom *idegen fajcsoportjainak*, elhelyezkedésüknek és eltolódásaiknak, a magyarság előnyomulásának története is; a néma harc, mely távoli zajként üt csak át a politikai küzdelmeken, de melynek gyakori jelentkezése állandóságát is sejteti velünk...” (Nemzetiségeink művelődéstörténete. Békefi-Emlékkönyv 38—43. ll. Budapest, 1912.)

¹²⁾ *Szabó István*, Ugocsa megye. Budapest, 1937.

¹³⁾ A helytörténeti kutatás problémái. Budapesti Szemle 1931, 53—82. ll.

bölte az író „változó értékű személyiségét“ és magából a történetírás természetéből, ill. anyagából indult ki. Zala vármegye különben kitűnő monográfiájával¹⁴⁾ kapcsolatban fejti ki a helytörténeti kutatásnál fellépő hibák okát: egyrészt egyes kérdésekre csak *szórványos* adatok állhatnak rendelkezésre, másrészt a helytörténetírónak *sokféle* anyaggal kell megbirkóznia. A szórványos adatok sikeres feldolgozása azonban csak az általános történet keretén belül válik lehetségessé. Kivételt csupán a történeti földrajz és a településtörténet anyagával tesz: ezeket ugyanis még szórványos adataikkal is a helytörténetírás feladataihoz csatolja.

Láttuk, Mályusz Elemér fentemlített első tanulmányában helytörténetírásunk teendői között éppen a történeti földrajznak juttatott nagy szerepet. Indokolatlan tehát Váczy Péternek kétsége a helytörténetírás jövőjével szemben és nem fogadható el az az állítása sem, hogy a helytörténetíróinknál annyira nélkülözött tudományos szemléletmód elcsúszására a helytörténet művelése nem alkalmas. Váczy Péter erre a nemleges eredményre éppen azért jutott, mivel a történetírást gépies műveletnek fogta fel: „A helytörténet tudományos értékét akarom megállapítani, keresem a két tényező, az író és a feldolgozás módja között a helyes arányt, hogy tisztába jöjjenek a helytörténeti kutatás lehetőségeivel. Az egyenletből ki kell küszöbölni az író változó értékű személyiségét, hogy rábukkanjak a helytörténeti módszer előnyeire és hátrányaira.“ Bírálataiban Mályusz Elemér már kiemelte e felfogásnak helytelenségét:¹⁵⁾ nem az anyagból, hanem az emberből kell kiindulni. Hozzátehetjük még ehhez, hogy nemcsak a kiindulás, hanem a Váczy Péter által felállított egyenlet is helytelen. A történetírás tudományos értéke ugyanis az *író* és az *adatok* változó értékétől függ: csakis az *író* személyén keresztül válik a követett *módszer* értékessé. Ha már most a történetírás tényezőit így tekintjük, akkor a helytörténet és az általános történet viszonyát olyan hullámgörbével ábrázolhatjuk, amelynek abszcisszája a változó értékű történetírót, ordinátája a változó számú adatokat jelenti.

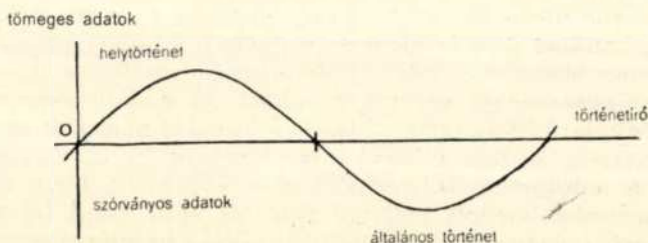
Természetesen a történetíró éppen változó értékénél fogva az abszcisszát emelni vagy süllyeszteni fogja: vagyis az adatok szórványosságának megállapítása teljesen a történetírótól függ. Ennek megfelelően mindegyik lehetőség (helytörténet, általános történet) területe változni fog. Ez annyit jelent, hogy az írónak kell eldöntenie a rendelkezésre álló adatok alapján, mely kérdések oldhatók meg a helytörténet és melyek az általános történet keretén belül. Képezzé kell tehát e helytörténetírót tennünk

¹⁴⁾ Holub József, Zala megye története a középkorban, I. A megyei és egyházi közigazgatás története. Pécsent, 1929.

¹⁵⁾ Századok LXVI (1932), 104—9. II.

arra, hogy *tudományos* munkájának e határait világosan felismerje. Képzett kutatónak, aki tudományának legújabb eredményével lépést tart, ez nem okoz különösebb nehézséget. Helytörténetíróink zöme azonban vidékiek közül kerülnek ki. Ismeretes, hogy vidéken rendezetlen művelődési viszonyainknál fogva a legújabb eredményekről *rendszeresen* csak kevesen értesülnek. Helytörténetíróink levéltárosok, nevelők (tanár, tanító, pap) és egyéb értelmiségiek. De még ezek között is különbséget kell tennünk a városi és a megyei helytörténetírók között. Ezért már e dolgozat címében is utaltunk a városi és megyei kutató módszereinek és feladatainak különbözőségére.¹⁶⁾

A tudományos munka szempontjából kétségtelenül a megyei kutató van a leghátrányosabb helyzetben. Ez a megállapításunk természetesen nem vonatkozik az általa elvégezhető munka ér-

tékére. Csak annyit jelent, hogy a megyei kutató jut legnehezebben levéltári anyaghoz és a szükséges szakirodalomhoz s így elsősorban néprajzi (tárgyi és szellemi) adatgyűjtő, ill. adatközlő munkára kell szorítkoznia. Ezen a területen azonban éppen a megyei kutatótól várhatjuk a legrendszeresebb és legértékesebb munkát. De tisztában kell lennie azzal, hogy módszeres képzettség nélkül még erre a munkára sem vállalkozhatik.¹⁷⁾

Ha a megyei kutató pl. valamely község történetét akarja megírni, akkor már hosszabb időt kell töltenie Sopronban (vár-

¹⁶⁾ Itt *megyei* kutatón természetesen nem értjük azt, aki évenként hosszabb időt tölthet Sopronban, ill. a fővárosban és a városi kutatónak helyzeti előnyét is megszerezheti; ugyancsak *városi* kutatón sem azt, akinek módjában van hosszabb időt töltenie a megyében.

¹⁷⁾ Ennek a gyűjtőmunkának módszerére itt külön nem térhetünk ki. Erre a célra e folyóirat hasábjain külön cikksorozatot indítunk, amely a multra és a jelenre vonatkozó részletkutatások módszerét *elvi és gyakorlati* szempontból fogja megvilágítani. Jelen dolgozatunk adja meg e cikksorozat általános keretét. A következő cikkek: *Horváth Péter*: Táj szempontú falukutatás Sopronmegyében; *Zsirai Miklós*: A sopronmegyei magyar nyelvjáráskutatás; *Mollay Károly*: A sopronmegyei német nyelvjáráskutatás; *Hadrovics László*: A sopronmegyei horvát nyelvjáráskutatás; *Maár Károly*: Dülönév- és helynévgyűjtés Sopronmegyében; *Weger Imre*: A térképes módszer a nyelvjárárs- és a néprajzkutatásban; *Fél Edit*: A sopronmegyei tárgyi néprajz; *Fél Edit*: A sopronmegyei szellemi néprajz.

megyei, esetleg városi levéltár), Győrben (püspöki levéltár) és Budapesten (Országos Levéltár, Esterházy-levéltár);¹⁸⁾ ekkor azonban meg kell felelnie azoknak a követelményeknek is, amelyeket a városi kutatóval szemben támasztunk.

A Sopronban lakó kutatótól már megköveteljük, hogy a beszületes és teljes anyaggyűjtésen túl adatait tudományos módszerrel s a számbajövő szakirodalom felhasználásával dolgozza fel. Ne csak elszigetelt adatokat közöljön, hanem tárgyát tárgykörének fejlődésébe elődjeinek eredményei alapján illesse be. Természetesen minél nagyobb a feldolgozott tárgy, annál nagyobb a figyelembe veendő tárgykör is. Pl. ha Sopron valamelyik régi utcanevét történeti és nyelvészeti adatokkal sikerül megmagyaráznom, ez az eredményem újabb láncszem Sopron történeti helyrajzához; ha az egész Sopron történeti helyrajzát dolgozom fel, úgy Sopron város történetére is kell támaszkodnom; midőn Sopron város történetét írom, nemcsak e város fejlődését vizsgálom, hanem arra is kíváncsi vagyok, eredményeim mennyivel járulnak hozzá a nyugatmagyarországi, esetleg a dunántúli vagy a magyarországi városokra vonatkozó eddigi ismereteinkhez. A közkeletű hasonlattal élve, a kész téglát nemcsak az épülő házhoz visszük, hanem a helyére is illesztjük. A történetírással azonban a helytörténetírók általában úgy vannak, hogy azt hiszik, a halomba hordott téglából *magától* épül majd fel a ház.

Az imént említett követeléseknek vidéki helytörténetírásunk eddig teljes mértékben még nem tudott megfelelni. Ennek okát egyrészt még mindig nagyon egyoldalú tudománypolitikánkban, másrészt sajátos művelődési és társadalmi viszonyainkban látjuk. Tudománypolitikánk annyiban egyoldalú, amennyiben a főváros és a vidék között úgyszólván semmi tudományos kapcsolat nincs. Sopron esetében ezt a fővárostól való távolsága némileg megmagyarázza, de fővárosi tudományos életünket ez nem menti fel a vidékkel való törődés alól. *Belitzky János* 1935-ben¹⁹⁾ nagyon helyesen mutatott rá arra, hogy Mályusz Elemér első-sorban történeti iskolázottságú írókra gondolt. A vidéken élő helytörténetíró ellenben csak igen ritkán tarthat lépést a történettudomány fejlődésével. Ha tehát tudományos útmutatás nélkül megírt munkáját éles vagy vállveregető bírálattal fogadják, sok esetben igazságtalanul járnak el vele szemben. „A vidéki ember élete ugyanis más, mint a nagyvárosié. Egy papot, jegyzőt, tanárt, orvost városszerte, járásszerte, sőt néha megyeszerte ismernek. Ha egy ilyen embernek sok jóakarattal, minden támasz nélkül megírt munkáját a tudományos kritika ledorongolja, egy egész vidék gúnyos mosolyát érzi magán a sokat dolgozott és

¹⁸⁾ V. ö. *Soós Imré*-nek az előző jegyzetben említett sorozatban megjelent tanulmányát: A sopronmegyei községtörténetírás.

¹⁹⁾ A magyar helytörténetírás problémái, Vigília I, 91—108. II.

sok pénzt költött író. Attól pedig igazán az Isten mentse meg, hogy véletlenül egy kisvárosi középiskola tanára legyen."

Igazságtalanok volnánk azonban a fővárossal szemben, ha mindent rovására íránk. A Magyar Történelmi Társulat 1883-ban²⁰⁾ és 1932-ben jólsikerült vándorgyűlést tartott Sopronban, de a soproni helytörténetírásra hatást nem gyakorolt. Ennek pedig nem a Magyar Történelmi Társulat, hanem a soproni helytörténetírás szervezetlensége volt az oka.²¹⁾ Az 1937 májusában megindult Soproni Szemle már eddigi eredményeivel is azt igazolja, hogy a magyar helytörténetírás megújítását nem kell feltétlenül a német mintára megszervezett régészeti és történeti társaságoktól várunk (irodalmi társaságaink erre alkalmatlanok), ahogy Mályusz Elemér gondolta, hanem a megyénként, illetőleg vidékenként indított folyóiratoktól.²²⁾ Ezeknek a folyóiratoknak erkölcsi (cikkek beküldése) és anyagi (előfizetés) támogatása, a helyi kutatók jóakarató irányítása volna fővárosi tudományos életünknek egyik feladata. Ezt a munkát pedig elsősorban a vidéki városoknak, illetve a vármegyéknek fővárosba szakadt fiai vállalhatnák. A vidék, mint valami kifogyhatatlan bőségszaru, évtizedeken keresztül szolgáltatta a főváros szellemi életének kiválóságait, anélkül azonban, hogy ebből a vidékre is visszasugárzott volna valami. A föl-földobott kő csak ritkán hullt vissza a szülői földre. A megyénként indított folyóiratok megadnák azt a lehetőséget, hogy a vidéki városokból, illetve a megyékből elszakadtak szülőföldjük szellemi életébe bekapcsolódhassanak.

Fővárosunk minden igyekezete azonban meddővé válik, ha a vidék nem végzi el a maga *belső* revízióját. Az idősebb vidéki nemzedék, még ha egyetemet végzett is, tanulmányait általában a világháború vége előtt fejezte be. Ebből a nemzedékből került ki a fiatalabb nemzedék történettanárainak jórésze. Köztudomású azonban, hogy vidéki embernek mily nehéz tudományos továbbképeznie magát s mily kevesen bírják azt a hősies munkát, amelybe ez vidéken kerül. Így a legújabb tudományos eredményeket többnyire csak a fiatalabb nemzedék szívta magába,

²⁰⁾ V. ö. Századok XVII. (1883) évi pótfüzet.

²¹⁾ Az 1932. évin pl. Sopronból csak *Sopronyi-Thurner Mihály dr.* polgármester és *vitéz Házi Jenő dr.* városi főlevéltáros szerepelt.

²²⁾ 1931-ben indult meg a *Győri Szemle*, 1933-ban a *Vasi Szemle*. 1935-ben a *Székesfehérvári Szemle*. A Soproni Szemlét pl. egy egészen más célra alakult egyesület, a *Soproni Városszépítő Egyesület* adja ki és főszerkesztője sem a céhbéli történészek közül való. Ez mutatja, hogy ehhez a munkához elsősorban önzetlenség és a szűkebb hazának szeretete szükséges. Csak tanúságul említjük meg, hogy az osztrákok már 1927-ben indították meg Kismartonban a *Burgenland. Vierteljahrshelte für Landeskunde, Heimatschutz und Denkmalpflege* és a *Mitteilungen des Burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereines* (utóbb *Burgenländische Heimatblätter*) c. folyóirataikat.

amely a háború után került az egyetemre. Ez a fiatalság az egyetem padjaiból egy új Magyarország képével a szívében tért haza és azt hiszi, hogy tudásával egy szociálisabb, önzetlen magyar élet megvalósítását fogja szolgálni. Az Alma Mater beléje nevelte, hogy a tudás elsősorban a nemzet, illetve az emberiség szellemi és anyagi haladását mozdítja elő s ugyanott megszokta azt is, hogy nincs az a professzor, aki ne tévedhetne. De a régi várfalak árnyékában rájön arra, mennyi az önzés, mennyi az önérdek és mennyi külsőséggel különböztetik meg egymástól az embereket. Jól körülbástyázott világ ez a vidéki magyar élet, amelyben helytörténetírásunk tengődik. Nem fogott eddig rajta semmi igyekezet, amely színvonalát emelni, látókörét tágítani akarta volna. „Ezek után természetszerűleg kell levonnunk azt a következtetést, hogy vannak a magyar helytörténetírás művelői sorában olyanok, akiktől haladhat a tudomány előre vagy hátra, nekik az nem fontos, mert ha ők számításaikat megtalálták, akkor minden rendben van” — írja keserűen egy fiatal történész.²³⁾ Egyesek bizonyára megbotránkoznak ezen az őszinte kijelentésen, de ez a helyzet nem változtat. Sokan vannak még, akik nem látják, hogy a helytörténetírás nem lehet többé játék, szórakozás, a puszta érdeklődés kielégítése. Helytörténetet írni ma *felelősségteljes kötelességet* jelent. Felelősek vagyunk a nem szakképzett olvasóközönséggel szemben, amelytől nem várhatjuk el, hogy megállapításainkat minden egyes esetben ellenőrizze; felelősek vagyunk a szaktudománnyal szemben, amely eredményeinket nem nélkülözheti; s Sopronban nem kell külön magyaráznunk, hogy felelősek vagyunk a külfölddel szemben is, amely állításainkat ma már számontartja.²⁴⁾ Ma nem *érdekes*, hanem *fontos* kérdésekkel kell foglalkoznunk. Olyanokkal, amelyek jelen helyzetünkkel közvetett vagy közvetlen összefüggésben vannak. Többször hallottuk, hogy mire jó pl. középkori soproni családokkal vesződni. Igaz, az egyes családokra vonatkozó adatoknak puszta leközlése *egymagában* még nem sokat ér. Mindjárt időszerű lesz azonban a kérdés, ha pl. családtörténeti kutatással kimutatom, hogy a középkori soproni családok egyenes ágon mind kihaltak s a mai soproni őstermelők Sopronban

²³⁾ *Belitzky* i. h. 97. l.

²⁴⁾ Németországban pl. 1917 óta több olyan tudományos intézményt alapítottak, amely kizárólag a külföldi németiséggel, tehát a magyarorszáigival is foglalkozik s e célra több folyóiratot s könyvsorozatot ad ki. Így pl. az *Institut zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München* 1936-ban indította meg *Südostdeutsche Forschungen* c. folyóiratát, amelynek eddigi köteteiben több nyugatmagyarországi, ill. sopronmegyei vonatkozású cikk látott napvilágot, sőt *Karsai-Kurzweil Géza* tollából *Bünker Rájmund*-ról, a nagyérdemű soproni néprajzi kutatóról hosszabb tanulmányt közölt (J. R. Bünker und die deutsche Volkskundeforschung. Südostdeutsche Forschungen II, 364—78. ll.).

legfeljebb háromszázéves multra tekinthetnek vissza. Ennyit minden nemzetiségi elfogultság nélkül ma már meg lehet állapítani²⁵⁾ és mégis nem egy — különben jó magyar érzelmű — soproni bizonyára csóválja majd fejét ennek hallatára.

Ugyanis egy régi soproni tudálékos hagyomány azt tartja, hogy a mai német őstermelők már nagyon régen, „talán ezer éve is” laknak Sopronban. Hiszen még 1931-ben is ezt olvashatjuk: „És valószínűnek tartjuk, hogy mikor IV. Béla és V. István királyunk²⁶⁾ végleg beolvasztotta a soproni lövéreket a soproni polgárságba, az itt már akkor bizonyára jelentékeny számban meglevő német elem és a besenyő keveredésből állott elő Sopron mai őstermelő lakossága. Ez csak nyelvére német (a nyelvén is idegen hatás érezhető), de külső és belső tulajdonságai teljesen elütnek a németiség jellemző vonásaitól.”²⁷⁾ Ezek a sorok ujságban jelentek meg. Az ujságcikk kerete viszont nem adhatja meg minden esetben azt a lehetőséget, hogy a szerző állításait tudományos érvekkel *kellően* alátámaszthassa. Valamikor a helytörténetírásnak ezt a módját is el kellett fogadni, hiszen nem volt folyóirat, amely az összes helytörténeti cikkeket leközlhette volna. 1869-ben *Márki Sándor* a Századok hasábjain fordult a vidéki lapokhoz, hogy helytörténeti cikkek leközlésével a helytörténeti kutatásokat mozdítsák elő.²⁸⁾ Ezekben az ujságokban azonban, az említett okoknál fogva, bizonyos idő múltán valami tudományos felelőtlenség kapott lábra. A fentidézett sorok pl. szédületes történeti, néprajzi, embertani és nyelvészeti nehézségeket *ugranak át* s az idézett néhány mondat bizonyításához vagy megcáfolásához egy történetész, nyelvész, néprajzi kutató és antropológus hosszú munkája volna szükséges.²⁹⁾ A helytörténetírásnak ez a módja mai követelményeinket már nem elégítheti ki. Véglegesen el nem döntött kérdések megvitatása tudományos igényű folyóiratba való: a sajtónak viszont az a *fontos* szerep jut, hogy az eredményeket széles körökben elterjessze.

A vidéki magyar élet szűk kereteinél és merev társadalmi viszonyainál fogva egységes tudományos szemléletmód kialakítása azonban nagy nehézségekbe ütközik. A magyar társadalom szemléletében még mindig az egyéni érték *külső* jegyei (állás, cím stb.) adják meg a döntő szót s tudományos kérdésekben is

²⁵⁾ V. ö. *Házi Jenő*, Négy év múlva ünnepli Sopron alapításának 2000. évfordulóját. Sopron, 1936; *Mollay Károly*, Középkori soproni családnevek. Budapest, 1938.

²⁶⁾ Helyesebben IV. László királyunk.

²⁷⁾ *Rábel László*, Hol voltak még besenyők? Soproni Hirlap 1931. jan. 15. sz. V. ö. még Oedenburger Zeitung vom 10. Juni 1917.

²⁸⁾ A vármegyei monographiák megírása érdekében. Századok III, 681—2. ll.

²⁹⁾ Csak mellékesen jegyezzük meg, még az sem bizonyos, hogy a Sopronnal szomszédos egykori Lövér falu lakói besenyők voltak.

általában ez a felfogás uralkodik. Ennek azután az a következménye, hogy akár közéleti, akár tudományos kérdéseknek tárgyi vonatkozásait a *személyiektől* nem tudják mindig elválasztani. Ezért e kérdéseknek elintézésénél sokszor nem a belső, tárgyi értékek, hanem a gondolatokat felvető egyén személyi súlya játsza a legnagyobb szerepet. Ez az oka annak, hogy még az egészséges bírálatot is nehezen viselik el az emberek. *Szekfü Gyula* 1911-ben mesterien jellemezte ezeket a viszonyokat: „... kevesen vagyunk, mindenki ismeri egymást, s így a tárgyi momentumoknak személyi élük támad. A megfigyelés helyességét bizonyítja az ügyis ritkán megjelenő *nem* panegyrikus bírálatok ellen való stereotyp tiltakozás. Az ilyen bírálatra feltétlenül *válasz* készül, mely a bíráló eljárásában *vádemelést* lát.”³⁰⁾ Szükségtelen bizonyítanunk, hogy tárgyilagos és jóakarató bírálat nélkül semmiféle haladás nem képzelhető el.

A bírálattól való irtózás azonban más téren is megbosszulja magát: a helytörténetíró ugyanis sok esetben sem a forrását, sem a tárgyára vonatkozó irodalmat nem bírálja meg. Ezért vándorolnak hibák állandóan egyik munkából a másikba. Igaz, a források felülvizsgálása, az irodalom eredményeinek megrostálása nem jelenti a helytörténetírás legkényelmesebb módját. „Szakszerűségre hajló korunkban a helytörténeti kutató egyetemes képesítést igényel. Természetszerűleg ilyen széleskörű felkészültséggel csak ritkán dicsekedhet valaki. Így jobbra azok a „helybeli nagyságok” nyomulnak előtérbe, akik felületesen sok mindennel foglalkozva „mindenhez értenek”.³¹⁾ Evvel azután sokszor a forrásanyag vagy az irodalom elégtelen ismerete jár együtt.

A fent elmondottakat nagyon jellemzően világítja meg a több mint nyolcvan évig tartó *Lövé* ~ *Löver* ~ *Löwer*-vita.³²⁾ Ez nemcsak a helybelieket, hanem a fővárost is foglalkoztatta. Köztudomás szerint Sopronban *Lövé*eken csak azokat a nyaralókat értjük, amelyek nagyjából a soproni várhoz tartozott egykori *Lövé* falu (1265: *terra Luer*) helyén fekszenek. E nyaralók magyar neve a legutóbbi évekig a németből (*Löwer*, a soproni német nyelvjárásban *l̄evə*) átvett *Löver* (*Löver*) volt; ezt most hivatalosan is a *Lövé* elnevezés váltotta fel.³³⁾ A különféle elnevezések jogosultsága és eredete körül folyt vita régi keletű. Már 1856-ban névtelen cikk szól „Über die Bedeutung des in Oedenburg zur Bezeichnung eines Baumgartens gebräuch-

³⁰⁾ Századok XLV, 654. l.

³¹⁾ Váczy i. h. 75. l.

³²⁾ A következő sorokban, amennyiben ez lehetséges, nem említünk neveket, hogy a személyeskedés vádja ne érhesen bennünket.

³³⁾ Megemlítjük, hogy már az 1869-ben Sopronban kiadott „Gassen- und Häuser-Schema der königl. Freistadt Oedenburg und der dazu gehöri gen Vorstädte nebst Brennb erg” az *Untertlöver* és az *Obertlöver* neveket magyarul *Alsó-lövé*-nek és *Felső-lövé*-nek mondja (54. l.).

lichen Wortes Leber.³⁴⁾ 1865-ben Nagy Imre egy oklevél *Luer* adatát *Lueur*-ré változtatja³⁵⁾ és ennek alapján Lővér falu királyi sagittáriusait tévesen *lövő-örök*-nek, ill. *lő-örök*-nek gondolja; vagyis a falu nevét hibásan *Löör*-nek olvassa.³⁶⁾ A vitát a Magyar Történelmi Társulatnak 1883. évi soproni kirándulása terelte helyes irányba. Szalay József a városi kutatással megbízott bizottság jelentésében tulajdonképp meg is oldotta a kérdést.³⁷⁾ Nem ismeri ugyan Nagy Imrének fenti hibás magyarázatát, de saját magyarázatának végén megjegyzi: „Ilyen biztos levén a lővér származása, fölösleges annak magyarázatai végett a laub-e, leher (= mál), löve és hasonló szavakhoz nyulni, mint eddigelé történt“. Nyelvészeti adatokkal fejti ki, ha nem is egészen szabatosan, hogy a *lővér* (*Lövér*) szó éppen úgy igéből képzett régi főnév, mint a *búvár*, *csaplár*, *lüzér*, *töltésér*, *folydár*, stb. Nem említi meg, hogy *lővér* szavunkat mint *köznevet* nem tudjuk kimutatni,³⁸⁾ de hivatkozik már a marostordamegyei *Lövér* és a pozsonymegyei Nagy- és Kis-*Levárd* (németül Gross-, Klein-*Schützen*)³⁹⁾ nevű helységekre. Lényegében tehát már itt megtaláljuk a ma elismert és tudományosan megerősíthető magyarázatot, mégis Szalay Józsefnek erre a fejtegetésére mai napig *senki* sem mutatott rá. Megemlítették, hogy az Oedenburger Zeitung 1884-ben közölte a bécsi Presse egyik szerkesztőjének és *Barcsfay*-nak (Király József Pál) magyarázatát (*Löwer* < óbajor *löber* 'Laubgarten'; < bajor *lewer* 'Grenzhügel, der mit Obstbäumen bepflanzt ist').⁴⁰⁾ Rámutattak *Dörfler* György soproni lakatosmester alapos értekezésére,⁴¹⁾ aki 1889-ben a sagittáriusokat *lővérek*nek

³⁴⁾ Oedenburger Intelligenz- und Anzeige-Blatt vom 28. Juli 1856.

³⁵⁾ Sopron város dél-nyugoti környéke a 13. században. Györi Tört. és Rég. Füzetek III, 308. l.

³⁶⁾ Erre a hibás magyarázatra nyilván szép számmal található *Ör* (okleveleinkben: *Ewr*) nevű helységeink készítették. Hibás magyarázatát azóta *birálat nélkül* többen átvették. Így pl. még *Polány István* is *lövő-örök*-ről beszél (Nyugatmagyarország néprajzi története. 1936, 31, ll.). Érdekes, hogy Nagy Imre az értekezéséhez csatolt térképre (közli még *Heimler Károly*, Sopron topográfiaja. Sopron, 1936, 278a. l.) óvatosan ezt írja: *Luer v*(agy) *Löör* (*Lebereck*).

³⁷⁾ Századok XVII. (1883) évi pótfüzet 54. l. és első lapalji jegyzet.

³⁸⁾ *Polány* i. m. 43. l. ugyan azt írja, hogy Szent László törvénye a bessenyőket „a végek védőinek, *lüéri*-nek nevezi.“ Az idevonatkozó harmadik lapalji jegyzetben azonban *rosszul* idézi a törvényszöveget: „Custodes ergo confinium, qui vulgo *lueri* vocantur.“ Szent László törvényében (Lib. II, 17) ugyanis *lueri* helyett *ewrii* van (v. ö. *Magyar Törvénytár*. Budapest, 1899, 74. l.; *Závodszy Levente*, A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904, 170. l.). Ennélfogva a *lővér köznévről* ma is csak mint nagyon valószínű feltevésről beszélhetünk, az oklevelek *sagittarii* kitételét tehát *csak* ebben az értelemben fordíthatjuk *lővérek*-nek. (Ezt teszi pl. *Szalay József* i. h.; *Erdélyi László*, A tizenkét legkritikusabb kérdés. Kolozsvár, 1917, 110. l., stb.)

³⁹⁾ Ismeretes, hogy a németiség *Lövő* nevű helységeinket *Schützen*-nek fordította. Bizonyára ezért tartotta Szalay József *Levárd*-ot a magyar *Lövérd* eltétosodott alakjának. Az említett *Levárd*ot ma *Lévárd*nak írják.

⁴⁰⁾ 1884. jan. 26. és 30. sz.

⁴¹⁾ Bruchstücke aus Oedenburgs Vergangenheit. Rónai's Oedenburger Comitats-Bote. Oedenburg, 1889, 3—24. S. V. ö. még Sopronvármegye 1934. szept. 30. és okt. 6. sz.

mondja és nevükből származtatja a német *Löwer* nevet. Egyesek döntő bizonyítéknak tartották, hogy *Csánki Dezső* 1897-ben⁴²⁾ Lövér faluval kapcsolatban királyi nyilasokon lövőket vagy *lövéreket* is ért s hogy *Erdélyi László* 1917-ben⁴³⁾ a Lövér faluban lakó *lövérekről* beszél. Dörfler véleménye kellő nyelvészeti alátámasztás híján azonban csak ötletnek tekinthető s Csánki Dezső sem bizonyítja be a *lövér* > *Lövér* > *Löwer* elnevezés létezését vagy jogosultságát. Erdélyi László pedig Lövér falu lakóival csupán *társadalomtörténeti* szempontból foglalkozik s így a szóbanforgó *nyelvészeti* kérdésre ki sem tér. A vitatkozók jórésze azonban nem is tudta, mi a vita igazi tárgya. „De hiszen ez nem nyelvi kérdés, hanem történelmi” — jelentette ki valaki,⁴⁴⁾ mintha okleveleinkben nem fordulna elő *nem* magyar eredetű helynév is és mintha az okleveles adatok nyelvészeti magyarázat nélkül elégségesek volnának a kérdés megoldására. „A lövér szó úgy van képezve, mint a kövér, vagy ösztövé” — olvassuk 1933-ban és 1938-ban,⁴⁵⁾ ámbár az első pillanatra világos, hogy *kövér* és *ösztvér* szavunknak képzés dolgában a *lövér* szóhoz semmi köze. A *lövér* szó ugyanis a *lëü : löv : lö* igének -r képzős származéka,⁴⁶⁾ *kövér* és *ösztvér* szavunkra pedig hasonló képzést nyilván nem foghatunk rá. *Melich János* már 1926-ban⁴⁷⁾ összeállította a Lövér névre vonatkozó oklevelek adatait és Szalay Józseftől függetlenül mutatta ki, hogy „mind a *lüëu' lövö'* mind pedig a *luér' lövér'* az ó-magy. **lüüinei* **lünei'* löni' ige származéka.” A német alak ebből népetimológia útján keletkezett. *Melich János*nak erről a magyarázatáról a soproni vitatkozók azonban nem vettek tudomást, amíg *Házi Jenő* 1933-ban fel nem hívta rá a figyelmet.⁴⁸⁾ Mindenesetre a feltámadt történelmi érdeklődés jelének kell tartanunk, hogy 1931-től kezdve egymást érték a cikkek.⁴⁹⁾ Ezek az egész város nyugalalmát felkavarták. A vitából becsületsértési és 4000 pengős kártérítési per keletkezett, amely kétszeres fellebbezés után még a kir. Kúriát is foglalkoztatta. Gúnydalok keltek szárnyra és a vita a helyi kereteket túllépve már-már országos jelentőségűvé kezdett válni.⁵⁰⁾ Természetes, hogy így nemcsak a tudományos módszer, hanem az addigi tudományos eredmények jelentősége is mindjobban

⁴²⁾ Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1897, III. 593—4. ll.

⁴³⁾ I. h. V. ö. még *Oedenburger Zeitung* vom 10. Juni 1917.

⁴⁴⁾ Soproni Hirlap 1933. aug. 4. sz.

⁴⁵⁾ I. h.; ugyanott 1938. jan. 13. sz.

⁴⁶⁾ V. ö. *Pais Dezső*: *Lövel* és *Löd*. Magyar Nyelv XXIII, 53. l.

⁴⁷⁾ *Lövér*. I. h. XXII, 129—31. ll.; v. ö. még *Schwartz Elemér*: *Sonntagsblatt* vom 26. Jänner 1926, Magyar Nyelv XXV, 218.

⁴⁸⁾ Soproni Hirlap 1933. okt. 6. sz.

⁴⁹⁾ Így még két magyarázat született meg; az egyik a finn *lävä* „marhatenyésztésre alkalmas legelő” szóból származtatta Lövér falu nevét; a másik Napoleon 1809 évi átvonulásával(!) hozta kapcsolatba és a francia *lieu vert* „zöld hely” jelentést adta neki (Sopronvármegye 1931. jan. 21. sz., 1933. okt. 8. sz.; Függetlenség 1935. ápr. 30. sz.).

⁵⁰⁾ A nagy port felvert vitára jellemző, hogy a vitás kérdésben Magyarország akkori miniszterelnöke, Gömbös Gyula is nyilatkozott (Függetlenség 1935. ápr. 24. sz., Sopronvármegye 1935. ápr. 25. sz.).

hátterbe szorult s a vita önkénytelenül is azt a benyomást keltette, mintha egyesek túlzó magyarkodók,⁵¹⁾ mások e magyarkodás csökkönyös ellenzői lettek volna. Világos, ilyen körülmények között a vita úgy nyúlt, mint a rétes, a nélkül azonban, hogy az elfogadható érvek vagy ellenérvek megszapordtak volna.⁵²⁾ Pedig *Veszélka László* már 1934-ben észrevette, hogy az 1283. évi oklevélnek adata nem *Lwer*-nek, hanem *Lwev*-nek, azaz *Lövő*-nek olvasandó,⁵³⁾ ami újabb bizonyíték *Lövő* és *Lövé*r helységneveink nyelvészeti összefüggése mellett. A német *Löwer* név magyar eredetét viszont 1935-ben a bizonyára nem magyar célokot szolgáló „Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums“⁵⁴⁾ is elfogadta.

Már most a kérdés mai állása szerint a következő állapítható meg. Történeti adatokkal igazolható, hogy Sopron mellett a királyi *sagittáriusok*-nak volt telepük, amelynek neve okleveleinkben mint *Luer* és egyszer mint *Lwev* szerepel. Ez a helynév az ó-magyar nyelv olvasási szabályai szerint *Lüer*-nek, ill. *Lüö*-nek olvasandó. Kimutatható az is, hogy a *sagittáriusok*at *lövők*-nek hívták. A *lövő* foglalkozásnév pedig már a 13. században előfordul;⁵⁵⁾ ez a *lő* igének származéka. A *lő* ige viszont az ú. n. tiszta *v*-töví igék második csoportjához tartozik.⁵⁶⁾ Ez annyit jelent, hogy az ige töveiben az *ö* (csonka *tő*) és az *öv* ~ *év* (teljes *tő*) váltakozik. Az ó-magyar nyelvben (a népnyelvben ma is) az ilyen igék (*lő*, *nő*, *lő*, *sző*, *jő*) tövében *ü*-t találunk. Tehát a *lüö* és a *lövő* > *lövő* változatok összefüggése világos. Ebből a foglalkozásnévből (*lövő* 'Schütze, Bogenschütze') a magyar helynévadás törvényei szerint vált helynév (v. ö. pl. *Kürtösmagyar*, *Igric* stb.)⁵⁷⁾ A *lő* igéből azonban egy *lövér* ~ *lövér* származék is képezhető (l. a fentidézett példákat). Ezt a származékot mint *köznevet* eddig ugyan nem sikerült kimutatni; a magyar szóképzés szabályainak viszont megfelel és létezése *helynévi* alakban nyomon követhető (v. ö. pl. a maros-tordamegyei *villa Luer*-t, amelyet ma *Maros-Lövér*-nek hívnak).

Joggal feltehető tehát, hogy a gyakoribb és megszokottabb *lövő* köznévnél volt egy ugyanolyan jelentésű, de ritkább *lövér* ~ *lövér* változata is, amelyből szintén keletkezett helynév. A helynévből a telep megszűnése

⁵¹⁾ Bizonyítja ezt az egyik vitaközönök az a kijelentése, hogy a mult századi Horváth Istvánnak délibábos nyelvészkedése ellenére nagy és tiszteltreméltó erénye, „hogy minden szót a magyar nyelvből akart megfejteni.“ (Sopronvármegye 1934. szept. 25. sz.)

⁵²⁾ V. ö. még Soproni Hirlap 1931. jan. 13., 22. (szerkesztői üzetek), május 6., 1932. márc. 12., Sopronvármegye 1934. szept. 18., 19., 23., Soproni Hirlap 1934. szept. 29., Sopronvármegye 1934. okt. 9., 1935. ápr. 26., 27., máj. 1., 2., 4., 5., 7., 8., Soproni Hirlap 1935. máj. 5., 14. sz.

⁵³⁾ Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934. 24. l.

⁵⁴⁾ I, 683. l.

⁵⁵⁾ *Szamóta—Zolnai*, Magyar Oklevél-Szótár. Budapest, 1902—6, 596. hasáb.

⁵⁶⁾ *Gombocz Zoltán*, Magyar történeti nyelvtan, III, 114. ll. Budapest, 1925 (Kézirat gyanánt).

⁵⁷⁾ *Lövő* nevű helységeinket a németesség ezért fordította *Schützen*-nek.

után⁵⁸⁾ a 14. század folyamán *dülönév* lett,⁵⁹⁾ amelyet a Sopronba betelepülő németiség is átvett. Ennek a dülönévnek német alakja 1390-ben tűnik fel:

„unter den *lebarn*...“⁶⁰⁾, további változatai: 1423: *Leberperg*; 1427: an der *Lebergassen*; 1453: an dem *Hindern Leberperg*; 1462: *Lebergrund*; 1526: *Le-werperig*, an di *Leberwisen*.⁶¹⁾ A németiség szókincsében ugyanis volt egy *Lewer* ~ *Leber*, összetételekben is használt, Erdaufwurf, Hügel, besonders... Grenzhügel jelentésű dülönév.⁶²⁾ Ezért egyszerűen azonosította a rokonhangzású, de előtte ismeretlen jelentésű Lővér *dülönévvel* (népetimológia). A német *Löwer* változat az irodalmi nyelv újabb alakja.

Ezek azok a lényegbevágó módszertani hibák, amelyek a helytörténeti kutatás természetéből folyó nehézségek mellett helytörténetírásunk megújulását gátolják. Keresnünk kell tehát azokat a lehetőségeket, amelyek e hibákat kiküszöbölhetik. (Folytatjuk.)

Részlet a Szent Mihály-kapu környékéről. Storno Pál rajza. id. Storno Ferenc 1864. évi vázlatkönyvéből.

⁵⁸⁾ Ugyanis a lövéri sagittáriusok 1277-ben soproni polgárok lettek. A telep eddig ismert utolsó említése 1304-ből való.

⁵⁹⁾ Bizonyára ez az oka annak, hogy a németiség a Lővér szót nem fordította Schützennek.

⁶⁰⁾ *Házi Jenő*, Sopron sz. kir. város tört. I, 1:230. l.

⁶¹⁾ I. m. II, 1:27, 37; I, 4:45; I, 5:36; II, 2:17, 202—3. ll.

⁶²⁾ Magyarázataira v. ö. *Vollmann, Remigius*, *Flurnamensammlung*. München, 1926, 63. S.

A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok.

Írta: Németh Sámuel.

I. Az evangélikus líceum könyvtára Sopron legrégebb és érdekes könyvekben leggazdagabb könyvtára. A líceumot 1557-ben szervezték, — de ezt az iskolát 1674-ben elvették az evangélikusoktól minden felszerelésével, tehát a könyvtárával együtt. A vidéki magyar ifjúság számára 1658-ban az 1557-ben alapított latin-német iskola mellett szerveztek egy magyar líceumot is, úgy, hogy egy ideig a két iskola egy időben állt fenn (1658—1674). Ezt a magyar-latin líceumot is megszüntették ugyan 1674-ben, — de az épületét és könyvtárát meghagyták a gyülekezet birtokában. Az 1681-iki soproni országgyűlés határozata szerint az iskola 1682-től újra megkezdte működését ott, ahol mai nap is van. A német-latin iskola megszűnt. A líceumi könyvtár két könyvtár egyesítéséből származott. Az iskolai könyvtár volt az egyik, — a másik a konventi könyvtár. Az evangélikus egyház-község a lelkészei számára a lelkészek lakásán szervezett könyvtárt. Tudjuk, hogy erre a könyvtárra 1666-ban Rothenburg városa 10 tallért küldött: „zu der neu aufrichtenden evangelischen Bibliothek zu Oedenburg in Ungarn“. Ennek a konventi könyvtárnak megalapítója volt Zuana Menyhárd († 1666), továbbá Lang Mátyás lelkész († 1682). Három érdekes kép van a könyvtár alapítására vonatkozólag az ev. egyházközség birtokában. Zuana Menyhárd arcképe ezzel a nagybetűs felirattal: inchoabat (= megkezdte); — Lang Mátyás arcképe ezzel a felirattal: amplificabat (= fejlesztette), t. i. a könyvtárát, Lipót arcképe ezzel a megjegyzéssel: hoc imperante (= ennek uralkodása idején). Amikor a líceum épülete helyett 1825-ben újat emeltek, az iskolai és a konventi könyvtárt egyesítették. A konventgyűlésben 1825 december 26-án határozták el, hogy a konventi könyvtárt a líceum épületébe áttelepítik. Az egyesített könyvtárnak első könyvtárosa Hetyésy László líceumi tanár volt. Ehhez az új könyvtárhoz járult Raics Péter igazgató könyvtára, ezzel együtt a könyvtár ekkor 10.750 kötetet foglalt magában.

Ez óta egyesek szép adományokkal gyarapították a könyvtárat. Az adományozók közül különösen megemlítjük a következőket:

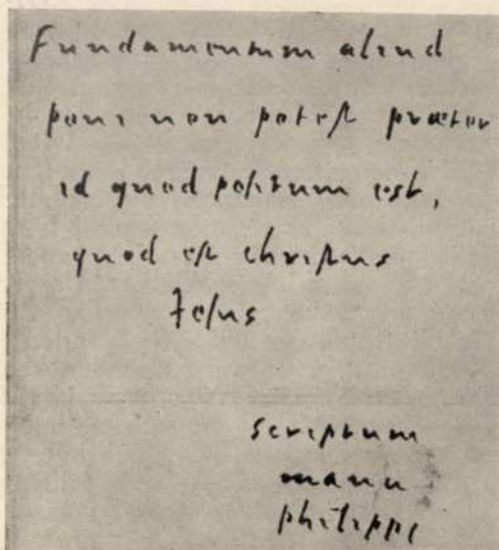
- Oertel Gottfried 1831-ben 380 kötet,
- Torkos Sámuel 1838-ban 750 kötet,
- Toepler Theophil 1854-ben 1200 kötet,
- Rupprecht-család 2000 kötet,
- Glosius Dániel 1840-ben 2630 kötet.
- Huber Zsigmond mérnök, Kucséra Márton vadosfai lelkész,

Torkos József soproni lelkész is jelentős könyvajándékokkal gyarapították a könyvtárt.

Glosius könyvtárát az örökhagyó intézkedése szerint mint külön könyvtárt kezeljük.

A könyvtár jelenlegi (1938. jan. 1.) állománya 27.916 kötet.

II. Egy ilyen régi, különféle forrásokból összeállított könyvtár, ha értő szemmel nézzük, nemcsak raktár, hanem művelődéstörténeti bizonyágtevés. Milyen művelődéstörténeti rétegek he-

Melanchton kézírása egy könyv tábláján: Fundamentum aliud poni non potest praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus Scriptum manu Philippi.

lyeződnek el a város, az egyházközség, az iskola, a hagyományozó családok történetében, — mind erre felelnek a megszólaltatott könyvek. Felelnek sokszor nemcsak azzal, hogy itt vannak, hanem az értékes bejegyzésekkel, amelyek a könyvek eredetére adnak felvilágosítást s ezzel együtt rámutatnak azokra az erekre, amelyekeken át művelődésünknek bizonyos iránya, színezeete hozzánk szivárgott.

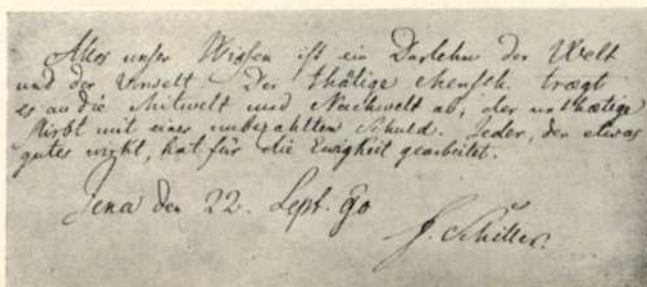
A reformáció országával: Németországgal természetesen szoros összeköttetésben állottak az evangélikus lelkészek, tanárok, — s ezt az erős német kultúrhatást mutatják is a könyvek. Két könyvünk van, amelybe Melanchton sajátkezűleg írt ajánlást, — s Luthernek művei nagyobb részt megvannak első kiadá-

saikban. Ösnyomtatványaink, a 16. századbeli könyveink jó része a legkiválóbb német nyomdászok: Coburger (Nürnberg), Schönsperger (Augsburg), Frobenius (Basel), H. Lufft (Wittenberg) műhelyéből került ki. Különösen érdekesek a doktori disszertációk, amelyeket az intézet tanítványai vagy jóakarói megküldtek. Látjuk ebből, hogy a liceum tanulói a göttingai, erfurti, hallei, bécsi, lipcsei, jénai, wittenbergi egyetemen tartották a „dissertatio inauguralis“-t. Sok közöttük a soproni származású. Ilyen orvosi disszertációkat írtak a következő soproni tanulók:

Zuana Menyhért Wittenberg 1646 (De sole),

Gruber Ábrahám Utrecht 1862 (De febribus),

Löv András Jena 1682 (De lue venerea),

Schiller sajátkezű bejegyzése Grosz János albumába.

Liebezeit Zsigmond Halle 1713 (De tumore oedatoso podagrico),

Löv Frigyes Jena 1721 (De polypodio),

Neuhold Jakab Lipcse 1722 (De lienis genuino),

Sailer Vilmos Halle 1728 (De pulmonum subridentium opplicatione),

Stockinger Gottfried Erfurt 1728 (De medicamentorum purgantium natura),

Kövesdy Károly Jena 1743 (De sterilitate mulierum),

Deccard Vilmos Jena 1747 (De morborum acutorum malignitate),

Rothe Theofil Altdorf 1750 (De diaeta convalescentium),

Trogmayer Theophil Jena 1754 (De inflammationum therapia),

Ebhardt Zsigmond Jena 1755 (De statu mesenterii...),

Elhard Kristóf Lipcse 1756 (De contraria medicina).

Ezek közül Zuana Menyhért disszertációja nemcsak régiségénél fogva érdekes, hanem azért is, mert ez a Zuana lett a könyvtár megalapítója, városi tanácsos és iskolafelügyelő (Consul et scolarcha). A németországi összeköttetésekre mutatnak az említett disszertációkon kívül a tanulóknak albumai, amelyekbe németországi barátaik, tanáraik, kiváló írók jegyezték emléksoro-

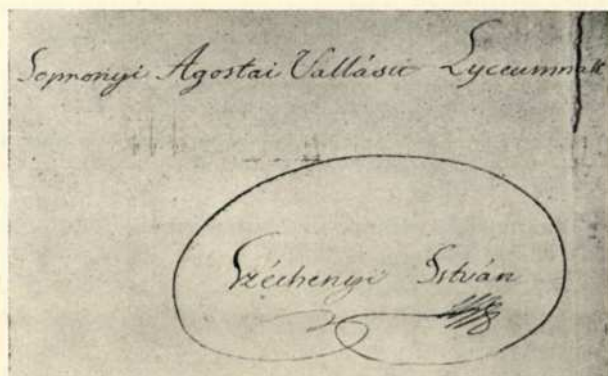
kat. Könyvtárunk hét ilyen albumot őriz. Grosz János emlékkönyvébe több neves írón kívül Schiller is írt emléksorokat.

A Sopronban letelepedett osztrák arisztokrácia is német könyvekkel gyarapította a könyvtárat. Szép exlibriseket, érdekes bejegyzéseket találunk a Laszberg, Jörger, Wurmbrand, Zinzendorf, Eggenberg családok révén könyvtárunkba került könyvekben.

III. De bármily erősen mutatkozik is a német művelődési hatás könyvtárunkban, csakúgy mint Sopronban általában, nem kevésbé erős a magyar szellem alkotásai iránt való érdeklődés sem. A liceum egyik igazgatója: Kövesdy Pál 1686-ban magyar nyelvtant írt akkor, amikor ő előtte Erdösi Sylvesteren, Szenci Molnáron, Geleji Katonán kívül alig foglalkozott más a magyar nyelvvel. Egy másik liceumi igazgató: Ribini János 1751-ben beszédet intéz az ifjúsághoz s ez a beszéd nyomtatásban is megjelent „De cultura linguae Hungaricae”. Lelkesen buzdította az ifjúságot: „Fogjatok hozzá, hogy éppen ti virágoztassátok fel a hazai nyelvet, a ti fáradozástok, munkátok tegye a magyar nyelvet gazdaggá. Rút dolog s méltatlan a nemes lélekhez, elhanyagolni azt a nyelvet, amelyet őseinktől kaptunk! Ha nem fáradozunk a magyar nyelv ügyében, vétkezünk a haza, a magyar név, a mi kedves nyelvünk, őseink s önmagunk ellen.” — Kövesdy Pál is, Ribini János is mint rektorok egyúttal a liceumi könyvtár könyvtárosai is voltak, — s akik ilyen lelkesedéssel csüngtek a magyar nyelven, kétségtelenül ők maguk is s hasonló szellemű utódaik is igyekeztek a könyvtár magyar vonatkozású részét is szaporítani. Ezért találunk sok értékes régi magyar könyvet és sok első kiadást, „editio princeps”-t könyvtárunkban. A régi magyar vallásos irodalomnak emlékei nagyobbrészt Hrabovszky György püspök hagyatékából kerültek hozzánk, aki lelkesen, szakértően gyűjtötte a régi magyar könyveket és kéziratokat. Ezek közül a régi egyházi művek közül érdekesebbek: Kulcsár György: Postilla 1574-ben. — Beythe J. predikációi 1584. — Magyari J. Az országban való sok romlásoknak okairól, 1602. — Lethenyi István: Az augustana confessionak nevezetesebb articulusai, 1633. — Káldi György bibliafordítása, 1626. — Szenci Molnár Albert szótára, 1621. — Károli György bibliafordítása 1590-ből, az úgynevezett „vизsolyi biblia”. Ebben a bibliában a következő bejegyzést találjuk: Zrini Doricza Bibliája. — Majd lejjebb Anno 1615 December 15 die Az Nemzetes es Nagos Zryni Doricza asszonní attá ez könívet áyandekon az Nemzetes Nagos Also Lendvai Banffy Kattha asszonnak es nekem Sibrik Istvannak ugi hogi az míg elünk Istent ditseriönk belöle es ű Nagat Istent imadgiunk Atta Nimet Uyvarat Türy hittel eltedert Sibrik Istvan. — Az irodalom fejlődésével lépést tart a könyvek beszerzése: a 18. századból Bél Mátyás, Pray, Katona, Mikes, Fa-

ludi, Sajnovits, Dugonits, Horváth Ádám, Gvadányi, Kazinczy, Révai, Rajnis, Virág, Bod Péter, Rotharides, Wallaszky műveinek első kiadásai megvannak könyvtárunkban. Ugyanígy megtaláljuk az akkori magyar folyóiratokat is: Bécsi Magyar Hirmondó, Magyar Kurir, Bécsi Magyar Mercurius. A 19. század elejéről is szinte minden kiválóbb írónak művei megvannak editio princepsben. A liceumnak s a liceumi könyvtárnak a magyar közművelődés iránt való ezt az érzékét méltányolta bizonyára Széchenyi is, amikor a Hitel egy példányát ajánló sorral ellátva küldte meg a könyvtárnak.

Könyvtárunk bizonyosságot tesz tehát arról, hogy Sopronban a német kultúra mellett erősen kifejlett érzék volt a magyar művelődés legfőbb értékmérője: a magyar irodalom iránt is.

Gróf Széchenyi István ajánló bejegyzése a „Hitel” egy példányába.

IV. Minden könyvtárnak érdekességeit alkotják az 1. inkunabulák, 2. unikumok, 3. kéziratok. A kéziratokról ez alkalommal nem óhajtok szólni, az inkunabulákat és unikumokat említem meg, s ezek közül is különösen azokra mutatok rá, amelyek a közérdeklődést inkább felkelthetik.

Az inkunabulák közé soroljuk az 1500 előtt megjelent nyomtatványokat. Az inkunabula jelentése: pólya, bölcső, kezdet, — ezt a szót foglalták le a jelzett nyomtatványok számára. Magyarul ősnymtatványnak hívjuk az 1440-től 1500 dec. 31-ig megjelent könyveket. Elég szép számmal maradtak fenn, mai nap már körülbelül 30.000 ősnymtatványt ismernek. Könyvtárunkban a következő 42 kötet inkunabula található:

1. Biblia aurea. Ulm, 1476.
2. Német biblia. Augsбург, 1477.
3. Historiae Lombardicae opus cum legendis. Norinbergae, 1478.

4. Biblia latina. Norimbergae, 1480.
5. Valerii Maximi dicta et facta memorabilia. Mediolani, 1480.
6. Platina: Vitae pontificum summorum ad Sixtum IV. Norimbergae, 1481.
7. Anselmi Cantuariensis opera. Argentinae, 1481.
8. Euclidis liber elementorum... Venetiis, 1482.
9. Német biblia. Nürnberg, 1483.
10. Herold: Sermones sancti de Sanctis. Spira, 1483.
11. Liber Quadripartiti Ptolemei. Venetiis, 1484.
12. Seneca tragédiái [Ferrara, 1484].
13. Hygnus: Poeticon astronomicum opus. Venetiis, 1485.
14. Hippokratis libellus de medicorum astrologia. Venetis, 1485.
15. Sermones secure dormi. Rutlingen, 1485.
16. Quadragesimalum sermonum thesaurus. Argentinae, 1487.
17. Malleus maleficarum. 1487.
18. Biblia latina. Basileae, 1487.
19. Vocabularius brevilocus. Argentinae, 1488.
20. Ambrosii Spira Sermones. Venetiis, 1488.
21. Modernorum summulae logicae. 1489.
22. Spartiani Aelii: De vita Hadriani imperatoris, Venetiis, 1490.
23. Abano P. Differentiorum philosophorum et medicorum conciliator. 1490.
24. Sermones tres de passione Christi. Argentinae, 1490.
25. Biblia latina. Basileae, 1491.
26. Sermones quadragesimales Thesauri novi Argentinae 1491.
27. Rosa anglica practica medicinae a capite ad pedes. Papiae, 1492.
28. Liber Chronicarum cum iconibus. Schedel (Hartmann). Norimbergae, 1493.
29. Sermones Thesauri novi... Argentinae, 1493.
30. Homeliarius doctorum. Basiliae, 1493.
31. Brunonis Heribolensis Psalterium. 1494.
32. Biblia latina. Basileae, 1495.
33. Aristotelis opera (graecae). Venetiis, Aldus, 1495.
34. Gu. de Occam: super potestate summi pontificis. Lugduni, 1496.
35. Turrecremata I.: Summae de ecclesia domini. Lugduni, 1496.
36. Laurentiae Vallensis opus elegantiarum linguae latinae. Venetiis, 1496.
37. I. Turrecremata: Questionum LXXIII... Lugduni 1496.
38. Der teutsch Belial. Augsburg, 1497.
39. Sebastiani Brant: Stultifera navis. 1497.
40. Aristotelis opera (graecae). Venetiis, Aldus, 1498.
41. Beckenhaus: Index alphabeticus in scripta Bonaventurae... Montis [1499].
42. Virgilii P. Maronis opera cum commentario. Parisiis, 1500.

Ez csak felsorolása az inkunabuláknak. Egyet bemutatunk úgy, amint szakszerűen le szokták írni: Fekete préselt bőrrel bevont fatábla. Az első fatáblán superexlibris P. M. D. Z. 1660. — Nagy fólió alak. Gótikus betűk. Két kolumnás, 50 soros lapok. Kézszel színezett 109 fametszet. Festett iniciálék.

Első lap: Hie hebet an die Epistel des heyligen priersters sant Iheronimi zu Paulinum von allen goet // lichen buechern der hystori. // Das erst Capitel. *Utolsó lap* (583-ik) a második columna végén: Diss durchleuchtigist // werck der gantzen heyligen geschiff genant // dy bibel für all ander vorgetruecket teeutsch biblen. // lauterer, clarer und warer nach rechter gemey / ner teutsch mit hohem und grossem vleys. gegen // dem lateynischen text gerechtuertigt. underschid // lich punctirt mit vberschriefften bey dem meyst- // en teyl der capitel und psalm. iren inhalt vnd vr // sach. anzeygende. Vnd mit schoenen figuren dy historien bedeutende, hat hie ein ende. Gedruckt // durch anthonium koburger in der loeblichen key // serlichen reychstat Nuernberg. Nach der ge // burt cristi des gesetzes der genaden. vierzehnen // hundert vnd in dem dreyvndachtzigsten iar. am // montag nach Inuocavit. Vm wellich volbring//ung. sey lob. glori. vnd ere. der hohen heyligen dry // ualtigkeit. vnd eynigem wesen. dem vater vnd dem // sun vnnd dem heyligen geyst. der da lebt vnnd // regiret gott ewigklich amen.

Az ősnymtatványok értékét növeli természetesen elsősorban ritkaságuk, azután teljességük (igen sok a hiányos példány), továbbá a bennük levő fametszetek, iniciálék. *Fametszeteiről* nevezetes a felsorolt ősnymtatványok közül különösen kettő: a „*Teutsch Belial*“ és az *1483-iki nürnbergi német bibliakiadás*. Mind a kettőből közlünk képet. A *Teutsch Belial* metszetei ép úgy, mint a biblia képei már eredetileg arra voltak szánva, hogy kézzel utána festik. Éppen ezért ezeken a metszeteiken csak a fő körvonalakat látjuk, kevés árnyékolást: a 15. század fametszeteinek általános jellegzetes vonása ez. Természetes a képeken az anachronizmus: Salamon király és környezete a 15. század ruháját viseli. Az *1483-iki nürnbergi német bibliakiadásban* 109 metszetet találunk. A *Teutsch Belial* metszeteinek festése durva, a határvonalakon túlmegegy és néha olyan vastagon van felrakva, hogy a ruha redői is eltűnnek alatta. A biblia fametszeteit jóval gondosabban festették. Az *iniciálék* helyét a nyomás alkalmával üresen hagyták, csak egy kis betűt nyomtak oda, amelyeket oda kell festeni. Az iniciálék legtöbbször piros és kék festékkel vannak festve. Vannak arannyal díszesen festett kezdőbetűk is. Az egyik baseli kiadású bibliánkon (1495) az iniciálék festése valami ok miatt elmaradt, úgy, hogy itt a fejezetek kezdetei üresen tántognak, bennük az apró betű, amelyet oda kellett volna festeni. Éppen az iniciálék kifestése, a kezdőlapok ékes kiállítása mutatja, hogy az inkunabulák még bizonyos mértékben átmenetet

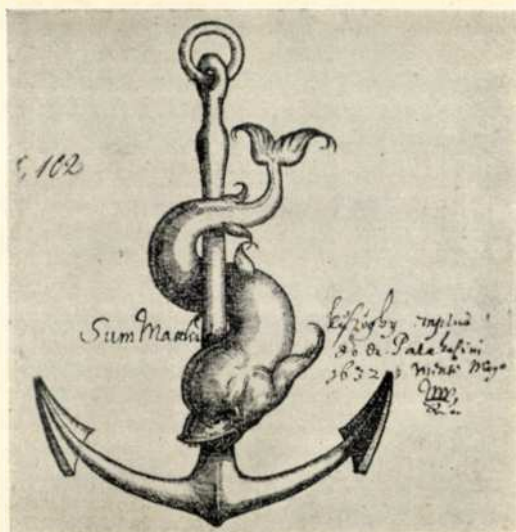
Fametszet a „Der teutsch Belial“ című inkunabulából 1497.
A fametszet kézzel színezett.

Kézzel színezett fametszet az 1483-ban Nürnbergben megjelent német bib-
liából. A jelenet a híres salomoni ítéletet ábrázolja. A bibliában 109 ilyen
fametszet van.

alkotnak a kéziratok és a tulajdonképpeni nyomtatványok között. Ilyen díszes kezdőlapot látunk az egyik baseli bibliánkban.

De nemcsak a fametszetek, iniciálék teszik értékkessé az inkunabulákat, hanem a *ritkaságuk, szép nyomásuk, kiadjuk hire-neve is*. Így például liceumi inkunabuláink között van két úgynevezett *Aldina*. Aldus Manutius Romanus (1448—1515) a 15. század végén és a 16. század elején élt; mint tudós is kiváló volt, de különösen mint nyomdász és könyvkiadó szerzett hírnevet. Velencében nyomdát alapított s egyik főcélja volt,

A híres velencei nyomdász: Aldus Manutius nyomdászjelvénye:
horgony delfinnel.

hogy a görög írókat görög nyelven kiadja. Könyvtárunkban levő egyik Aristoteles-kötet ajánló soraiban írja: „Aristoteles igitur graecarum facile princeps . . . in manus tuos Princeps inclyte . . . *primo impressus prodit emendatissimus*” („Tehát Aristoteles, — a görög tudósoknak bizonyára a legkiválóbbika — most nemes fejedelem, mint *legelőször gondosan kinyomatva* jut kezedbe.”) Aldus Manutius egész könyvnyomtató dinasztiának lett megalapítója, — a mi inkunabuláink az alapító Aldus Manutius Romanus Primus velencei nyomdájából kerültek ki, — s így különösen értékesek. Az egyik 1495-ből való, — a másik 1498-ból, — mindegyik Aristoteles műveit tartalmazza. Az Aldinákat nemcsak ritkaságuk teszi értékkessé, — körülbelül 900 van öz-

szesen —, hanem a rendkívül gondos nyomása, filológiai pontossága is. Valóban „emendatissimus“, mint Aldus Manutius Primus írja az előszóban. Mai szemmel nézve, a görög szöveg elég nehezen olvasható, mert sok benne a rövidítés. A régi nyomdászok jelvényeket is választottak maguknak, — így az Aldus-nyomdának híres jelvénye egy horgony, amelyre delfin csavardik.

V. Az inkunabulák mellett a könyvtárak érdekességei az unikumok is. Jakubovich Emil, az orsz. Széchenyi-könyvtár igaz-

Aldus Manutius adta ki legelőször görögül Aristoteles iratait.
Részlet az 1495-iki kiadásból.

gatójának 1931. dec. 4.iki megállapítása szerint könyvtárunk unikumai a következők:

1. Evangéliomos könyv. Csepregben 1631. Farkas Imre által.
2. J. A. Comenius: Januae Linguae Latinae Vestibulum Bartphae Tipis civitatis per Thomam Scholtz Anno MDCXCVIII.
3. Ez Evangéliomok és az Epistolák, Mellyeket esztendőök által szoktak az Keresztyéneknek Gyülekezetibe olvasni és hirdetni. Nyomtatatot Kereszturat Farkas Imre által anno MDCXIII.
4. Vigasztalással teljes praedicatio az özvegségnek sanyarú

állapottyáról. Irattatott Cassai András ujfalusi ecclesiának praedicatora által. Anno MDCXLIII.

5. Otto vagy zabolátlan indulatok áldozatja. Egy szomorú történet Jerusalemi András magyar király idejéből. Magyarul kiadta Cseri Péter Pesten. N. Kis István nemzeti könyvtárosnál találtatik 1812.

Érdekes ezek közül Cseri Péter „Ottó” című regénye! Ritka dolog, hogy a 19. század elejéről unikum legyen! Cseri Péter e regénye, illetőleg regényátdolgozása 1822-ben is megjelent. A Bánk bán mesét dolgozza fel, s Katona József a Bánk bán első:

Kodexek, inkunabulák a líceumi könyvtárban. Középen nyitva kéziratós biblia 1394-ből.

1821-iki kiadásában meg is emlékezik róla: „Csery úr, vagyis inkább Müller, akiből ő fordított egy történetében, Ottót veszi és Bánk által Konstantinápolyban megöletti.” Ebből a regényből vette Katona Melinda nevét, akit előbb Adelájdnek nevezett. Hosszú ideig nem értették a kritikusok, hogy hogyan emlékezhetik meg Katona az 1821-es Bánk bán kiadásban arról a Cseriféle regényről, amely 1822-ben jelent meg! A magyarázat tehát az, hogy volt egy 1812-es kiadás is, amelyből csak ez a mi példányunk maradt meg, amint erre Gombocz Zoltán rámutatott.

Az inkunabulákon s az unikumokon kívül vannak értékes kézirataink is; gazdag a bibliagyűjteményünk. Sok szép fametszetekkel ellátott régi könyvünk van a 16. század elejéről. A könyvkötészet különféle fajtáira is szép példányaink vannak.

A soproni rajziskola története.

(Második közlemény.)

Irta: Dr. Verbényi (Veszélka) László.

3. A soproni rajztanítói állás betöltése és az iskola leltára 1799-ben.

1799 július 30-án hunyt el Steiner Bálint.⁷¹⁾ Elárvult az intézet, amelynek alapjait kétévtizedes szívós munkával vetette meg. A fáradozás, az áldozatkészség azonban nem volt hiábavaló. Az iparosság ellenszenve a rajziskolával szemben szűnőben volt, a rajzmester kitartó erőfeszítése lassanként méltánylásban részesült. Steiner új iparosnemzedéket nevelt; ez iparának gyakorlása közben ismerte fel a rajzolás jelentőségét. Sopron gazdasági életének és fejlődésének eddig nem méltatott előmozdítója volt ez a jelentéktelen intézmény; biztosítja az iparosságnak a korkivánta képzést s gyűjtőhelye ama törekvéseknek, amelyekből a város szakirányú iskolaügye a 19. század folyamán kialakult. A tanács felismerte ezt és ezért Steiner halála után a Rationak megfelelően nyomban gondoskodott az állás betöltéséről; ez két okból érdekes. Bemutatja egyrészt egy szaktanítói állás betöltésének módját a 18. században, másrészt sejteti velünk a soproni rajziskola tekintélyét.

A pályázat kiírásának időpontja ismeretlen. Későbbi időkben újságok útján került nyilvánosságra, ekkor még a folyóiratok csekély száma miatt alig valószínű. 1798 óta híre terjedhetett, hogy Steiner betegeskedik s hogy a céhek nyugtalanok⁷²⁾ az iskola sorsa miatt. Megindul ezzel a csendes tervezgetés a pályázók között; a helyi igazgatónak és győri főigazgatónak megvan a maga jelöltje, ezenkívül szerencsét próbálnak Ausztriából és Horvátországból is.

Az első pályázat Steiner halálát követő napon, augusztus 1-én érkezik meg, benyújtója Schaly Ferenc.⁷³⁾ Kérvényében elmondja, hogy 6 évig tanult szorgalmasan Steiner mellett, őt betegsége folyamán pontosan és díjtalanul helyettesítette. Ezzel alkalmasságáról is bizonyosságot tett. A második pályázó Drost György János soproni építőmester.⁷⁴⁾ Megokolása szerint oly rajzkészsége van, hogy a többi rajzolóval ellentétben nemcsak az elébe tett tárgyat tudja a legpontosabban lerajzolni, hanem érti

⁷¹⁾ Fasc. XX. 270. b) a soproni levéltárban.

⁷²⁾ Prot. Sen. 1798. II. 423, 439, 143—146; 1799 II. 92, 262.

⁷³⁾ Fasc. IX. 118. m, Prot. Sen. 1799. II. 148—9. — A pályázók Matuschek kivételével a rajziskola további sorsában szerepet nem játszottak, életükre vonatkozó adatok a soproni művészettörténet körébe tartoznak, neveléstörténeti szempontból figyelmet csupán kérvényeik érdemelnek.

⁷⁴⁾ Fasc. IX. 118. h, Prot. Sen. 1799. II. 166.

a rajznak a gyakorlatban való alkalmazását is. Bármikor megtekinthető rajzgyűjteménye van, a városi levéltár viszont a határfelosztáskor készített munkáját őrzi, amelyet Hubert kamarai mérnök jóváhagyott. A rajzban való jártasságát igazolja a sok magánóra (privat Lehrstunden), velük elismerést szerzett magának. Ilyfajta magántanítókról eddig inkább a kereskedelmi oktatásügyben hallottunk; adatunk az ipari magánoktatásban jóval megelőzi a kereskedelmieket s oka talán abban keresendő, hogy az iparos- és kereskedőnevelés iskolája a 18. század végén még a rajziskola. Drost külföldön tanult, nemcsak „practicus”-a, hanem „theoretikus”-a a rajzolásnak. Tanítványait elméletileg és gyakorlatilag egyaránt ki akarja művelni, a tanórákon kívül kiviszi őket a szabadba s a geometriai felvételt is megmagyarázza. Eddig hűséges polgár volt, működését a közjó javára szándékszik fordítani. A harmadik pályázó Müller Ferenc szobrász⁷⁵⁾ Nem régen telepedett le Sopronban, képességeinek azonban már számos jelét adta. Kérését mestere, Fischer Márton, a bécsi Szépművészeti Akadémia tanára bizonyítvánnyal támogatja. Elméleti ismereteit a Szépművészeti Akadémián szerezte, több szobrásznál gyakorlatilag képezte magát. Tanítói gyakorlata van, az ifjúságot jól fogja vezetni a rajzolásban. A pályázók között van még Leinbacher Gottwin Tádé,⁷⁶⁾ Raab Mátyás,⁷⁷⁾ a zágrábi rajziskola tanítója, késve érkezik meg Müller József Dániel kérese⁷⁸⁾ s így a tanács figyelembe nem vehette. Van ezután még egy jelentkező, akinek kérvénye vagy elveszett, vagy e nélkül vett részt a pályázaton. Vele immár 7-re emelkedik a pályázók száma. Vester Flórián helyi igazgató augusztus 12-én megkérését intéz a tanácshoz⁷⁹⁾ s a rajztanítói állásra Matuschek Mózes ferencrendi szerzetest, a budai nemzeti iskola hitoktatóját ajánlja. Ez régebben a 3. és 4. elemi osztály tanítója volt, egy a rajziskolában meglévő rajzzal rátermettségét igazolta, vezette a székesfehérvári rajziskolát, latinul és németül egyaránt tud s rajzainak bécsi felülbírálója megfelelőknek találta azokat. Oly férfiúról van tehát szó, aki rövid megszakítással a nemzeti iskolák megindulása óta Sopronban élt, ismerte a helyi viszonyokat, segítségére volt Steinernek felszerelés és könyvek szerzésében. Vele lezárult a jelentkezés s megindult a versengés a rajztanítói állásért.

Vitéz Imre, az elemi iskolák pécsi inspektora augusztus elején felszólítja a tanácsot,⁸⁰⁾ hogy a 4085/1795. sz. királyi ren-

⁷⁵⁾ Fasc. IX. 118. g, Prot. Sen. 1799. II. 167, Fasc. IX. 118. l.

⁷⁶⁾ Prot. Sen. 1799. II. 186.

⁷⁷⁾ Prot. Sen. 1799. II. 235.

⁷⁸⁾ Prot. Sen. 1799. II. 275.

⁷⁹⁾ Fasc. IX. 118, Prot. Sen. 1799. II. 188.

⁸⁰⁾ Prot. Sen. 1799. II. 207.

delet értelmében a megüresedett rajztanítói állásra oly három egyént terjesszen fel, akiknek képességeiről a bécsi Szépművészeti Akadémia meggyőződött s a hazai nyelvet (magyar) bírják. A tanács augusztus 12-én a pályázók közül Matuschek Mózes hitoktató, Müller Ferenc szobrász és Drost György építész felterjesztését határozza el⁸¹⁾ s az állásra — nyilván Fischer Márton bizonyítványa miatt — Müller Ferenc szobrászt találja a legalkalmasabbnak; ez ugyanis mintákat is tud készíteni, pedig ezek beszerzése nagyon költséges. A tanács határozata aztán vagy módosult, vagy újabb rangsort állapítottak meg, mert Matuschek Budáról augusztus 21-én köszönétét fejezi ki,⁸²⁾ hogy első helyen jelölték.

Legvégső fokon úgy látszik, hogy Müller akadémiát végzett szobrász és Matuschek régebbi soproni tanító kerültek egymással szembe. A döntés Vitéz Imre főinspektor kezéből csak 2 hónappal később, október 25-én érkezik meg.⁸³⁾ E szerint az első helyen jelölt Matuschek Mózeset nevezi ki november 1-i hatállyal s egyben felszólítja a polgármestert, hogy hivatalába vezesse be s összes járandóságait november 1-től kapja.

Matuschek rövidesen megkezdte működését, a hónap folyamán több kérelmet nyújtott be a tanácshoz a felszerelési szükségletek tárgyában. Hivatalbalépésének azonban más nyoma is maradt. Steiner-től eltérően egy meglévő iskolát kellett tovább vezetnie. A dolog természete hozta magával, hogy az átvétel alkalmával leltárt is készítettek az iskola felszereléséről, ez pedig intézménytörténeti szempontból érdekes bepillantást enged annak szervezetébe. Steiner halála után ugyan a polgármester mutatott be a tanácsnak egy ideiglenes leltárt,⁸⁴⁾ a véglegeset 1799. december 6-án vették fel.⁸⁵⁾ A leltár alapján 2 részre oszlik: először példányszám és tárgy szerint felsorolja a rajzmintákat, a második rész a rajziskola egyéb felszerelését mutatja be. Figyelemreméltó az iskola mintakészlete, ami a részletes felsorolást más, ilytermészetű iskolákkal való összehasonlítás végett megérdemli.

I. Leltári számmal ellátott eredeti rajzok: 2 db. vonal-alapelemek, 4 db. polygon 3—12 szögig, 2 db. elliptikus körző, 4 db. építészeti tagok vázlatban (2), fényben és árnyékban (2), 2 db. csigavonal, 1 db. összetett tagok, 1 db. 2. toszkánai oszloprend fényben és árnyékban, 2 db. dór oszloprend vázlatban (1), fényben és árnyékban (1), 2 db. ión oszloprend vázlatban (1) fényben és árnyékban (1), 2 db. korinthusi oszloprend vázlatban (1) fényben és árnyékban (1), 2 db. római oszloprend vázlatban (1) fényben és árnyékban (1)

⁸¹⁾ Prot. Sen. 1799. II. 188—89.

⁸²⁾ Fasc. IX. 118. r, Prot. Sen. 1799. II. 251.

⁸³⁾ Fasc. IX. 118. t, Prot. Sen. 1799. II. 598.

⁸⁴⁾ Prot. Sen. 1799. II. 156, 168.

⁸⁵⁾ Fasc. IX. 118. n.

10 db. minta (különféle), 5 db. virág, 1 db. ívhajlás dór oszloprend szerint, 1 db. ívhajlás római oszloprend szerint, 2 db. keret (rajz), 1 db. ábra lombdisszel, 1 db. vasrács oszlopokkal, 1 db. erkély, 9 db. fedélszék, 1 db. alapelemek távlatban, 1 db. dór oszloprend, 1 db. kápolna-alaprajz, 1 db. kápolna-keresztmetszet, 1 db. kápolna-homlokzat, 1 db. nagyobb épület alaprajza.

II. Leltári szám nélküli rajzok: 2 db. ívhajlás a toszkánai oszloprendben, 1 db. ívhajtás a korinthusi oszloprendben, 1 db. ívhajlás a római oszloprendben, 1 db. korinthusi oszloprend távlatban, 1 db. geometriai alakok elemei, 1 db. geometriai testek fényben és árnyékban, 1 db. ajtó és ablak a toszkánai oszloprend szerint, 1 db. ajtó és ablak a dór oszloprend szerint, 1 db. ajtó és ablak az ión oszloprend szerint, 1 db. ajtó és ablak a korinthusi oszloprend szerint, 1 db. ablakmélyedés és vakablak, 2 db. korlát, 1 db. korlátburkolat, 1 db. tetőablak, 1 db. gypapot felbontására szolgáló gép, 1 db. házalaprajz, 2 db. polgári ház alaprajza, 1 db. polgári ház keresztmetszete és homlokzata, 1 db. homlokzat, 1 db. falusi ház alaprajza, 1 db. falusi ház homlokzata és keresztmetszete, 1 db. utasítások a tervrajzhoz, 5 db. tanulók rajzai.

E rajzmintáknak különösen azért van értéke, mert belőle megállapítható, hogy egyrészt milyen emberek látogatták ezt az iskolát, másrészt pedig a rajzoktatás fokára következtethetünk. Az 1783. évi rendelet⁸⁶⁾ ugyanis bőséges utasításokat adott a rajziskolák tanításanyagára, módszerére s 5 fokot különböztetett meg a rajztanításban. A soproni leltár anyagából kétségtelen, hogy a negyedik fok mintái, az építészeti részletek megvannak. Az ötödik fok, a távlatlan csupán az 1815. évi leltárból látszik. De más okból is figyelmet érdemel. 1787-ben a pécsi főigazgatóság bekérte a soproni rajziskola mintáit⁸⁷⁾ a Bécsben Schalte által történő felülbírálás és véleményadás végett. Bernácsky igazgató küldte el s ennek az anyagnak leírása megmaradt.⁸⁸⁾ A kettő összevetéséből az derült ki, hogy 1787-ben csak 46, azaz feleannyi rajzminta van, köztük a negyedik fok, az építészet alig szerepel. Kétségtelen tehát, hogy a rajzminták alapján fejlődésről beszélhetünk. Van ezenkívül 72 keret (40 hibás állapotban), 20 rajzeszköz (csak 6 használható), 25 szék, 1 asztalka, 1 vizeskád, 5 nagy asztal 5—5 férőhellyel és fiókkal, 1 szekrény a rajzok és rajzeszközök megőrzésére.

A leltár nem teljesen kielégítő, de megnyugtató képet ad a rajziskola állapotáról. A rajzok bizonyos fokig hiányosak, nincs minden szakma képviselve, Steiner nem gondoskodott a felszerelés időnkinti váltásáról és javításáról. Mindez elsősorban pénz-

⁸⁶⁾ Vig: i. m. 95. o.

⁸⁷⁾ Gestions-Prot. 1787. II. 81—82, 116.

⁸⁸⁾ Iványi: Rajz- és egyéb iskolai műszerek és iskolai felszerelések. (Magyar Iparoktatás 1904—5. évf., 528—29)

kérdés volt s a tanácstól függött. Különben a leltár is igazolja a végzett komoly munkát s a vezető rajziskolákat megközelítő színvonalat. A lehetőség a további fejlődésre megvan. Minden attól függ, milyen elhatározással, tervvel lép az új tanító hivatalába s mily mértékben támogatja a tanács.

Dr. László Verbényi (Veszélka): Die Geschichte der Soproner Zeichenschule. II. *)

Die seit der Eröffnung verflossenen 20 Jahre sind im Werdegang der Zeichenschule von großer Bedeutung. Die staatliche Fürsorge und Kontrolle legte den Grund für die spätere Entwicklung, anderseits konnte sich die unter Steiners Hand aufgewachsene neue Generation der Gewerbetreibenden von der Notwendigkeit des Zeichenunterrichts überzeugen. Die erfreuliche Wirkung des Institutes auf die Industrie würdigte der Magistrat einer Beachtung, als der neue Zeichenlehrer zu besorgen war. Das Recht der Besetzung fiel gemäß der Verordnung des Jahres 1795 dem erhaltenden Gemeinderat zu. Dieser hat zuerst die Stelle ausgeschrieben, was für uns besonders wissenswert erscheint. Es veranschaulicht teils einen Wettstreit der Künstler und damit das Ansehen der Oedenburger Zeichenschule, teils die Art und Weise, wie die Stelle eines Fachlehrers im 18. Jahrhundert besetzt wurde.

Bis zum festgesetzten Termin meldeten sich 7 Bewerber: 5 aus Sopron, 1 aus Buda, 1 aus Agram. Der Magistrat kandidierte aus dieser Reihe vor dem Oberdirektor in Pécs den gewesenen Franziskaner *Moses Matuschek*, den Baumeister *Johann Georg Drost* und den Bildhauer *Franz Müller*. Der Oberdirektor ernannte *Matuschek*, der seit der Einführung der National- schule Lehrer der 3. und 4. Elementarklasse und zeitweise der Gehilfe Steiners war.

Der Amtsantritt Matuscheks ist auch in anderer Hinsicht bedeutend. Die Übergabe der Zeichenschule geschah auf Grund eines Inventars, was den Zustand einer ungarischen Fachschule merkwürdig beleuchtet. In der Geschichte des ungarischen Fachschulwesens sind uns wenige solche Inventarien bekannt. Am wertvollsten sind darin 91 Zeichenvorlagen, außerdem verschiedene Ausstattungsgegenstände. Nach der kurzen Beschreibung des Jahres 1786 ist ein wesentlicher Fortschritt sichtbar, besonders in Vorlagen. Der Zustand der Zeichenschule ist zwar nicht vollkommen, doch beruhigend und spricht für eine weitere Entwicklung.

*) Erster Teil in Nr. 4.

A sopronhorpácsi kastély.

Irta: Énekes Kálmán.

Szépen rendezett park közepén áll a sopronhorpácsi kastély; mai alakját többszörös átalakítással nyerte.

A horpácsi birtok a régebbi időben a *Petőházi Zeke* családé, utóbb *Megyeri Zsigmondé*, majd a *Nádasdy* családé, később *Draskovics Miklóse* volt, kitől *Széchenyi György* érsek egy ideig zálogban bírta, majd megvette a sárvár-felsővidéki birtokkal egyetemben. A birtokot utóbb *Széchenyi Lajos gróf* nagyobbította a Felsőbüki Nagy családtól vett földekekkel.

Széchenyi György gróf idejében, aki a birtokot nagybátyjá-

Foto: Diebold.

A sopronhorpácsi gróf Széchenyi-kastély kerti főhomlokzata,

tól, György érsektől örökölte, kastély még nem volt. A család ugyanis Széplakon és Sopronban tartózkodott.

Amikor a sárvár-felsővidéki birtok négy részre oszlott, 1741-ben az új tulajdonos, gróf Széchenyi László (felesége Draskovich Mária) a mai park szélén levő kis kastélyba költözött. Később a birtok átszállt Széchenyi Zsigmondra, aki a herceg Esterházy családtól a már hosszú éveken át zálogban tartott Széplakot is bírta. Ezt a birtokot a herceg 1771-ben visszaváltotta és a Széchenyi család kénytelen volt Horpácsra költözni.

Mivel a kis kastély szűknek bizonyult, II. Széchenyi Zsigmond gróf özvegye már 1771-ben mind Ujkéren, mind Horpácson téglát égettetett, anyagot hordatott és még ez évben olasz munkásokkal lerakatta az új kastély alapjait. De a földszintes épület csak 1774-ben készült el: bécsi asztalos, soproni szobrász dolgo-

zott rajta. 1783-ban a tulajdonosok Cenkre költöztek és a kastély nyolc évig használatlanul állt. 1788-ban hatalmas szélvész lesodorja a tetejét, amit azután Széchenyi Ferenc hozatott rendbe, 1800-ban pedig Lajos fia számára egy emelettel kibővítette. A munkálatokat Ringer József soproni építész és Finkoir Ferenc mérnök irányították. Ugyanezek végezték a cenki kastély

Foto: Diebold.

A sopronhorpácsi gróf Széchenyi-kastély nagyterme.
(A sarokban II. Vilmos császár szobra Begastól.)

bővítési munkálatait is. Az átalakításoknál Müller Ferenc soproni szobrász bécsi kőfaragókkal, soproni kőművesek, bécsi kályhás, Schauer lakatos dolgoztak. A kastély 1801 szeptember 1.-én készült el; Széchenyi Lajos gróf és felesége, Clam-Gallas Alojzia költözött bele. 1857-ben lebontásra került az ú. n. Kiskastély, 1864-ben pedig, Széchenyi Imre gróf idejében, a kastély alsó részét alakították át. Ugyancsak ő alakította át 1872-ben az egész

kastélyt, akkor készült a hatalmas üvegház is. E munkálatoknál Dikast Ferenc horpácsi asztalos, Koller János építőmester, Eichinger Károly horpácsi nyerges és Dietz Jakab asztalos dolgoztak. Az átalakítási munkák 14.000 forintba kerültek.

A kastély, illetőleg a horpácsi birtok eddigi tulajdonosai: 1678—95 Széchenyi György primás, 1695—1703 gróf Széchenyi György, 1703—38 gróf Széchenyi Zsigmond, — 1760 gróf Széchenyi László, —1762 gróf Széchenyi László özvegye, —1767 gróf Széchenyi Antal, —1769 gróf Széchenyi Zsigmond, —1774 gróf

Foto: Diebold.

A sopronhorpácsi gróf Széchenyi-kastély ebédője.

Széchenyi József és Ferenc, —1820 gróf Széchenyi Ferenc, —1855 gróf Széchenyi Lajos, —1898 gróf Széchenyi Imre, —1934 gróf Széchenyi Dénes, 1934-től gróf Széchenyi Dénes özvegye.

A kastély főbejárata délnek fekvő, míg kocsibejárója északra van, hatalmas fáktól védve. Azelőtt nyugatról volt e bejárat, de utóbb ezt lezárták és könyvtárnak alakították át; itt a szép stukkó-mennyezetet olasz munkások készítették. A kastély nagyjából az 1800-as átalakítás jegyeit mutatja külsején. Hosszú homlokzatának az előreugró középső rész a nagyteremmel adja a hangsúlyt.

A belső berendezés szép régi darabjait családi arcképek gazdag sora váltja fel. Sok műtárgy személyes vonatkozás révén még értékesebb lesz. A kastélynak ugyanis nem egyszer volt nagy vendége. Széchényi Imre berlini nagykövet lévén, állandó kapcsolatot tartott fenn a művészvilág nagyjával és azok itt Horpácson is meglátogatták. Liszt Ferenc p. o. 1872-ben és 1874-ben több hetet töltött itt, sőt barátai is utána jöttek. Megvan még a zongorája, több arcképe és egy érdekes ceruzarajz, amelyet Lenbach, a világhírű arcképfestő itt vetett papírra és amely a mestert, Apponyi Albert grófot, Mihálovits Ödönt, a grófi házaspárt és egy fiatal grófnőt ábrázol. Még korábban, 1843-ban I. Ferenc József és testvérei, Miksa meg Lajos Károly királyi hercegek vendégeskedtek itt. A kőszegi hadgyakorlat alkalmával

Foto: Diebold.

A sopronhorpácsi gróf Széchenyi-kastély könyvtárterme.

II. Vilmos császár látogatta meg a kastély urát. Ezt a látogatást a kastély lépcsőházában márványtábla örökíti meg ezzel a szöveggel: „1893. évi szeptember hó 19.-én II. Vilmos német császár és porosz király fejedelmi látogatásával tüntette ki e ház urát, gróf Széchényi Imrét és nejét Sztáray Szirmay Alexandra grófnőt, minek emléket fiúi kegyelettel megörökítette gróf Széchényi Dénes.” E látogatásra emlékeztet még a császár maga ajándékozta mellszobra, a hírneves Reinhold Begas alkotása.

A kastélyhoz csatlakozó park külön látványosság, különösen májusban a rózsafák virágzása idején.

Források.

B. Szabó László: A Széchenyi-család története. 2 kötet.

Csathai Endre: Sopron vármegye műemlékei. 3. kötet.

U. a.: Egy ismeretlen Lenbach-rajz Liszt Ferencről. Magyar művészet, 1936. 11. sz.

Vasárnapi Ujság, 1893. 41. sz.

A szanyi népviselet.

Írta: **Kokas Kálmán.**

Szany lakóainak népviselete sok régi magyar vonást őrzött meg.

A férfiak *dómánya* búzavirág-kék posztóból készült, gazdag zsinórzással. A legények piros posztómellényeit (*puruc*) 120 rőf ezüst, zöld és sárga zsinór s 65 fehér porcellángomb díszítette. Fejrevalójuk kerek, alacsony domborulatú nemezkalap volt. Melléje darutollat tűztek. Jártak kicsi árvalányhajás *asztragán* kucsmában is s ezt nemzetiszínű *pillangós* kokárdával díszítették. A ráncostorkú, sarkantyús, zergebőrből készült rámáscsizma szivalakúan metszett karimáján elől hosszú, piros *bakló* függött.

Terefere Szanyban

Foto: Diebold.

A nők színes cérnával kivarrott, rézsarkú, füzös félcipőt, hat-nyolc keményített és bő szoknyát viseltek. Ezeknek színe az ünnepek jellege szerint változott. Például Mária-ünnepeken a fehér, pünkösdkor a piros szín uralkodott. Az ingváll gyolcsból készült, a nyaknál egyenletes redőkbe szedték. Nyakukon négy-

Foto: Diebold.

Szanyi menyecske.

hat sor kalárist hordtak. Bő ingujjuk csíkos hímzésű volt és a könyök felett *buggyosra* kötötték. Az ingváll fölé került a mélyen kivágott, testhezálló s színes selyemből készült mellényke (*pruszlik*). Ezt ezüst zsinórozás borította. *Aranypecsétes*, könnyű selyemkendőt teritettek nyakukra: a mellen által hátul *bokrosra* kötötték vagy a pruszlikhoz tűzték. Az ingvállat szok-

nyaöv (*kikötő*) szoritotta a csipő felett a derékhez. A szoknyaöv két szalagja *pillangókkal* és zsinórral díszítve egész a szoknya aljáig ereszkedett le. Széles és színjátzó, a szoknya aljáig érő selyemkötény egészítette ki a viseletet.

A lányok fonatos hajukat díszes fésűvel erősítik fel, az asz-

Foto: Diebold.

Szanyi legény.

szonyok pedig lemezpapírból készült *kobakra*. Piros leszorító-kendővel kötik le, föléje gazdagon hímzett, derékig érő fehér csipkekendő kerül.

Leánygyermekek szalagos *balidonokat*, fiúk *mellest* és vászongatyát viselnek. Idősebb asszonyok a testhezálló, paszomántos, fekete *tunikákat* kedvelik.

Az egész viselet rendkívül festői, szívet-lelket gyönyörkötető, igazi nemzeti érték.

Végtelen kár, hogy amikor eredeti szanyi népviseletről írunk, félig-meddig már a multról beszélünk. A férfinépnek már csak az idősebb (a hatvanadik éven túl lévők) tagjain láthatjuk ma is a szanyi népviselet eredeti darabjait. Kár, az utánpótlás hiánya miatt ezek is szakadozottak, kopottak.

Foto: Diebold.

Szanyi jegyespár.

A leányok és a menyecskék sem tartották meg régi népviseletünket, hanem városi befolyás alatt az általánosan viselt és kedvelt szanyi *bübos ruhát* alakították ki, amely már csak szabásában és színeiben tartja meg a régi hagyományokat: díszítéseiben és tartozékaiban lényegesen leegyszerűsödött.

A Bokréta-mozgalom nagy munkával és áldozatkészséggel igyekszik felkutatni és újból visszaállítani a régi népviseletet.

Sublótok és szekrények fenekén még majdnem minden házban megtalálhatók a régi viselet értékes darabjai. Ezeket a Bokréta tagjai szívesen csináltatják meg újra. És bokrétás kivonulásaik, — de minden nagyobb helyi ünnepen is — már szívesen veszik fel. Amit — úgylátszik — a megváltozott életkörülmények a mindennapi életből már-már eltüntettek, azt az Országos Magyar Bokréta Szövetség a maga jeligéje értelmében — „hétköznapi nyugatot, ünnepnap kelet” — bizonyos ünnepekre újra láttatja, kétségtelenül mindenki örömére, aki a magyar jellegű szépségek értője és érzője.

Szanyi hajviselet.

Foto: Diebold.

K R Ó N I K A

A községhatár multja és a Magyar Földrajz.

A falutörténetírókat kevés megoldandó feladat érdekli annyira, mint a faluhatár kialakulásának kérdése. Annak a folyamatnak a rajza, ahogy az őstáj természetes állapotából a mai kultúrtájig fejlődik, nemcsak kedvelt tudományos csemege a történetíró és a földrajzzal foglalkozó számára, hanem elengedhetetlen és értékjelző fejezete minden komoly falutörténetnek is. Maga az egész faluhatár-kérdés történelem is, földrajz is, de közelebb áll a földrajzhoz, mint a történelemhez, s hol a településtörténet, hol a településföldrajz tágabb neve alatt szokott megüzödni. Akár földrajzi, akár történeti munkában vitatják is e kérdést, az eredmény legtöbbször hiányos, mert aki a faluhatár-kutatás tudományával akar foglalkozni, annak a földrajzban is, a történelemben is egyaránt jártasnak kell lennie.

A történeti részletkutatások hiánya látható a nemrég megjelent *Magyar Földrajz* (Hungarologia-sorozat) második kötetében, a *Prinz Gyula és gróf Teleki Pál* által szerkesztett: „Magyar munka földrajza” egyik-másik fejezetében is. A földrajztudományban új utakat jelző hatalmas munka egyik szerzőjének, Prinz Gyula professzornak személyében már ismerjük a településformák élesszemű kutatóját, aki a településföldrajzi jelenségek megokolásában nem szorul történeti tények kutatására, mert azok térbeli megje-

lenési formáiból kikövetkezteti, megsejti azokat a multban végbement esemény- és fejlődéssorozatokat, amelyeket kevésbé éles ítélőképességgel rendelkező kutató csak részletes történeti ismeretek birtokában, vagy éppen a vonatkozó levéltári anyag áttanulmányozása után tudott volna meglátni. Talán nem lesz érdektelen, ha a történetkutató ezen a helyen teszi meg a községhatár multjával kapcsolatos megjegyzéseit, amelyek e munkának a magyar mezőgazdaság tájképe című fejezetében közölt egyes megállapításait akarják más oldalról is megvilágitani.

Bár a szántóföld tökeértéke a honfoglalás korában nem sokkal volt több a semminél, mégsem lehet az egész ország területére vonatkoztatni a Magyar Földrajznak azt a megállapítását, hogy „a föld csak a tizenkilencedik században lett kamatozó, bérbeadható igazi tökeérték”. (164. lap.) Való, hogy a 15. században a köznemesi falvak szántóföldjei már igen élénk birtokcsere (adás-vétel, bérlet, zálog, adomány) tárgyát képezték. A mohácsi vész idején már rég feledésbe merült a szántók ősi területegysége, az ekeföld, amely mintegy másfélszáz holdnyi kiterjedésével még a föld egykori értéklenségére utalt. Helyette a ma elfogadott kat. holdnál kisebb terjedelmű magyar hold lett a föld területegysége s ha a 16. század elején még ennek törtrészeit is áruba bocsátották, akkor arra kell gondol-

nunk, hogy már ekkor kitűnően értékelték a föld értékének megállapításához s ahhoz is, hogyan kell a földet pénzzé, tőkévé tenni. A 16—17. század a féktelen zálogosítások korszaka. Ekkor már a föld túllértékelése is divatos volt, amennyiben a zálogba vetett ingatlan tényleges értékét többszörösen meghaladó tőkét is vettek fel valóságos uzsorakamatra. A földdel mint *egyetlen* tőkeértékkel való kereskedés annyira bonyolult zálogműveletté fajult, hogy a zálogbavevő maga is nem egyszer újból elzálogosította az idegen tulajdont s igen gyakran a harmadik-negyedik zálogbirtokostól kellett azt visszapörölni.

Az előkelő szerzőnek ahhoz az állításához is, hogy a „nagy és középbirtokok szántóföldjeinek feltagolása a 18. században, a gabona-termelés felvirágzásának idején kezdődött meg s . . . a volt jobbágyfalvaink határfelosztása csak a 19. század második felének kezdetére (vagyis a tagosztály idejére) esik,“ (165. lap) a következőket jegyezzük meg: A nagybirtokú szántó feltagolása már a 16. század folyamán, a közép- és kisbirtokú falvak határfelosztása pedig legalább másfél századdal korábban végbement. E tekintetben bizonyíték gyanánt hivatkozunk a 16. század elején a nagy- és középbirtokon egyaránt erősen föllendült majorkodásra, amely nemcsak a már feltört összes szántókat igyekezett teljes mértékben a több-termelés szolgálatába állítani, hanem erdőirtással próbálta az eddig használatlan területeket is meghódítani. A mezőgazdálkodásba való bekapcsolódással pedig természetszerűleg velejárt a határ feltagolása is. Ennek lehet tulajdonítani azt a körülményt,

hogy a 17. századi dülönevek erősen tagoltak, apró dülökre szabdaltnak mutatják be a határt. Ha ehhez még hozzáteszük, hogy a 17. század dülönévanyaga sokkal gazdagabb és bővebb, mint a mai, akkor azt is bátran leszögezhetjük, hogy a 17. században a művelés alatt álló határrészek erősebben tagoltak, mint napjainkban. A 18. század elején (1728) készült megyei lajstrom e tekintetben igen figyelemreméltó adatokat közöl velünk: *Árpáson* a jobbágyok kezelésében álló szántóföldek összes területe 1090 pozsonyi mérő, a szántók 324 apró földszegélyre darabolva fekszenek a határban. Az ugyancsak nagybirtokú *Babot* 1966 mérős határja 580 darabból áll. *Bágyog* 1281 mérős határát 502 darabra szabdalják. A jobbágyszántók átlagos területe tehát 2—3 mérős (igen hozzávetőleges számítással 1 hold) föld. *Csorna* község határát a mult század első éveiben még enél is kisebb darabokra tagoltan mutatja be egy térkép. A szerzők által határfelosztó tényezőként említeit 1853. évi tagosztály nemcsak föl nem tagolta az amúgy is össze-vissza szabdalta határt, hanem ellenkezőleg, összefogta az apró földdarabokat, más szóval elvégezte azt a feladatot, amit ma a tagosítással szoktak elvégezni. Az 1853. évi tagosztálynak csak annyiban lehet a határfelosztást tulajdonítani, amennyiben létrehozta az új, vagyis a mai dülörendszert.

Soós Imre

Adatok Sopron iskolaügyének multjából.

1. A *soproni kisdednevelés megindulása*. 100 éve éppen annak, hogy az első soproni kisdednő intézet megnyitotta kapuját. Az elemi isko-

lás kort el nem ért gyermekekkel való törődés évszázadokra nyúlik vissza, megvalósítására a 18. század végétől kezdve Európaszerte látunk kísérleteket. Az első óvodát nálunk 1828-ban gr. Brunszvik Teréz alapította Pesten. Mintegy évtizeddel később Sopronban is van ilyfajta intézmény. Szokásban volt a 19. század elejétől kezdve, hogy azokat az iskolákat, amelyeknek fenntartásáról nem a város gondoskodott, téli tüzelőfával támogatta a városi tanács. Ily kéressel kapcsolatban bukkanunk a soproni kisednevelés első nyomaira. 1840-ben a soproni ev. elemi s vele kapcsolatban levő reáliskola tanítói karán kívül ingyenes tüzelőfáért folyomodik a soproni kisednevelő intézet (Kleinkinderbewahrungsanstalt) vezető bizottsága. A kérvény szerint¹⁾ az intézmény 1838-ban kezdte meg működését s rövid idő alatt szép virágzásnak indult; a nevelés munkáját egy tanító és egy ápolónő látja el, fennállását e célra alakult egyesület emberbaráti adakozása teszi lehetővé. Hasonló kérvényekről tudunk az 1842., 1843., 1844. és 1847. évekből,²⁾ ezután nyoma vész a soproni kisednevelő intézetnek. További kutatásokra vár annak megállapítása, kinek kezdeményezésére alakult a soproni kisednevelést pártoló egyesület, kik voltak tagjai, ki volt a tanító, hol folyt a tanítás munkája s életben maradt-e az intézmény a szabadságharc után is.

2. *A soproni polgári, reál- és női ipariskola első nyomai.* A 18. század végén a soproni ev. egyház feltűnő érdeklődést és áldozatkészséget ta-

nusított iskoláival szemben. A kath. iskolák fejlődésmenetét nagyjában meghatározta a Ratio, szervezetükben évtizedek során alig mutatkozott változás, ezzel szemben az ev. iskolaügyben, főleg az elemi iskolában nyugati eszmeáramlatok hatására hasznos kísérletek, új típusok tűnnek fel. A különbség könnyen magyarázható. A soproni ev. egyházközség szorosabb szellemi kapcsolatot tart fenn azokkal a középnémet városokkal, amelyek a német nevelésügynek a 18. század elejétől fogva irányítói. Ide járnak tanulmányaik befejezésére a teológusok, akiknek az iskolaügy is érdeklődési körébe vág. A rendelkezésünkre álló anyag nem igazít el pontosan az egyes iskolafajok bevezetésének időpontjára nézve, kétségtelen azonban, hogy már 1840-ben a soproni ev. elemi iskola szervezetében 5 osztályú elemi (a beadvány polgári iskolának, Bürgerschule nevezi) egy-egy osztályú reáliskola és „kised leányokat női munkára oktató iskola” van.³⁾ Az eleminek polgári iskolaként való megjelölése német mintára történt, a reáliskola és női ipariskola szakirányú nevelésünk történetében figyelemreméltó jelenségek. Kiforrott szervezetük, tanítói karuk arra hagy következtetni, hogy működésük néhány évvel, akár egy évtizeddel korábban megkezdődhetett. Az ev. reáltanfolyam mintájára a kat. elemiben az 50-es évek elején kétosztályú reáliskola alakult⁴⁾ s belőle lett később, az ev. tanfolyammal való egyesítés után a

³⁾ Fasc. IX. 366. d, 424 a soproni levéltárban. A reáltanfolyam 1836-ban indult meg.

⁴⁾ Fasc. IX. 447; Kárpáti S.: A soproni áll. főreáliskola története 12—30, Lauringer E.: A soproni reáliskola 1925—26. évi értesítője 26—32.

¹⁾ Fasc. IX. 366. c. a soproni levéltárban.

²⁾ Fasc. IX. 376, 383, 389, 424.

soproni reáliskola. A szakszerűségnek ily jellegetadó mértékben való jelentkezése ékes bizonyítéka annak, hogy újító eszmék Sopronban évtizedekkel korábban öltöttek testet, mint az ország egyéb városaiban. A különböző fokú és fajú szakiskola egyazon iskolaszervezetben a városi polgárság művelődésvágyát szemlélteti s magyarázata lehet annak, hogy az ipari és kereskedelmi oktatásügy sok kísérlet után csak sokára rendeződött.

3. *A soproni tanítóegyesület.* 1851 elején érdekes leirat érkezett a soproni tanácshoz: a kerületi főispán felvilágosítást kér a soproni kat. tanítók 1846 óta létező egyesületéről.⁵⁾ A Bach-kormány ekkor még alaposan figyelte a magyar szellemi életet, szemeltartotta az egyesületeket, amelyek további működéséhez a kormány engedélye volt szükséges. Ezért juttatja el alapszabályait 1850-ben a soproni tanítóegyesület, amelyről a tanácstól bővebb jelentést kér a közoktatásügyi minisztérium. E szerint az egyesület tervét 1844-ben Hahnenkamp József tanító vetette fel, az alapszabályokat 1846-ban erősítette meg a győri főigazgató. A felügyeletet a helyi igazgató gyakorolja az egyesület felett. Tagjainak száma 45, jórészt soproni és sopronkörnyéki tanító, ezenkívül néhány egyházi ember. 1846 óta évenként gyűléseket tartott, a szabadságharc alatt működése szünetelt. Beszámol a jelentés az egyesület könyvtáráról, folyóiratairól s vagyoni állapotáról; ebből arra következtethetünk, hogy elsősorban közművelődési célt szolgált. Közvetíti a tanács egyúttal a tanítószázad vágyát, hogy az egyesület működése ismét megindulhas-

son. Az egyesülési törekvés nemcsak helyi, de országos szempontból is figyelmet érdemel, hisz a magyarországi tanítószázad csupán a millénium idején kezd egyesületekbe tömörülni.⁶⁾ További adatunk a minisztérium döntéséről, a tanítóegyesület működéséről nincsen.

Verbényi (Veszélka) László dr.

Ehrlinger János, soproni rajztanár, akiről Veszélka László a Soproni Szemle II. évfolyamának 4. számában közölt értékes adatokat, nem ismeretlen alakja sem a soproni, sem az általános magyar művészettörténetnek. Veszélka adatai szerint 1817–1821 közt itt rajziskolája volt. De ezenkívül is vannak soproni tartózkodásának figyelemre méltó mozzanatai. Megrajzolta Sopron látképét és róla metszetet adott ki; az utóbbi egy példánya a városi múzeumban van, míg az eredeti rajzot dr. Holl Jenőné úrasszony birtokolja. Ugyancsak a múzeumban látható egy kedves vízfestmény, amelyet Pokorny Róbert dr. orvos ajándékozott a köznek: a színlaposztót ábrázolja, amint ütött-kopott ruhájában baktat a Várkerület hepehupás járdáján. Látható a dómtemplom már összeomlott tornyának egy részlete és a mai várkerületi házak közül a 107-es és 109-es számú. A kép jelzése meglehetősen elmosódott, évszáma lehet 1810 vagy 1813, de nincs kizárva, hogy 1819, ez utóbbi jobban beleillik az ismert évszámokba, valamint a rajzon a színlapon látható darab, a „Mohrin” is ebben az évben szerepelt a soproni színpadon tudomásunk szerint először. Ehrlingerről

⁶⁾ *Peres S.*: A magyarországi tanítóegyesületek története; *Ped. Lexikon* 740.

⁵⁾ Fasc. IX. 464.

a Magyar Képzőművészek lexikonja (Szendrey—Szentiványi) azt mondja, hogy tájképeket készített előszerepelttel, de restaurálással is foglalkozott; főképpen Pozsonyban élt. 1846-ban Pestre költözött, miután az ottani kiállításokon már többször szerepelt. Attól fogva nyoma vész. A lexikon soproni tartózkodásáról nem tud. Ehrlinger megyei vonatkozású képe Esterházy Pál herceg nádor képe, amelyet egy olasz metszetről másolt és a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott. A jobbaházi katolikus templomban egy kisebb olajfestményét találtam, a Szent családot ábrázolja, 1846-os évszámmal és pozsonyi keltezéssel.

Csatkai Endre.

Soproni harangöntők művei a budapesti Rókus kápolnában.

Dr. Schoen Arnold, a budapesti művészeti helyrajz szorgalmas és hivatott munkása, a közeli hetekben a pesti Szent Rókus-kápolnáról adott ki nagyobb munkát. Az 1822-ben kelt egyházlátogatás jegyzőkönyvében minket közlelő érdeklő adat fordul elő: a kápolna négy harangja közül kettő soproni gyártmány volt. Az egyiket 1749-ben *Bester János József* öntötte a názárethi Jézus, a zsidók királyának tiszteletére, a másodikat szintén „éyanilyen jeligével *Köchel János György* 1779-ben. Míg Köchel neve jól ismert a soproni művészettörténetben, hisz több harangot sikerült műhelyéből, legalább is adatszerűen, kimutatni, addig a „Bester” név teljesen ismeretlen. Mivel pedig ebből az időből *Pfistermeister János József* nevével ékesek a Sopronban gyártott harangok, fel kell tételeznünk, hogy az egyházlátogatás jegyzőkönyvében sajnálatos

elírás történt. Így is érdekes, hogy harangöntőink híre-neve eljutott az ország fővárosáig. Cs. E.

Néhány szó Kapuy Vitál „Egered” című tanulmányához (megjelent a „Soproni Szemle” II. évf. 3. sz.-ban.)

Ennek a tanulmánynak a második részében a szerző az Egered birtok nevével és fekvésével foglalkozik. Ebben van néhány olyan kitétel és meghatározás, amelyeket elfogadni nem tudok, ezért szóváteszem, nehogy e tévedések átmenjenek az utódok tudatába.

Azt írja a szerző, hogy „a soproni határ, pontosabban az erdőség középkori faállományában nagy számban és széles területen szerepelt az égerfa”. Ez tévedés. A soproni erdősegekben széles területet sohasem foglalt el az égerfa, nagykiterjedésű, összefüggő égeresek itt sohasem voltak. De nem is lehettek, mert ilyenek csak állandóan magas vízállású, televénydús talajú, mocsaras jellegű *sík* területeken lehetségesek, mint a Hanyáságban vagy Dél-Somogy talajvizes homokjain, ilyen jellegű *sík* területek pedig Sopron város határában sohasem voltak. A soproni erdősegekben az égerfa sávokban a patakok mentén van és volt, foltokban pedig főleg ott, ahol a patakok a dombok közül kilépnek a síkra. Ezek az égerfa-foltok a soproni domboktól délre, tehát a Harka felé fekvő völgytorkolatokban fekszenek és feküdtek talán a mainál nagyobb kiterjedéssel a középkorban, de számottevő kiterjedést sohasem értek el. Ezek, az Egered birtokhoz tartozó legelőket, réteket és szántókat az erdők felől beszegő égeresek adhatták meg a birtok nevével.

Nem hallottam és nem olvastam még soha semmit, ami indokoltta tenné azt a kitéltet: "... nagy számban és széles területeken szerepelt az égerfa, általánosságban a nyírfa". A magyar a nyírfát mindig megkülönböztette az égerfától, sohasem cserélte össze a kettőt, az egyik nevét sohasem használta a másikra is. Ezt az állításomat — azt hiszem minden erdész és botanikus aláírja. Ismerjük a „Nyírséget”, de sohasem hallottam, hogy azt égeresnek is nevezték, ismerjük a hansági „Egererdőt”, de nem hinném, hogy azt valaki is nyíresnek merné mondani.

Kár volt ezt a fanévcserét erőltetni azért, hogy az Egered nevet a Besenbinderin dülönévre vezesse vissza, mert nézetem szerint itt is téved a szerző. Én ugyanis a régen velem szolgált erdőtisztektől és erdőőröktől, öreg bánfalvi erdei munkásoktól és az öreg soproni turistáktól mindig úgy hallottam, és a város régi erdészeti térképeiből is úgy tudom, hogy a „Besenbinderin” névvel régen azt az erdőrészt jelölték, mely a mai Muck-kilátó gerincén és

annak nyugati és keleti lejtjén terül el és amelyről a régi erdőleírások is feljegyzik, hogy faneme nagy százalékban a nyír volt. Az én nézetem az, hogy a Kapuy szerint is Soprontól délre fekvő Egered birtok északi határát a Fáberréttől a Búdösforrásig keleti-nyugati irányban húzódó vízvázaló gerinc képezte, hisz a régiek mindig a természetes határokat keresték, és így Besenbinderin, Nyíres nevű erdőrész Egeredhez nem tartozhatott, mert e határgerinctől északra feküdt a Sopronbánfalva — Ágfalva oldalon, melyről maga Kapuy is megállapítja, hogy „valahányszor Egeredről szó esik, sohasem szerepel Ágfalvával vagy Sopronbánfalvával (akkor Zuannal) együtt a helységek felsorolásában, hanem Harkával és Nyékkal együtt”.

Végeredményben igaza van Kapuynak abban, hogy „a régi Egeredet az előadottak alapján tehát a Nyíres—Harka—Sopronnyék háromszögben helyezhetjük el a legmegfelelőbbben”, de — nézetem szerint — a *Nyíres már nem tartozott beléje.*

Zügn Nándor.

Soproni eseménynapló.

A Soproni Szemlének ez az új rovata régi soproni óhajt teljesít. Már a középkori városi könyvekben így fejeződnek be a feljegyzések: *und also habend es die herren des rates zu einer ewigen gedechtnüss in diez gegenburtig statpuch haissen schreiben.* Városi szabályrendeletekben mondták ki,^{*)} hogy a város krónikáját évente össze kell állítani. Ma az első pillanatra talán mosolyt kelt ennek a gondolatnak felújítása, de vajjon helytörténeti szempontból értéktelen volna-e, ha pl. száz évre visszamenőleg ismernők a város eseménytörténetét. S a várostörténésznek az elkövetkezendő évekre vonatkozó kutatásainál nem lesz-e segítségére, ha nyersanyagának legalább időrendi áttekintése már előre rendelkezésére áll. A soproni ember számára pedig tanulságos, ha időnkint meg-megáll és számot vet a multtal. Úgy véljük tehát, nem végzünk felesleges munkát, midőn ezt a rovatunkat megindítjuk. Sopron város bibliográfiájának ez a természetes kiegészítése.

^{*)} 4395/175. kgy. 1889. sz. 61. §.

1938.

- Január 4: Brennbergbánya önálló róm. kat. lelkészséget kap.
- Január 7: Az „Actio Catolica műkedvelőgárda” díszkarnagynak választotta Kálmán Imre zeneszerzőt. Az erről szóló díszoklevelet küldöttség adta át a zeneköltőnek bécsi lakásán.
- Január 8: A Budapesti Korcsolyázó Egylet korcsolyaművészei Sopronban.
- Január 9: Csornán zöldmező tanfolyam nyílt meg.
- Január 10: Légoltalmi egészségügyi- és mentőtanfolyam megnyílik.
- Január 12: Szerényi Irén második helyre került a hágai nemzetközi gépíróversenyen.
- Január 13: Soproni amatőrfényképezők nagy sikert arattak Debrecenben.
- Január 15: Zárult a soproni cipészipari tanfolyam.
- Január 16: Az Iparosszövetség előadássorozatának kezdete. Vége: márc. 13.
- Január 21: Igler Gusztáv soproni születésű müncheni festőművész meghalt.
- Január 26: A törvényhatósági kisgyűlés Bulla Elmának és Jávor Pálnak a városi színházban tervezett vendégszereplésére 1100 pengőt szavaz meg.
- Január 28: Frankenburg Irodalmi Kör estje győri írók és művészek részvételével.
- Január 30: D. Payr Sándor egyetemi tanár, történész, a debreceni tudományegyetem díszdoktora 76 éves korában meghalt.
- Február 1: A soproni kamara területére megállapították a legkisebb nyomdai munkabérekét.
- Február 2: Önálló egyesületté alakul a Soproni Fotóklub.
- Február 4: Az Emericana soproni hölgycsoportha megalakult.
— A soproni légoltalmi sorozás megkezdődött.
- Február 5: A „Nyugati Őrszem” c. folyóirat első száma megjelent. (Líceumi ifjúság kiadása.)
- Február 7: Agyagösszergényben a 3 hónapos téli gazdasági tanfolyam ünnepélyes záróvizsgája.
- Február 8: Újra megalakult a Soproni Iparosdalárda.
- Február 14: A városházán C. B. postai rendszerű, 70 állomásig bővíthető távbeszélőberendezés felszerelését határozzák el. Költség: 2000 P.
— A kisipari mintaműhely átépítésének költségei: 25.585 P.
— A Tallián-utcában esővízcsatorna építését határozza el a város. Költség: 10.000 P.
— A hordójelző hivatalt áthelyezik a Festetich-majorba.
— Fertőmeggyes község a fertőmeggyesi városi tulajdont képező fertőterület megvételére tesz ajánlatot.
— A volt Schwarz Viktor-téglagyár délnyugati részében az anyagkitermelés következtében földcsuszamlások keletkeztek. A városi közgyűlés a legsürgősebb feltöltések és vízelvezetési munkákra 16.000 P-t engedélyez.
— A csatornázásról új szabályrendeletet alkotnak.
— A városi közgyűlés az állami Széchenyi István gimnázium összes földemeinek kicserélését elrendeli. Költség: 123.000 P. A kormány 70.000 pengő államsegélyt ígért.

- Február 20: Márkus Ferenc dr. ügyvédet a róm. kath. hitközség elnökévé választják.
- Március 5: A Hegykő községben január hó elején megnyílt kéthónapos szabásati tanfolyam záróvizsgája. A tanfolyamon 40 hallgató vett részt.
- Március 10: Sopron törvényhatósági kisgyűlése a Kurucdombra tervezett kat. templom építési helyéül a marhavásártér egy részét jelöli ki.
- Március 20: A belügyminiszter 14 napra betiltotta a „Sopronvármegye” c. napilapot.
- Március 22: A németbirodalmi hadsereg egy különítménye Sopron határában üdvözölte a soproni huszárezredet a magyar hadsereg képviselőjében.
- Március 24: Tűzvész Vitnyéden. Elhamvadt 28 lakóház, 35 gazdasági épület, a felhalmozott terményekkel együtt; sok állat elpusztult. Pár nap mulva újabb tűzvész pusztított el 5 lakóházat és több kisebb gazdasági épületet. A kár mintegy 70.000 P.
- Március 27: Az Orsz. Faluszövetség Nagycenken Széchenyi-emlékdalosversenyt rendezett 9 dalárda részvételével. Díjnyertes — immár másodjában — a csapodi dalárda.
- Bermann Géza nyug. posta műszaki igazgató 66 éves korában elhunyt.
- Március 28: Kelényi Géza ny. postafőigazgató, h. államtitkár 72 éves korában meghalt.
- Március 31: Domokos Sándor törvényszéki tanácselnök nyugalomba vonult.
- Április 2: A soproni kamarazene-együttes a rádióban hangversenyzett.
- Skerlán Gyula ny. r. kat. elemi iskolai igazgató 62 éves korában elhunyt.
- Április 3: Steffler Lajos kinevezése a soproni törvényszék új elnökévé.
- Április 4: A Kurucdombon megnyílik a Jány-alapítvány költségén egy megfelelő otthon.
- Április 12: Tűzvész Hidegségen. Leégett 4 lakóház, több gazdasági épület, számos állat elpusztult. A kár 31.000 P.
- Április 20: A barbacsi postaügynökség megkezdette működését.
- Április 28: A város elhatározza, hogy az 1921. évi népszavazás megörökítésére a „Zrínyi” tisztii leánynevelőintézet falán — amely intézetben a szavazás eredményének összeszámlálása megtörtént — emléktáblát helyez el.
- A háromszögelési munkák elvégzését a város elhatározza. Költség: 8000 pengő.
- Levente-otthon létesítésére 3500 pengőt szavaz meg a város. E célra a Festetich-majorban két lakásrészt átalakítanak.
- A géperejű bérkocsiipar gyakorlására vonatkozó városi szabályrendeletet módosítják.
- A város elhatározza, hogy a Mátyás király-utcában a kocsutatót és gyalogjárókat 50.000 P költséggel megépítteti.
- Néhai vitéz Gömbös Gyula volt miniszterelnök szobrának költségeire 1000 pengőt szavaz meg a város.
- A város elhatározza, hogy a Wälder József- és Alsólövércs-utcákban a szennyvíz-közcatornát megépítteti. Költség: 36 000 P.

- A város elhatározza, hogy a Rákosi-útból kiágazó, a Lenk-téglagyárhoz vezető utat a dűlőút csatlakozásáig 7000 pengő költséggel bazalt makadamburkolattal építteti ki.
- Néhai Lewinszky Anna a Wälder József-utca 11. számú házát közjótékonyosági célra a városra hagyta.
- Május 4—6: Pedagógiai kiállítás a Deáktéri ev. iskolában.
- Május 8: A szombathelyi Schola Cantorum hangversenye.
- Május 17: Megalakult a Légvédelmi Liga soproni osztálya.
- Május 21—23: A huszárezred lovasünnepélyt rendezett.
- Május 29: A festőteremben megnyílt a természet- és állatvédelmi kiállítás. (A Soproni Városszépítő Egyesület: Természet- és Állatvédelmi Osztály rendezésében.)
- Július 1: A kereskedelemügyi miniszter elrendelte a bécs—sopron—balatoni útvonal korszerű átépítését.
- Június 2: Sopron vármegye közgyűlési termében, Széchenyi János gróf indítványára, ünnepség keretében kifüggesztették a keresztet.
- Június 2—4: Könyvnap Sopronban.
- Június 3: A soproni református hitközség első harangját felavatták.
- Június 5: ifj. Storno Ferenc, a soproni festőművészek nesztora, 86 éves korában meghalt.
 - Papp-Váry Elemérné emléktábla-alapra az adománygyűjtés megindul.
- Június 10: Sopronban és a környéken erősen terjed a száj- és körömfájás.
- Június 17: Dr. Brányi Géza OTI-főorvos 48 éves korában meghalt.
- Június 21: Az Aranyvonat a Szent Jobbal Sopronba érkezik.
 - Holl Jenő dr., a Gy. S. E. V. üzletigazgatója Budapesten meghalt.
- Június 25—26: A Soproni Magyar Férfidalkör második helyre került a Király-díjas csoportban a székesfehérvári dalosnapon.
- Július 2: A Tschurl-átjáró (Széchenyi-tér 3. sz. ház) lebontását megkezdik.
 - Sopronmegyei jegyzők nagygyűlése.
- Július 3: A soproni felső ág. h. evang. egyházmegye közgyűlését tartja. A lemondott Scholtz Ödön esperes helyébe Ziermann Lajos igazgató-lelkészt választják.
 - A kamarai kerület kereskedő egyesületei vándorgyűlést tartottak.
 - Tűzvész Pinnyén. (18 pajta és 3 lakóház leégett.) A kár 53.000 P.
- Július 6: Vitéz Szepessy Aladár ny. altábornagy, a Tész soproni kerületének elnöke, 71 éves korában elhunyt.
- Július 9: Sopron vármegye törvényhatósági bizottsága a „Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap”-ra 6000 pengőt szavaz meg. — A megyei tisztviselők és az ezekkel együtt működő állami hivatalok tisztviselői erre a célra havi illetményeiknek 1 százalékát ajánlották fel.
 - Schranz Mihály ny. ev. tanító, címzetes igazgató 90 éves korában meghalt. A szülőoktatás meghonosítója. Szül. Villámos (Vas m.) 1848.
- Július 15: A soproni járás községekben július 15-től kezdve áttértek a postatakarékpénztári pénzkezelésre.
- Július 19: Az Erzsébetkertben kivirágzik egy banánfa (Musa ensete).
- Július 24: A Soproni Polgári Lövészegylet löversenye.

- Július 26: Sopron város a Nemzeti Repülő Alapra 10.000 pengőt ad.
- Július 29: Az árkormánybiztos intézkedését kéri a polgármester az árdrágítás letörésére.
- A város a Sopron városi és megyei vitézek zászlajára 200 pengőt adományoz.
 - Tolnai Vilmos pécsi egyetemi tanár siremlékének felavatása az ev. temetőben.
 - A reál gimnázium tornacsarnokának tatarozására 6000 pengő államsegélyt adott a kultuszminisztérium.
 - A törvényhatósági bizottság elhatározza, hogy a Honvéd-úton és a Lővér-fürdő mellett új transzformátor-állomásokat létesít.
 - A csornai téli gazdasági iskola és állandó szaktanácsadó-állomás felállítását, illetve építését megkezdették. Az intézmény, egyelőre bérelt helyiségben, nov. 1-én kezdi meg működését.
 - A Soproni Lovasegyesület lovasünnepélye a lövérkörúti pályán.
 - A farádi róm. kath. egyházközség „Szent István” kultúrházát felavatják.
- Július 30: Bornemisza Géza iparügyi miniszter a nyári egyetem megnyitására Sopronba érkezik.
- Július 31: A nyári egyetem megnyitása. (Ezzel kapcsolatban aug. 11—18-ig erdőmérnök továbbképző tanfolyam.) Résztvevők száma: 729. Előadások száma: 51, továbbképző tanfolyamnál: 24.
- Augusztus 1: Dr. Sopronyi-Thurner Mihály polgármesterré választásának 20-ik fordulója.
- Életbelép Sopronban a mezőgazdasági munkaidő- és munkabérmegállapítás.
 - A városzéli telepítés tanulmányozására a városi szociálpolitikai és telepítési bizottság Bécsbe megy.
 - A városi vegyvizsgáló állomást a Festetich-majorba helyezik el.
 - A Liszt Ferenc Zeneiskola a Csengery-u. 13. sz. házba költözik.
- Augusztus 5: Az Állami Felső Építőipariskola szünidei felvételének 3. füzeté: „Sopron építészeti műemlékei” megjelent.
- Augusztus 7: A kópházi renovált templom felszentelése.
- Augusztus 11: A Szent György-utcában megkezdik a csatornázást.
- Augusztus 18: Ünnepelesen bezárult a soproni Nyári Egyetem.
- Augusztus 19: 30 éve, hogy Hartmann testvérek az Ikvahídon Elektro-Bioskop néven (ma Elite-mozgóképszínház) megnyitották az első soproni mozgóképszínházat.
- Augusztus 20: Szent István búcsú és zászlóavatás az István turista menedékháznál.
- Hadiemlékmű és országzászló felavatási ünnepély Osliban.
- Augusztus 26: A balfi postán nyilvános távbeszélő állomást állítottak fel.
- Szeptember 1: A Széchenyi-gyűjtemény megnyitása a Storno-házban.
- Az agyagosszergényi postaüagnökség megkezdte működését.
- Szeptember 2: A két hét óta tartó vasöntödei sztrájk véget ért.

- Szeptember 3: A Soproni Városi Mozdóképszínház 25 éves jubileuma. (Megnyílt 1913. szept. 3.)
- Szeptember 8: A soproni ipartestület kézműipari kiállítása a kaszinó termeiben. (Szept. 8—19.)
- A Katolikus Legényegylet mestervizsga előkészítő tanfolyamot tart Sopronban.
- Szeptember 11: Bélyegkiállítás megnyitása a kaszinóban. (Szept. 11—20.)
- Szeptember 12: Az Ógabonátér 44. sz. ház udvari részének lebontásakor I. Lipót és Mária Terézia korabeli aranyérmeket találtak.
- A KISOK úszónapja a középiskolai tanulók számára.
- Szeptember 13: Tűzoltótanfolyam nyílik meg 60 hallgatóval. — Tart: szeptember 22-ig.
- Szeptember 14. Fertőszentmiklós községben 6 lakóház leégett. A kár 8000 P.
- Szeptember 15: Sopronbánfalva, Ágfalva és Fertőrákos villamosításának közgazgatási bejárása.
- Szeptember 16: A Dr. Barry & Co. autóbuszvállalatot (Sopron—Wien) a németbirodalmi posta veszi át.
- Szeptember 17: A Gazdasági Egyesület termény- és baromfikiállítása megnyílik. (Szeptember 17—19.)
- Szeptember 18: A Brennbergbányai Bányászdalárda 20 éves jubileuma.
- A magyar vasutasok Széchenyi-zarándoklata Sopronba.
 - Sakkverseny Sopronban.
 - A soproni vasutas-lövészek megnyerték a férfiak és hölgyek versenyét.
- Szeptember 21: Tüntető felvonulás a Felvidék felszabadításáért.
- Szeptember 24: Sopron vármegye törvényhatósága elhatározta, hogy a csornai községi Margit-kórházat átveszi.
- Sopron megye törvényhatósága táviratban köszöntötte vitéz Horthy Miklós kormányzót, Imrédy Béla miniszterelnököt és Kánya Kálmán külügyminisztert a békés revízióért folytatott munkálkodásukért, továbbá a Ducet, Hitler Adolfot, Moscicki lengyel köztársasági elnököt és lord Rothermeret, a magyarság barátait, a magyar igazság érvényesüléséért folyó törekvések támogatásáért.
 - Sopron vármegye törvényhatósága az általános népvédelem céljaira közjóléti alapot létesített és közjóléti bizottságot szervezett. Az alap bevételeit a törvényhatóság évről-évre költségvetésileg biztosítja.
 - Gévy-Wolff Lajos, Sopron vármegye alispánja 47 évi szolgálat után nyugalomba vonult. A törvényhatóság, kiváló érdemei elismerésül, örökös tagjai sorába iktatta.
- Szeptember 28: A bodonhelyi Rába-híd ünnepélyes felavatása.
- Szeptember 30: Mérey Kálmán dr., a soproni kat. gimnázium igazgató-tanára 76 éves korában meghalt. Sopronban 40 évig tanárkodott.
- A városi törvényhatósági bizottság távirattal üdvözölte Mussolini olasz miniszterelnököt, Hitler kancellárt, a lengyel államfőt, az angol és francia miniszterelnököt a müncheni egyezmény megkötése alkalmából.
 - A törvényhatósági bizottság kimondja, hogy 1939. jan. 1-től kezdve

a törvényhatósági úthálózatba átveszi a sopron—harkai és a sopron—pozsonyi állami közút 7132 km hosszú szakaszát.

- A város a Győr—Sopron—Bécs átkelési közút megépítésével kapcsolatban a Győri-úton, Kőfaragó-téren, Domonkos-, Ötvös-, Artner-, Lackner-utcában közcsatornák építését határozza el 298.000 P költségen.
- A város elhatározza, hogy üzemi helyiségek elhelyezésére kétemeletes épületet emel a városi villanytelepen 181.000 pengő költséggel.
- A város elhatározza, hogy a Lackner Kristóf-utca meghosszabbításában fekvő városi építőtélken (villanytelep) 12 munkáslakást épít 124.000 pengő költséggel.
- Légoltalmi szempontból kiegészítik az építési szabályrendeletet.
- A város a légoltalmi költségvetést 502.759 pengőben állapítja meg.
- A városi törvényhatósági bizottság az 1939. évi költségelőirányzatot tárgyalta. Pótadó: 50%.
- A város egy II. o. gazdasági állást szervez.
- A városi törvényhatósági bizottság a róm. kat. és az evang. hitfelekezetek iskolasegélyét 25.000 pengővel felemeli. Ebből a kat. hitközség 60%, az evang. 40%-ot kap.

Október 2: A Sopronban nevelkedett *Torkos László* magyar költő 100. életévét érte el. Ez alkalomkor költeményeinek újabb kötetét adta ki.

Október 3: A pécsi Erzsébet-tudományegyetem év. hittudományi karának ünnepélyes megnyitása.

- Megkezdték a szüretelést.

Október 4: Tolnay Andor színtársulata megkezdi előadásait.

Október 5: Légvédelmi okokból távbeszélőt szerelnek fel a Károly-kilátón.

Október 6: A róm. kat. iskolaszék elhatározza, hogy iskolaorvosi intézményt létesít azonnali hatállyal.

- Sopron ifjúsága a Hittudományi Kar hallgatóinak kezdeményezésére pénzalapot létesít a visszacsatolandó magyarságnak nemzeti életünkbe való bekapcsolása és intézményeinek helyreállítása céljából.
- Hazafias ünnepély keretében nyílik meg a soproni szabadegyetem. (Rendezi: a Társadalmi Egyesületek Szövetsége, Sopron város iskolánkívüli népművelési bizottsága, az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga.)

Október 7: Az árkormánybiztos a város területén a zsír árát: 1'80, a háj árát: 1'80, a szalonna árát 1'78, a sertéshús árát 1'60 pengőben állapította meg.

- A Soproni Hirlap c. napilap szerkesztősége a Nemzeti Hiszekegy költője: Papp-Váry Elemérné emlékének megörökítésére emléktábla-alapot létesített; a közadakozásból befolyt 268'50 P összeget a város polgármesterének adták át abból a célból, hogy jelöltesse meg azt a házat, amelyben a költőnő soproni tartózkodása alatt otthont talált.
- A Sopronvármegye c. napilap gyűjtést indít a Felvidék felségélyezéséért.
- Az evang. líceum ifjúsága többszáz nemzeti zászlót gyűjtött a felszabaduló Felvidéknek.

- Október 8: Dr. farádi Szilvász Kálmán ny. vármegyei tiszti főorvos 71 éves korában meghalt.
- A város két címeres zászlót ad a soproni gyalogezrednek.
 - Sopron vármegye kisgyűlésének tagjai 270 P összeget adtak zászlóbeszerzésre a Felvidék számára.
- Október 9: A kat. konvent a kurucdombi templom építésére 80.000 pengőt szavazott meg.
- A kat. konvent díszközgyűlésében hódol Szent István emlékének.
 - Csik Ferenc soproni amatőr ezüstérmes nyert a luxemburgi fotóvilágkiállításon.
- Október 11: A Dunántúli Ev. Egyházkerület intézményei gyűléseit tartják Sopronban.
- Október 12: A polgármester táviratilag üdvözli a felszabadult Sátoraljaújhegy és Ipolyság városokat.
- Október 13: A kir. tanfelügyelő bejelenti, hogy az idei tanévben a soproni evang. elemi iskolában a VIII., a kat. elemi iskolában a VII. osztály megnyílt.
- Október 15: A kat. konvent napközi otthona megnyílik.
- Október 16: Mihályiban felszentelik az evangélikusok új tornyát és harangját.
- A csehektől megszökött tizennégy magyar katona érkezett Sopronba.
- Október 17: Az Országos Társadalombiztosító Intézet soproni székházának építését megkezdik a Gensel Ádám-utcában.
- Október 20: Imre Sándor egyetemi tanár „A nők és a nemzet sorsa” címmel előadást tart.
- Október 21: A ragadós száj- és körömfájást Sopronban megszüntnek nyilvánítják.
- Tűz pusztított Bősárkányban.
- Október 23: A Tesz soproni kerülete a Frontharcos Szövetség soproni csoportjával revíziós nagygyűlést tartott a Petőfi-téren.
- A sopronbánfalvi kőfejtő fölé épült cserkészszákháza felszentelték.
- Október 25: Társadalmi akció indul meg Sopronban a katonaságnak téli ruhával való ellátására.
- 8718 személy részére elkészültek a nyilvános óvóhelyek Sopronban.

Sopron bibliográfiája.*)

- Bartos Géza*: Civitas fidelissima. Soproni levél. (Debreceni Ujság Hajdúföld, 42. évf., 183. sz., 1938. aug. 14.)
- Soproni emlékek. (Debrecen, 25. évf., 154. sz., 1938. júl. 10.)
- Bereczky Sándor*: Soproni emlékeim. (Soproni Ev. Líc. Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Becht Rezső*: Soproni évszakok. Nyár. (Soproni Szemle, II. évf., 1938. 4. sz., 179—185. o.)

*) 1938 okt. 31-ig.

- Soproni évszakok. Tavasz. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 118—123. o.)
- Líceumi tanárok — líceumi diákok. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Belitzky János:** A nyugatdunántúli és felvidéki besenyő telepek. (Domanovszky-Emlékkönyv, 59—95 l. Budapest, 1937.)
- Berecz Dezső dr.:** Második négyes. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Diákemlékek. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 184—190. o. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Björn Collinder dr.:** A leghivebb város. (Megjelent a Nya Dagligt Allehanda svéd napilap 1936 jún. 3. számában. Báró Podmaniczky Pál dr. fordítása. 8—r., 11 l. — Scarbantia könyvsorozat 3. sz. Sopron, 1938.)
- Bruckner Győző:** Visszaemlékezés a soproni ev. líceumban eltöltött diákévekre. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Csaba József:** Berzsényi él. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- A diákküti forrás meséje. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 65. o. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter ny.)
- Csatkai Endre dr.:** A Soproni Exlibris Története. (Összeállította Missuray Krug Lajos és Thier László közreműködésével. — Scarbantia helytörténeti könyvsorozat. 5. sz., 8°, 32 l., 32 tábla. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter ny.)
- Idegenek a régi Sopronról. (Levéltöredékek, útinaplók.) 1487—1841. (Scarbantia könyvsorozat, 2. sz., Sopron, 1938.)
- Apróságok a régi soproni kórház multjáról. (Soproni Hirlap, 25. évf., 118. sz., 1938. máj. 26.)
- A gróf Szapáry-kastély Bükön. (Soproni Szemle II. évf., 1938., 4. sz., 248—256. o.)
- Régi soproni nyomdák. (Soproni Hirlap, 25. évf., 122. sz., 1938. jún. 1.)
- Régi soproni könyvesboltok. (Soproni Hirlap, 25. évf., 123. sz., 1938. jún. 2.)
- Novák János soproni festő Széchenyi István vizsgáztatója. (Soproni Hirlap, 25. évf., 126. sz., 1938. jún. 5.)
- ifj. Storno Ferenc 1851—1938. (Soproni Hirlap, 25. évf., 127. sz., 1938. jún. 8.)
- Régi licisták albumai. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 132—143. o.)
- Lorettói óra a soproni orsolyita zárda iskolai múzeumában. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 168. o.)
- Dobiaschowszky Ferenc bécsi festő művei Sopronban. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 168. o.)

- Mikor épült az ágfalvi katolikus templom? (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 169. o.)
 - A városi mosóhely (Waschstatt). (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 169. o.)
 - A soproni színház ruhatára 1800-ban. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 170. o.)
 - Sopron és Pozsony összefonódott multja. (Soproni Hirlap, 25. évf., 231—232. sz., 1938. okt. 13—14.)
 - Liszt Ferenc keresztszülei soproniak voltak. (A mester születésének 127. évfordulójára, 1811. okt. 22.) (Soproni Hirlap, 25. évf., 239. sz., 1938. okt. 22.)
 - Sopron és a Felvidék régi személyes kapcsolatai. (Soproni Hirlap, 25. évf., 240. sz., 1938. okt. 23.)
 - Komárom, a soproni Magyar Társaság életrekeletje. (Soproni Hirlap, 25. évf., 245. sz., 1938. okt. 29.)
 - Nagycenki kulisszák Csokonai Vitéz Mihálynál. (Soproni Hirlap, 25. évf., 247. sz., 1938. nov. 1.)
 - Az ócsai és enesei Torkos-család soproni nevezetes tagjai. (Soproni Hirlap, 25. évf., 219. és köv. sz., 1938. szept. 29.)
- ifj. Csemegi József*: Sopronbánfalva középkori templomai. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 4. sz., 196—203. o.)
- Csengey Gusztáv*: Sopronban. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Csipkés Kálmán*: Régi soproni egyházi ruhák. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 4. sz., 235—240. o.)
- Cs.(ipkés) K.(álmán)*: Újabban szerzett órák. (A városi múzeum közl.) (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 4. sz., 246—247. o.)
- E v. H.*: Schuschnigg's Schul. (Az Oedenburger Zeitung terjesztésének adatai Bécsben, 1936.) (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 204. sz., 1938. szept. 11.)
- Fejér Lajos*: Egy kis séta, mely nagyra nő. (Király-várás Sopronban.) (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Főző Géza*: Soproni gesztenyések. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 148—156. o.)
- Gregorius, Friedrich*: Herbst am Burgstall (Vers.) (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 230. sz., 1938. okt. 12.)
- Hajas Béla*: Soproni emlékek. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Hamvas Béla*: Líceumi emlékek a nyolcvanas évekből. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Köszöntünk Sopron! (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
 - Az emlék tanít. (A soproni ev. líceum hősi halottainak emléktáblájára.) (Vers.) (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 149—150. o. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)

- Horkay Béla*: Soproni ének. (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Horváthné Rapaics Judit*: Ligeti Antal. (Soproni festőművész életrajza.) (Budapest, Sárkány-nyomda, 1938.)
- Jánossy Gábor*: Diákéveim. (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Jeszenszky Károly*: A találkozó. (Rajz a soproni Ev. Liceumi Diákszövetség 1922. jún. 29. ünnepéről. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Kapi-Králik Jenő*: Mit kaptam a liceumtól. (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Kapuy Vitál*: Egered. Helytörténeti tanulmány. I. Egered története. II. Egered neve és fekvése. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 124—132. o.)
- Kertész János dr.*: Sopron a magyar kultúra végvára. (Városkultúra, 1938., 13—14. sz., 143. o.)
- Sopron idegenforgalma és az Anschluss. (Magyar Fürdőélet és Idegenforgalom, 1938. szept.—okt., 5. o.)
- Kniezsa István*: Magyarország népei a 11. században. [Sopron vármegye magyar, besenyő és frank-bajor települései.] (Különlenyomat az Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján c. mű 2. kötetéből. Budapest, 1938. 364—472. o. Egy térképmelléklettel.)
- A nyugatmagyarországi besenyők kérdéséhez. (Domavoszky-Emlékkönyv, 323—337. o. Budapest, 1937.)
- Kokas Lajos dr.*: Szemlélődés a Löverek körül. (Soproni Hirlap, 25. évf., 190. sz., 1938. aug. 25.)
- Láng János*: Traeger Ernő — a Liceumi Gyorsíró Körben. (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- László Ernő*: A peresznyei gróf Berchtold-kastély. (Soproni Szemle, II. évf., 3. sz., 157—159. o.)
- Lauringer Ernő*: Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 144—148. o.)
- Lauringer E.—Csipkés K.*: A városi múzeum gyarapodása 1937-ben. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 160—162. o.)
- Legány Dezső dr.*: Soproni népviseletek. II. Kapuvár népviselete. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 4. sz., 256—260. o.)
- vitéz Magassy Sándor*: Az Evangélikus Liceumi Diákotthon. (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 40—53. o. Röttig-Romwalter ny. 1938.)
- A lélek otthona. (A Diákotthon ünnepélyes felavatása alkalmára.) (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 53—54. o. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter ny.)
- Marusák Pál*: Pályakezdemény a liceumban. (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Mesterházy Ernő dr.*: Diákszövetségünk hivatása. (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 6. o. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter-nyomda.)

- Mihalovits János*: Amit a Fertő nádrengetege mesél... (Soproni Hirlap, 25. évf., 183. sz., 1938. aug. 14.)
- Mikola Sándor*: Megemlékezés Renner Jánosról. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Mollay Károly dr.*: Középkori soproni családnevek. (8—r., 66. l. Budapest, 1938.)
- Adalék Sopron régi helyrajzához. (Soproni Szemle II. évf., 1938., 4. sz., 263—262. o.)
- Nagy Sándor*: Egy öreg licista emlékezései a 60-as évekre. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 69—75. o. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Nemenz Irén*: Hol lakott és mivel töltötte idejét Sopronban Papp-Váry Elemérné? (Soproni Hirlap, 25. évf., 126. sz., 1938. jún. 5.)
- Németh Sámuel*: Húsz év a Soproni Evangélikus Líceumi Diákszövetség történetéből. 1918—1938. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 9—36. o. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter ny.)
- Németh Sára*: Kolbenheyer Móric. (8°, 88 l., Minerva-könyvtár, 124. sz. Budapest, 1938. Kir. Magy. Egyetemi nyomda.)
- Párkányi Norbert*: Sopron (emlékül). Vers. (Sopronvármegye, 40. évf., 148. sz., 1938. júl. 17.)
- Payr Sándor*: A soproni liceum negyedfélszázados jubileumára. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Pröhle Henrik*: A mi kedves soproni Alma Materünk. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Pröhle Károly dr.*: Diák búcsúzás — viszontlátásra. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Takács Gábor huszárkapitány „Limanova legnagyobb magyar hőse”. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 145—149. o. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Pröhle Vilmos dr.*: Emlékezés Thiering Károlyról. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Emlékezzünk régiekről. (Soproni Ev. Líc. Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Radó István*: Gróf Széchenyi István könyvtárának töredéke Sopron sz. kir. város közkönyvtárában. (Magyar Könyvszemle, 62. évf., 3. foly., 1938., IV—VI.)
- Reitter, Michael*: Prähistorische Fabeln. (Erzählung im Fabelkleid.) (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 136. sz., 1938. jún. 19.)
- Prähistorische Fabeln. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 123. sz.)
- Rempert Elek dr.*: A liceumtól a honvédlaktanyáig. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Renner János dr.*: Megemlékezés Bothár Dánielről. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Fózsás Pál*: Gömbös Gyula, a kis licista. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938.) Sopron, Röttig-Romwalter ny.)

- Ruhmann Jenő dr.:* A Soproni Evangélikus Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 8—r. 221 l., 26 kép. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter ny.
- A deákkúti búcsúzó. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 54—57. o. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter ny.)
- Sárkány Ferenc:* Márciusi emlékezés. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Schindler András dr.:* 25 év. (A városi mozgófényképszínház jubileuma.) (Soproni Mozi — Soproni Notesz Hetilap, 8. évf., 14. sz., 1938. okt. 2.)
- Soós Imre:* Ősi rábaközi parasztnemzetségek. (Soproni Hírlap, 25. évf., 126. sz., 1938. jún. 5.)
- Ősi rábaközi parasztnemzetségek. (Soproni Hírlap, 25. évf., 145. sz., 1938. júl. 1.)
- Storno Miksa:* Római-kori leletek Sopron Belvárosából. (Az 1938. jún. 1-ig végzett csatornaépítés közben talált leletek.) (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 4. sz., 221—234. o.)
- Sümeghy Zoltán:* Két nap a pápakörnyéki hadgyakorlaton soproni katonák között. (Sopronvármegye, 40. évf., 197. sz., 1938. szept. 17.)
- Szieberth Imre:* Ami tetszett és ami nem tetszett. Beszámoló soproni nyaralásom alatt összegyűlt észrevételeimről. (Sopronvármegye, 40. évf., 190. sz., 1938. szept. 8.)
- Thier, Ladislaus:* Alte Einblattdrucke. X. An der Wiege der Soproner Sparkasse. XI. Eintreibung der Steuern mit Militärgewalt. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 109—110., 234. sz., 1938. május 15., 17., okt. 16.)
- Aus alten Büchern. VI. „Gegen Klatsch- und Verläumdungssucht...“ VII. Leichenrede auf Michael von Ugróczy. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 115—116., 235—236., 238. sz., 1938. máj. 22., 24., okt. 18—19., 21.)
- Aus meiner Széchenyi-Mappe. I. Tage des Glückes. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 242—245. sz., 1938. okt. 26—29. sz.)
- Weinausfuhrsschwierigkeiten schon vor fast 90 Jahren! (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 126. sz., 1938. jún. 5.)
- Seidenbaugesellschaft löst sich auf und andere Berichte einer alten Wiener Zeitung über Sopron. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 142. sz., 1938. jún. 26.)
- Ein literarisches Denkmal Moriz Kolbenheyers. (Oedenburger Zeitung, 91. évf., 144. sz., 1938. jún. 29.)
- 300 Jahre Soproner Exlibris-Kultur. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 187. sz., 1938. aug. 20.)
- Győrer deutsches Theater von 1742 bis 1885. (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 230. sz., 1938. okt. 12.)
- Tompa Kálmán:* A soproni diákok, A soproni főiskola 350. évfordulója emlékére. (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Torkos László:* A soproni diákbanda. (1856.) (Soproni Ev. Líceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Röttig-Romwalter ny.)
- Sopron. (Vers a Líceumi Magyar Társaság fennállásának emlékére.)

- (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 66—67. o. Sopron, 1938. Röttig-Romwalter ny.)
- Thirring Gusztáv dr.*: Magyarország népessége II. József korában. (4—r. 192 l. 8 térképpel. A Magy. Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1938.)
- Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 4. sz., 186—195. o.)
 - Földrajzi visszaemlékezés. (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
 - Die Bevölkerung Ungarns zur Zeit Josephs II. Die Hauptergebnisse der Zählungen von 1784—1787. (Sonderabdruck des Journal de la Société de Statistique Nr. 2—3. 1938.)
 - Die ungarische Volkskonskription vom Jahre 1804. — (A Magyar Stat. Társaságban 1935 dec. 3-án tartott előadás.) Különnyomat: Journal de la Société Hongroise de Statistique, XIV. Année 1936. Nr. 1.
- Töpler Kálmán dr.*: Diákéveimből. (Soproni Ev. Liceumi Diákszövetség emlékkönyve 1918—1938. 77—83. o. Sopron, Röttig-Romwalter ny.)
- Veszélka László dr.*: A Bünker-kéziratok sorsa. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz., 167. o.)
- Gondolatok a székesfővárosi iparrajziskola kiállításán. (A soproni városi rajziskoláról, 1778.) (Soproni Szemle, II. évf., 3. sz., 167. o.)
 - A soproni rajziskola története. (Első közlemény: 1778—1799.) (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 4. sz., 203—220. o.)
 - Ehrlinger János magánrajziskolája Sopronban. (1817—1820.) (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 4. sz., 261—262. o.)
 - Révai Miklós és Sopron. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 262—263. o.)
- Weinberger Adolf*: Ifj. Storno Ferenc. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 4. sz., 241—245. o.)
- Wiczán Dezső dr.*: Payr Sándor 1861—1938. Nekrológ. (Soproni Szemle, II. évf., 1938., 3. sz. 113—118. o.)
- Zirczy Loly*: Búcsú Soprontól. (Soproni Hirlap, 25. évf., 183. sz., 1938. aug. 14.)

*

A Magyar Kir. Állami Felső Építőipariskola 1936—37. tanév szünidei felvételei. 10. füzet. Sopron város építészeti műemlékei. III. rész. (4—r. 1—7. l., 39 tábla. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.)

Sopronmegyei Népviselet. I. Kapuvár. (Soproni Szemle, II. évf., 3. sz., 162—166. o.)

Soproni irodalom.

- Thirring Gusztáv dr.**: Magyarország népessége II. József korában. *Bpest. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet R.-T., 1938. (Magyar Tudományos Akadémia kiadása.)*
- A szerzőt már fiatalkorában érdekelte II. József népszámlálása. Négy évtizeden át gyűjtötte 46 vármegye községeinek adatait és ezeket most tudományos feldolgozásban közzétette. II. József népösszeírásainak adatai csak hézagosan s sokszor hibásan kerültek eddig nyilvánosságra. Thirring Gusztáv dr. most

a felkutatott számanyagot, amely ma már szinte hozzáférhetetlen, vármegyék és városok szerint haladó részletezéssel dolgozza fel. II. József népszázeírása az első magyar általános népszámlálás, amely a korszerű népszámlálás lényegét és jellegét is megközelíti és nemcsak a statisztika története szempontjából érdekes. Habár ez az összeírás elsősorban katonai célt szolgált, a 18. század népessége művelődési és gazdasági életének mégis tükörképe. Így becses forrása népességtörténetünknek.

A József-féle népszázeírást a törvényhatóságok törvényellenesnek tekintették, ezért elhatározták, hogy az egész összeírás anyagot és a népesedési könyveket megsemmisítik. Szerencsére az összeírások főeredményei az Országos Levéltárban és több törvényhatósági levéltárban fennmaradtak. Ezeket a számadatokat dolgozta fel három részben a szerző.

Az első részben általános jellemzést ad az országról, ez a legfőbb szempontokat kidomborítja. Topográfiai részletezésbe nem megy. Összegyűjtötte itt a területi, demográfiai, társadalmi és városi adatokat.

A második részben a felkutatott anyagot táblázatokban teszi közzé. A harmadikban pedig a népszámlálásokra vonatkozó főbb rendelkezések, utasítások, jelentések és felvételi minták szövegét ismerteti. Ezek a szervezésről és végrehajtásról adnak képet. Thirring Gusztáv dr., aki városunk díszpolgára, ezzel az óriási szorgalommal és ismert szaktudásával megírt művével megint úttörő munkát végzett. Megrajzolta a kertet, megmutatta az utat, amelyen haladni lehet. Topográfiai kitöltése most már a helyi kutatók feladata. Tudományos irodalmunk ezzel a

munkával ismét nagy értékkel gyarapodott.

F. J. dr.

*

Ennek a műnek német kiadása „Die Bevölkerung Ungarns zur Zeit Josephs II. Die Hauptergebnisse der Zählungen 1784—1787” címen a Journal de la Société de Statistique 1938. évf. 2—3. számában lapunk zártakor jelent meg.

Thier László: Scabantia-könyvek. Sopron, 1938.

A „Soproni Szemle” már felhívta a figyelmet az ez évben megindult „Scabantia”-könyvsorozat első számára, Thier László-nak „Adatok az 1849. június 13-iki csornai ütközet” c. tanulmányára (II., 174. l.). Azóta újabb három szám látott napvilágot. — *Csatkai Endre* „Idegenek a régi Sopronról” c. kötetében 1487-től 1841-ig fennmaradt s Sopronra vonatkozó levéltöredékeket és útinaplókat állított össze. Nagyon szerettük volna azonban, ha *Csatkai Endre* a szép képekkel díszített kötetben a levelek és útinaplók lehetőleg teljes jegyzékét is közölte volna. — Ehhez a számhoz szervesen kapcsolódik *Collinder Björn* uppsalai egyetemi tanárnak tanulságos cikke „A leghívebb város”-ról, amelyben a világháború után fájdalmassá vált nyugat-magyarországi kérdésre is kitér. Jó gondolat volt tehát északra jött meleg, tárgyilagos sorait magyar és német nyelven hozzáférhetőbbé tenni. — Legújabban jelent meg „A soproni exlibris története”. Ezt *Missuray-Krúg Lajos* és *Thier László* közreműködésével *Csatkai Endre* állította össze. Több mint 70 soproni könyvjel gyönyörű hasonmása Sopron régi városias műveltségéről tanuskodik. A könyvjel rövid története után a soproni könyvjel háromszáz

éves multjával, majd az újabb, könyvjelet rajzoló soproni művészek legfontosabb életrajzi adataival ismerkedünk meg. Így ez a kötet a majd megírandó soproni művészet-történetnek becses forrásul szolgálhat. Ezen túl azonban a magyarországi művelődés történetéhez szolgál

ta értékes adalékot. Könyvvel és könyvszeretettel ugyanis szorosan összefüggnek egymással. A Lackner Kristóf dr. polgármesterrel († 1631) meginduló könyvjelművészet bizonyára nem egyedülálló jelenség Nyugatmagyarországon. Ezért volna nagyon fontos a még fellelhető régi és újabb *sopronmegyei* könyvjelek összegyűjtése. Erre a munkára pedig elsősorban maga a kiadó, *Thier László* vállalkozhatnék, aki költséget és fáradságot nem kímélve adja példáját a magyar művelődést *önzetlenül* szolgáló s városát szerető soproni polgárnak. Külön elismerés illeti meg a soproni Röttig-Romwalter-nyomdát a kötet mintaszerű kiállításáért.

Remélhetőleg a helytörténetírás jelentőségét felismerő közönség támogatni fogja ezt a Soproni Szemle mellett működő vállalkozást s hozzájárul ahhoz, hogy helytörténetírás tekintetében külföldi szomszédainktól ne maradjunk el. A kiadványokat

könyvgyűjtők is bátran sorozhatják könyveik közé.

Mollay Károly dr.

Soós Imre: Ósi rábaközi parasztnemzetségek. Soproni Hirtap 1938. jún. 5-től júl. 14-ig 31 közlemény.

„Nem minden aggodalom nélkül fogtam e munka megírásához s nem minden félelem nélkül bocsátom most útjára, a nagy nyilvánosság színterére. Számtalanszor elém tolt a nyugtalanító kérdés: vajjon az olvasó közönséget, amely eddig a letűnt századoknak csak királyiaval, nagy államférfiaival, hadvezéreiével, főpapjaival és íróival foglalkozott, fogja-e érdekelni az én egyszerű, nemes, becsületes polgárom.” Így kezdi 1902-ben Kerekes György nemes Almássy István kassai kereskedő és bíró életrajzát (Gazdaságtört. Szemle IX., 145. l.). Ez az idézet jellemzően mutatja a *háborúelőtti* közönségnek még egészen rendi társadalomszemléletét. Csodálkozhatunk-e azon, ha a családtörténetírás pusztán csak „genealógia” maradt a szó legszorosabb értelmében és a nemesi családok hiúságának kiszolgálója lett. A genealógia művelői nem gondoltak arra, hogy ennek a tudománynak a családfakutatásán túl társadalom- és gazdaságtörténeti feladatai vannak. Ma is nélkülözünk egy olyan munkát, amely például a sopronmegyei nemességnek a magyar faj egyetemes céljai érdekében kifejtett működését tárgyilagosan megvizsgálná. A *mai* közönség figyelmét a polgári társadalom kérdéseire már nem kell felhívni, de tudatában ma is csak a *század végén* kialakult s törzsökös városi polgári körökben ellenszenves gentrytípus képe van meg. Nem meglepő tehát, ha ez a polgári társadalom, amely ma társa-

dalmi és társadalomtörténeti kérdésekkel szemben különösen fogékony, ezt a nem minden vonásában tárgyilagosságot képet a multba is visszavetíti s midőn több-kevesebb történeti iskolázottsággal parasztságunknak ma annyira időszerű és fájó kérdéseiről beszél, sokszor mai szemüvegen át bírálja az elmúlt századokat. Ezért tartjuk fontosnak Soós Imre tanulmányát, aki az újságnak megfelelőbb népszerű feldolgozásban, de tudományos kutatás alapján dolgozza fel Rábaköznek ősi, törzsökös és újabb parasztnemzetségeit. — Tanulmánya ugyan csak izelítőt ad egy tudományos feldolgozásban is megjelölő nagyobb műből, mégis mily döbbenetes erővel rajzolódna ki a rábaközi „népmozgalom” körvonalai s mily nyersen tárul elénk a nagy magyar mulasztás: *öntudatos parasztság kifejelesztésének hiánya*. Népi politikát hirdetünk, de tehetjük-e ezt a mult tárgyilagossá ismerete nélkül? S parasztságunk öntudatát nem fejlesztjük-e azzal, ha a magyar faj érdekében tett eddigi szolgálatait eléje tárjuk? Ezért örvendünk, hogy az új szellem éppen az ősi vármegeyház falai közül indul el a rábaközi porták felé.

Soós Imre dolgozata módszertani szempontból rámutat arra, hogy parasztkutatást a régi genealógiai módszerekkel (családfakutatás stb.) nem lehet végezni. A történeti anyag ezirányú elégtelensége feltétlenül *népi ségtörténeti* kérdések felé fordítja a kutató figyelmét. Épen ezért még sokat várhatunk a parasztkutatástól.

Mollay Károly dr.

Tóth János: Így épít a vasi nép...
8-r., 111 l., 170 képpel. A *Vasi Szemle* kiadása. Szombathely, 1938. Martineum-ny.

Szerző — bevezető szavai szerint — a vasi nép települési és építészeti értékeinek összegyűjtésével, ennek az anyagnak közzétételével meg akarja menteni e pusztuló kincseket és megmutatni a népnek a saját magából kitermelt értékeket abból a célból, hogy megszeressék és megbecsüljék évszázados munkával létrehozott alkotásaikat. Célja továbbá: meggyőzni népét arról, hogy helyesen járt el akkor, amikor józan elgondolásai alapján függetlenül, csak ösztönös és romlatlan ízlésére hallgatva érte el gyakorlati és építészeti eredményeit. Ezt a célt a könyv a legteljesebb mértékben elérte. A tetszetős alakban megjelenő könyv öt önálló fejezetben tárgyalja a településeket, a templomokat, a lakóházakat, a tornácokat és a gazdasági épületeket. A szöveget gazdag képanyag és különösen sok értékes fametszet egészíti ki, ezeket a szerző nagyjából maga készítette. Az adatgyűjtés terjedelme, történeti és néprajzi megállapításainak gazdagsága, a kiváló képanyag elkészítése nemcsak nagy szorgalomra és lelkes gyűjtőre vall, hanem arra is, hogy a szerző rajongásig szereti fajtáját. A könyv nagy értéket jelent a magyar néprajz számára is és valóban alkalmas arra, hogy a magyar építőművészek képzeletét megtermékenyítse. Tudományos értéke mellett élvezetes olvasmány is azoknak, akik népünk ősi művészeti megnyilatkozásai iránt érdeklődnek. Bár sok követőre találna ez a könyv, amíg nem késő, mert napról-napra észrevétlenül pusztulnak ezek a pótolhatatlan értékeink. A könyv sajtó alá rendezésénél nem ártott volna egy részletes tárgymutatót is csatolni, ami bizonyára a könyv használatát megkönnyítené. A könyv ára

3'40 P, megrendelhető: *Vasi Szemle*
kiadóhivatalánál.

ry.

Moritz Durach: Das Grenzland als Erzieher. Am Beispiel einer Grenzlandkunde von Obersachsen. Erturt, 1937. 192 old.¹⁾

Európa szeme immár féléve a szudétánémetségre figyel. Előttünk bontakozik ki az a nagyszabású küzdelem, amelynek gyökere évszázadokra vezethető vissza s amely a tudományos irodalomban egy emberöltő óta húzódik. A keletre nyomuló németiség felkeltette kisebb népek hazafiúi aggodalmát s a különböző eszmekörtről fűtött egyének súrlódása sajátos határvidék-lelkiséget alakít ki az emberekben. Aki e jelenséget csak könyvekből olvasta, vagy csak szemével látta, igazi lényegét nem értheti meg: benne kell élni ebben a folyamatban, saját lelkünkben kell ezt a hullámzást megfigyelni. Az egyik népfaj veszélyeztetett helyzetét akarja menteni, a másik új honfoglalásra indul, természetes tehát, hogy e törekvésekben nagy szerepe van a nevelésnek. Durach könyve azt szemlélteti, milyen nevelőereje van a határvidékeknek, mikép lehet az ifjúságot erre a nagy küzdelemre előkészíteni, mikép lehet a gyermek szemet kinyitni. Nem arról van szó, hogy a határvidék fogalmát külön tantárgy keretében tanítsuk, hanem arról, hogy ez legyen az eleven erő, amely az összes tárgyakat áthatja.

Durach műve nem eredeti kutatások, hanem eddigi eredmények ügyes összegezése a nevelő számára; Szászország déli részét mutatja be földrajzi, néprajzi, telepítéstörténeti és népbológiai szempontból, rávilágít a gazdasági és szellemi életre. Célja

¹⁾ Helyszüke miatt utolsó számból kimaradt.

az, hogy példát adjon arra, hányféle irányból szükséges a nevelőnek a határvidéket ismernie; a növendék csak úgy állítható a küzdelembe, ha világos képe van a helyzetről. Célunk nem az, hogy fejezetről-fejezetre taglaljuk a művet, holott sok érdekes tanulságot vonhatnánk le belőle. Sopronnal közvetlen kapcsolatban nincsen, csupán a soproni lélek van hasonló helyzetben.

A könyv világos kifejezése annak a gondolatnak, hogy a határvidéken fokozottabb nevelői munkára van szükség. Érvényes e megállapítás városunkra is, amelynek nevelői rendje a békevilág hatása alatt nem érzi sajátos feladatkörét; a határrátéttség tudata csupán a fiatalokban jelentkezik. Szeretnők, ha Sopron mindenrendű nevelője végigolvasná Durach könyvét s szempontjai alapján mintegy munkaközösség eredményeképp Sopronról és vidékéről hasonló mű látna napvilágot, hogy rávilágítson az elhallgatott és fenyegető kérdésekre.

Verbényi (Veszélka) László dr.

Gergye Béla: Egyedül. — Krónikás énekek. Tatabánya, a szerző sajátja.

A szerző, aki ebben a kötetben újabb keletű verseit bocsátotta közre, hivatása szerint nem a toll embere és nem költő, azonban ha a tenger szerelmeseire érvényes a latin mondás: *Vivere non, sed navigare necesse est*, akkor megfelelő módosítással érvényes azokra is, akik nem tudják magukba fojtani érzéseiket, hanem költői formában és nyelven akarják tudtára adni a világnak azt, ami addig szívük mélyén volt elrejtve. Igaz, hogy a költői formával ennél a versgyűjteménynél baj van, s a kritikus ítélete, akármilyen enyhe mértékű is, csak marasztaló lehet, de maga a

szervő sem sokat törődik a költészet magasabb követelményeivel, amit őszintén bevall következő soraiban:

Verstan, mérték? Mire való?

— Ahogy ép jön: füttyülj rigó!

Hogy szemlénk mégis foglalkozik ezzel a verses kötettel, annak a *Soproni krónika* címen külön egységbe foglalt kilenc vers az oka. Költői szempontból ezek sem igen ütnek el a gyűjtemény többi darabjától, de mégis megvan az a megkülönböztető jegyük, hogy valamennyi magán viseli a soproni *genius loci* bélyegét. Szerzőjük régi és őszinte rajongója városunk természeti és művészeti szépségeinek, s ez a rajongása már nem első ízben keres nála költői megnyilatkozást. Azzal az érzéssel olvassuk ezeket a soproni vonatkozású verseket, hogy szép városunknak egy idegenben élő igaz és hűséges barátja igyekszik bennük megörökíteni Sopronban nyert benyomá-

sait, s ezt a ragaszkodó szeretetet és meleg barátságot mi soproniak örömmel és hálával vesszük tudomásul.
rj.

Nyugati Őrszem.

E címmel indított folyóiratot az ősi soproni liceum ifjúsága. A második évfolyamba lépő lap első száma: „Felvidéki szám”. Gazdag tartalma és változatossága, cikkeinek magas színvonalja a szerkesztőség komoly törekvéseinek bizonyágtévése. A soproni magyar ifjúság izzó hazaszeretete és a jövőbe vetett törhetetlen hite szól minden szavából. Örömmel üdvözöljük a soproni liceum ifjúságának e hazafias elhatározását és célkitűzéseit. Megjelenik hatszor egy iskolai évben. Szerkesztők: Bácskay István, Sümeghy József és Kis Béla liceumi tanulók. A kiadásért és szerkesztésért felelős: Csaba József lic. tanár. Egyes szám ára 30 f; előfizetés egy évre 180 P. ry.

Művész szerzetesek és iparművészek a soproni kolostorokban a 17–18-ik században.

A jezsuiták templomában (a mai dóm) és házaikban, amelyek a Szt. György-utca nagy részét alkoták, állandó díszítő munka folyt. Ebben kiváltképpen *Bösehaus János*, jezsuita fráter, a kitűnő faragóművész vett részt. Braunschweigben született 1632-ben. Az ungvári refektórium berendezése is tőle való. Sopronban halt meg 1678 szeptember 14-én, abban az időben, amikor a rend a belvárosi házak birtokába került és így a „kiváló asztalos”, ahogy a ház krónikája említi, sok munkához jutott. (A házkrónika 1. köt., 308. l.)

A 18. század egyéb soproni iparművészeiről *Schoen Arnold* kitűnő részettanulmánya a „18. századbeli képző- és iparművész jezsuita fráterek” értesít. (Történetírás 1. évf., 3. sz.) Sopronban működtek: 1. *Kratz Fülöp*; tulajdonképpen kádár, de ezeknek a mestereknek is sok köze volt a művészethez, mert a hordó fenekét nem egyszer kitűnő relieffel díszítették. *Kratz* 1734–6 közt fordult meg először Sopronban; itt találjuk még 1746–7-ben is. *Moser Ferdinánd* festő; tiroli születésű volt, 1736-tól 1746-ig dolgozott a soproni rendházban. *Payr Mihály* asz-

talos; nagymartoni születésű létére csak 1745-ben tevékenykedett városunkban. *Simkó György* asztalos Bártfán született, 1750-től 1753-ig foglalkoztatja a helybeli ház. *Steidner József* asztalos 1745–50-ben szerepel nálunk.

Évtizedekig tartott, míg a domonkosok temploma, belső berendezése és tornyai elkészültek. Történetírója, *Szalay János dr.* szerint, 1725–45 közt, *Gordán Jácint* házfőnöksége alatt *Domonkos* testvér, a szerzet tagja, készítette az oltárokat a hívők költségén. (Olvassátok! Röpirat. 9. l.)

A franciskánusok (ma bencések) kolostorában sem pihentek a szorgos kezek. Soproni házuk utolsó időszakából van csak biztos adatunk. 1780 körül a templomban befejeződik a barokk berendezkedés; a padok egy része ebből az időből való. Talán erre a munkára szegődtek a zár-dába egy asztalossegédet. A soproni asztaloscéh ezt megtudva, panaszt tesz a tanácsnál, de *Ehrlinger Ferenc* templomatyja rögtön jelenti, hogy nem történt semmi sérelem, mert a legény belépett fráterképpen a rendbe. (Tanácsjegyzőkönyv 1783. 531. l.)

A bánfalvi pálosoknak is megvolt a kitünő faragójuk, *Hasenmiller János* frank származású fráter. 1724-ben Bánfalván 28 éves korában lépett a szerzetbe. Ezen az első állomáshelyén már szép kóruszékeket faragott, majd Márianosztrára került, ahol ma is megvan legértékesebb műve, a templom főoltára. Korán, már 1731-ben, meghalt. (Ággházy Mária: Adatok a pálosok 18. századbéli művészi tevékenységéhez. Arch. Értesítő, 1936. 98. l.) A bánfalvi páloskolostor hajdani ékességei már nincsenek meg. Az 1786-ban

történt feloszlatás alkalmával elkótyavetyélték azokat az ónmunkákat is, amelyeket *Redáczy József*, később soproni őnöntő, készített a kolostor szolgálatában. (Soproni tanácsjegyzőkönyv 1784. 1198. l.)

Végül nem szabad megfeledkezni a remetéről sem, aki egyházi ruhákat készített. 1740-ben *Schaffer Gáspár* a mai Virágvölgyben egy fafeszület helyén a saját földjein kápolnát, sekrestyét építette a remete számára, hozzája szobácskát, konyhát és kis folyosót. A remete, *Skopal Simon*, pedig erre a saját pénzén emeletet huzatott, kis karzatot, előszobát, szobácskát és kamarát. 1782 március 18-án megjött a helytartósági rendelő, hogy a soproni remete is öltösn világi ruhát és hagyja el a remeteséget. Ettől fogva ruhakészítéssel foglalkozott. Korábban is ezzel kereste kenyerét, főképpen egyházi ruhákat varrt, így olvashatni erről a ruszti templom számadásai közt. Ide zászlót készített. Lakatos, szabó, takács volt egy személyben. Dolgozott a széplaki és bozi templomnak is. Szelíd, békés életéből II. József rendelete zavarta ki; öreg napjaira ismét be kellett állnia a mindennapi élet robotjába, harcába. A szabók céhe hamarosan panaszt tett ellene, hogy keresetüket kisebbiti, legalább vidéki mesternek iratkozzék be a céhbe, még ha papi ruhát készít is. Mikor pedig a volt remete annyira elerőtlenedett, hogy egyedül nem volt képes dolgozni, és segédet akart fogadni, akkor a városi tanács is azt követelte, hogy legalább fél taxával iratkozzék be a többi szabó közé. Ügylátszik, inkább a szegényházat választotta, mert ott halt meg három évvel a torzsalkodás után, 1789-ben.

Csathai Endre dr.

A szerkesztésért és ügyvitelért felelős: *dr. Heimler Károly*, Sopron.

SCARBANTIA

HELYTÖRTÉNETI ADATOK SOPRON ÉS SOPRON VÁRMEGYE MULTJÁBÓL
GESCHICHTLICHES AUS SOPRONS UND DES KOMITATS VERGANGENHEIT

A *Scarbantia*-könyvek a soproni helytörténeti kutatás elmélyítését szolgálják. A Soproni Szemlének ez a testvérvállalkozása elsősorban *nagyobb* tanulmányokat közöl önálló számokban, amelyeknek értékét ritka képek, okmányok, érmek stb. művészi kivitelű hasonmásai emelik. Bibliofil kivitelüknél és értékes tartalmuknál fogva minden igaz soproni könyvtárának díszére válnak. Ezekből az értekezésekből idővel a régi Sopronnak és az ősi megyének kulturális élete tárulna elénk. *Ezért minden soproni támogassa a Scarbantia!*

Eddig megjelentek:

1. *Thier László*: Adatok az 1849 június 13-iki csornai ütközet történetéhez. (2 műmelléklettel.) P 1'—
2. *Dr. Csathai Endre*: Idegenek a régi Sopronról. Levéltöredékek, régi útinaplók 1487—1841. (10 műmelléklettel.) P 4'—
3. *Dr. Björn Collinder*: A leghivebb város. (Báró Podmaniczky Pál dr. egyetemi tanár fordítása. 4 műmelléklettel.) P 1'—
4. *Thier, Ladislaus*: Gedrucktes und Handschriftliches über Alt-Sopron. (Mit 10 Kunstbeilagen.) P 2'40
5. *Dr. Csathai Endre*: A soproni exlibris története. (Számos műmelléklettel.) P 8'—

Besorozott könyvek:

- Missuray-Krúg Lajos*: A nyugatmagyarországi felkelés. (IV. bővített kiadás.) P 4'80
- Dr. Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. P 2'—
- Thier, Ladislaus*: Palatin Fürst Paul Esterházy de Galántha (1635—1713). Mit einem Bildnis. P 1'20
- Dr. Veszélka László*: Sopron régi németsége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. P 2'—
- Missuray-Krúg Lajos*: Társphár. (Anthológia.) P 4'50
- Thier, Ladislaus*: Sopron im Spiegel alter Drucke. (Mit 8 Bildbeilagen.) P 2'40

A *Scarbantia*-könyvek *Barátai*, valamint a *Soproni Szemle* előfizetői az eddig megjelent 5 számot *10 pengőért* kapják meg. Azonban a sorozat egyes számai helyett a *besorozott* könyvekből megfelelő értékben *tetszés szerint* választhatnak. A könyvek Thier Lászlónál szerezhetők be (Sopron, Színházutca 16), aki tudományos intézetekkel, könyvtárakkal és írókkal *csereviszonyba is lép*.

*Mindig nivós műsor
a Városi Moziban!*

Telefon 424

LÖVÉR- SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a
tizezer holdas városi
erdő közvetlen köze-
lében.

Bérlő :

Horváth Imre

Telefon 622 és 714.

.....
110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg
folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tennis pályák

*Minden házban igazi öröm
a családi sör!*

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapított 1841-ben
kelt királyi szabad-
alomlevéllel.

Bármely ügyben
készséggel ad
felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok
64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám
Telefonszám: 92-132 — Sürgőncím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19

Alapított 1842 — Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

Hackstock Károly

vaskereskedés Várkerület 74. Telefon 33

*Tűzhelyek, kályhák, románcedények,
építési anyagok!*

Sopron topográfiaja

Szerkesztő: Nélkülözhetetlen
Heimler Károly dr. tájékoztatója hivataloknak és vállalatoknak!

Kapható minden
könyvkereskedésben és

a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél
Sopron, Deák-tér 56

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

TELEFONSZÁM

80

Hideg és meleg folyóvíz
Központi fűtés
Garage
Klubhotel

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat
Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás

Raktározás

Fuvarozás

Elvámolás

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8—10

Kirendeltségi irodák Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktár-
épületben. — Sürgőny cím: Rauner, Sopron. Telefon: 577 és 900

Sopronban

elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy
mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért

utazzék

autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra
rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában,
Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbusz kirándulások rendezése.

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekre

Tulajdonos Kovács Vince

Telefon 152

*Az új villamos árszabás mellett
écdemes a*

Lövéreken

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

*városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét
teszi olcsóvá!*

„HUBERTUS”- VADÁSZLAK

Sopron legszebb
kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás
az Alpokra.

Télen-nyáron nyitva.

Nyaralásra
kiválóan
alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint
az előző napokon rendes autó-
buszjárat. — Teljes napi penzió
négyeszeri étkezéssel P 5.50.

Telefonszám

633

*Magyar Általános
Hitelbank*

Alapítottott:
1867.

BUDAPEST
V., JÓZSEF-TÉR 2-4.

Sürgőnycim:
Hitel.

Alaptőke és tartalékalapok:
71,600.000 pengő.

Fiókok és affiliált pénzüintézetek hálózata.

Levelezők:
a bel- és külföld minden fontosabb kereskedelmi
gócpontjában.

Soproni fiók: Várkerület 64. Tel. 18 és 362

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

	Ára :
1. <i>Becht Rezső</i> : Az én városom	20 f
2. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Az első soproni népszámlálás	30 f
3. <i>Varga Lajos dr.</i> és <i>Mika Ferenc dr.</i> : A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	50 f
4. <i>Lauringer Ernő</i> : A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	30 f
5. <i>Lauringer Ernő</i> : Bella Lajos	30 f
6. <i>Payr Sándor</i> : Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	30 f
7. <i>vitéz Ház</i> : <i>Jenő dr.</i> : Schlippergasse	30 f
8. <i>Gombocz Endre dr.</i> : Kitaibel Pál sopronmegyei útja	30 f
9. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : Római-kori sajtolt üveg Sopronból	20 f
10. <i>Csipkés Kálmán</i> : Soproni óraakiállítás	50 f
11. <i>ifj. Gallus Sándor dr.</i> : A zárt település nyomai Sopron környékén	30 f
12. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron népessége a 18. század elején	30 f
13. <i>Breuer György</i> : A sopronmegyei madárvártak	30 f
14. <i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.</i> : Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	50 f
15. <i>Soós Imre</i> : Adatok a sopronmegyei középirtokok 16. századi történetéhez	50 f
16. <i>Storno Miksa</i> : Adatok a soproni festészet történetéhez I., II.	80 f
17. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tél	30 f
18. <i>vitéz Ház</i> : <i>Jenő</i> : Néhány adat a Felsőszopori Szily család történetéhez	30 f
19. <i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	30 f
20. <i>Kolb Jenő</i> : Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	40 f
21. <i>Leitner József</i> : Bredeczky Sámuel (1772—1812)	30 f
22. <i>Kárpáti Zoltán dr.</i> : Érdekes és újabb növényelfordulások Sopron környékén	20 f
23. <i>Csipkés Kálmán</i> : Üveg- és keramiai kiállítás Sopronban	40 f
24. <i>Dr. Wiczián Dezső</i> : Payr Sándor (1861—1938)	30 f
25. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tavasz	30 f
26. <i>Kapuy Vitál</i> : Egеред. (Helytörténeti tanulmány)	30 f
27. <i>Csatkai Endre dr.</i> : Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban	50 f
28. <i>Lauringer Ernő</i> : Széchenyi István gróf szülőháza Bécsben	30 f
29. <i>Főző Géza</i> : Soproni gesztenyések	20 f
30. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Nyár	30 f
31. <i>Thirring Gusztáv</i> : Sopron vármegye községeinek népesedési fejlődése az utolsó 150 év alatt	50 f
32. <i>ifj. Csemegi József</i> : Sopronbánfalva középkori templomai	50 f
33. <i>Veszelka László dr.</i> : A soproni rajziskola története 1778—1799. (Első közl.)	50 f
34. <i>Storno Miksa</i> : Római-kori leletek Sopron Belvárosából	80 f
35. <i>Csipkés Kálmán</i> : Régi soproni egyházi ruhák	80 f
36. <i>Weinberger G. A.</i> : Ifj. Storno Ferenc (1851—1938)	30 f
37. <i>Csatkai E. dr.</i> : A gróf Szapáry-kastély Bükön	100 f
38. Kapuvári népviselet. I.	80 f

Előfizetési ára évenként 6 pengő. Egyes szám ára 1'80 P.

—
Postatakarék csekkszámla: 43.705.

—
Közleményeink utánnomását csak a szerkesztőség engedélyezheti.

—
A dolgozatok szerzői 25 különnyomatot igényelhetnek.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

—
Aki két új előfizetőt szerez, egy évig ingyen kapja a lapunkat.

—
A jövőben csak a szerkesztőségünknek megküldött kiadványokat ismertetjük.

SOPRONER RUNDSCHAU

HEIMATBLÄTTER
KULTURHISTORISCHE ZEITSCHRIFT

Erscheint: vierteljährig.

Herausgeber: Stadtverschönerungsverein Sopron (Ödenburg), Ungarn.

HAUPTSCHRIFTFLEITER:

Dr. HEIMLER KÁROLY.

Schriftleitung: Sopron, Kölcsey Ferenc-Gasse 1.

II. Jahrgang, 1938.

Folge 5—6.

Inhalt des vorliegenden Heftes:

Becht, Rudolf: Soproner Jahreszeiten. Herbst. — *Maár, Károly—Mollay, Károly:* Methoden und Aufgaben der Heimatforschung von Stadt und Komitat Sopron. — *Németh, Sámuel:* Merkwürdigkeiten der Soproner evang. Lyzealbibliothek: Frühdrucke, Unica. — *Dr. Verbényi (Veszélka), László:* Die Geschichte der Soproner Zeichenschule. (II.) — *Énekes, Kálmán:* Das Graf Széchényi-Kastell zu Sopronhorpács. — *Kokas, Koloman:* Volkstracht in der Gemeinde Szany. — Chronik, Soproner Tagebuch, Bibliographie, Soproner Schrifttum, Buchbesprechungen.